

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ
ОПИС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(листопад 2023 року)

КИЇВ • 2024

Голова робочої групи:

генерал Валерій ЗАЛУЖНИЙ

Робоча група:

генерал-лейтенант Михайло ЗАБРОДСЬКИЙ, генерал-лейтенант Євген МОЙСЮК, генерал-лейтенант Сергій ШАПТАЛА, віце-адмірал Андрій ТАРАСОВ, полковник Віталій БІДНИЙ, полковник Геннадій БІЛОУС, полковник Роман ГУЗЬ, полковник Данило КОМАРОВ, полковник Сергій КОСАЧ, полковник Ігор КОСЯК, полковник Віталій КУРАВСЬКИЙ, полковник Олександр ПАЛАМАРЧУК, полковник Леся СКУРІНЕВСЬКА, полковник Сергій ТАРАНЕЦЬ, полковник Сергій ХЛОНЬ, підполковник Олександр БОКОВ, майор Микола КРЕТ, майор Олександр ГАПОНЕНКО, капітан Іван ПАТРИЛЯК, капітан Сергій СІВКОВ, старший лейтенант Дмитро ВЕДУЛА, старший лейтенант Андрій КОВАЛЬ, старший лейтенант Михайло КОВАЛЬЧУК, старший лейтенант Андрій ОЛІЯНЧУК, старший лейтенант Олександр ПАГІРЯ, старший лейтенант Максим ЛЮБАШЕНКО, старший лейтенант Володимир КОНОПКА, лейтенант Андрій ЗМРОЧКО, молодший лейтенант Макар ТАРАН, сержант Артем ФІЛИПЕНКО, працівник Збройних Сил України Валерій ГРИЦЮК, Володимир ГОЛОВКО.

Рецензенти:

головний консультант апарату Головнокомандувача Збройних Сил України генерал-майор запасу Віктор НАЗАРОВ;

заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майор Володимир КОВАЛЬ.

Воєнно-історичний опис російсько-української війни:

В63 Вип. 21: листопад 2023 року / Міністерство оборони України, Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ, 2023. – 194 с.

У двадцять першому випуску "Воєнно-історичного опису російсько-української війни" проаналізовано воєнно-політичну, воєнно-економічну, воєнно-стратегічну обстановку та хід бойових дій упродовж листопада 2023 року.

Матеріали опису призначені для військових і цивільних фахівців у галузі воєнної історії, національної безпеки і оборони, журналістів.

УДК 355.48(477-651.2:470-651.1)(06)"2023.11"

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	8
Розділ 1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА, ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ТА ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА У ЛИСТОПАДІ 2023 РОКУ	9
1.1 ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА	9
<i>Суб'єкти воєнно-політичних відносин у російсько-українській війні</i>	
<i>Воєнно-політичні цілі протиборчих сторін</i>	
<i>Ключові воєнно-політичні події, процеси, їх сутність</i>	
<i>Воєнно-політичні рішення щодо забезпечення національної безпеки України</i>	
<i>Висновки</i>	
1.2 ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА	30
<i>Економічна обстановка у світі</i>	
<i>Економічна обстановка в росії</i>	
<i>Економічна обстановка в Україні</i>	
<i>Висновки</i>	
1.3 ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА	48
<i>Обстановка навколо України</i>	
<i>Загальна обстановка</i>	
<i>Часткова обстановка (положення, завдання, угруповання військ (сил) сторін на напрямках, способи ведення, напрями зосередження зусиль, результати воєнних дій):</i>	
<i>у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”;</i>	
<i>у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”;</i>	
<i>у зоні відповідальності ОСУВ “Північ”;</i>	
<i>висновки</i>	
Розділ 2. ХІД БОЙОВИХ ДІЙ У ЛИСТОПАДІ 2023 РОКУ	69
2.1 У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ПІВНІЧ”	69
<i>Загальна характеристика оперативної обстановки</i>	
<i>Завдання сторін. Склад угруповань військ сторін</i>	
<i>Характер воєнних дій на операційних напрямках</i>	
<i>Результати</i>	
<i>Висновки</i>	
2.2 У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ХОРТИЦЯ”	73
<i>Загальна характеристика оперативної обстановки</i>	
<i>Завдання сторін. Склад угруповань військ сторін</i>	
<i>Характер воєнних дій на операційних напрямках</i>	
<i>Результати</i>	
<i>Висновки</i>	

2.3	У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ТАВРІЯ”	87
	<i>Загальна характеристика оперативної обстановки</i>	
	<i>Завдання сторін. Склад угруповань військ сторін</i>	
	<i>Характер воєнних дій на операційних напрямках</i>	
	<i>Результати</i>	
	<i>Висновки</i>	
2.4	У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ОДЕСА”	96
	<i>Загальна характеристика обстановки</i>	
	<i>Завдання сторін. Склад угруповань військ сторін</i>	
	<i>Характер воєнних дій на операційних напрямках</i>	
	<i>Результати</i>	
	<i>Висновки</i>	
2.5	ДІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ У ЧОРНОМОРСЬКІЙ ТА АЗОВСЬКІЙ ОПЕРАЦІЙНИХ ЗОНАХ	104
	<i>Характеристика морської обстановки</i>	
	<i>Завдання ВМС сторін. Склад угруповань ВМС</i>	
	<i>Особливості виконання завдань ВМС у Чорноморській операційній зоні</i>	
	<i>Результати</i>	
	<i>Висновки</i>	
2.6	ДІЇ АВІАЦІЇ ТА ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ	109
	<i>Характеристика повітряної обстановки</i>	
	<i>Завдання авіації та ППО сторін</i>	
	<i>Склад угруповань авіації та ППО. Особливості виконання завдань авіації та протиповітряної оборони</i>	
	<i>Результати</i>	
	<i>Висновки</i>	
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	119
	ДОДАТКИ:	122
	1. Примітки	122
	2. Втрати збройних сил РФ у листопаді 2023 року	141
	3. Доходи та розподіл видатків державного бюджету України за 2023 та 2023 роки, їх динаміка	145
	4. Зведена статистика ракетних і авіаційних ударів за листопад 2023 року	148
	5. Міжнародні санкції та воєнна, економічна і політична підтримка України з боку країн-партнерів	151
	6. Рішення керівництва України, направлені на підтримання функціонування держави в умовах воєнного стану	171
	7. Броньовані військові автомобілі на вантажному шасі, які застосовувались протиборчими сторонами	178

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

А	армія (загальновійськова армія)
АЕС	атомна електростанція
ае	аеродром
АКР	авіаційна керована ракета.
аРНП	адаптована Річна національна програма
АТО	антитерористична операція
ББМ	бойова броньована машина
БМД	бойова машина десанту
БМП	бойова машина піхоти
БпЛА	безпілотний літальний апарат
БпАК	безпілотний авіаційний комплекс
БРК	береговий ракетний комплекс
БТГр	батальйонна тактична група
БТР	бронетранспортер
ВДК	великий десантний корабель.
ВМБ	військово-морська база
ВМС	Військово-Морські Сили
ВМФ	військово-морський флот
ВО	військовий округ
ВТЗ	високоточна зброя
ГА ООН	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ГОУ	Головне оперативне управління
ГУР	Головне управління розвідки
ГШ	Генеральний штаб
ДКУ	Державний кордон України
“днр”	“донецька народна республіка”
ДПС	Державна прикордонна служба
ДРГ	диверсійно-розвідувальна група
ДШВ	Десантно-штурмові війська
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗРБД	захищений район бойових дій.
ЗРВ	зенітно-ракетні війська
ЗРГК	зенітний гарматно-ракетний комплекс
ЗРК	зенітно-ракетний комплекс
зс рф	збройні сили російської федерації
ЗС України	Збройні Сили України
ІВФ	інші військові формування
ІпсО	інформаційно-психологічна операція
КРВД	крилата ракета великої досяжності.
КРМБ	крилата ракета морського базування.
“лнр”	“луганська народна республіка”
МВС	Міністерство внутрішніх справ

МЗС	Міністерство закордонних справ
МО	Міністерство оборони
МП	морська піхота
мрк	малий ракетний корабль
МТЗ	матеріально-технічне забезпечення (засоби)
НБ України	Національний банк України
НГ	Національна гвардія
НЗФ	не передбачені законом збройні формування
оаебр	окрема аеромобільна бригада
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВТ	озброєння та військова техніка
огпбр	окрема гірсько-піхотна бригада
ОДКБ	Організація договору про колективну безпеку
ОЗ	операційна зона
омбр	окрема механізована бригада
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООШ	об'єднаний оперативний штаб
ОПК	оборонно-промисловий комплекс
ОР	операційний район
ОРДЛО	окремі райони Донецької та Луганської областей
ОСУВ	оперативно-стратегічне угруповання військ
отбр	окрема танкова бригада
отр	оперативно-тактичний рівень
ОТРК	оперативно-тактичний ракетний комплекс
ОТУ	оперативно-тактичне угруповання
ОУВ	оперативне угруповання військ
КРМБ	крилаті ракети морського базування
ПВК	приватна військова компанія
ПвК	повітряне командування
ПДВ	повітряно-десантні війська
ПЗРК	переносний зенітно-ракетний комплекс
ПКС	повітряно-космічні сили
ПКР	протикорабельна ракета
пмр	придністровська молдовська республіка
ППО	протиповітряна оборона
ПРО	протиракетна оборона
ПРРМ	Придністровський регіон Республіки Молдова
ПС	повітряні сили
ПТКР	протитанкова керована ракета
ПТРК	протитанковий ракетний комплекс
ПУ	пускова установка
пч	підводний човен
ПЧРК	протичовновий ракетний комплекс
рб	республіка білорусь
РБ ООН	Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РБК	ракетний береговий комплекс
РБУ	реактивно-бомбометна установка
РВіА	ракетні війська і артилерія
РВК	розвідувально-вогневий комплекс
РЛС	радіолокаційна станція
РЕБ	радіоелектронна боротьба
РЕР	радіоелектронна розвідка
РНБО	Рада національної безпеки і оборони
РОВ(с)	російські окупаційні війська (сили)
РПГ	ручний протитанковий гранатомет
РСЗВ	реактивна система залпового вогню
РТВ	радіотехнічні війська
РТЩ	рейдовий тральщик
РТГр	ротна тактична група
РТР	радіотехнічні розвідка
рф	російська федерація
РХБЗ	радіаційний, хімічний, біологічний захист
СБУ	Служба безпеки України
СВ	Сухопутні війська
СНД	Співдружність Незалежних Держав
ТА	танкова армія
ТВД	театр воєнних дій
ТОТ	тимчасово окуповані території
ТРК	тактичний ракетний комплекс
ТЯЗ	тактична ядерна зброя
УВ	угруповання військ
УСіЗО	угруповання сил і засобів оборони
фсб	федеральна служба безпеки
фр	фрегат
чф	чорноморський флот

ПЕРЕДМОВА

У двадцять першому випуску Воєнно-історичного опису російсько-української війни Центром досліджень воєнної історії Збройних Сил України зібрано, узагальнено матеріали та проаналізовано події війни протягом листопада 2023 року.

У першому розділі описано воєнно-політичну, воєнно-економічну та воєнно-стратегічну обстановку, ключові процеси, явища у політичній, економічній, воєнній сферах, що відбулись у листопаді 2023 року.

Підрозділ 1.1 містить аналіз дій суб'єктів воєнно-політичних відносин, розкриває воєнно-політичні інтереси і цілі сторін, ключові воєнно-політичні події, процеси, явища у воєнно-політичній сфері та тенденції їхнього розвитку. Розглянуто воєнно-політичні рішення в інтересах захисту фундаментальних національних інтересів, міжнародні чинники прийняття та корегування воєнно-політичних рішень.

В підрозділі 1.2 здійснено оцінку економічної обстановки:

у світі: досліджено темпи зростання/падіння ВВП, ріст інфляції та її вплив на валютні котирування. Розглянуто ситуацію з експортом/імпортом загалом та енергоносіїв зокрема. Висвітлено динаміку оборонних витрат і нарощування санкційних обмежень;

в російській федерації: фінансово-економічний стан підприємств ОПК через міжнародні санкції, відмову у постачанні комплектуючих, закупівлі продукції подвійного призначення тощо, стан ринків збуту продукції;

в Україні: зроблено загальну оцінку фінансово-економічного стану в державі, знищення та руйнування підприємств ОПК, вплив на економіку міжнародної фінансово-економічної допомоги.

Проаналізовано ефективність впливу міжнародних санкцій проти росії як країни-терориста зі сторони країн-партнерів та ЄС.

У підрозділі 1.3 розкривається загальна воєнно-стратегічна обстановка. Здійснено кількісну та якісну оцінку зс рф, визначено особливості положення сторін, склад угруповань військ (сил) на напрямках, завдання протиборчих сторін, напрями зосередження головних зусиль проблемні питання, притаманні зс рф.

У другому розділі міститься опис характеру воєнних дій на всіх операційних напрямках у зонах відповідальності ОСУВ “Північ”, “Хортиця”, “Таврія” та “Одеса”. Надано загальну характеристику оперативної обстановки, завдання сторін, склад угруповань, характер бойових дій на операційних напрямках.

Висвітлено дії Військово-Морських Сил ЗС України у Чорноморській операційній зоні, надано характеристику морської обстановки, завдань ВМС (вмф) сторін, склад угруповань ВМС (вмф), визначено особливості виконання завдань ВМС (вмф) у Чорноморській операційній зоні та їхні результати.

Розглянуто зміни у тактиці ведення бойових дій в повітряному просторі. Запропоновано характеристику повітряної обстановки, визначено завдання авіації та сил ППО протиборчих сторін, наведено склад угруповань авіації та ППО, проаналізовано особливості виконання завдань авіацією та силами ППО.

Сформульовано загальні висновки стосовно перебігу російсько-української війни у листопаді 2023 року, публікуються додатки.

Матеріали опису призначені для військових і цивільних фахівців у військовій галузі, оборонній та безпековій політиці, журналістів.

Розділ I.

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА, ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ТА ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА У ЛИСТОПАДІ 2023 РОКУ

1.1. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА

Суб'єкти воєнно-політичних відносин в російсько-українській війні

Важливими суб'єктами міжнародних відносин, що склалися навколо російсько-української війни у листопаді 2023 року залишались держави та міждержавні об'єднання демократичного світу (НАТО, ЄС, G7, США, Велика Британія, Німеччина, Франція, країни Центрально-Східної Європи), які, попри нові міжнародні та внутрішні виклики, шукали шляхи для забезпечення довготривалої допомоги Україні у військовій, економічній та гуманітарній сферах та підтримання її збройного спротиву агресії рф. Значну роль у цьому процесі незмінно відігравала неформальна коаліція з 50 країн на чолі з США, структурована в рамках Контактної групи з питань оборони України ("Рамштайн").

У свою чергу, росія не тільки продовжувала бути головною деструктивною силою на міжнародній арені, руйнуючи базові принципи світового устрою, але і намагалась поглибити свою співпрацю з державами-паріями (білорусь, Іран та КНДР) та консолідувати їх для більш системного протистояння із "колективним Заходом".

Окрему невизначену позицію щодо війни продовжували займати країни Глобального Півдня на чолі з неформальним лідером – Китаєм, який здійснював політику балансування між власними національними інтересами, співпрацею "без обмежень" з росією та збереженням вигідних економічних відносин із країнами Заходу.

Воєнно-політичні цілі протиборчих сторін

Україна. Ціллю України у війні з російським агресором залишалось відновлення територіальної цілісності нашої держави в кордонах, визнаних міжнародною спільнотою. Запропонована Президентом В. Зеленським Формула миру слугувала чітким дороговказом для досягнення тривалого миру, відновлення міжнародного правопорядку, недопущення агресії й гарантування спільної безпеки в майбутньому. Світові демократії мали усвідомити, що допомагаючи українцям вистояти проти велетенського агресивного потенціалу росії, вони інвестували у власний добробут та безпеку без втрат найціннішого – життя власних громадян.

Північноатлантичний Альянс залишався одноставним у засудженні російської агресії проти України та наданні військово-технічної допомоги нашій державі у відповідь на найбільшу загрозу для євроатлантичної безпеки від часів холодної війни. У центрі уваги засідання міністрів закордонних справ НАТО 28-29 листопада 2023 р. перебувало питання довгострокової підтримки України в умовах продовження російської агресії, дестабілізаційні дії кремля проти держав-членів НАТО з використанням кібератак, енергетичного шантажу та мігрантів, а також глобальне суперництво з Китаєм, ситуація на Близькому Сході та на Західних Балканах¹. Під час першого засідання Ради Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Брюсселі 29 листопада союзники погодили адаптовану Річну національну програму (аРНП) на 2024 рік із переліком пріоритетних реформ, які Україна зобов'язалась виконати для свого майбутнього вступу в НАТО². Міністр закордонних справ України

Дмитро Кулеба заявив, що отримав підтвердження членів НАТО про готовність до об'єднання їхніх оборонно-промислових комплексів, що також передбачало інтеграцію українського ОПК³. Водночас НАТО ухвалило рішення про перетворення всеосяжного пакету допомоги Україні в багаторічну програму, яка мала забезпечити перехід ЗС України від радянських доктрин до стандартів НАТО та зробити їх повністю сумісними зі збройними силами держав-членів Альянсу. Сторони підтвердили, що сильна незалежна Україна є життєво необхідною для стабільності євроатлантичного регіону⁴.

Поряд із цим, серед союзників у НАТО (зокрема, США та Німеччини) залишались фундаментальні розбіжності щодо можливості прискореного вступу України до Альянсу в умовах війни. Члени НАТО не дійшли згоди щодо того, чи були реформи, викладені в аРНП, умовами, за яких Україна могла вступити до НАТО, та чи були вони інструментом для наближення нашої держави до блоку⁵.

Європейський Союз. У листопаді 2023 року керівництво ЄС зосередилось на розгляді питань про відкриття переговорів з Україною про вступ до ЄС, розробку майбутніх зобов'язань у сфері безпеки щодо нашої держави, пошук внутрішнього консенсусу для забезпечення довгострокової військової, економічної та гуманітарної допомоги Києву строком до 2027 року, розробку 12-го пакету санкцій проти росії та напрацювання пропозицій щодо використання заморожених російських активів для нашої відбудови. На тлі послаблення допомоги з боку США через загострення внутрішньополітичної боротьби в Конгресі, ЄС прагнув виступити своєрідним амортизатором для України, виконуючи роль її стратегічного тилу та центру тяжіння у протистоянні росії. Про це переконливо свідчать цифри: розмір допомоги ЄС Україні від початку широкомасштабного вторгнення загалом досягнув 85 млрд євро, що перевищило обсяг допомоги нашій державі з боку США⁶.

Під час виступу у Верховній Раді України 3 листопада президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн висловила надію, що Україна та ЄС зможуть разом перемогти у війні з росією та закінчити побудову міцного Європейського Союзу⁷. На конференції послів ЄС у Брюсселі 6 листопада фон дер Ляєн окреслила три головні цілі ЄС щодо російсько-української війни: досягнення справедливого і тривалого миру, а не замороженого конфлікту, на основі української Формули миру; надання довгострокової безпекової допомоги Україні, щоб допомогти їй захистись зараз і стримати російську агресію у майбутньому; забезпечити в середньостроковій і довгостроковій перспективі членство України в ЄС, її повоєнне відновлення та зміцнення демократії⁸.

Україна стала рушійною силою відновлення процесів розширення ЄС, вивівши, за словами міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби, Європейський Союз із десятирічної "коми розширення"⁹, завдяки чому країни Західних Балкан і Молдова отримали шанс рухатися до членства в ЄС. Підтвердженням цього стала офіційна рекомендація Європейської комісії 8 листопада 2023 року державам-членам розпочати офіційні переговори з Україною після проведення нашою державою реформ та здійснення кроків щодо ухвалення законодавства стосовно національних меншин, боротьби з корупцією, а також деолігархізації та лобіювання. Єврокомісія також підтримала початок переговорів про вступ до ЄС для Молдови й надання Грузії статусу кандидата на членство за умови проведення реформ. Окрім цього, Брюссель запропонував план прискорення європейської інтеграції Західних Балкан¹⁰. Звіт комісії

носив рекомендаційний характер для Європейської Ради, що мала ухвалити фінальне рішення про відкриття переговорів з Україною про вступ у грудні.

G7. Незважаючи на появу інших міжнародних викликів (конфлікт на Близькому Сході), Україна залишалась у фокусі уваги “Групи семи”. На зустрічі у Токіо 7-8 листопада 2023 року глави МЗС семи держав (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада) та ЄС підтвердили єдність у своїй санкційній політиці проти росії (зокрема, було дано “зелене світло” на запровадження обмежень стосовно російських алмазів) та наданні підтримки Україні, зокрема у підготовці нашої держави до зимового періоду. Крім того, учасники зустрічі заявили про прискорення зусиль щодо середньо- та довгострокового відновлення та реконструкції України у взаємодії державного та приватного секторів; оголосили про необхідність просування процесу Формули миру разом із міжнародними партнерами; заявили, що зберігатимуть активи РФ замороженими допоки Москва не заплатить за шкоду, завдану Україні¹¹.

США. У листопаді 2023 року Білий дім продовжував демонструвати рішучість підтримувати Україну проти російської агресії. У своїй статті, опублікованій у провідному американському виданні The Washington Post 18 листопада, президент США Джо Байден вкотре зобразив російсько-українську війну та конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС як частину глобальної боротьби між демократією та автократією, як спробу зруйнувати регіональну стабільність та посіяти хаос у міжнародних відносинах. Президент США запевнив, що його держава не дозволить цьому статися з огляду на власні національні інтереси та заради блага всього світу. Байден підкреслив американське лідерство у підтримці України та Ізраїлю, заявивши, що відмова від допомоги Києву призведе до розширення конфлікту, збільшення ціни агресії та залучення американських військових у війну. Посилаючись на досвід участі США у двох світових війнах, він назвав підтримку України інвестицією в американську безпеку, а також засобом запобігти втягуванню США у війну на європейському континенті¹². Дана заява свідчила про взаємопов’язаність трьох ключових цілей США в російсько-українській війні: запобігання Третій світовій війні, допомога Україні у захисті свого суверенітету та завдання стратегічної поразки росії.

Втім, відсутність консенсусу в Конгресі щодо наданні нашій державі нового траншу фінансової допомоги (на суму 61 млрд дол.) підірвала здатність адміністрації США надалі підтримувати Україну. Відмова конгресменів-республіканців голосувати за надання цієї допомоги до ухвалення заходів з подолання міграційної кризи на кордоні США з Мексикою, стала засобом дестабілізувати роботу чинної адміністрації напередодні виборів. На початку листопада 2023 року республіканці навіть намагались схвалити законопроект про надання надзвичайної допомоги Ізраїлю без виділення передбачених коштів для України, однак ця спроба була заблокована сенаторами-демократами¹³. Щоб уникнути зупинки роботи уряду, 14-15 листопада обидві палати Конгресу США схвалили законопроект про двоетапне тимчасове фінансування адміністрації до лютого 2023 р., який однак не передбачав виділення коштів на допомогу Україні та Ізраїлю¹⁴.

Під час внутрішньополітичної дискусії, Білий дім намагався змінити позицію республіканців. Зокрема, вказувалося, що більшість коштів на військову допомогу для України насправді залишатиметься у США й інвестуватиметься в американську

оборонну промисловість. Представники адміністрації підкреслювали, що припинення підтримки України призведе до розширення масштабів російської агресії, що потребуватиме від Сполучених Штатів значно більших зусиль для її стримання у майбутньому. Міністр оборони Ллойд Остін і держсекретар Ентоні Блінкен під час слухання у сенатському Комітеті з асигнувань 1 листопада переконували, що без фінансової підтримки США та європейських партнерів, Україна могла програти війну, і це дозволило б путіну діяти безкарно проти союзників НАТО¹⁵. Зі свого боку, республіканці вимагали від адміністрації надати Конгресу стратегію української перемоги та пояснити, як американська зброя, що надсилалась в Україну, могла допомогти виграти війну, а не просто продовжити її¹⁶. Хоча спікер Палати представників США Майк Джонсон визначив допомогу нашій державі як пріоритетне питання і заявив, що путіну не можна дозволити “пройти маршем через Європу”¹⁷, його дії в Конгресі були спрямовані за затягування процесу ухвалення рішення щодо пакету допомоги через прив’язування останнього до питання кордону.

Тим часом, опитування громадської думки в США свідчили про поступове зменшення суспільної підтримки допомоги Україні. Чимало республіканців, особливо прихильники экс-президента Дональда Трампа, виступали проти виділення додаткових коштів Києву¹⁸. Так, за даними опитування, проведеного NBC, 55% американців підтримували надання додаткової фінансової та військової допомоги Україні, в той час як 43% виступали проти¹⁹.

Велика Британія. Прем’єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак чітко окреслив готовність своєї держави підтримувати Україну до перемоги та запевнив, що Лондон, попри сподівання росії, готовий до надання довготривалої допомоги нашій державі. Сполучене Королівство продовжувало відігравати провідну роль у розбудові Сил оборони України, організувавши у 2023 році на своїй території навчання для 30 тис. українських військовослужбовців різних спеціальностей (артилеристи, морські піхотинці, інженери, бойові медики) в рамках операції Interflex – найбільшої військової програми такого роду на території Великої Британії з часів Другої світової війни²⁰.

16 листопада під час перебування в Києві в рамках свого першого закордонного візиту, новий міністр закордонних справ Девід Кемерон (прем’єр-міністр королівства у 2010-2016 роках) запевнив, що підтримка з боку Великої Британії України у розв’язанні російською війні зберігатиметься “стільки часу, скільки буде потрібно для досягнення перемоги”. Він також зобов’язався докласти усіх зусиль для забезпечення нашої держави озброєнням і військовою технікою, а також налагодження спільного виробництва ОВТ. У фокусі переговорів Кемерона в Україні була також безпекова ситуація в Чорному морі, робота альтернативного “зернового коридору”, просування української Формули миру, напрацювання безпекових гарантій України з боку Великої Британії та підтримка просування нашої держави до членства в НАТО²¹. Під час засідання НАТО в Брюсселі 28-29 листопада 2023 р. глава британського МЗС закликав держави-члени Альянсу використати свою колективну економічну перевагу над росією для забезпечення довготривалої військової допомоги Україні²².

Франція у листопаді 2023 року продовжувала дистанціюватись у своїй політиці від росії, розширювати міжнародну підтримку України та закликати Китай утриматись від надання допомоги кремлю. Президент Франції Еммануель Макрон заявив, що перемога росії могла створити “нову імперську силу” в Європі, що загрожувала іншим

колишнім радянським республікам, зокрема Грузії та Казахстану, а також всьому континенту. Він відкрито назвав дії росії імперіалізмом і колоніалізмом і наголосив на праві України самостійно вирішувати стосовно потенційних переговорів із державою-агресором²³. 7 листопада Національні збори Франції проголосували за виділення 200 млн євро у фонд підтримки України, щоб дати можливість нашій державі продовжити закупівлю французького обладнання для потреб Сил оборони України²⁴.

Німеччина. У відповідь на продовження російської агресії проти України, Німеччина заявила про готовність взяти на себе більшу роль в межах НАТО і захищати східний фланг Альянсу від подальшої агресії кремля. 10 листопада 2023 року Міністерство оборони Німеччини вперше з 2011 р. опублікувало нові керівні принципи політики у сфері оборони (Verteidigungspolitische Richtlinien 2023 (VPR))²⁵, розроблені згідно першої національної стратегії безпеки країни (червень 2023 р.) як реакцію на нове безпекове середовище, що виникло у Європі внаслідок російсько-української війни. Документ починається з констатації того, що війна повернулась на континент і “життя в мирі та свободі більше не можна сприймати як належне в Центральній Європі”. Росія визначена як найбільша загроза для євроатлантичної безпеки в осяжному майбутньому та найважливіше питання безпеки для Бундесверу. Головним пріоритетом Німеччини названо забезпечення безпеки в євроатлантичному регіоні, у той час як операції з врегулювання кризових ситуацій і стабілізації, які колись переважали в оборонному плануванні Берліна, більше не є пріоритетом. Нові керівні принципи визначили ключове завдання німецьких збройних сил – підготовку до ведення національної та колективної оборони в умовах бойових дій високої інтенсивності, їх готовність і здатність воювати та перемагати такого супротивника як росію. З цього випливало нове усвідомлення ролі та місця ФРН у європейській архітектурі безпеки як “хребта” політики стримування та колективної оборони на континенті. Міністр оборони Німеччини Борис Пісторіус заявив, що у нових безпекових реаліях його країна має взяти на себе основну відповідальність за гарантування безпеки Європи²⁶.

У листопаді 2023 року Німеччина утверджувала свою позицію як європейського лідера військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні, передбачивши у 2024 році додаткові 10 млрд євро на ці цілі. Берлін також оголосив про надання чотирьох пакетів військової допомоги ЗС України. 17 листопада Україна та Німеччина розпочали переговори щодо формату та змісту двосторонньої угоди про безпекові гарантії²⁷.

Українська дипломатія продовжувала переконувати німецький уряд в необхідності передачі далекобійних ракет “Taurus”, які Берлін відмовлявся постачати через побоювання бути втягнутими у війну з рф та через сумніви, що ці ракети загалом зможуть радикально змінити ситуацію на полі бою²⁸. Тема військової допомоги Україні була в центрі уваги другого від моменту вступу на посаду візиту міністра оборони Німеччини Бориса Пісторіуса у Київ 21 листопада 2023 р.

Фінляндія. У листопаді 2023 року Фінляндія стала об’єктом гібридної атаки з боку росії, що стало повторенням сценарію “міграційної кризи” на білорусько-польському кордоні восени 2021 р. та дій рф проти Фінляндії у 2015 р. Використовуючи мігрантів з Близького Сходу, росія намагалась дестабілізувати ситуацію на східному фланзі НАТО. У відповідь 16 листопада Фінляндія оголосила про призупинення роботи чотирьох ключових пунктів пропуску на кордоні з рф. До кінця місяця фінський уряд

тимчасово закрити весь кордон зі своїм східним сусідом²⁹. Президент Фінляндії Саулі Нініistö назвав дії росії операцією ширшого масштабу, спрямованою проти всього східного флангу НАТО з метою дестабілізувати Захід. Він заявив, що такі дії рф слугують додатковим стимулом продовжувати підтримувати Україну³⁰.

Польща. На інтенсивність підтримки Києва з боку Варшави впливали внутрішньополітичні процеси в країні. За підсумками жовтневих парламентських виборів, президент Польщі Анджей Дуда 7 листопада доручив формування нового уряду чинному прем'єр-міністру Матеушу Моравецькому, як представнику партії, що здобула найбільшу кількість голосів. Отримання мандата на формування уряду забезпечило партії "Право і справедливість" ще місяць перебування при владі. Втім, шансів отримати вотум довіри у Сеймі в уряді меншості не було³¹. Внаслідок цього українська сторона перебувала в очікуванні остаточного переформатування системи влади у свого західного сусіда, сподіваючись врегулювати з новим урядом проблемні питання двосторонніх відносин та зміцнити стратегічний рівень партнерства між Україною та Польщею.

У листопаді 2023 року сплеск напруги в польсько-українських відносинах був викликаний блокадою руху вантажного транспорту через кордон з Україною, організованою польською ультраправою партією "Конфедерація". Ініціатори блокади вимагали відновлення системи видачі дозволів для українських далекобійників. Блокада кордону, яка подекуди стосувалась також гуманітарної допомоги та військових вантажів для ЗС України, спричинила серйозні економічні втрати для нашої держави. Публічно не підтримуючи вимоги протестувальників, у Варшаві не зробили однак нічого, щоб розблокувати кордон³². 22 листопада Верховна Рада України звернулася до новообраних Сейму і Сенату Польщі із закликом невідкладно знайти шляхи виходу із ситуації, що склалася на українсько-польському кордоні³³.

Незважаючи на появу нових осередків нестабільності у світі та часткове відвернення уваги Заходу на конфлікт на Близькому Сході, **держави Балтії** залишались на вістрі мобілізації міжнародної підтримки на користь України з огляду на екзистенційний характер російської загрози для них самих. Президент Литви Гітанас Науседа на зустрічі з керівниками литовських дипломатичних місій 7 листопада звернув увагу на стрімке погіршення міжнародного середовища, зростання кількості осередків агресії та збройних конфліктів, домінування фактору раптовості у міжнародних процесах. Нові конфлікти, що спалахували у різних частинах світу, несли ризики відвертання уваги міжнародної спільноти від російської війни в Україні та загалом від агресивних намірів росії у сфері зовнішньої політики. Науседа закликав литовських дипломатів послідовно мобілізувати всебічну міжнародну підтримку України, порушувати питання відповідальності росії за агресію і воєнні злочини, а також зберігати євроатлантичну перспективу України на міжнародному порядку денному³⁴.

Словаччина. Прихід до влади в країні нового уряду Роберта Фіцо негативно позначився на політиці підтримки України у війні з росією. 8 листопада Братислава не затвердила 14-й пакет військової допомоги нашій державі на суму 40,3 млн євро, що був підготовлений колишнім керівництвом Міністерства оборони Словаччини (з початку широкомасштабного вторгнення рф Братислава надала Києву 13 пакетів військової допомоги на загальну суму 671 млн євро)³⁵. Новий міністр оборони

Словаччини Роберт Каліняк заявив, що словацький уряд не допомагатиме Україні зброєю зі своїх складів, а зосередиться на наданні нашої державі широкого спектру нелетальної допомоги³⁶. Водночас, нова словацька влада обіцяла не перешкоджати виконанню словацькими компаніями контрактів на виробництво і постачання озброєння та військової техніки Україні, зокрема 16 гаубиць Zuzana-2³⁷, а також роботу хабу у Кошице для ремонту західної військової техніки, поставленої ЗС України.

Новий уряд у Братиславі зробив кілька заяв, спрямованих на реанімацію відносин з Москвою. Після зустрічі з послами США і РФ на полях саміту ОБСЄ у Скоп'є, прем'єр-міністр Фіцо 30 листопада виступив за нормалізацію словацько-російських відносин після закінчення війни РФ проти України, розкритикував стратегію ЄС та США щодо нашої держави та виступив за підтримку мирних ініціатив з метою завершення конфлікту³⁸.

Угорщина продовжувала використовувати питання захисту національних меншин для блокування процесів європейської інтеграції України. Це відбувалося в рамках реалізації стратегії уряду Віктора Орбана щодо посилення тиску на європейські інституції з метою розмороження на користь Угорщини 13-22 млрд євро, необхідних країні в умовах тривалої рецесії і бюджетної кризи. У листопаді Будапешт різко підняв ставки у переговорах з Брюсселем та Києвом, заявивши про намір заблокувати весь процес прийняття рішень ЄС щодо України. Угорський уряд погрожував зірвати важливий грудневий саміт лідерів ЄС, на якому мали бути ухвалені доленосні для нашої держави рішення.

16 листопада прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан написав лист президентові Європейської Ради Шарю Мішелю, у якому виставив ЄС жорсткі, наперед невиконувані вимоги для подальших голосувань на підтримку України. Голова угорського уряду погрожував заблокувати всю фінансову та військову допомогу ЄС для нашої держави, майбутній вступ країни до Євросоюзу, ключові рішення щодо запропонованих безпекових гарантій та подальше посилення режиму санкцій проти Росії, якщо лідери ЄС не погодяться переглянути свою стратегію щодо російсько-української війни³⁹. Для підкріплення своєї позиції, угорський уряд 17 листопада провів маніпулятивні "консультації" з населенням, які носили виразно антиукраїнський характер. За їх підсумками було оголошено, що більшість угорців (62%) були незгодні з тим, що Україна має приєднатися до Європейського Союзу⁴⁰.

Крім того, Будапешт продовжував розвивати діалог з Москвою. Так, 30 листопада міністр закордонних справ Угорщини Петер Сійярто зустрівся з главою мзс РФ Лавровим у межах засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ в Скоп'є, щоб обговорити ситуацію в Україні⁴¹. Регулярні зустрічі з керівництвом РФ тільки поглиблювали ізоляцію Угорщини в межах ЄС та посилювали сприйняття Угорщини серед європейських країн як "троянського коня" Кремля.

росія. Цілі РФ у війні проти України суттєвих змін не зазнали й полягали у підкоренні нашої держави, перетворення її на плацдарм для подальшої агресії у Східній Європі та формування альтернативного антизахідного світового порядку, заснованого на верховенстві сили, а не права. У листопаді 2023 року воєнно-політичні зусилля Росії були спрямовані на послаблення західної підтримки України з використанням інструментів гібридної війни і ставкою на радикальні сили у європейських країнах. З метою просування власних наративів на міжнародній арені, лідер держави-агресора

путін намагався використовувати такі політичні платформи, як всесвітній російський народний собор, підсумковий саміт G-20, позачерговий саміт БРІКС та чергову сесію ради одкб. Водночас у зовнішній політиці росія зберігала курс на збереження існуючих можливостей впливу на обстановку в окремих регіонах (Близький Схід, Північна Африка, Центральна Азія та Південний Кавказ).

Під час всесвітнього російського народного собору⁴² у москві (27-28 листопада) путін назвав розв'язану ним війну проти України “національно-визвольною” і “битвою за суверенітет і справедливість росії” та закликав до мобілізації російської суспільної думки навколо досягнення цілей з формування нового світоустрою. Такі заяви були спрямовані, перш за все, на внутрішню аудиторію і забезпечення підтримки дій керівництва рф. При цьому, під час онлайн-саміту G20 22 листопада путін демонстрував “миролюбну” налаштованість росії, її відкритість до мирних переговорів з Україною та прагнення припинити війну.

На цьому фоні уряд рф ухвалив рішення про підвищення верхньої межі призовного віку з 27 до 30 років⁴³, за яким додатково призову підлягали більше 2 млн росіян, а путін підписав закон про федеральний бюджет рф на 2024 рік, яким передбачалося збільшення витрат на збройні сили на 70%, порівняно з 2023-м роком (у 2,3 рази більше, ніж у 2022-му (4,7 трлн) і втричі більше за показник 2021-го року (3,5 трлн)). Усі ці заходи не викликали помітного обговорення у ЗМІ, не кажучи про спротив чи осуд з боку російського суспільства.

В листопаді 2023 року в росії розпочалась підготовка до проведення виборів президента, запланованих на березень 2024 рік. Ухвалені державною думою законодавчі зміни значно розширили повноваження цвк рф, яка відтепер могла своїм рішенням призначати вибори в умовах оголошеного воєнного стану як на всій території росії, так і на окремих її частинах.

22 листопада мзс рф розповсюдило заяву про завершення 7 листопада процедури виходу росії з Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ)⁴⁴, одночасно з яким втратили чинність для рф ще дві юридично зобов'язуючі угоди, нерозривно пов'язані з ДЗЗСЄ: Будапештська угода від 3 листопада 1990 року про максимальні рівні звичайних озброєнь і техніки шести держав-учасниць Варшавського договору, а також Фланговий документ від 31 травня 1996 р. Замовчуючи відмову росії від виконання письмового зобов'язання щодо виведення військ з Грузії та Молдови, яке було ключовою проблемою адаптації Договору, росія звинуватила НАТО у недотриманні взятих на себе зобов'язань і заявила про вихід з ДЗЗСЄ.

У виступі на позачерговому саміті БРІКС 21 листопада, присвяченому палестино-ізраїльському конфлікту, путін зосередився на критиці країн Заходу, насамперед Сполучених Штатів, висловивши глибоке занепокоєння гуманітарною катастрофою в Секторі Газа, загибеллю тисяч людей та масовим вигнанням цивільного населення. Це стало черговим елементом мобілізації російського суспільства проти удаваної західної загрози.

Спробою зберегти вплив на частину пострадянського простору став візит путіна 23 листопада до мінська на сесію ради одкб⁴⁵. Було обговорено питання міждержавної взаємодії в рамках блоку, актуальні міжнародні й регіональні проблеми. На пленарному засіданні було дано оцінку поточної воєнно-політичної обстановки та

діяльності об'єднаного командування колективних миротворчих сил одбк. Втім, за результатами засідання жодних узгоджених документів підписано не було.

білорусь. Впродовж листопада 2023 року білорусь продовжувала балансувати між демонстрацією лояльності до москви та намаганням уникнути безпосереднього залучення зс рб у російсько-українську війну.

Керівництво білорусі продовжувало закликати до припинення бойових дій в Україні та проведення мирних переговорів на умовах закріплення за росією окупованих українських територій. Так, 7-8 листопада міністр закордонних справ рб сергій алейник під час переговорів зі своїм турецьким колегою Хаканом Фіданом назвав збройне протистояння на території України загрозою для глобальної безпеки і запевнив, що білорусь, всіляко підтримуючи зусилля Туреччини щодо мирного врегулювання конфлікту, готова долучитись до забезпечення переговорного майданчика.

Під час засідання одкб у мінську, самопроголошений президент білорусі олександр лукашенко намагався в черговий раз довести свою лояльність до президента росії, просуваючи ключові постулати російської зовнішньої політики. Так, у своєму виступі він звинуватив НАТО у розширенні на схід, заявив про військові провокації на кордоні з рб, інформаційні диверсії та підготовку до державних переворотів.

Водночас, рф та рб продовжували поглиблювати військово-технічне співробітництво. 1 листопада російський уряд схвалив протокол про внесення змін до угоди з білоруссю щодо спільного забезпечення регіональної безпеки у військовій сфері. Документ визначав умови розміщення на території білорусі російських військ зі складу т. зв. “регіонального угруповання” та об’єктів інфраструктури зс рф. 8 листопада у москві відбулась зустріч секретаря ради безпеки рф м. патрушева та держсекретаря білоруської ради безпеки о. вольфовича, за результатами якої було підписано план заходів щодо розвитку співробітництва апаратів радбезів рб і рф на 2024-2025 роки (з акцентом на протидію викликам і загрозам безпеці двох країн з боку України) та затверджено план із підготовки договору про гарантії взаємної безпеки між рф і рб та концепції безпеки союзної держави.

У листопаді 2023 року активізувалась діяльність білоруської демократичної опозиції, яка 4-5 листопада у Львові провела білорусько-український форум Острозьких⁴⁶. В роботі форуму взяли участь представники офісу Світлани Тихановської, Об'єднаного перехідного кабінету (ОПК), Координаційної ради, полку Калиновського, представники експертного середовища обох держав та народні депутати України. На форумі обговорювався формат взаємодії між країнами, а також основні проблеми і протиріччя у двосторонніх відносинах. У рамках форуму, відбулася закрита експертна зустріч з оцінки потенціалу білоруської опозиції в Білорусі та алгоритми впливу на білоруське суспільство. За повідомленням Об'єднаного перехідного кабінету, результатом заходу стала домовленість про проведення слухань у Верховній Раді України щодо білорусі та призначення спеціального представника української влади з білоруського питання у Верховній Раді України.

Ставлення **Туреччини** до російсько-української війни не зазнало значних змін й залишалось спрямованим на підтримання посередницького діалогу між сторонами

протистояння та пошуку шляхів припинення російсько-української війни, в тому числі через прямі переговори між лідерами України та росії.

Відкрита підтримка президентом Туреччини ХАМАСу призвела до зростання напруги у відносинах Анкари з західними державами, а також зниження інтенсивності українсько-турецьких контактів. Шукаючи паралелі між ситуацією у Секторі Гази та війною в Україні, Р. Ердоган вдавався до критики західних держав. Зокрема, на пропалестинському мітингу в Стамбулі він заявив, що ті, хто “проливає крокодилячі сльози за мирними жителями, загиблими в українсько-російській війні, мовчки спостерігають за смертями тисяч невинних дітей в Секторі Газа”⁴⁷.

Реакцією з боку США на політику Туреччини став візит 27 листопада до Анкари заступника міністра фінансів Сполучених Штатів з питань фінансової розвідки та боротьби з тероризмом Браяна Нельсона із завданням переконати турецьку сторону у запровадженні санкцій проти росії та ХАМАСу⁴⁸. Вашингтон висловив занепокоєння через відмову Туреччини приєднатися до західних санкцій, накладених на російські судна, які здійснювали заходи в турецькі порти, та російські авіакомпанії, які проходили обслуговування у турецьких аеропортах, а також збільшення Туреччиною втричі торгівлі товарами подвійного призначення (мікročіпи, комунікаційне обладнання, оптичні приціли тощо).

Іран намагався максимально використати військово-технічну співпрацю з рф для модернізації власних збройних сил, попри неготовність росії до виконання в повному обсязі зобов'язань, взятих на себе у рамках цієї співпраці. Показовою в цьому контексті стала заява заступника міністра оборони Ірану бригадного генерала Махді Фарахі, який закликав Москву своєчасно виконати двосторонню угоду, яка передбачала продаж Тегерану багатоцільових винищувачів Су-35, ударних гелікоптерів Мі-28 і навчально-тренувальних літаків Як-130. За словами Фарахі, це мало розвіяти зростаючі підозри керівництва Ірану щодо небажання російського керівництва дати його державі більше, ніж рф отримала взамін⁴⁹.

Значного резонансу набула поява в західних ЗМІ інформації про підготовку Іраном для передачі росії ракет малої дальності типу Ababil і Fateh-110, продемонстрованих міністру оборони рф сергію шойгу під час відвідин останнім виставки Аерокосмічних сил Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР) в Тегерані у вересні 2023 р.⁵⁰. Крім того, міністр шойгу ознайомився з ракетами типу SAM 358 і LASM 351, розробка яких здійснювалась Іраном всупереч резолюції Ради Безпеки ООН № 2231.

Ізраїль у своєму ставленні до російсько-української війни продовжив дотримуватись позиції, яка полягала у забороні на надання Україні озброєння й військової техніки. Натомість Ізраїль зосереджувався на реалізації гуманітарних проектів та проведенні ремонтних робіт на об'єктах енергетичної інфраструктури нашої держави. Проведення наземної наступальної операції на території Сектору Гази значною мірою відсунули допомогу Україні на задній план. Не отримав належного резонансу в ізраїльському суспільстві заклик Президента Зеленського до лідерів європейських країн відвідати Ізраїль на знак солідарності з народом Ізраїлю після терористичного нападу 7 жовтня 2023 р.

Китай продовжував дистанціюватися від прямої участі в російсько-українській війні, хоча й залишався стратегічним партнером Москви. Значною мірою, це стало результатом постійного тиску на Пекін з боку країн ЄС та США. Зокрема, канцлер ФРН Олаф Шольц 3 листопада провів відеоконференцію з головою КНР Сі Цзіньпінем. Однією з ключових тем стала неприпустимість застосування ядерної зброї в ході війни росії проти України. Ця позиція суттєво дезавуювала регулярні спалахи російського ядерного шантажу. 10 листопада міністерка фінансів США Джанет Єллен під час зустрічі з віце-прем'єром КНР Хе Ліфеном закликала Китай не допомагати росії обходити санкції⁵¹. Під час телефонного спілкування зі Сі Цзіньпінем (20 листопада 2023 року), президент Франції Еммануель Макрон висловив занепокоєність щодо військової співпраці між росією та Північною Кореєю, що не могло відбутись без відома Китаю⁵².

Антизахідна спрямованість політики КНР не перешкоджала економічній співпраці Китаю з західними державами. Ймовірно, бажання уникнути конфронтації з “колективним Заходом” штовхало керівництво КНР до стриманості в питаннях російсько-української війни. Під час зустрічі 15 листопада з президентом США Джо Байденом у Сан-Франциско, глава КНР Сі Цзіньпін висловився за “мирне розв'язання конфлікту”⁵³.

Ключові воєнно-політичні події, процеси, їх сутність

Воєнно-політична обстановка на глобальному рівні. Зростання геополітичних, економічних та воєнних амбіцій КНР поряд із російською реваншистською політикою залишалися вагомими чинниками дестабілізації міжнародного життя. Це породжувало геополітичну нестабільність та значною мірою розмивало зусилля “колективного Заходу” зі збереження існуючого світопорядку, лакмусовим папірцем для яких стала російська збройна агресія проти України.

Найважливішою дипломатичною подією у листопаді 2023 року стала зустріч Сі Цзіньпіна та Джо Байдена у Сан-Франциско 15 листопада, що відбулася у рамках саміту АТЕС (11-17 листопада). Результати переговорів та заяви лідерів за підсумками зустрічі свідчили, що рамки двосторонніх відносин залишались стабільними, і кожна зі сторін непрямым чином проголосила їх дотримання. Конструктивна поведінка КНР була дещо неочікуваною, враховуючи накопичений за рік негатив у відносинах зі США. Доброзичлива тональність Сі Цзіньпіна під час переговорів свідчила, що поведінка Пекіна буде більш передбачуваною.

Як це було рік тому після зустрічі двох лідерів на Балі, Пекін задля збереження зовнішньополітичного балансу активізував “російську карту”. 22 листопада Сі Цзіньпін провів у Пекіні зустріч зі спікером держдуми держави-агресора володимиром. Лідер КНР заявив про готовність Китаю й надалі розвивати з російською стороною відносини всеосяжної стратегічної взаємодії⁵⁴.

Війна Ізраїлю з палестинськими терористами створила ситуацію емоційної поляризації як у світі, так і в регіоні, що могло призвести до коригування моделі партнерства країн регіону із Заходом, зокрема Сполученими Штатами. Іран і керована ним “Хезболла” так і не наважилися кинути силовий виклик Ізраїлю та США. Це частково можна пояснити тим, що такі актори, як Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, Туреччина чи Єгипет не були зацікавлені в подальшій ескалації війни. На відміну від

росії, яка зробила ставку на роздмухування світового хаосу, для згаданих вище країн ширший регіональний конфлікт ніс значні економічні та суспільні-політичні ризики⁵⁵.

21 листопада з ініціативи президента ПАР Сиріла Рамафоси відбувся позачерговий віртуальний саміт БРІКС (Бразилія, росія, Індія, Китай, Південна Африка). Практично кожен з учасників саміту зображував війну Ізраїлю проти ХАМАС як продовження розколу між Глобальним Півднем і Заходом, при чому останній критикували за надто прихильну позицію щодо Ізраїлю та подвійні стандарти у ставленні до цивільних жертв конфлікту.

Ще однією міжнародною платформою для обговорення глобальних проблем і пошуку спільних рішень став онлайн-саміт лідерів G20, який відбувся 22 листопада під головуванням прем'єр-міністра Індії Нарендри Моді. Насамперед, індійська сторона, яка рік головувала в об'єднанні та формувала його порядок денний, прагнула продемонструвати свої можливості впливу на глобальні процеси. Однак, в Нью-Делі більшою мірою були зацікавлені в досягненні консенсусу, аніж якихось конкретних результатів.

Позиції Вашингтону в глобальній ієрархії сил значно похитнулися, що дало підстави деяких оглядачам заявити про запуск процесів “девестернізації” та послаблення західноцентричного світу. Агресія росії проти України продовжувала підривати міжнародні структури і глобальний порядок як такий. Спроби КНР та нових регіональних гравців використовувати традиційні глобальні структури співробітництва і водночас критикувати їх, паралельно створюючи нові майданчики, суттєво послаблювали можливості для формування якогось світового консенсусу щодо агресивної неоімперіалістичної поведінки росії.

Зовнішньополітична діяльність України. У листопаді 2023 року українська дипломатія працювала на усіх рівнях з різними країнами та лідерами, зокрема з президентом США Джоозефом Байденом і його адміністрацією, з обома партіями в Конгресі, з ЄС, щоб зберегти підтримку нашої держави. Візити американських урядовців до України та візит української делегації до США були потужним сигналом незмінної підтримки нашої країни з боку американського народу.

Напередодні чергового засідання у форматі “Рамштайн”, стала знаковою зустріч у Києві 20 листопада Президента України з міністром оборони США Ллойдом Остіним та командувачем Європейського командування збройних сил США, верховним головнокомандувачем об'єднаних збройних сил НАТО у Європі Крістофером Каволі. Володимир Зеленський поінформував американську сторону про обстановку на фронті, стратегічні цілі та першочергові потреби Сил оборони України. Було наголошено на нагальності продовження безперервного постачання союзниками необхідного озброєння та артилерійських боєприпасів, посиленні спроможностей України напередодні зимового періоду. Також сторони обговорили питання свободи мореплавства в Чорному морі та забезпечення функціонування альтернативного “зернового коридору”⁵⁶.

Зустріч Президента України з міністром транспорту США Пітом Буттіджедом була присвячена питанням координації спільних дій щодо відновлення інфраструктури України та розвитку транспортних можливостей для експорту українських товарів на міжнародні ринки. Також було обговорено перспективи розвитку мережі залізничного транспорту України та налагодження спільного виробництва у сфері ОПК⁵⁷.

Важливим, з огляду на коло питань, що підіймалися, був робочий візит до США 13-15 листопада української делегації на чолі з першою Віцепрем'єр-міністеркою – міністеркою економіки Юлією Свириденко. Під час візиту було проведено зустрічі з державним секретарем США Ентоні Блінкеном⁵⁸, радником президента США з питань національної безпеки Джейком Салліваном, радником прем'єр-міністра Великої Британії з питань національної безпеки Тімоті Барроу, зовнішньополітичним радником канцлера Німеччини Єнсом Пльотнером і радником Президента Франції з питань зовнішньої політики Еммануелем Бонном⁵⁹, а також низку зустрічей із членами обох палат Конгресу США⁶⁰. Члени української делегації поінформували співрозмовників про пріоритетні потреби Сил оборони України. Сторони обговорили євроатлантичну інтеграцію України та укладення угоди про безпекові гарантії для України до набуття повноправного членства в НАТО. Відбувся обмін думками щодо посилення санкційного тиску на РФ та вироблення механізму спрямування заморожених російських активів на відбудову України.

Протягом листопада 2023 року тривали інтенсивні дипломатичні переговори, консультації, зустрічі з лідерами країн та очільниками оборонних відомств, керівництвом міжнародних інституцій та іноземними політиками, які відвідали Україну з офіційними візитами. Головною метою зазначених контактів було забезпечення достатнього рівня інтенсивності надання оборонної підтримки нашій державі.

2 листопада Президент України Володимир Зеленський під час зустрічі у Києві з міністром оборони Королівства Нідерланди Кайсою Оллонгрен детально обговорив подальше посилення спроможностей ЗС України та безпеку “зернового коридору”⁶¹. 10 листопада Президент Зеленський у Києві провів зустріч із міністром оборони Литовської Республіки Арвідасом Анушаускасом, під час якої було докладно обговорено подальші кроки зі зміцнення української ППО, надання бронетранспортерів для медичної евакуації та засобів для розмінування⁶². 21 листопада Глава держави в ході зустрічі з федеральним міністром оборони Німеччини Борисом Пісторіусом обговорив подальші практичні кроки щодо передачі Україні засобів ППО, бронетехніки, артилерії та боєприпасів. Окрему увагу сторони приділили перспективам посилення співпраці у сфері оборонних індустрій та можливості започаткування спільного виробництва окремих видів озброєння⁶³.

Крім особистих зустрічей, в листопаді відбулася низка дипломатичних телефонних контактів і відео-звернень вищого військово-політичного керівництва України з метою просування національних інтересів на міжнародній арені. У цьому контексті знаковим стало відео-звернення Президента України до учасників 33-ї асамблеї Міжнародної морської організації (ІМО), під час якого було акцентовано на тому, що РФ не місце в ІМО та її керівних органах, оскільки ніхто за останні десятиліття не завдав більшої шкоди вільному мореплавству, ніж росія, а відповідальність агресора гарантуватиме збереження глобальної довіри до цієї організації. Володимир Зеленський назвав одним з найбільших успіхів України витіснення російського військового флоту з Чорного моря й роботу альтернативних маршрутів експорту агропродукції⁶⁴.

З огляду на ускладнення двосторонніх відносин, важливе значення мало привітання 11 листопада Президентом України лідера Польщі та всього польського

народу з Днем незалежності. Володимир Зеленський наголосив, що незалежність України завжди буде сильною опорою для свободи Польщі та відзначив важливість міцних відносин України та Польщі як однієї з основ єдності Європи⁶⁵.

16-17 листопада у Верховній Раді України відбулась 62-а сесія Генеральної асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС). Держави-члени організації ухвалили підсумкову декларацію, в якій висловили солідарність і підтримку Україні, виступили за створення спеціального трибуналу з розслідувань злочинів російської агресії, засудили агресивну політику путінського режиму в чорноморському регіоні⁶⁶.

Робота щодо підготовки двосторонніх угод про гарантії безпеки, як це було передбачено Спільною декларацією G7 про підтримку України, була серед головних пріоритетів української дипломатії у листопаді. У цьому контексті 8 листопада Президент України провів телефонну розмову з прем'єр-міністром Японії Фуміо Кішидою, під час якої йшлося про продовження активної роботи над укладенням двосторонніх безпекових гарантій та підготовку до Конференції з відновлення України, яка мала відбутися в лютому 2024 року в Японії⁶⁷. 17 листопада було розпочато перший раунд переговорів із ФРН стосовно двосторонніх гарантій безпеки. Німеччина долучилася до п'яти інших держав G7, з якими Україна вже розпочала двосторонні переговори. Під час зустрічі сторони обмінялися баченням підходів до майбутніх двосторонніх гарантій безпеки, їхнього формату й наповнення, а також узгодили план подальших дій⁶⁸.

Надання нашій державі безпекових гарантій обговорювалось під час зустрічі зі спеціальним уповноваженим президента Франції з питань економічної допомоги та відновлення України П'єром Ельброном 19 листопада у Києві⁶⁹. 28 листопада розпочався перший раунд консультацій з Італійською Республікою щодо укладення двосторонньої угоди про безпекові гарантії. Надання Італією гарантій безпеки Україні мало стати важливим кроком до наближення членства нашої держави в ЄС і НАТО. Сторони обговорили підходи до наповнення й формату майбутньої двосторонньої угоди, а також узгодили графік подальшої комунікації⁷⁰.

Українські дипломати продовжували докладати значних зусиль для імплементації української Формули миру та підготовки Глобального саміту миру, розширення кола учасників глобальної гуманітарної ініціативи Grain from Ukraine та ініціативи Президента Зеленського Bring Kids Back UA. Особлива увага приділялась просуванню зазначених ініціатив серед країн Глобального Півдня. З цією метою в листопаді відбулися контакти з дипломатами ПАР, Республіки Індія, Республіки Чилі, Республіки Філіппіни, Королівства Таїланд. 9 листопада Президент України під час виступу в онлайн-форматі перед студентами та викладачами закладів вищої освіти Мексики закликав цю країну приєднатися до реалізації пунктів Формули миру, які стосувалися ядерної безпеки та повернення тисяч українських дітей, незаконно вивезених росією з окупованих територій України⁷¹. Важливе значення мала телефонна розмова 22 листопада Президента Зеленського з новообраним президентом Аргентини Хав'єром Мілеєм, під час якої він запросив Аргентину продовжити свою участь в імплементації Формули миру та запропонував долучитися до підготовки саміту Україна – Латинська Америка⁷². Питання підтримки територіальної цілісності й

суверенітету України, Формули миру, світової продовольчої безпеки, зокрема української гуманітарної ініціативи “Grain from Ukraine”, були предметом телефонних переговорів Президента України Володимира Зеленського з президентом Сьєрра-Леоне Джуліусом Маадою Біо⁷³, президентом Індонезії Джоко Відодо⁷⁴, президентом Республіки Парагвай Сантьяго Пеньєю Паласіосом⁷⁵ і спадкоємним принцом Саудівської Аравії⁷⁶.

У рамках постійного діалогу з партнерами, Президент Зеленський провів телефонні розмови з прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо⁷⁷, прем'єр-міністром Нідерландів Марком Рютте⁷⁸, прем'єр-міністром Великої Британії Ріші Сунаком⁷⁹, прем'єр-міністром Болгарії Ніколаєм Денковим⁸⁰; особисті зустрічі у Києві з державним секретарем у закордонних справах, справах Співдружності націй та розвитку Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії Девідом Камероном⁸¹ та президентом Латвійської Республіки Едгарсом Рінкевичсом⁸². Сторони обговорили вирішення питань подальшої оборонної співпраці, спільних зусиль щодо реалізації Формули миру та гуманітарної ініціативи “Зерно з України”, макрофінансової підтримки та євроатлантичної інтеграції України.

25 листопада Президент України Володимир Зеленський у Києві провів зустріч із президентом Швейцарської Конфедерації Аленом Берсе, в ході якої співрозмовники обговорили прогрес в імплементації української Формули миру та участь Швейцарії в цьому процесі, зокрема, приєднання Швейцарії до коаліції держав зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України⁸³.

25 листопада у День вшанування пам'яті мільйонів українців - жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 років у Києві відбувся другий міжнародний саміт ініціативи “Grain from Ukraine”, метою якого було зміцнення ролі України як гаранта продовольчої безпеки, консолідація зусиль для забезпечення глобальної продовольчої безпеки та розвитку альтернативних логістичних шляхів експорту сільськогосподарської продукції з нашої країни. Президент України Володимир Зеленський зустрівся зі спікерами та представниками парламентів іноземних країн та поінформував їх про ефективність гуманітарної ініціативи “Зерно з України”⁸⁴. Учасники саміту обговорили співпрацю в питанні зберігання зерна та транспортування сільськогосподарської продукції до країн-отримувачів. Також ішлося про активізацію залучення міжнародних партнерів до ініціативи “Зерно з України”, розширення переліку країн-отримувачів продовольчої допомоги. Крім того, порушувалося питання координації з метою посилення тиску на РФ для припинення продовольчої блокади. Все це знайшло відображення у спільній заяві за результатами саміту, яку підтримали 23 країни⁸⁵.

Навіть в умовах нового конфлікту на Близькому Сході, український трек не зник зі світового порядку денного. З метою збереження сталої підтримки нашої країни й розвінчування російських наративів про втому від війни, недопущення розмивання іншими подіями фокусу уваги світу до підтримки нашої країни у протистоянні російській агресії було проведено ряд зустрічей з представниками провідних світових ЗМІ. 20 листопада Президент України у Києві провів зустріч із генеральним директором Fox Corporation Лакланом Мердоком, журналістами Fox News Бенджаміном Холлом та The Sun Жеромом Старкі, під час якої Глава держави відзначив важливість збереження уваги світу до російсько-української війни⁸⁶. Під час

спілкування з журналістами з Анголи, Ботсвани, Тунісу, Республіки Гвінея, Кенії, Марокко, Нігерії, Сенегалу, ПАР, Замбії Президент Володимир Зеленський заявив, що Україна мала намір залишатися гарантом продовольчої безпеки на Африканському континенті, і доводила це конкретними кроками, забезпечуючи роботу “зернового коридору”, попри всі спроби РФ завадити його функціонуванню⁸⁷.

Європейська та євроатлантична інтеграція України. У листопаді 2023 року наша держава здійснила низку важливих кроків на шляху до євроінтеграції, що давало підстави розраховувати на рішення про початок переговорів про вступ до ЄС. Для України це мало стратегічно важливе значення у суспільно-політичному, економічному та морально-психологічному сенсі, з огляду на російську агресію. У цьому контексті, рішення про початок переговорів щодо членства України в ЄС, разом з виділенням пакета допомоги від ЄС на 50 млрд євро та рішенням Конгресу США щодо продовження фінансування військової допомоги Україні, були невідкладними завданнями, над вирішенням яких працювали усі гілки української влади.

3 листопада Президент України Володимир Зеленський підписав закон щодо національних меншин, що було однією із семи вимог Європейської комісії для подальшого руху України до членства в ЄС. Зазначений закон вніс зміни до вже чинного закону “Про національні меншини (спільноти)”, який Верховна Рада України ухвалила 21 вересня 2023 року. Положення прийнятого закону частково враховували рекомендації Венеційської комісії, яка критикувала попередню редакцію документа. Водночас виконання всіх рекомендацій було неможливим, оскільки деякі з них обмежували права української мови⁸⁸.

4 листопада Президент України Володимир Зеленський провів у Києві зустріч із президенткою Європейської комісії Урсулою фон дер Ляєн, під час якої наголосив, що навіть під час широкомасштабної війни Україна не зупинялася на шляху реформ з метою створення умов для початку переговорів про вступ з ЄС⁸⁹. 8 листопада за підсумками засідання колегії Європейської комісії Президент Зеленський провів зустріч із послом Європейського Союзу в Україні Катаріною Матерновою, під час якої остання передала затверджений звіт Єврокомісії про прогрес України в межах пакета розширення у 2023 році. У звіті Єврокомісії⁹⁰ було зазначено, що Комісія рекомендує Європейській Раді ухвалити переговорну рамку, після того як Україна внесе зміни в національне законодавство щодо функціонування антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП); лобювання за європейськими стандартами, як частину антиолігархічного плану дій; втілення рекомендацій Венеційської комісії, пов’язаних із законом про національні меншини, а також пов’язані із законами про державну мову, медіа та освіту. Також Україна мала продовжувати боротьбу з корупцією⁹¹.

8 листопада Президент Володимир Зеленський з метою забезпечення якнайшвидшого виконання рекомендацій Єврокомісії підписав указ “Про деякі заходи з підготовки до переговорного процесу зі вступу України до Європейського Союзу”. Документ був покликаний забезпечити реалізацію стратегічного курсу на набуття повноправного членства України у Євросоюзі, створення умов для ефективної політичної взаємодії та вдосконалення координації діяльності державних органів з метою якнайшвидшого започаткування переговорного процесу про вступ України до ЄС⁹².

Вітаючи 21 листопада 2023 року український народ з Днем Гідності та Свободи, Президент України Володимир Зеленський висловив впевненість, що попри війну, подальші переговори про вступ мали неодмінно завершитися повноправним членством України в ЄС⁹³. Зі святом на честь початку двох революцій – 2004 та Революції гідності 10 років тому – українців привітали президентка Молдови Мая Санду, яка прибула до Києва та разом із подружжям Зеленських вшанувала пам'ять активістів, які загинули під час Революції гідності. Відзначити 10-ту річницю протестів на Майдані 2013 року в Україну також прибув президент Європейської ради Шарль Мішель⁹⁴.

28 листопада у межах робочого візиту до Брюсселя Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук взяв участь у Конференції президентів Європейського парламенту та зустрівся з президенткою Європарламенту Робертою Мецолою. Сторони обговорили питання ухвалення рішення про відкриття переговорів про вступ України в ЄС до кінця 2023 року⁹⁵. Наступного дня Руслан Стефанчук з Робертою Мецолою підписали меморандум про взаєморозуміння, який передбачав трансформацію українського парламенту та адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС⁹⁶.

29 листопада Рада Україна-НАТО, яка вперше зібралася на рівні міністрів закордонних справ, погодила презентовану Україною адаптовану Річну національну програму на 2024 рік. Відповідно до заяви⁹⁷, міністри закордонних справ держав-членів НАТО мали регулярно оцінювати прогрес України у сфері євроатлантичної інтеграції за допомогою аРНП, а Альянс – підтримувати нашу державу на шляху до майбутнього членства в блоці. Українській стороні вдалось переконати партнерів по НАТО у тому, щоб всі політичні реформи, включно з питанням національних меншин, боротьби з корупцією, судової реформи та державного управління, відокремити від аРНП і прив'язати до переговорного процесу із вступу України до ЄС. Натомість реформи, які зобов'язались виконати наша держава на шляху до НАТО, включали приведення системи оборонних закупівель до євроатлантичних стандартів, посилення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, завершення трансформації системи командування та управління відповідно до принципів і стандартів НАТО, створення національної системи гуманітарного розмінування, нарощення виробництва зброї та боєприпасів в Україні за допомогою західних виробників⁹⁸. За підсумками засідання, глава української дипломатії Дмитро Кулеба заявив, що Україна та НАТО домовилися про втілення спільних проектів в оборонній індустрії та наголосив, що європейська оборонна промисловість вимагала негайного посилення завдяки створенню спільного простору оборонних індустрій Європи, який мав об'єднати промисловість країн євроатлантичної спільноти та країн-однодумців⁹⁹.

Міжнародне правосуддя. Під час візиту до Брюсселя Міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби, єврокомісар з питань юстиції Дідьє Рейндерс 7 листопада представив бачення ЄС щодо можливої форми спецтрибуналу для притягнення росії до відповідальності за злочин агресії. Сторони домовилися провести додаткові консультації, щоб оцінити цю пропозицію з юридичної та політичної точки зору¹⁰⁰. 16 листопада на зустрічі в Берліні Швейцарія підтримала ідею створення спеціального трибуналу, ставши 39 країною, яка підтримала згадану ініціативу¹⁰¹.

21 листопада Європол створив нову оперативну робочу групу (OTF) для надання допомоги в поточних розслідуваннях основних міжнародних злочинів, скоєних в Україні після початку широкомасштабного вторгнення зс рф у лютому 2022 року. Метою створення робочої групи стало надання допомоги щодо ідентифікації підозрюваних та їхньої причетності до воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи злочинів геноциду, скоєних в Україні, шляхом збору та аналізу розвідданих із відкритих джерел (OSINT). OTF очолили відділи боротьби з міжнародними злочинами голландської поліції (Nationale Politie) і федерального управління кримінальної поліції Німеччини (Bundeskriminalamt) за підтримки Європолу та його проекту аналізу основних міжнародних злочинів. 14 країн (Бельгія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Литва, Нідерланди, Португалія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Норвегія, Великобританія, США) погодилися призначити спеціальні OSINT-підрозділи у складі робочої групи для підтримки пріоритетних запитів від України, інших країн та Міжнародного кримінального суду¹⁰².

21 листопада у Всесвітній день дитини у Торонто відбулася конференція “United for Justice: War Crimes against Ukrainian Children”, організована Офісом Генерального прокурора України, Посольством України в Канаді за участю міністерства закордонних справ Канади в межах реалізації затвердженого Президентом України національного плану дій “Bring Kids Back UA”. Під час дискусій за участю експертів з урядів і громадського сектору обговорювалося, як припинити депортацію та примусове переміщення українських дітей росіянами, повернути викрадених дітей додому й притягнути до відповідальності всіх причетних. Представники України та закордонні партнери наголосили на важливості міжнародної підтримки та співпраці щодо повернення українських дітей на батьківщину за активної участі громадського сектора¹⁰³.

Воєнно-політичні рішення щодо забезпечення національної безпеки України

8 листопада Верховна Рада України рішеннями: №10211/10212 затвердила укази Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” та “Про продовження строку проведення загальної мобілізації” на 90 днів; № 0225 – Україна приєдналася до розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих рф проти України. Документ надав можливість подавати відомості щодо збитків, завданих унаслідок російської збройної агресії, до Реєстру збитків, затвердженого Комітетом міністрів Ради Європи 12 травня 2023 року¹⁰⁴.

28 листопада МЗС України опублікувало заяву щодо засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ в Скоп’є 30 листопада – 1 грудня, відповідно до якої Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба бойкотував міністерське засідання ОБСЄ у зв’язку з присутністю на ньому глави мзс росії с. лаврова. Присутність російської делегації на міністерському засіданні вперше після початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну лише посилювало кризу, в яку росія загнала ОБСЄ¹⁰⁵.

Міжнародна військова допомога. Незважаючи на появу нових викликів для міжнародної безпеки (війна Ізраїлю проти ХАМАС на Близькому Сході), у листопаді 2023 року західні партнери продовжували постачати ЗС України значні обсяги військово-технічної допомоги, демонструючи політичну волю та спроможність підтримувати Україну у війні на виснаження з росією. Водночас, продовжувалась

розбудова низки воєнно-політичних коаліцій з метою розвитку різних компонентів спроможностей Сил оборони України.

22 листопада 2023 р. у відео-режимі відбулося 17-е засідання Контактної групи з питань оборони України у рамках формату “Рамштайн” за участю очільників оборонних відомств 50-ти країн. Учасники обговорили розвиток коаліцій спроможностей, зокрема тих, що стосуються артилерії, бронетехніки, авіації, ВМС, ІТ і розмінування. Було оголошено про формування нової коаліції засобів протиповітряної оборони наземного базування (Ground-Based Air Defence Coalition) на чолі з Німеччиною та Францією за участю 20-ти країн. Велика Британія та Норвегія у рамках військово-морської коаліції взяли на себе зобов’язання щодо пошуку способів зміцнення безпеки у Чорному морі. Литва оголосила про надання всебічної допомоги в розмінуванні територій нашої держави. Загалом готовність узяти участь у коаліції з розмінування заявила 21 країна¹⁰⁶. Естонія та Люксембург оголосили про виділення коштів на діяльність ІТ-коаліції¹⁰⁷.

Під час засідання міністр оборони США Ллойд Остін заявив, що країни, які входять до складу Контактної групи, виділили понад 80 млрд доларів на оборонну допомогу Україні від часу широкомасштабного вторгнення РФ і запевнив, що партнери залишатимуться непохитними у своїй підтримці України “стільки, скільки буде потрібно”. Він закликав учасників групи посилити Україну засобами ППО для захисту критичної інфраструктури напередодні чергової зими в умовах війни та пошуку креативних рішень для продовження допомоги Україні¹⁰⁸. В межах проведення 17-го засідання у форматі “Рамштайн” окремі країни (Литва, Іспанія та Німеччина) оголосили нові пакети військової допомоги¹⁰⁹.

У листопаді 2023 року також тривали заходи з розбудови “авіаційної коаліції”. 13 листопада на військово-повітряній базі Фетешті у Румунії міністр оборони Румунії Анджел Тилвар і його нідерландська колега Кайса Оллонгрен відкрили Європейський навчальний центр F-16 (EFTC), на якому мало відбуватись навчання українських пілотів. Згідно угоди про співпрацю, міністерство оборони Румунії мало забезпечити авіабазу для навчань, Нідерланди – літаки F-16 (загалом – 18 од.), а компанія Lockheed Martin – інструкторів та обслуговування. Очікувалось, що підготовка українських пілотів у навчальному центрі у Фетешті буде тривати пів року¹¹⁰.

Залишаючись ключовим донором військової допомоги Україні із загальним пакетом у 44,2 млрд доларів, Сполучені Штати внаслідок відсутності рішення Конгресу про виділення додаткового фінансування на підтримку нашої держави були змушені перейти в “режим економії”. Це знайшло свій вияв в обмежених обсягах допомоги, виділеної Пентагоном у листопаді – всього два пакети (3 та 20 листопада 2023 р.) на загальну суму 225 млн доларів¹¹¹. Адміністрація Білого дому заявила, що США використали майже всі кошти, затверджені Конгресом на допомогу Україні (95% із загальної суми 62,3 млрд), і рішуче закликала американських конгресменів схвалити запит на додаткову допомогу¹¹².

На фоні послаблення ролі США у сфері військової допомоги Україні лідерські позиції в Європі продовжувала утримувати Німеччина, яка у листопаді передала Силам оборони України чотири пакети допомоги (2, 14, 21, 22 листопада 2023 р.)¹¹³. Поряд із

цим зростала кількість замовлень федерального уряду на виробництво та постачання Україні німецького ОВТ і боєприпасів¹¹⁴.

У листопаді на національному рівні рішення про посилення обороноздатності України у короткостроковій та середньостроковій перспективі ухвалили також Болгарія, Канада, Литва, Нідерланди, Фінляндія, Франція та Швеція (див. додаток).

Внаслідок недостатньо інтенсивних темпів нарощення оборонно-промислового виробництва, Європейський Союз відставав від термінів виконання трикомпонентного плану постачання Україні одного мільйона артилерійських снарядів до березня 2024 року. Виник ризик неспроможності ЄС досягти поставлених у цьому відношенні цілей. Станом на початок листопада 2023 року, ініціатива забезпечила виконання близько 30% від запланованого. США, які прагнули збільшити власне виробництво до близько 1 млн снарядів на рік у 2024 р., закликали ЄС активізувати свої зусилля. В умовах, коли росія змогла наростити власне виробництво й додатково отримала близько 1 млн артилерійських боєприпасів від Північної Кореї, деякі європейські країни наголошували на необхідності для ЄС бути більш ефективним¹¹⁵. Це питання обговорювалось під час засідання міністрів оборони держав-членів ЄС 14 листопада 2023 р. Єврокомісар з питань внутрішнього ринку Тьеррі Бретон заявив, що до весни 2024 року виробничий потенціал оборонних підприємств у ЄС міг сягнути мільйона артилерійських снарядів щороку, але необхідною умовою для передачі боєприпасів Україні залишається наявність політичної волі. За його оцінкою, до кінця 2024 року виробничий потенціал ЄС мав досягнути 1,3-1,4 млн снарядів на рік. Однак близько 40% продукції європейського ОПК йшло на експорт в треті країни поза межами Європи. Пропозиція єврокомісара, щоб усі вироблені боєприпаси були передані Україні, не була підтримана Радою ЄС¹¹⁶.

Висновки

Конкретні сценарії та терміни закінчення широкомасштабної війни росії проти України залишалися повністю залежними від оперативної обстановки на російсько-українському фронті. Незважаючи на обмеженість наявних ресурсів, головною ціллю Сил оборони України залишалося звільнення тимчасово окупованих територій та завдання стратегічної поразки російським військам.

Коло країн, які підтримували Формулу миру Президента Зеленського невпинно розширювалось. Саме українська Формула миру була здатна позбавити рф інструментів агресії не лише в Україні, а і в сферах глобальної безпеки – продовольчої, енергетичної, ядерної та екологічної. Єдиним шляхом для такого миру було зупинення російської агресії та деокупація українських територій.

В умовах відсутності відчутного прогресу Сил оборони України на полі бою, наближення зими та збільшення втоми від довгострокової війни на Заході дедалі більше проявлялись тенденції до уповільнення й зменшення обсягів військової допомоги Україні. Політична воля та готовність продовжувати надавати військову та економічну підтримку нашій державі почали розмиватися як у Сполучених Штатах, так і в Європі. Це зумовлювало необхідність комплексної переоцінки стратегії у війні, якої дотримувалась Україна та її західні партнери.

Повільний темп нарощування західними державами власної оборонно-промислової бази створювало ризик дефіциту озброєнь та більшу потребу опори на

власні (теж обмежені) сили. Виборчі цикли в країнах ЄС та США впливали на часові рамки надання допомоги та створювали моменти невизначеності для України. Хоча Сполучені Штати залишались спроможними спрямовувати ресурси на вирішення кризових ситуацій на багатьох театрах воєнних дій, їхні дії на міжнародній арені все більше стримувались внутрішньополітичними факторами.

Потенційне припинення допомоги нашій державі через внутрішньополітичні проблеми в США загрожувало Вашингтону опинитись втягнутим у війну через екзистенційний вимір російської агресії для Європи та водночас збільшувало ризики для стабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні. Передвиборча невизначеність у Сполучених Штатах та проблема лідерства Вашингтону у справі допомоги Україні й надалі непрямим чином заохочували такі держави, як КНР, росію, Іран і Північну Корею до руйнування основ світового порядку. В умовах, коли США зіштовхувались із найбільшими загрозами своїй безпеці від часів “холодної війни” з боку відразу чотирьох союзних антагоністів, допомога Україні була найефективнішим способом локалізації протистояння та запобігання Третій світовій війні.

8 листопада Україна підтвердила свій статус лідера процесу розширення Європейського Союзу, розробивши механізм прискореної процедури вступу в ЄС. Даючи Україні “зелене світло” на євроінтеграцію, Європейський Союз, зі свого боку, вирішував не лише проблему безпеки України, але і питання власного майбутнього як великої “зони миру”. Більшість держав-членів ЄС (за винятком Угорщини) на рівні еліт і суспільств почали розглядати розширення як спосіб відповіді на геополітичну реальність, створену російсько-українською війною, та зміцнення ЄС у його найближчому сусідстві. Серед європейських лідерів з’явилося розуміння, що залишення країн Східної та Південної Європи у безпековій “сірій зоні” лише заохочувало РФ до агресії.

Протягом листопада 2024 р. тривала розбудова секторальних коаліцій в межах Контактної групи з питань оборони України з метою ефективнішого структурування військово-технічної допомоги та довгострокового посилення спроможностей ЗС України. На додаток до бронетанкової, авіаційної, ІТ-коаліції та коаліції з бойового розмінування, 22 листопада було оголошено про формування коаліції з питань інтегрованої протиповітряної та протиракетної оборони наземного базування на чолі з Францією та Німеччиною за участю понад 20 країн.

Використовуючи політичну лояльність частини пострадянських країн та обмежену співпрацю з КНР й країнами Глобального Півдня, росії вдавалося уникнути внутрішньої економічної кризи та перспективи міжнародної ізоляції. Все це надалі сприяло планам російського керівництва на ведення затяжної війни проти України.

Натомість більшість країн світу, переважно представники Глобального Півдня на чолі з неформальним лідером – КНР, прагнули максимально дистанціюватися від проблем, спричинених російською агресією проти України, які мали негативний вплив як на глобальному, так і національному рівні.

1.2. ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА ОБСТАНОВКА

Економічна ситуація у світі

Загальна динаміка економічних процесів. Протягом листопада 2023 року світова економіка продовжувала протистояти інфляції. Тримався тренд на сповільнення світової економіки через запроваджені жорсткі фінансові обмеження державних регуляторів в більшості провідних країн, спостерігалось слабе зростання обсягів міжнародної торгівлі. На міждержавні економічні зв'язки негативно впливав конфлікт на Близькому Сході.

Економіка США протягом листопада характеризувалась збільшенням споживчих витрат, які підтримувались зростанням заробітної плати та зайнятості. За підсумками листопада споживчі витрати забезпечили стійкість економіки та зросли на 5,3% за 11 місяців 2023 року¹¹⁷. Ринок праці демонстрував надзвичайну стійкість із історично низьким рівнем безробіття та відображав здатність країни відновлюватися після економічних проблем. Монетарна політика в США та пов'язані з нею високі відсоткові ставки були досить жорсткими, навіть незважаючи на стабільне зростання економіки та послаблення інфляційного тиску. Федеральна резервна система (ФРС) демонструвала готовність до подальшого підвищення ставок у разі зупинення прогресу в подоланні інфляції¹¹⁸.

На тлі триваючої президентської передвиборчої компанії у США було оприлюднено дані щодо обсягів військової допомоги Україні, яка у вигляді державного фінансування та інвестицій залишилась в країні¹¹⁹.

В листопаді 2023 року тривало уповільнення економіки Китаю. Спад у секторі нерухомості та пригнічений зовнішній попит обмежували зростання ВВП. З метою підтримки економіки уряд Китаю схвалив випуск суверенних облігацій на суму 137 млрд дол. США. Також були впроваджені численні заходи для підтримки ринку нерухомості¹²⁰.

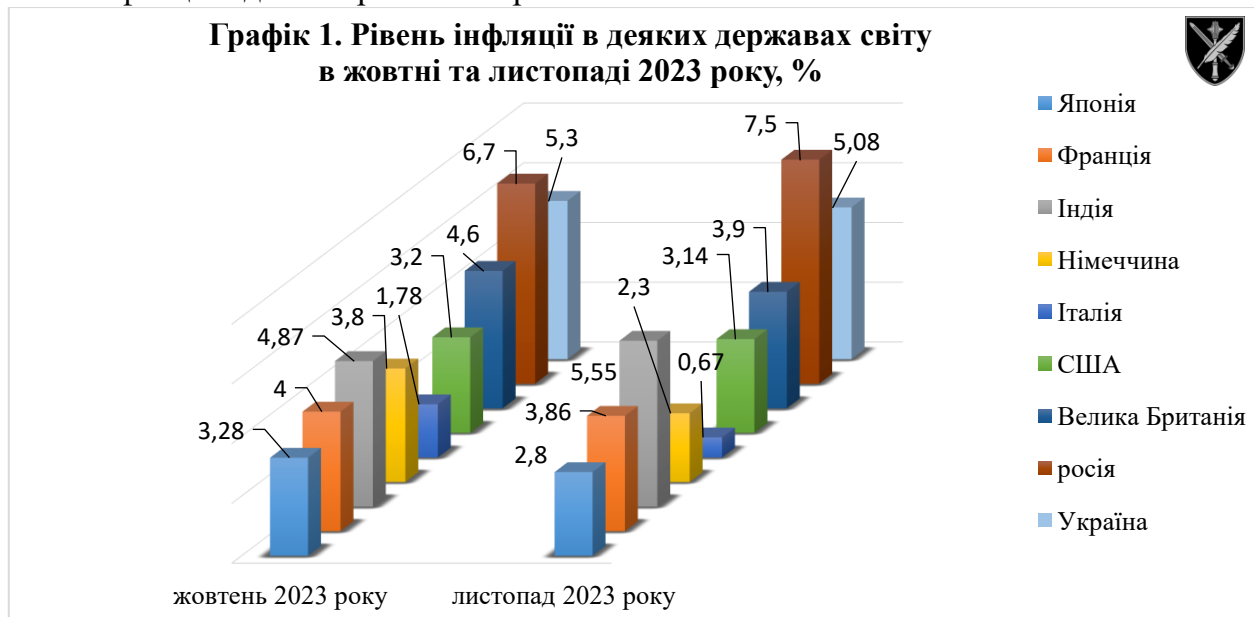
Геополітичні ризики, невизначеність внутрішньої політики та уповільнення економічного зростання змушували іноземні компанії здійснювати пошук альтернативних ринків та виводити інвестиції з Китаю. Внаслідок падіння індексу китайських акцій обсяг втрат іноземних інвесторів при продажу склав 252 млн дол. США¹²¹. За третій квартал 2023 року було зафіксовано дефіцит іноземних інвестицій у розмірі 11,8 млрд дол. США¹²².

Протягом листопада економіка Єврозони характеризувалась слабкою економічною активністю та жорсткими умовами фінансування¹²³. На економіку ЄС впливало посилення грошово-кредитної політики ЄЦБ та несприятливі умови кредитування. Відбувалось скорочення обсягів експорту, а чиста торгівля позитивно впливала на зростання економіки лише тому, що падіння імпорту випереджало падіння експорту¹²⁴.

Інфляційні процеси. Протягом листопада 2023 року глобальна економіка продовжувала демонструвати стійкість інфляційним процесам. Сповільненню темпів інфляції сприяла стабільність споживчих витрат, насамперед у сфері послуг, особливо в США, Великобританії та Японії.

В економіці США протягом листопада зберігався тренд до уповільнення інфляції, що було частково викликано стабільними цінами на енергоносії та

покращенням ланцюгів постачання¹²⁵. Обґрунтована фіскальна та грошово-кредитна політика уряду США у поєднанні з стійкою системою фінансового регулювання сприяли економічній стабільності. ФРС США вживала заходів для досягнення 2% річної інфляції в довгостроковій перспективі¹²⁶.

За підсумками листопада 2023 року інфляція в Єврозоні була зафіксована на рівні 2,4%, уповільнившись з 2,9% у жовтні 2023 року¹²⁷. Таким чином, інфляція в Європі досягла найнижчого рівня з липня 2021 року. Водночас річна базова інфляція, яка не включала волатильні ціни на енергоносії та продукти харчування, у листопаді сповільнилася до 3,6%. Найнижчі темпи інфляції зафіксовані в Бельгії (-0,7%) та Італії (0,7%), а найвищі – у Чехії (8,0%), в Угорщині (7,7%), у Словаччині (6,9%), у Хорватії (5,5%) та 3,8% у Франції¹²⁸. Інфляції у Німеччині знизилася до найнижчого рівня з червня 2021 року та була зафіксована на рівні 2,3%¹²⁹. Найбільший внесок у рівень інфляції в Єврозоні за листопад 2023 року зробили послуги (+1,69%), харчові продукти, алкоголь і тютюнові вироби (+1,37), неенергетичні промислові товари (+0,75) та енергоносії (-1,41)¹³⁰.

У Китаї, завдяки впливу політичних заходів, що сприяли економічному зростанню, за підсумками листопада було зафіксовано дефляцію 0,5%.

Світовий ринок енергоносіїв. Зниження цін на енергоносії протягом листопада було рушієм зниження загального рівня інфляції. З початком війни Ізраїлю та ХАМАС у жовтні 2023 року світова економіка зіткнулася з додатковою геополітичною подією, яка у разі загострення конфлікту могла мати потенційно серйозні наслідки для світових енергетичних ринків. Також на стан світового ринку енергоносіїв впливали існуючі розбіжності між членами ОПЕК щодо обсягів видобутку та занепокоєння щодо потенційної рецесії в США¹³¹.

Європейська комісія внесла пропозицію до Ради ЄС продовжити кілька надзвичайних заходів ЄС, які були введені в 2022 році для подолання енергетичної кризи. Документ передбачав посилення стійкості ринку за одночасного прискорення переходу до чистої енергетики та забезпечення надійного постачання енергії¹³².

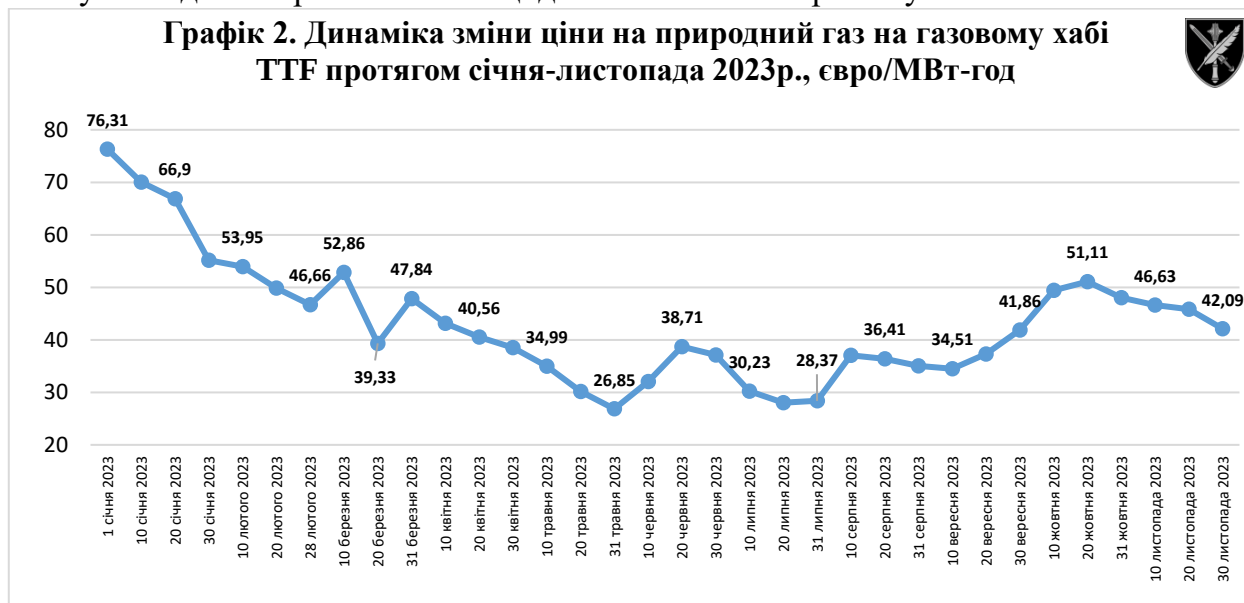
Природний газ. Низьке споживання газу на початку опалювального сезону в Європі та заповнені газові сховища нівелювали ризики закриття ізраїльського газового

родовища після терористичних атак та витоку з газопроводу між Фінляндією та Естонією, що підсилило тенденцію зниження цін на газ¹³³.

У листопаді 2023 року ЄС демонстрував зростання споживання газу другий місяць поспіль, яке склало 33,6 млрд куб. м. У Китаї зростання попиту на газ було зафіксоване на рівні 7,4%, в порівнянні з листопадом 2022 року, досягнувши 31 млрд куб. м. Це збільшення значною мірою пояснювалось відновленням економіки після пом'якшення суворих карантинних заходів щодо COVID-19. Також зростання споживання газу було зафіксовано й в США, де попит збільшився на 4% у порівнянні з листопадом 2022 року та склав 81 млрд куб. м. Зростання споживання головним чином було обумовлене змінами в секторі виробництва електроенергії¹³⁴.

В листопаді енергетичні компанії ЄС продовжували звертатись до послуг України зі зберігання газу в українських газових сховищах. Внаслідок чого обсяги природного газу, що зберігаються в Україні, досягли найвищого рівня з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну¹³⁵.

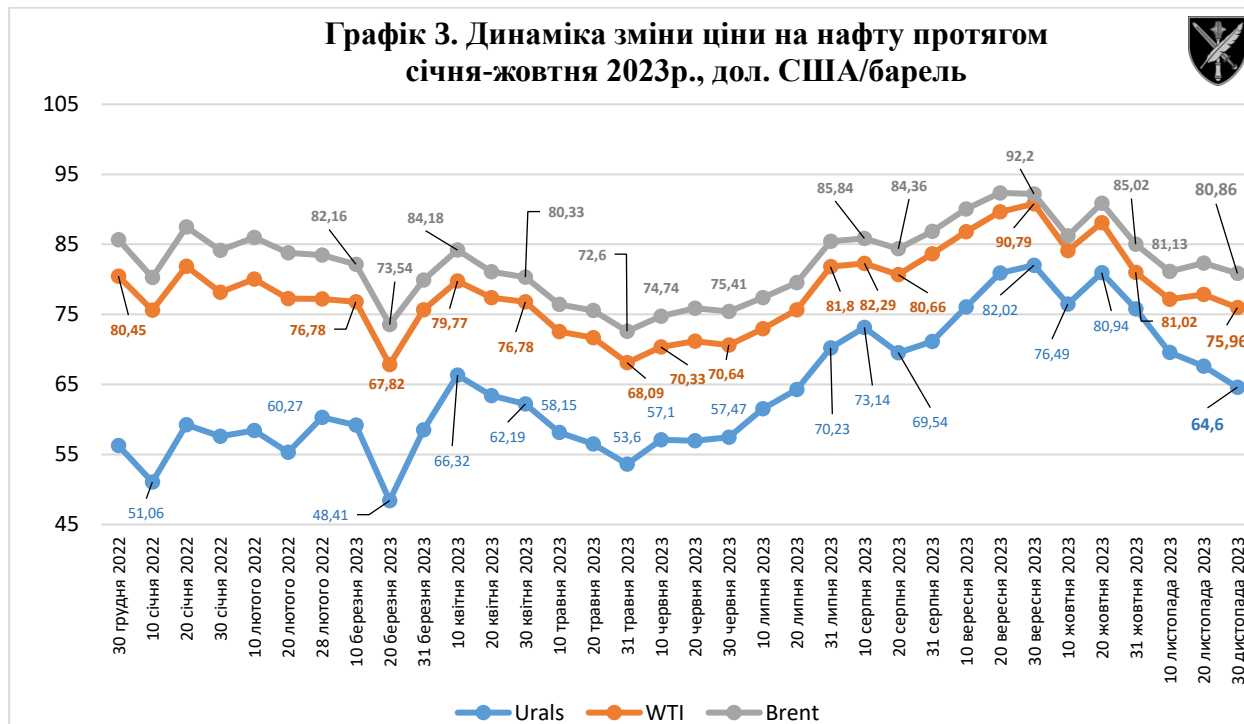
Незважаючи на ескалацію конфлікту між Ізраїлем і ХАМАС, що призвела до закриття родовища Тамар, компанія Chevron не відмовилась від стратегії розширення розробки родовищ природного газу в Ізраїлі. Нестабільна ситуація в Близько-Східному регіоні розцінювалась компанією як тимчасове явище, і попри всі існуючі ризики, не вплинула на довгострокові плани щодо багатого на газ регіону¹³⁶.

Нафта. У листопаді збільшення пропозиції нафти від країн, що не входять в ОПЕК+, збіглося з уповільненням зростання глобального попиту на нафту. В результаті, на кінець листопада 2023 року ціни на еталоні марки впали приблизно на 25 дол. США за барель з цінових максимумів вересня. Рекордні пропозиції з США, Бразилії та Гайани, а також різке збільшення видобутку нафти в Ірані спонукали деяких членів ОПЕК+ оголосити про більш значні скорочення видобутку у 1-му кварталі 2024 року¹³⁷.

Тривало уповільнення попиту на нафту, а саме: з 2,8 млн. б/день в 3 кварталі 2023 до 1,9 млн б/день у листопаді 2023 року. Відбувалось зміщення глобальної пропозиції нафти від ключових виробників на Близькому Сході до США та інших країн Атлантичного басейну¹³⁸.

На тлі запровадженої G7 цінової стелі на російську нафту та з метою уникнення накладання санкцій США, в листопаді три судноплавні компанії з Греції повністю припинили транспортування російської нафти, що скоротило на 25% обсяг транспортування російської нафти грецькими судновласниками. Загалом, на грецький флот танкерів припадало від 16 до 20% всього обсягу нафти, що експортувалась з РФ морським шляхом¹³⁹.

Протягом листопада ціна на нафту марки Brent зменшилась з 85,02 до 80,86 дол. США за барель, на марку WTI – з 81,02 до 75,96 дол. США за барель, на російську нафту марки Urals – з 75,80 до 64,6 дол. США за барель¹⁴⁰.

Світовий ринок технологій. Протягом листопада 2023 року штучний інтелект (ШІ) продовжував сприяти розширенню ринку високих технологій, збільшуючи капіталізацію компаній. Такі технологічні гіганти, як Microsoft, Nvidia та Google, продовжували інвестувати кошти в розвиток ШІ та інтегрували його у вже існуючі продукти. Зберігалась тенденція зростання ролі хмарних додатків та збільшувалась кількість процесів на основі хмарного сервісу.

На тлі зростаючої популярності розширеного платного сервісу ChatGPT Plus компанія OpenAI тимчасово припинила реєстрацію нових користувачів, що було зроблено з метою аналізу якості сервісу, який вона надає в межах цього проекту¹⁴¹.

Один із засновників OpenAI, Ілон Маск (входив до складу ради директорів до 2018 року), 5 листопада 2023 року анонсував запуск конкуруючого чат-бота Grok від компанії xAI для всіх передплатників X Premium+¹⁴².

В Єврозоні також тривали розробки по створенню конкурента ChatGPT. Так, німецька компанія Alerph Alpha залучила понад 500 млн дол. США від консорціуму німецьких промислових гігантів та фінансових інвесторів на свій проект з великих мовних моделей (LLM) з додатковими послугами для європейських підприємств¹⁴³.

27 листопада 2023 року 18 провідних держав світу підписали міжнародну угоду щодо розробки та захисту ШІ від впливу третіх осіб. Угода мала сприяти захисту

технології ШІ від викрадення хакерами і містила рекомендації щодо обов'язкового тестування безпеки нових моделей ШІ перед їх офіційним запуском¹⁴⁴.

Продовжувалась розробка правил використання ШІ та тривали намагання щодо їх законодавчого закріплення. Так, Франція, Німеччина та Італія досягли угоди щодо того, як саме має регулюватися ШІ. Одним із принципів було узгоджено обов'язкове саморегулювання через так звані "кодекси поведінки" для базових моделей ШІ, які створені для отримання широкого діапазону результатів¹⁴⁵.

На кінець листопада на фінішну пряму вийшли перемовини ЄС щодо прийняття законодавчих правил для регулювання ШІ у всіх сферах життєдіяльності. Метою законопроекту було створення безпечного та прозорого ШІ¹⁴⁶.

Запровадження міжнародних санкційних обмежень. У листопаді 2023 року продовжувалася міжнародна підтримка України, а також приймалися заходи для обмеження можливостей ворога у веденні війни.

2 листопада 2023 року США ввели новий пакет санкцій відносно 130 фізичних і юридичних осіб, які забезпечували постачання технологій та обладнання для військових потреб рф. Санкції також торкнулися виробництва енергії, металургії та гірничодобувної сфери¹⁴⁷.

Об'єднані Арабські Емірати і Туреччина погодились на обмеження реекспорту до рф критичних товарів, які застосовувались у війні проти України¹⁴⁸.

10 листопада 2023 року уряд Канади ввів нові санкції проти дев'яти російських осіб та шести організацій, які займалися пропагандою та поширенням дезінформації проти України¹⁴⁹.

Економічна ситуація в росії

Огляд економіки рф. В листопаді 2023 року до федерального бюджету надійшли податки з продажів протягом жовтня 2023 року – місяця, в якому нафтогазова торгівля рф була дуже успішна. Проте звітність за жовтень була змінена. З 37,2 млрд дол. США надходжень від експорту, про які Центробанк звітував у даних платіжного балансу за жовтень, 4,2 млрд дол. США – або понад 10% – насправді не існували, що визнав регулятор. Крім того, ще 1,3 млрд дол. США "зникли" з даних про доходи від закордонних активів. У результаті в торговому балансі росії за жовтень "фейком" став кожен третій долар США. В результаті перерахунків замість 14,3 млрд дол. США його позитивне сальдо було оцінено в 9,4 млрд дол. США. А з платіжного балансу, який враховував всі операції, а не лише торгіві, зникло більше половини валюти: його профіцит у жовтні 2023 року з 11,2 млрд дол. США після перегляду стиснувся до 4,9 млрд дол. США¹⁵⁰.

Куди зникла валюта, цб рф прямо не пояснював, проте визнав, що гроші за експорт викопних ресурсів залишились за кордоном. Ймовірно, йшлося про Індію, яка розраховувалася за російську нафту рупіями, вивести які з країни виявилось неможливо (40 млрд дол. США, що дорівнює нафтогазовим доходам федерального бюджету рф за п'ять місяців).

Обсяг доходів федерального бюджету рф в січні-листопаді 2023 року склав 25 963 млрд руб. Доходи рф за 11 місяців 2023 року перевищили доходи, отримані федеральним бюджетом за аналогічний період 2022 року, на 1 183 млрд руб.

Таблиця 1. Основні показники Федерального бюджету рф¹⁵¹

Федеральний бюджет рф	Січень- листопад 2022, млрд руб.	Січень- листопад 2023, млрд руб.	Зміна у %/млрд руб.
ДОХІД	24 780	25 963	+4,8%
НАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ	10 655	8 226	-22,8%
НЕНАФТОГАЗОВІ ДОХОДИ, в т.ч.:	14 125	17 737	+25,6%
<i>ПДВ внутрішній та імпорتنний</i>	<i>8 333</i>	<i>10 234</i>	<i>+22,8%</i>
<i>податок на прибуток</i>	<i>1 551</i>	<i>1 740</i>	<i>+12,2%</i>
ВИДАТКИ, в т.ч.:	24 037	26 841	+11,7%
<i>державні закупівлі</i>	<i>4 765</i>	<i>5 547</i>	<i>+782</i>
ДЕФІЦИТ	743	-878	-1 621

Нафтогазові доходи становили 8 226 млрд руб. і зменшилися на 22,8% у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року. Ненафтогазові доходи федерального бюджету склали 17 737 млрд руб. і збільшилися на 25,6% у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року.

Дефіцит федерального бюджету рф за одинадцять місяців 2023 року склав 1,621 трлн руб. Дефіцит бюджету рф зріс у зв'язку з новою хвилею зростання федеральних видатків на війну, зменшенням доходів в результаті зниження цін на викопні ресурси.

Серед заходів, які протягом листопада 2023 року використовувала російська влада для стабілізації економіки та фінансування видатків бюджету, можна виділити наступні: збір підвищених податків з нафтогазових та ненафтогазових доходів і використання активів Фонду національного добробуту (ФНД).

Станом на 30 листопада 2023 року обсяг ФНД становив 13,43 трлн руб. або 9,0% ВВП (13,54 трлн руб. у жовтні 2023 року), що еквівалентно 151,13 млрд дол. США. За місяць обсяг ФНД збільшився в доларах США на 5,91 млрд дол. США¹⁵². За рахунок укріплення російського рубля знову відбулась різновекторна динаміка зміни обсягу активів ФНД: в доларах США він збільшився, а в рублях зменшився на 109 млрд руб.

Структура золотовалютних залишків ФНД на кінець листопада 2023 року складалася з: 3,27 млрд євро, 279,77 млрд китайських юаней, 1,19 млрд руб., 508,27 т золота. При цьому у листопаді 2023 року, в порівнянні з жовтнем, частка євро зменшилась на 0,4 млрд євро, рублів збільшилась на 0,93 млрд руб., а доля юаня та золота не змінилась. Продовжувала збільшуватись частка неліквідних активів ФНД. Так, станом на кінець листопада 2023 року кошти, вкладені в інші дозволені активи (неліквідні), становили 6,686 трлн руб. Збільшення частки неліквідних активів склало 83,55 млрд руб¹⁵³.

**Графік 4. Динаміка фінансового стану
Фонду національного добробуту рф, млрд руб.**

Таким чином, ліквідна частка ФНД станом на 1 листопада 2023 року становила 6,75 трлн рублів, або 75,96 млрд дол. США (на 0,19 млрд руб менше ніж у жовтні).

Фінансовий ринок рф. Курс рубля до долара США станом на 1 листопада 2023 року становив 92,02 руб/дол. США¹⁵⁴, а на 30 листопада 2023 року зменшився до 88,88 руб/дол. США¹⁵⁵. Укріплення рубля склало 4,2% за місяць.

Позитивними факторами для рубля виступало зростання обсягу продажу валюти найбільшими експортерами, який зріс у листопаді до 13,9 млрд дол. США (12,5 млрд дол. США – у жовтні 2023 року).

Частка юаня на біржовому валютному ринку збільшилась з 43,9% у жовтні до 46,2% у листопаді. Частка євро та долара США на біржовому валютному ринку у листопаді зменшилась до 52,3% (у жовтні – 54,6%). Частка долара США та євро у загальному обігу позабіржового ринку зменшилась на 3% до 63,0%, а юаня склала – 31,5%.

Обсяг залучених мінфіном рф коштів на аукціонах у листопаді збільшився до 324,2 млрд руб. за номіналом (у жовтні – 155,1 млрд руб.), що становило 65% від планових значень на 4 квартал 2023 року. На відміну від попередніх періодів основна частина в розмірі 93,5% були облігації федерального займу (ОФЗ) з постійним купонним прибутком, в той же час державні облігації рф з плаваючим купоном в листопаді не розміщувались.

Індекс мосбіржі знизився на 1,1%, до 3166 пунктів. Негативний інформаційний фон відносно можливості введення нових санкційних обмежень, корекція нафтових цін і укріплення рубля сприяли зниженню більшості галузевих індексів¹⁵⁶.

Знову гостро постало питання юридичного оформлення діяльності зарубіжних компаній та обігу їх акцій на фондовому ринку рф. Внаслідок санкційного тиску з боку західних країн низка “зарубіжних/російських” компаній, зареєстрованих за кордоном, але при цьому таких, що здійснювали свою діяльність у рф, розглядали можливість зміни юрисдикції¹⁵⁷. Частина таких компаній ухвалила рішення про поділ бізнесу на російський та міжнародний, а деякі проводили перереєстрацію до країн, лояльних до рф, інші вважали за краще змінити реєстрацію на російську.

Ринок енергоносіїв. У листопаді 2023 року доходи рф від викопного палива знизились на 7% (51 млн євро на день) проти попереднього місяця, що було найнижчим

показником із липня 2023 року. Основні зміни, яких зазнав експорт викопного палива у жовтні 2023 року, були такі: дохід від морських нафтопродуктів, зменшився на 3 млн євро на день (-2%); вугілля, зменшилось на 9 млн євро на день (-17%); сира морська нафта, зменшилась на 55 млн євро на день (-12%); трубопровідна нафта, зросла на 5 млн євро за день (-5%), СПГ, збільшились на 2,5 млн євро на день (+5%); трубопровідний газ, збільшився на 18 млн євро на день (+25%); ЗНГ, зменшився на 2,8 млн євро на день (-82%).

Китай був найбільшим імпортером російського викопного палива в листопаді, забезпечуючи частку експорту у 36% (5,7 млрд євро). Туреччина була другою з 23% (3,5 млрд євро), тоді як Індія опустилася на третє місце з часткою імпорту у 18% (2,8 млрд євро). На ЄС і Бразилію припало відповідно 17% (2,7 млрд євро) і 6% (0,9 млрд євро) російського експорту викопного палива.

Найбільшими портами, які імпортували російське викопне паливо, у листопаді 2023 року були порт у Сінгапурі (вартість експорту через нього становила 687 млн євро), турецький порт Аліага був другим найбільшим імпортером російського викопного палива (684 млн євро), порт Сікка в Індії був третім найбільшим імпортером російського викопного палива (620 млн євро).

У листопаді 2023 р. країни Центральної та Східної Європи, які не мають виходу до моря, продовжували отримувати російський природний газ транзитом через Україну та трубопроводом “Турецький потік”, а російську сиру нафту – через південну гілку нафтопроводу “Дружба”.

У листопаді Угорщина була найбільшим імпортером російського викопного палива в ЄС. Доходи росії від експорту природного газу до Угорщини впали у листопаді на 6%, і склали 241 млн євро. Також рф зазнала зниження доходів від експорту нафти до Угорщини на 5%, отримавши 234 млн євро.

У листопаді Словаччина імпортувала з росії викопного палива на суму 416 млн євро. Імпорт охоплював сиру нафту та газ, що постачалися трубопроводами, на суму відповідно 289 млн євро та 126 млн євро.

Франція закупила в рф СПГ на суму 316 млн євро. Через холодну погоду споживання природного газу у Франції зросло на 79% у листопаді. Це призвело до зростання імпорту СПГ на 11% проти попереднього місяця, причому імпорт з рф збільшився на 137%. Крім того, 57% цього імпорту пройшли перевалку на терміналі СПГ Монтур перед тим, як досягти кінцевого пункту призначення.

Таблиця 2. Найбільші імпортери російського викопного палива у листопаді 2023 року¹⁵⁸

Вугілля	1.	Китай	40%	ЗНГ	1.	Туреччина	55%
	2.	Індія	20%		2.	ЄС	35%
	3.	Південна Корея	13%				
Сира нафта	1.	Китай	45%	Нафтопродукти	1.	Туреччина	24%
	2.	Індія	32%		2.	Китай	12%
	3.	ЄС	8%				
СПГ	1.	ЄС	49%	Трубопровідний газ	1.	ЄС	36%
	2.	Китай	23%		2.	Туреччина	31%
	3.	Японія	18%		3.	Китай	28%

Природний газ. Зменшення податків від експорту та добичі природного газу було майже двократним за 11 місяців 2023 року та становило 1,597 трлн руб (2,982 трлн руб. у 2022 році)¹⁵⁹.

Ринкова капіталізація російського “Газпрому”, який є найбільшою в світі газовою компанією за видобутком і запасами, впала нижче, ніж у її нафтового підрозділу “Газпром нафта” на тлі високих цін на нафту та після оголошення дочірньою компанією дивідендів. Ринкова капіталізація або оцінка всіх акцій “Газпрому” становила 3,992 трлн руб (43,38 млрд дол. США), тоді як вартість “Газпром нафти” зросла до 3,998 трлн руб¹⁶⁰.

Незважаючи на всі проблеми від втрати європейського ринку трубопровідного природного газу, певний осередок стабільності зберігався на газовому ринку рф через регулярні постачання блакитного палива трубопроводом до Китаю. Зокрема, російський “Газпром” заявив, що поставки природного газу до Китаю досягли нового історичного максимуму через зростання попиту¹⁶¹.

Водночас, російський проект газопроводу “Сила Сибіру-2”, який мав замінити “Газпрому” втрачений європейський ринок, просувався вкрай повільно через позицію, яку зайняв Китай¹⁶².

В постачанні скрапленого природного газу (СПГ) справи рф були більш успішні: більше п'ятої частини російського скрапленого природного газу, що надходило до Європи, спрямовувались до інших держав. Такий транзит збільшував доходи рф, незважаючи на задекларовані наміри ЄС обмежити їх у відповідь на повномасштабне вторгнення рф в Україну.

Нафта. У листопаді 2023 року нафта марки Urals продовжувала торгуватись за цінами, які були вищі, ніж граничний рівень цін на нафту в 60 дол. США за барель. Проте ціна протягом листопада зменшилась з 74 дол. США за барель до 64 дол. США за барель¹⁶³.

Частка танкерів Європи та G7 в перевезеннях російської нафти у листопаді 2023 року становила 35%. При цьому в транспортуванні сирової нафти переважали перевезення “тіньовим флотом” (65%), тоді як танкери Європи і G7 домінували в перевезеннях нафтопродуктів, хімікатів та ЗНГ (62%).

Видобуток нафти в рф в листопаді в середньому становив 1,486 млн т (10,89 млн барелів) на добу, що на 2% більше, ніж у жовтні¹⁶⁴.

Зменшення податків від експорту та добичі нафти склало за 11 місяців 2023 року 14,9%. Паливний демпфер, котрий нафтові компанії рф отримали в листопаді, склав 192,7 млрд рублів¹⁶⁵.

Найбільшим покупцем російської сирової нафти у листопаді залишився Китай, який придбав 45% російського експорту. За ним йшли Індія (32%) та ЄС (8%). Найбільшим імпортером російських нафтопродуктів були Туреччина (24% експорту з рф) та Китай (12%).

Neftochim Burgas, найбільший нафтопереробний завод Болгарії, зловживаючи винятком, який зробили цій країні щодо купівлі російської нафти, допомагав рф продавати нафту на світових ринках. Нафтопереробний завод протягом 2023 року приніс до бюджету рф приблизно 1,1 млрд євро податків¹⁶⁶.

Імпорт російської нафти Urals до Туреччини в листопаді відбувався рекордними

темпами. Туреччина тільки за перші 15 днів листопада закупила понад 800 тис. т нафти Urals у російських портах¹⁶⁷.

Однією з проблем, яку так і не було вирішено при продажу російської нафти, зокрема в Індію, стала відсутність альтернативи долару США в розрахунках. Торгівля за рупії показала себе неефективною¹⁶⁸. Після запровадження санкції проти російської нафти, рф постійно стикалася з проблемами через недоліки розрахунків у валюті, відмінній від долара США, і короткострокового розв'язання цієї проблеми знайти не змогла¹⁶⁹.

Оборонно промисловий комплекс. 27 листопада 2023 року президент рф в. путін підписав федеральний закон про бюджет росії на 2024-2026 роки, де третина всіх видатків, або 10,8 трлн руб, спрямовувалось на армію, що свідчило про наміри продовжувати війну проти України. Порівняно з попередніми роками, де витрати на оборону становили 14,0-16,5% бюджету перед повномасштабною війною в 2019-2021 роках, нинішні збільшені витрати на армію досягли 29,5% федерального бюджету. Додатково 3,338 трлн руб рф запланувала витратити за статтею “національна безпека” (бюджет МВС, росгвардії, спецслужб та системи служби виконання покарань). Таким чином, сумарно на силові структури було заплановано витратити майже 40% федерального бюджету.

За останні роки в рф витрати на війну різко зросли, зокрема, у 2021 році було закладено 3,5 трлн руб, а в 2022 році – 6,8 трлн руб. У 2024 році було заплановано збільшити витрати на армію до 10,8 трлн руб, що становило 50,3% зростання порівняно з 2022 роком. Слід зазначити, що інші сектори, включаючи економіку, освіту та медицину, зазнавали значних обмежень у фінансуванні. Крім того, станом на листопад 2023 року рф вже витратила понад 167 млрд дол. США на війну з Україною з початку широкомасштабного вторгнення¹⁷⁰.

В листопаді 2023 року військово-морський флот росії отримав сьомий стратегічний атомний підводний човен “Александр III” (проект 955А) та багатоцільовий підводний човен “Красноярск” (проект 885М). Обидва човни були оснащені технологією, що включала гіперзвукові ракети “Циркон”. Їх атомні енергетичні установки дозволяли досягати швидкості 16 вузлів над водою та рухатися зі швидкістю від 28 до 31 вузла під водою. Човен “Александр III” мав можливість нести стратегічне ядерне озброєння, включаючи 16 балістичних ракет “Булава”¹⁷¹.

Крім того, в листопаді 2023 року повітряно-космічні сили росії отримали нову партію (останню у 2023 році) сучасних бойових літаків Су-35С від “Об’єднаної авіабудівної корпорації” (ОАК). Літаки були виготовлені на авіаційному заводі у Комсомольську-на-Амурі та передані військовим після проходження повного циклу випробувань. Кількість переданих літаків у цій партії не розголошувалась, проте від початку 2023 року було передано 12 винищувачів. Орієнтовна експортна вартість цих літаків оцінюється в 2,5 млрд дол. США¹⁷².

Також в листопаді 2023 року ОАК оголосила про передачу нової партії бомбардувальників Су-34М повітряно-космічним силам рф. Новосибірський авіаційний завод ім. Чкалова передав армії рф третю в 2023 році партію цих фронтових бомбардувальників. Попередні літаки були передані на початку червня та в жовтні 2023 року. Точна кількість літаків в партії не розголошувалась¹⁷³.

Вплив санкцій на економіку рф. В листопаді 2023 року стало відомо, що

експорт критично важливих військових товарів із Туреччини до рф значно зріс, що спровокувало занепокоєння США та їхніх союзників. Аналіз даних митної бази Trade Data Monitor показав, що імпорт 45 товарів, які російські військові використовують у своїй техніці (наприклад, оптичні приціли), виріс утричі порівняно з 2022 роком. Протягом 9 місяців 2023 року Туреччина експортувала до рф та п'яти колишніх радянських республік (союзників рф) таких товарів, на суму 158 млн дол. США. Таким чином, Туреччина стала ключовим посередником у постачанні критичних компонентів військового використання до рф в обхід санкцій. Західні країни були занепокоєні, що це могло зміцнити військові потужності рф, тому закликали Туреччину прийняти заходи для обмеження цієї торгівлі, що стало предметом обговорення під час візиту заступника міністра фінансів США¹⁷⁴.

Продажі китайських автомобілів в рф досягли щомісячного обсягу близько 60 тис. од., що склало більше 50% ринку. Китайські виробники (Haval, Chery і Geely) змогли скористатися відходженням західних гравців і продовжували зміцнювати економічні зв'язки росії з Китаєм. Дані китайської митниці за січень-листопад 2023 року показали, що рф стала найбільшим експортним автомобільним ринком Китаю, досягнувши 9,4 млрд дол. США, порівняно з 1,1 млрд дол. США у відповідному періоді минулого року¹⁷⁵.

Економічна ситуація в Україні

Загальна економічна ситуація. У листопаді 2023 року головною перепорою для відновлення економіки держави було майже місячне блокування польськими автоперевізниками польсько-українського кордону. Це напряду впливало на діяльність виробників-експортерів та виробників, залежних від імпоротної сировини при доставці продукції автомобільним транспортом.

Проте робота українського морського коридору дозволила частково компенсувати втрати в економіці внаслідок блокади польсько-українського кордону. Таким чином, позитивні фактори у листопаді дещо перевищили баланс впливу на міжнародну торгівлю та загалом на економічну ситуацію в державі.

Зростання ВВП у листопаді 2023 року порівняно з листопадом минулого року становило близько 4%. У результаті за січень-листопад 2023 року зростання економіки оцінювалось на рівні 5,5% порівняно з відповідним періодом минулого року¹⁷⁶.

Річний рівень інфляції у листопаді знизився до 5,1% проти 5,3% у жовтні. Тенденція щодо зменшення інфляції тривала з початку 2023 року (в грудні 2022 року рівень інфляції становив 26,6%). Безпосередньо у листопаді 2023 р. зростання інфляції становило +0,5% до попереднього місяця, тоді як у листопаді минулого року місячний приріст інфляції склав +0,7%¹⁷⁷.

Основним стримуючим чинником інфляції було скорочення попиту. Втрата робочих місць, зростання безробіття, зовнішня міграція населення, мобілізація чоловіків до лав ЗСУ – всі ці фактори вплинули на зниження попиту і спинили інфляційний імпульс, викликаний війною та зростанням собівартості виробництва.

Вагомим стримуючим фактором інфляції виступила стабільність валютного курсу, що уже 1,5 року зберігався на рівні близько 37 грн за 1 дол. США, що сприяло стабілізації цін на імпортні товари.

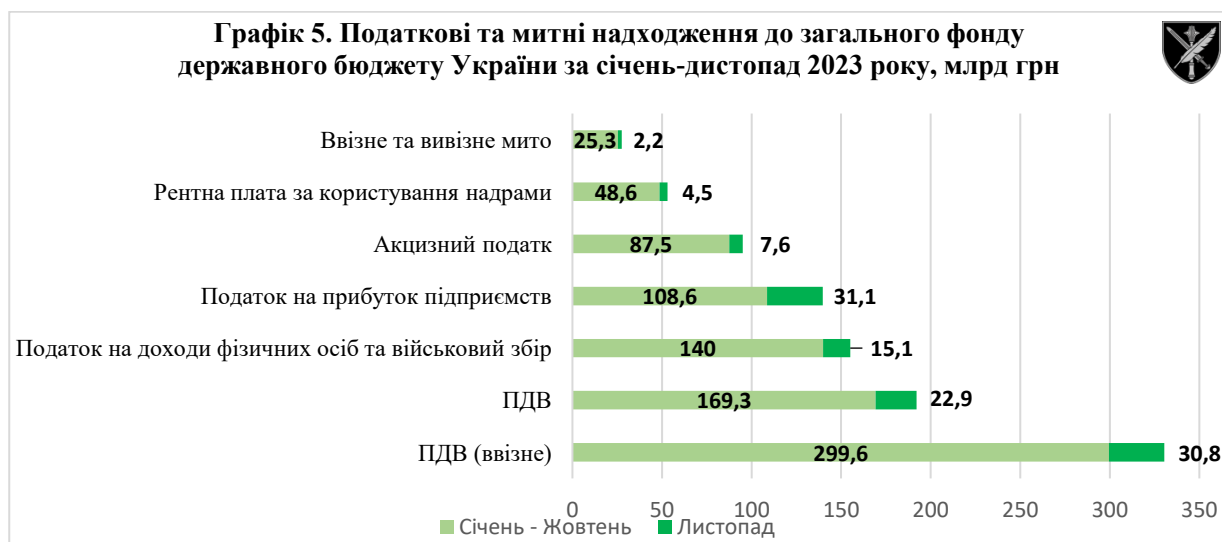
Станом на 30 листопада 2023 року міжнародні резерви України, за попередніми даними, становили 38 785,2 млн дол. США. У листопаді вони знизилися на 0,5%.

Інтервенції НБУ для підтримки курсової стійкості та боргові виплати країни значною мірою були компенсовані надходженнями від міжнародних партнерів.

Державний бюджет України. У листопаді 2023 року до загального фонду державного бюджету надійшло 121,7 млрд грн. Основні надходження були отримані за рахунок податку на прибуток підприємств (31,1 млрд грн).

Протягом січня-листопада 2023 року до загального фонду державного бюджету надійшло більше 1536,0 млрд грн. При цьому виконання розпису доходів Державною податковою службою становило 102,3% (+15,6 млрд грн), Державною митною службою – 95,1% (-18,3 млрд грн).

Із зовнішніх джерел в Україну у січні-листопаді надійшло 963,2 млрд грн (або 26,4 млрд дол. США). В тому числі у вигляді міжнародної допомоги (грантів) – 404,9 млрд грн.

У цілому, за підсумками січня-листопада 2023 року, до загального і спеціального фондів державного бюджету надійшло 2 397,3 млрд грн податків, зборів та інших платежів.

За одинадцять місяців 2023 року державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 1 045,1 млрд грн, у тому числі загальний фонд – у сумі 1 085,6 млрд грн проти запланованого розписом загального фонду на січень-листопад 2023 року дефіциту у сумі 1 713,2 млрд гривень.

Фактичні державні запозичення до загального фонду державного бюджету за січень-листопад 2023 року становили 1 471,2 млрд грн, або 85,7% від запланованих на цей період.

Від розміщення ОВДП на фінансування державного бюджету залучено 508,0 млрд грн, в тому числі в іноземній валюті 151,9 млрд грн (3 385,2 млн дол. США та 709,3 млн євро)¹⁷⁸.

29 листопада 2023 року Президент України В. Зеленський підписав Закон “Про Державний бюджет України на 2024 рік”, який запланований з урахуванням воєнного стану і бойових дій¹⁷⁹.

Доходи бюджету України визначені у розмірі 1 трлн 768,5 млрд грн, що майже на 25% більше минулорічних показників. Таке зростання пояснюється спрямуванням військового ПДФО з місцевих бюджетів до державного бюджету, а також помірним макроекономічним прогнозом щодо номінального ВВП – 7,8 трлн грн.

Видатки бюджету було заплановано в розмірі 3 трлн 309 млрд грн, що на 2,5% менше, ніж заплановано на цей рік. При цьому загальні видатки на оборону залишаються такими ж, як і у 2023-му – 1,69 трлн грн, або 21,6% ВВП.

Граничний обсяг дефіциту бюджету складе 1 трлн 571,5 млрд грн – це менше щорічного дефіциту на 21,8%. Таким чином, у 2024 році, як і попередні два роки, усі зібрані всередині країни податки уряд спрямує на війну. Решту видатків планувалось фінансувати за рахунок допомоги міжнародних партнерів.

Ключовим пріоритетом на 2024 рік було фінансування видатків на оборону та безпеку – 1 693 млрд грн, або 21,6% ВВП.

Із загального фінансування бюджетних програм Міністерства оборони кошти було передбачено на два основні напрямки:

882,8 млрд грн – зарплати, медицина, допомога сім'ям військових;

265,4 млрд грн – закупівля та ремонт озброєння і військової техніки.

Безпосередньо на озброєння і техніку планувалось спрямувати через різні бюджетні програми і міністерства близько 540 млрд грн. Так, на фінансування розвитку оборонно-промислового комплексу через Мінстратегпром передбачалось 55,8 млрд грн. А на закупівлю дронів через Мінцифри – 48,1 млрд грн.

Міжнародна торгівля. Експорт. Імпорт. Товарообіг України за січень-листопад 2023 року становив 90 млрд дол. США. В Україну було імпортовано товарів на суму 57,2 млрд дол. США, а експортовано – на суму 32,8 млрд дол. США. Оподаткований імпорт становив 47,6 млрд дол. США (83% від загальних обсягів імпортованих товарів).

У загальних обсягах ввезених у січні-жовтні 2023 року товарів, 65% склали такі категорії: машини, устаткування та транспорт – 17,7 млрд дол. США, продукція хімічної промисловості – 10,1 млрд дол. США, паливно-енергетичні товари – 9,6 млрд дол. США.

До трійки найбільш експортованих з України товарів увійшли: продовольчі товари – 19,6 млрд дол. США; метали та вироби з них – 3,6 млрд дол. США; машини, устаткування та транспорт – 2,7 млрд дол. США.

Таблиця 3. Основні торговельні партнери України, млрд дол. США¹⁸⁰

	Найбільші держави-імпортери української продукції		Найбільші держави-експортери в Україну	
1.	Польща	4,4	Китай	9,3
2.	Румунія	3,5	Польща	5,9
3.	Туреччина	2,2	Німеччина	4,5

У січні-листопаді 2023 року Україна експортувала агропродукції на суму 19,7 млрд дол. США, що на 7 % менше, ніж за відповідний період 2022 року. Основою аграрного експорту були зернові та олійні культури, олія, залишки харчової промисловості, м'ясо і субпродукти, на які припадало 87 % його вартості. Водночас імпорт продовольства за 11 місяців поточного року сягнув 6,2 млрд дол. США, на 16 % перевищивши минулорічні показники. Найбільші витрати здійснювались на закупівлю за кордоном риби і морепродуктів, плодово-ягідної продукції, алкогольних і безалкогольних напоїв¹⁸¹.

Експорт зернових та зернобобових у листопаді становив 3,86 млн т, що було найвищим показником за останні п'ять місяців. Наростити експорт зернових допомогла

робота морського коридору, що був відкритий за допомогою ЗС України в у серпні 2023 року. Станом на 30 листопада коридором пройшло майже 200 суден. З моменту відкриття коридору з портів “Великої Одеси” було експортовано понад 7 млн т вантажів, зокрема біля 5 млн т становила агропродукція¹⁸².

За 11 місяців 2023 року загальні обсяги перевалки вантажів через українські порти на Дунаї сягнули 29,4 млн т, що понад удвічі більше, ніж було оброблено за відповідний період торік – 14,5 млн т. За цей період було оброблено 13045 суден, тоді, як за 11 місяців минулого року – 8944 судна. В структурі вантажообігу майже половина – 14,1 млн т – припала на зерно, ще 2,6 млн т – рослинна олія, 1,9 млн т – нафтопродукти, 1,7 млн т – руда, а ще 9 млн т – інші вантажі. Обсяги перевалки вантажів через всі українські порти за 11 місяців 2023 р. склали 52,8 млн т¹⁸³.

У листопаді 2023 року Укрзалізниця на 56,2% збільшила експортні перевозки вантажів – до 6 млн т. Зокрема на експорт було перевезено 2,4 млн т зерна, що на 13% більше ніж за цей же період 2022 року та на 40,4% більше жовтня 2023 року¹⁸⁴.

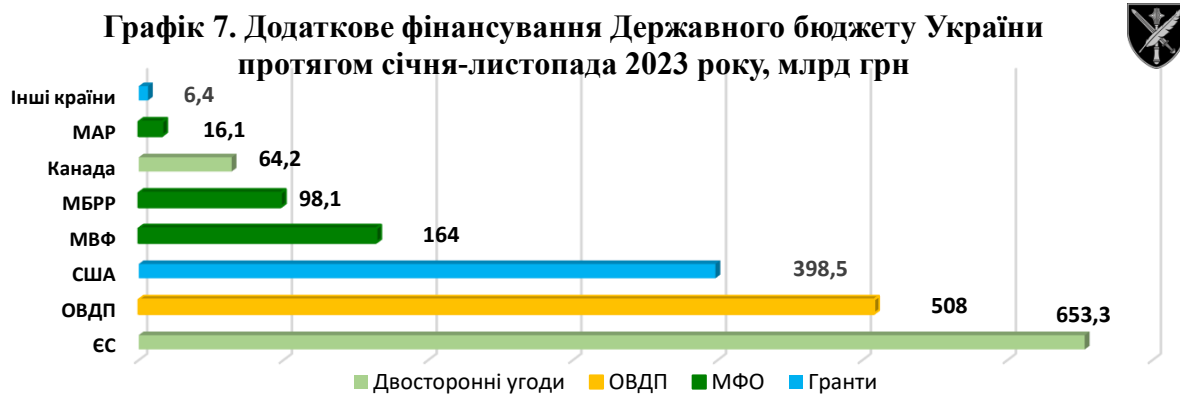
Протягом листопада 2023 року Україна наростила імпорт електроенергії у 3,5 рази в порівнянні з жовтнем – до 60,7 тис. МВт·год. Експорт скоротився на 41% – до 40,9 тис. МВт·год. За результатами місяця найбільші обсяги було поставлено до Словаччини (17,6 тис. МВт·год або 43% від загального обсягу). Ще 21% – 8,7 тис. МВт·год – надійшло до Молдови. Вперше за понад рік відбувався експорт до Румунії, який становив 14,7 тис. МВт·год, або 36% від загального обсягу експорту електроенергії¹⁸⁵.

Українські металургійні підприємства за підсумками листопада 2023 року скоротили експорт напівфабрикатів на 36,3% в порівнянні з попереднім місяцем – до 70,15 тис. т. Дохід виробників від експорту за місяць впав на 38,5% м./м. – до 32,52 млн дол. США. Таким чином, експорт продукції впав до 10-місячного мінімуму. Основними імпортерами напівфабрикатів з України у січні-листопаді 2023 року були Болгарія (37% поставок у грошовому виразі), Польща (23,2%) та Італія (9,9%)¹⁸⁶.

Таким чином, експорт з України морським шляхом через порти Великої Одеси, дунайські порти та залізницею зростає проте польська блокада кордону зменшила обсяги міжнародної торгівлі України та доступ до певних категорій товарів які перевозились автомобільним транспортом.

Допомога міжнародних партнерів. *Фінансова допомога.* У листопаді Уряд залучив 2 млрд дол. США пільгового фінансування від міжнародних партнерів.

Зокрема, 1,6 млрд дол. США було отримано від ЄС, 400 млн дол. США було залучено під гарантію Великобританії через механізм Світового банку, 5 млн дол. США – від Світового банку¹⁸⁷.

Загалом, протягом січня-листопада 2023 року Міністерство фінансів України залучило близько 37,4 млрд дол. США зовнішнього фінансування, кошти було спрямовано на соціальний захист населення, гуманітарні потреби, оплату праці працівників освіти та охорони здоров'я.

Гуманітарна допомога. 7 листопада 2023 р. Уряд України й Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) підписали грантову та кредитну угоди в рамках проекту Світового банку “Екстрений проект надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України” (ARISE). Фінансування складалось із позики Світового банку в розмірі 230 млн дол. за підтримки уряду Японії та гранту в розмірі 320 млн дол. США від Цільового фонду підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF). Із загального обсягу коштів 500 млн дол. США протягом 2023-2024 рр. будуть спрямовані на фінансування першочергово аграрних підприємств у рамках Державної програми “Доступні кредити 5-7-9%”. Залучені кошти дозволять зменшити вартість запозичень для аграріїв¹⁸⁸.

14 листопада 2023 р. Європейська комісія виділила 110 млн євро гуманітарної допомоги, з яких 100 млн євро було спрямовано на діяльність в Україні, а 10 млн євро – на підтримку українських біженців і громад, що їх приймають у Молдові¹⁸⁹.

15 листопада 2023 р. Рада директорів Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) рекомендувала керуючим Банку затвердити оплачене збільшення капіталу на 4 млрд євро “з метою забезпечення значного та стабільного обсягу інвестицій в Україну зараз і в майбутньому”. Додатковий капітал ЄБРР забезпечував інвестиції в Україну під час війни на рівні 1,5 млрд євро на рік, а в майбутньому мав збільшити річний обсяг інвестицій у країну до 3 млрд євро¹⁹⁰.

В листопаді Банк розвитку Ради Європи (БРРЕ) ухвалив перший спільний проект України та БРРЕ щодо пільгового кредитного фінансування у сфері охорони здоров'я в рамках Механізму фінансування державного сектору обсягом 100 млн євро. Пільгове фінансування було спрямовано на реалізацію комплексу невідкладних заходів задля підтримки стабільної роботи системи охорони здоров'я та відновлення на деокупованих територіях України мережі медичних закладів, що були зруйновані або пошкоджені внаслідок бойових дій¹⁹¹.

Міністерством цифрової трансформації України спільно з урядом ФРН було розпочато грантову програму для українських телеком-компаній з метою відновлення інтернет-інфраструктури на деокупованих територіях, загальний бюджет якої склав до 700 тис. євро. Кошти було спрямовано на обладнання та матеріали, оплату рахунків за електроенергію, орендну плату, необхідні для утримання мереж виплати, зарплати працівників¹⁹².

30 листопада 2023 р. Урядом України та Кредитною установою для відбудови (KfW) було підписано Угоду про грант на суму 50 млн євро щодо рефінансування програми “Доступні кредити 5-7-9%”. Кошти надали можливість відшкодувати витрати на компенсацію процентної ставки за кредитами для малого та середнього бізнесу України. Ця програма була ключовою ініціативою з доступного фінансування для українського бізнесу, спрямованого на відновлення й розвиток підприємництва в умовах воєнного стану¹⁹³.

В жовтні уряд Німеччини виділив НЕК “Укренерго” 24 млн євро кредиту та надав ще 500 тис. євро гранту, які планувалось спрямувати на посилення стійкості української енергосистеми, допомогти посилити технічні зв’язки з енергосистемою континентальної Європи, відновити високовольтні об’єкти в західному регіоні та побудувати їхній захист¹⁹⁴.

Військова допомога. В середині листопада Німеччина оновила список переданої Україні військової допомоги. Так, німецький уряд передав Україні: 10 танків Leopard 1A5 (загальна кількість переданих машин становила 30 од.); 14 гусеничних всюдиходів Bandvagn 206; одну установку розмінування Wisent 1 на базі танка Leopard 1 (11 од.); 4 тягачі HX81 та 4 напівпричепи до них (75 та 71 од.); 16 вантажівок Mercedes-Benz Zetros (216 од.); 5 санітарних всюдиходів All Terrain Tracked Carrier Warthog; 3 автомобілі для патрулювання кордону; 13 вантажівок MAN TGS (25 од.); 3 машини без категорії (300 од.); 10 БпЛА Vector (142 од.); 14 радарів наземного спостереження GO12 (46 од.); 1020 од. 155-мм артилерійських боєприпасів; 10 тис. балістичних окулярів; 1,4 млн набоїв для стрілецької зброї¹⁹⁵.

Литва передала Україні дві пускові установки до зенітно-ракетних комплексів NASAMS разом із необхідним обладнанням. Перед передачею пускових установок українські бійці пройшли комплексну підготовку в Норвегії, зокрема курси водіїв та ремонтників. Також, Литва передала транспортні засоби високої мобільності, життєво важливі для екіпажів NASAMS. Також Міністерство оборони Норвегії додатково передало Україні допоміжне обладнання для систем запуску ракет NASAMS і центрів управління вогнем¹⁹⁶.

17 листопада 2023 р. за поданням уряду Президент Фінляндії Саулі Нініistö ухвалив рішення про передачу Україні двадцятого пакету військової допомоги вартістю 100 млн євро¹⁹⁷.

20 листопада 2023 р. Міністерство оборони США оголосило про додаткову допомогу Україні у сфері безпеки та оборони. Пакет містив додаткові можливості щодо протиповітряної оборони, постачання артилерійських боєприпасів, протитанкових засобів та іншого обладнання. Зокрема, це зенітні ракети Stinger; система HIMARS та додаткові боєприпаси; артилерійські боєприпаси калібру 155 мм і 105-мм; ракети TOW; протитанкові комплекси Javelin та AT-4; понад 3 млн набоїв до стрілецької зброї; підривні боєприпаси для розчищення перешкод; зимове спорядження; запасні частини, технічне обслуговування та інше допоміжне обладнання¹⁹⁸.

Урядом Нідерландів було прийнято рішення щодо виділення додаткових 2 млрд євро на військову допомогу Україні в 2024 р¹⁹⁹.

Канада оголосила про надання нового пакету допомоги для України, до якого ввійшли 11 тисяч штурмових гвинтівок та понад 9 млн набоїв, вироблених канадською компанією “Colt Canada”. Всього же протягом трьох років Канадою було заплановано

виділити Україні 1,3 млрд канадських доларів (понад 947 млн дол. США) на військову допомогу²⁰⁰.

Швеція передала Україні вісім самохідних артилерійських установок Archer²⁰¹.

21 листопада 2023 р. під час візиту до України міністра оборони Німеччини Бориса Пісторіуса було повідомлено про новий пакет військової допомоги на загальну суму 1,3 млрд євро, який включав чотири ракетні системи IRIS-T, артилерійські снаряди калібру 155-мм та інше озброєння²⁰². А вже 22 листопада урядом Німеччини було деталізовано інформацію щодо чергового пакета допомоги, в якій увійшли: 20 БМП Marder 1A3; одна машина розмінування Wisent; 2 танкових тягачі NH81 і 2 напівпричепи до них; 5 медичних всюдиходів; 2 броньовані машини швидкої допомоги; 9 машин прикордонної охорони; 2380 од. снарядів калібру 155-мм; 2428 од. криптофонів (телефони із шифруванням)²⁰³.

Зі спецрахунку НБУ на потреби оборони у листопаді було спрямовано понад 92 млн грн. Загалом з початку війни зі спецрахунку на потреби оборони НБУ було виділено майже 30 млрд грн. Станом на 30 листопада 2023 року залишок коштів на спецрахунку, який НБУ відкрив для підтримки сил оборони, становив майже 1,5 млрд грн. Кошти перераховували як громадяни та підприємства України, так і міжнародна спільнота (зокрема зі США, Великої Британії, Німеччини, Швеції, Фінляндії, Польщі, Швейцарії, Норвегії, Австралії, Франції, Канади, Болгарії, Гонконгу та ще багатьох країн світу)²⁰⁴.

Стан українського ОПК. В листопаді 2023 р. стало відомо, що Укроборонпром почав виробляти українські БПЛА в кооперації з іноземними партнерами. При цьому українськи розробники зосередилися на виробництві більш складних та дорогих проектів з високими характеристиками, ніж іранські дрони-камікадзе, що використовувала РФ²⁰⁵.

21 листопада 2023 року КМУ погодив зміни до постанови №345 від 25 лютого 2015 року, які дозволили спростити процес потрапляння зброї від виробника до ЗС України. Раніше виробники проходили процедуру, яка займала кілька місяців і складалась із шести етапів допуску зброї до ЗС України. В результаті запроваджених змін виробнику не треба було отримувати наказ щодо допуску до експлуатації; безпілотники цивільного чи подвійного призначення могли бути закуплені держзамовником, навіть якщо вони не були допущені до експлуатації та кодифіковані як предмет постачання; нова зброя не потребувала проходження перевірки на відповідність гарантійному терміну зберігання в 10 років; виробник сам мав нести відповідальність за якість зброї та ризики після її постачання до ЗСУ; випробування нових зразків зброї мало проходити на полі бою. Внаслідок цих змін, процес постачання нових зразків озброєння та військової техніки скоротився до 20 днів²⁰⁶.

Виробничі потужності українського ОПК у 2024 році мають зрости. Це було визначено на зустрічі представників Уряду з українськими виробниками ОПК, яка пройшла 24 листопада 2024. У зустрічі взяли участь більше 30 найбільших приватних виробників, ключові асоціації, а також державні підприємства. Учасниками було визначено ряд поточних проблем в галузі, а саме: необхідність щодо спрощення процедур та доступність до пільгового кредитування²⁰⁷.

30 листопада 2023 р. на спільній зустрічі Міністр з питань стратегічних галузей промисловості О. Камишін і єврокомісар з питань внутрішньої торгівлі та послуг Т.

Бретон обговорили можливість інтеграції українського ОПК в європейський ринок. Серед нагальних питань було налагодження постачання вибухових речовин та порохів у достатніх для України обсягах. Також учасники зустрічі обговорили можливість фінансування закупівель у вітчизняних виробників за кошти європейських фондів²⁰⁸.

Висновки

У листопаді 2023 року спостерігались тенденції щодо поступового відновлення провідних економік світу. США підтвердили своє економічне лідерство на світовій арені, першими продемонструвавши тенденції стабілізації економіки після останніх глобальних шоків. Певною мірою цьому сприяла військова підтримка України, яка отримувала сучасне озброєння, а кошти, що були закладені на військову допомогу, інвестувалися в американські підприємства ОПК для виготовлення нового озброєння, що сприятливо відбивалося на ринку праці та стимулювало споживчий попит.

Економіка країн ЄС пройшла ризик сповзання у рецесію та продемонструвала перші маркери майбутнього зростання. Німеччина практично позбулася негативних наслідків енергозалежності від РФ.

Китай продовжував робити надзусилля для досягнення позитивних тактичних результатів, що викликало сумніви щодо наявності достатньої кількості ресурсів для реалізації багаторічних стратегічних планів розвитку.

На ринку високих технологій укоренився головний драйвер галузі – штучний інтелект. Провідні держави світу продовжували спрямовувати інвестиції у його розвиток, захищаючи свої інноваційні технології від конкурентів, вдосконалювати законодавчу базу інтеграції ШІ у повсякденне життя суспільства.

У листопаді 2023 року світовий ринок енергоносіїв повернувся в економічно-збалансований стан. На противагу рішенню країн ОПЕК+ щодо зниження видобутку нафти з метою підтримки високих цін, інші країни, що не входять до ОПЕК+, суттєво наростили нафтовидобуток, чим компенсували дефіцит нафти у вересні-жовтні цього року. Внаслідок цього ціни на нафту, залежно від марки, знизилися на 5-10%. Причому найбільше зниження припало на російську марку Urals, а наповненість європейських газосховищ виключила ризик дефіциту газу в Європі, що призвело до зменшення ціни на газ. Зниження цін на енергоносії позначилося на доходах російського бюджету.

У листопаді світова спільнота продовжувала чинити санкційний тиск на економіку країни-агресора. Так, низка міжнародних компаній-судновласників відмовилися перевозити російську нафту, а ОАЕ та Туреччина обмежили реекспорт критичних товарів, які РФ використовувала у своєму озброєнні.

Листопад підтвердив позитивну тенденцію відновлення економіки України в 2023 році. Так, зростання ВВП за 11 місяців склало 5,5%, інфляція в річному обчисленні скоротилася до 5,1%, курс долара не вийшов за межі 37 грн, що було значно кращими показниками, ніж консервативний прогноз на початку року з боку Національного Банку України та низки аналітичних структур.

Країни-партнери продовжували надавати Україні фінансову, військову та гуманітарну підтримку, завдяки чому було повністю профінансовано всі заплановані видатки державного бюджету. Енергетична інфраструктура держави була підготовлена до можливого повторення торішніх ракетних обстрілів з боку агресора. Уряд України продовжував контролювати економічну ситуацію в державі в умовах війни.

1.3. ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА

У листопаді 2023 року воєнно-стратегічна обстановка в Україні залишалася складною, але контрольованою. З початку широкомасштабного вторгнення рф в Україну минуло вже 647 діб, упродовж яких росія не спромоглась досягти задекларованих стратегічних цілей. Водночас, Силами оборони України не допущено наступу противника широким фронтом, розпочатого в жовтні.

Маючи тактичні успіхи на окремих ділянках фронту, зс рф не володіли ініціативою на всьому ТВД. Свідченням цього стали їх провальний бліцкриг під Авдіївкою, невдалий наступ під Куп'янськом, запеклі бої за втрачені раніше позиції під Бахмутом, неспроможність знищити український плацдарм на лівобережжі Дніпра. Крім того значні ресурси ворог задіяв на Токмацькому напрямку для стримування наступу Сил оборони України. Незважаючи на великі втрати в живій силі і техніці, росія демонструвала наміри продовжувати війну, в якій Україна розглядалась як один з етапів подальшого неминучого конфлікту з НАТО.

В той же час, унаслідок гострої потреби отримання західної зброї для ведення наступальних дій, українське командування було змушене здійснювати перегрупування військ та переходити до позиційної оборони на більшості ділянок фронту. Загрози тривалого позиційного протистояння вимагали консолідованої позиції та скоординованих дій партнерів в довгостроковій перспективі, кардинальної зміни позиції з надання військової допомоги Україні в обсягах, достатніх для недопущення втрати нових територій, досягнення перемоги над агресором.

Враховуючи нагальність безпекових питань упродовж місяця відбулось чотири засідання Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України (6, 10, 14, 24 листопада). Головнокомандувач ЗС України генерал Валерій Залужний та командувачі ОСУВ поінформували про ситуацію на фронті. Розглянувши перебіг оборонної операції на Бахмутському напрямку, члени Ставки висловили спільну позицію стосовно необхідності подальшого утримання Бахмута. На особливому контролі залишались оперативна обстановка навколо Авдіївки, Куп'янська, Херсона та операції в Чорному морі. Крім того, на порядок денний виносились питання постачання ОВТ, робота вітчизняного ОПК, розподіл воєнного бюджету. Прийнято рішення про посилення захисту Херсона та об'єктів критичної інфраструктури шляхом нарощення ППО, засобів контрбатарейної боротьби, РЕБ та розвідки. Детально обговорено стратегічне бачення деокупації України. При розгляді воєнного бюджету на 2024 рік акцентовано увагу на необхідності формування власного виробництва снарядів, ракет, дронів та бронетехніки. Міністр оборони України Рустем Умеров доповів про забезпечення Сил оборони України у 2024 році, у т.ч. дифіцитними видами амуніції й ОВТ. У свою чергу Верховний Головнокомандувач ЗС України наголосив на зростанні обсягів виробництва української зброї, успішній реалізації ракетної програми, яка, після певної перерви, була продовжена з 2021 року. Окремо на засіданні Ставки розглядалися питання мобілізації та ротації у ЗС України, служби строковиків, призваних до початку широкомасштабного вторгнення рф, а також поточна діяльність військово-лікарських комісій і військоматів. За результатами засідання визначено завдання відповідальним структурам стосовно опрацювання пропозицій для прийняття державних рішень.

Обстановка навколо України

Держави-члени НАТО у протистоянні широкомасштабній агресії РФ продовжували надавати військову допомогу Україні. Лідером залишались США. 20 листопада 2023 року міністр оборони США Ллойд Остін здійснив візит в Україну, під час якого провів зустрічі з Президентом України Володимиром Зеленським та Міністром оборони України Руستمом Умеровим. Головний посил візиту – США разом із союзниками та партнерами й надалі будуть підтримувати Україну. Л. Остін наголосив, що немає одного типу зброї, який повністю змінить перебіг війни, адже різні види, зразки озброєння потрібно інтегрувати й синхронізувати для досягнення поставлених цілей. Крім того, очільник Пентагону оголосив про надання нового пакету допомоги на 100 млн доларів США (боєприпаси, засоби ППО, протитанкова зброя)²⁰⁹.

Консолідації зусиль та виконанню зобов'язань сприяла 17-та зустріч Контактної групи з оборони України в онлайн форматі “Рамштайн” (22.11.2023). За її результатами прийнято нові рішення, зокрема про створення коаліції для надання Україні наземних засобів ППО (20 країн, лідери – Німеччина та Франція).

До чергового пакету допомоги Німеччини на 1,4 млрд доларів США, який Україна отримає у грудні 2023 року, увійшли додаткові систем IRIS-T з керованими ракетами, 8 тис. протитанкових мін, один комплекс системи Patriot, 155-мм артилерійські боєприпаси. В свою чергу Нідерланди оголосили про виділення 2 млрд. євро, Естонія – 500 тис. доларів США. Британія та Норвегія, в рамках діяльності морської коаліції, працювали над посиленням безпеки України в Чорному морі.

Акцентуючи увагу на безпеці у Чорноморському регіоні, Міністр оборони України Руستم Умеров на засіданні Ради міністрів оборони Південно - Східної Європи (23.11.2023) наголосив, що це питання вкрай важливе для всього вільного світу. Дії українських військових свідчать про спроможність України підтримувати належний рівень безпеки на значній території, спираючись на обмежені ресурси. “Тимчасовий морський коридор” успішно працює. В той же час асиметричні дії Сил оборони України завдають значних втрат РФ, нівелюють інструменти шантажу з боку Росії. Й надалі є актуальними скоординовані дії партнерів у форматі досягнутих домовленостей та взятих зобов'язань.

Крім того, під час зустрічі з військовими аташе держав-учасниць Контактної групи з питань оборони України, очільник вітчизняного оборонного відомства обговорив перспективи співпраці в межах ІТ-коаліції (29.11.2023, Київ). Успішним прикладом української розробки й подальшої інтеграції на полі бою стала презентація системи ситуаційної обізнаності DELTA від Центру інновацій та розвитку оборонних технологій МО України. Розробники поділилися результатами військових операцій, які стали можливими завдяки використанню DELTA. Нові модулі системи покликані оптимізувати процеси розвідки та ураження, сприяють цифровізації армійського документообігу. Поряд з цим обговорено першочергові потреби ЗС України, зокрема необхідність поповнення засобів зв'язку тактичного рівня, ІТ-обладнання рівня батальйону, що сприятиме покращенню бойового управління.

Серед заходів колективної безпеки заслуговують на увагу навчання FREEZING WINDS 23 (23.11 – 01.12.2023). Це перші великі військово-морські навчання Фінляндії як члена НАТО, які спрямовані на вдосконалення військово-морських операцій у

Балтійському морі²¹⁰. Крім того, понад 2200 військовослужбовців та 300 од. військової техніки литовської армії були залучені до міжнародних навчань “Сильний грифон” (06-19.11.2023)²¹¹. В Угорщині, за участю сил НАТО, відбулись військові навчання ADAPTIVE HUSSARS 23 (02-26.11.2023)²¹².

З метою посилення стійкості до кіберзагроз членів та партнерів НАТО проведено одні з найбільших у світі флагманських кібернавчань CYBER COALITION (27.11-01.12.2023). У навчаннях взяли участь й представники України²¹³.

Реагуючи на виклики сьогодення, НАТО надалі нарощувало боєздатність у Східній Європі. Зокрема, наприкінці листопада 2023 року Канада завершила розгортання танкових підрозділів (танки Leopard 2) на території Латвії²¹⁴. Крім того, командування НАТО ініціювало заходи стосовно заміни парку літаків Boeing E-3 Sentry, які складають основу повітряного компоненту ДРЛВ НАТО²¹⁵.

До підготовки українських пілотів на винищувачах F-16, яку проводять Данія і США, долучилась Румунія. В новозаснованому центрі підготовки на території Румунії, разом із льотчиками країн-членів НАТО, навчатимуть й українських пілотів (13.11.2023). Як зазначив Президент України Володимир Зеленський, це важливий практичний внесок сусідньої країни до діяльності авіаційної коаліції²¹⁶.

Загальна обстановка

Протягом листопада 2023 року російські війська й надалі здійснювали агресію проти України, головні зусилля загарбницької війни були спрямовані на:

окупацію Донбасу в межах адміністративних кордонів Луганської і Донецької областей;

перегрупування сил і формування резервів для продовження наступальної операції та стримування просування Сил оборони України на окремих ділянках фронту; розбудову ешелонованої оборони на ТОТ та у прикордонних регіонах;

нанесення масованих ракетно-авіаційних ударів по військових об'єктах та об'єктах критичної інфраструктури України.

В зоні відповідальності ОСУВ “Північ” обстановка залишалася контрольованою, ознак створення противником наступальних угруповань не виявлено. Водночас, відмічалась активізація ворожих ДРГ та обстрілів з території рф у межах Чернігівської та Сумської областей. Ймовірно, метою ворога було відволікання частини Сил оборони України від ділянок фронту, де він намагався проводити наступальні дії.

Війська ОСУВ “Хортиця” продовжували ведення оборонних операцій та обмежених наступальних дій на Куп'янському, Лиманському та Соледарському напрямках. В зоні відповідальності ОУВ “Харків” тривали стабілізаційні дії з виконанням завдань ТрО. Противник намагався знайти прогалини в українській обороні, однак успіху не мав і був вимушений проводити перегрупування військ, використовуючи відносно мале логістичне плече з рф. Активні наступальні дії на Сеньківку вказували на те, що після її захоплення російське командування, ймовірно, намагатиметься провоступатися вже безпосередньо на Куп'янськ з метою виходу на лівий берег р. Оскіл. Через переважаючу лісову місцевість на цій ділянці фронту, по українським позиціям ворог активно застосовував авіацію та КАБ.

В ОЗ ОСУВ “Таврія” противник вів активні наступальні дії на Донецькому напрямку з метою оточення Авдіївки, на Запорізькому напрямку періодично здійснював обстріли українських позицій та проводив поодинокі наступальні дії.

ОСУВ “Одеса” продовжувало ведення оборонної та стабілізаційної операцій, а також виконання завдань ТрО у визначеній ОЗ. Угрупування різнорідних сил ВМС ЗС України у північно-західній частині Чорного моря виконувало завдання з прикриття морських комунікацій, оборони портової інфраструктури і забезпечення функціонування “тимчасового морського коридору”.

Сили оборони України продовжували завдавати великих втрат противнику, які щомісяця складали десятки тисяч вбитих російських військових і сотні одиниць знищеної військової техніки. Лише протягом листопада 2023 року втрати зс рф склали майже 30 тис. особового складу, що стало “рекордом”, переважно через невдалий наступ російської армії на Авдіївку. Останній раз таких втрат окупанти зазнавали навесні 2023 року, коли проводили “м’ясні” штурми під Бахмутом.

Загалом, чисельна перевага дозволяла російському командуванню проводити велику кількість наступально-штурмових дій одночасно на кількох напрямках.

Українське командування при плануванні бойових дій перевагу надавало веденню позиційної оборони з метою максимального виснаження противника та збереження життя особового складу. При цьому пріоритетними завданнями для Сил оборони України залишались порушення системи військового управління та логістики зс рф у глибокому тилу, у т.ч. на території рф, а також створення умови для проведення масштабних стратегічних наступальних операцій у близькій перспективі.

На початку листопада 2023 року Головнокомандувач ЗС України генерал Валерій Залужний в інтерв’ю виданню The Economist окреслив особливості російсько-української війни. Зокрема, він зазначив, що в силу низки обставин літній український наступ у вигляді великої стратегічної операції завершився та перейшов у форму позиційної боротьби, де Сили оборони України звільнятимуть ТОТ у важких боях за кожен метр своєї території. При цьому їм не вдалось реалізувати стратегію прориву до окупованого Криму та Азовського моря.

План наступу, який розраховувався за натівськими стандартами і передбачав вихід до Кримського півострова за чотири місяці, не спрацював. Українські війська у кровопролитних боях змогли просунутися всього на 17 км. Необхідне ОВТ західні партнери надали лише у жовтні. Занадто високу ціну Україна заплатила за цю затримку. “Оперативна пауза” дозволила зс рф перегрупуватись після харківського розгрому, поновити резерви, створити потужну ешолоновану оборону, модернізувати ППО тощо. Мінні поля, які окупанти облаштували за класичними радянськими настановами, але враховуючи особливості цієї війни, стали майже непрохідними без відповідної інженерної техніки. Тому українським воїнам доводиться долати ці фортифікації як під час Першої світової війни.

Україна все ще залишалася критично залежною від міжнародної військової допомоги. А час, який потрібен західним партнерам для формування консолідованої

позиції стосовно агресії рф, яка віроломно напала на суверенну державу майже в центрі Європи, а також для нарощення потужностей їх ВПК, суттєво ускладнює ситуацію на полі бою. Відповідно наступ широким фронтом для ЗС України наразі є неприйнятним, особливо враховуючи відсутність переваги у повітрі (ППО, штурмова і винищувальна авіація), достатньої кількості далекобійних засобів ураження, систем РЕБ, БпЛА, засобів для контрбатареїної роботи та розмінування, а також без проведення якісної мобілізації і підготовки людських ресурсів для війни.

Але й за таких умов ГШ ЗС України продовжує демонструвати нестандартні підходи при плануванні стратегічних операцій, зокрема на Харківщині та Херсонщині. Але з переходом до позиційної війни (війни на виснаження) “вікно можливостей” стає вкрай обмеженим. А ворог, маючи значний ресурсний потенціал, теж швидко вчиться воювати. Сподівання на те, що 150 тисяч загиблих росіян зупинять війну не справилися. Керівництво рф нехтує цими втратами, а ті, кого кремль посилав на війну, просто змирилися з тим, що війна в Україні на довго.

Поки що для України перехід до позиційної оборони не є поразкою. Це стратегічне рішення слід розглядати як тимчасовий стан, необхідний для зміни ситуації у близькій перспективі. Але слід врахувати й те, що противник не відмовився від своїх намірів, і готовий загострити ситуацію на фронті за вигідних для нього умов (новий наступ широким фронтом або одночасно на кількох напрямках).

Стаття Головнокомандувача ЗС України стала черговим “посланням”, перш за все партнерам антипутінівської коаліції, щодо роз’яснення стратегії української перемоги у війні з рф, висвітлення її реального перебігу та можливих загроз через невиважені колективні рішення або їх неприйняття. Суспільство вже відчуло наслідки політичної недалекоглядності та завищених очікувань. Недооцінка агресора, і головне, створення умов для відновлення його військового потенціалу є неприпустимими.

Часткова обстановка (положення, завдання, угруповання військ (сил) сторін, способи ведення, напрями зосередження зусиль, результати воєнних дій)

Зона відповідальності ОСУВ “Хортиця”

Противник протягом листопада 2023 року продовжував наступальну операцію з метою розгрому угруповання Сил оборони України в межах ділянок відповідальності УВ “Центр” та УВ “Юг”, створення умов для виходу на адміністративні кордони Луганської та Донецької областей.

Головними ймовірними завданнями російського командування були:

недопущення наступу ЗС України на Куп’янському, Лиманському та Бахмутському напрямках;

оволодіння рубежем: Куп’янськ, р. Оскіл, р. Сіверський Донець, Слов’янськ, Краматорськ, Костянтинівка, Покровськ, Старомайорське з подальшим наступом у напрямку адміністративного кордону Луганської та Донецької областей;

утримання вогневої переваги по всій лінії фронту та у повітрі;

дезорганізація систем управління військами і зброєю, ППО, розвідки та РЕБ, а також логістичного забезпечення Сил оборони України.

Бойові дії проводились по рубежах: Тополі, Дворічна, Лиман Перший; Синьківка, Кислівка, Андріївка; Макіївка, Торське, Білогорівка; Спірне, Оріхово-Василівка; Хромове, Кліщіївка, Курдюмівка.

В зоні відповідальності ОУВ “Харків” противник зберігав військову присутність

поблизу ДКУ, продовжував обстріли прикордонних населених пунктів з території рф, залишалась актуальною загроза діяльності ворожих ДРГ.

Тривало накопичення сил та резервів на Куп'янському і Лиманському напрямках. Станом на початок листопада 2023 року на цій ділянці фронту зс рф утримували до 100 тис. особового складу. Російське командування намагалось реалізувати плани просування у напрямку річок Жеребець та Оскіл з виходом до важливого логістичного хабу ЗС України, центру залізничних та автомобільних доріг Куп'янськ – Куп'янськ-Вузловий. В прагненні перехопити ініціативу ворог використовував весь спектр засобів ураження, в т.ч. з повітря.

Початок листопада 2023 року характеризувався активізацією противника на Куп'янському напрямку, де він прагнув заволодіти ініціативою. Наступальні дії в районі Петропавлівки передбачали вихід до автодороги Р-07, яка пролягає між Куп'янськом і Сватовим²¹⁷. Синьківка та Петропавлівка стали основними опорними пунктами Сил оборони України на шляху російських військ, які в свою чергу намагались з північного сходу просуватися до Куп'янська. Готуючи наступальні дії з північного та південного сходу від цього міста, противник на ділянці між Лиманом Першим та Джерельним протяжністю 61 км зосередив до 23 сб та 10 тб, у т.ч. в складі мсп та тп 1 ТА²¹⁸. Така кількість бойових підрозділів свідчила про стандартну концентрацію піхоти на цьому напрямку, а танки і бронетехніка забезпечували можливість ведення активних наступальних дій.

На кінець листопада 2023 року обстановка на Куп'янському напрямку змін не зазнала. Противник проводив штурмові дії в районах Синьківки, Петропавлівки, Іванівки. Для цього активно задіявав підрозділи, сформовані з колишніх ув'язнених – “штурм-з” і “штурм-в”²¹⁹ (основний ресурс для наступу в умовах щільної оборони).

Водночас загальна кількість боєзіткнень зросла і складала вже понад 100 по всій лінії фронту²²⁰. Масоване застосування противником авіації та артилерії передбачало не лише завдання ударів по позиціях ЗС України, а й руйнування тилової інфраструктури, загальну деградацію прифронтових територій.

Значна активізація наступальних дій противника відбулася також й на Лиманському напрямку. Після певного періоду затишшя та перегруповування військ противника бої відновилися з новою силою, охопивши райони Серебрянського лісу (Кремінське лісомисливське господарство, Луганська обл.), Торського, Тернів та Ямполівки²²¹. Лише 30 листопада 2023 року українські військ відбили 24 ворожих атаки за підтримки бомбардувальників, винищувачів та бойових гелікоптерів.

На Бахмутському напрямку противник намагався атакувати в районі Богданівки, Хромового, Кліщіївки, Андріївки та Південного. Мав тактичні просування у лісистій місцевості на північ від Кліщіївки та на північ від Андріївки. При цьому лінія зіткнення й надалі пролягала в районі залізниці. Разом з тим, чисельні російські штурми поблизу Богданівки (північний захід від Бахмута), Іванівського (на захід від Бахмута) були відбиті та не призвели до просування противника²²².

Різка активізація бойових дій на цьому напрямку також відбулась наприкінці листопада. Лише за одну добу поблизу Богданівки, Іванівського, Кліщіївки та Андріївки українськими військами було відбито до 30 атак, в яких противник застосовував велику кількість ударних дронів. Разом з тим, ЗС України проводили зустрічні атаки на південь від Бахмута²²³.

Загалом, у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” зс рф не змогли заволодіти ініціативою, тривали оборонні та наступальні дії в районі Бахмута, значні сили ворог задіяв в наступальних діях на Куп’янському та Лиманському напрямках.

Угрупування Сил оборони України силами ОСУВ “Хортиця” (ОУВ “Харків”, ОТУ “Лиман” і ОТУ “Соледар”) та ОСУВ “Таврія” (ОТУ “Донецьк” і ОТУ “Запоріжжя”) продовжувало оборонні операції та обмежені наступальні дії в межах Донецького та Слобожанського ОР.

Основними завданнями були:

недопущення прориву угруповань військ противника в глибину по рубежах: Тополі, Дворічна, Лиман Перший; Синьківка, Кислівка, Андріївка; Макіївка, Торське, Білогорівка; Спільне, Оріхово-Василівка; Хромове, Кліщіївка, Курдюмівка., що здійснювалося шляхом створення стійкої ешелонованої оборони;

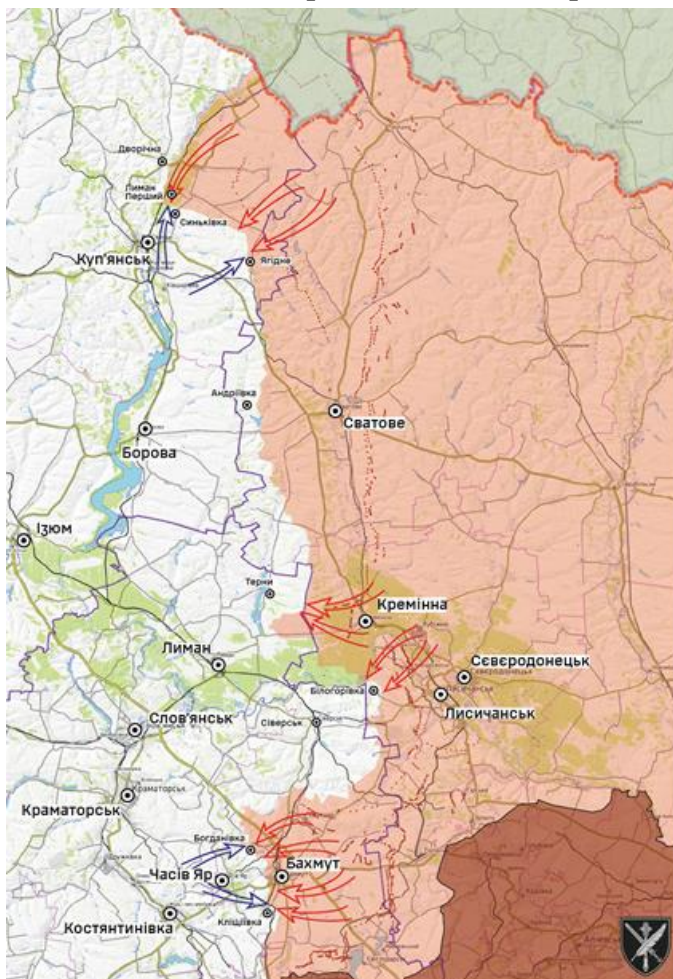
відбиття наступу противника на Куп’янському, Лиманському та Бахмутському напрямках;

недопущення наступу противника в напрямках: Куп’янськ, Лиман Перший; Лиман, Кремінна; Сіверськ, Лисичанськ та його виходу на адміністративні кордони Донецької і Луганської областей;

відновлення втраченого положення на Бахмутському напрямку;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;

дезорганізація системи управління військами і зброєю, логістичного забезпечення, ППО, розвідки та РЕБ противника.

Основні зусилля командування ОСУВ “Хортиця” зосереджувало на організації відбиття атак ворога, втриманні лінії оборони та недопущенні заволодіння ініціативою.

13 листопада 2023 року в телефонній розмові з головою Об’єднаного комітету начальників штабів США генералом Чарльзом Брауном Головнокомандувач ЗС України генерал Валерій Залужний відзначив, що Куп’янський, Авдіївський та Мар’їнський напрямки залишаються найгарячішими. Але навіть за умов інтенсивних атак ворога ЗС України продовжували проводити обмежені наступальні дії, завдавали противнику значних втрат у живій силі та техніці²²⁴. Зокрема, такі дії проводилися в районі Синьківки, Загоруйківки, Торського, Кузьминового, Тимківки, Райгородки і Серебрянського лісництва²²⁵.

В цьому й полягала особливість нового етапу бойових дій після завершення українського наступу та переходу до стратегічної оборони.

Наступальні дії ЗС України здійснювали в районі Кліщіївки та Курдюмівки (південний захід від Бахмута). Поблизу Андріївки (10 км на південний захід від Бахмута) вдалося перетнути залізницю та посилити тиск на логістику противника.

Станом на кінець листопада 2023 року в межах ОСУВ “Хортиця” окупанти втратили понад 8600 військових, 1000 од. військової техніки, з яких 109 танків, 175 броньованих машин та понад 200 артсистем і мінометів різного калібру²²⁶. Кожного тижня Сили оборони України знищували понад 2000 окупантів та близько 250 од. їх військової техніки²²⁷.

Висока інтенсивність нищення сил і засобів противника була одним із головних факторів руйнування планів російського командування щодо спроб прориву української лінії оборони. Іншою умовою утримання ініціативи ЗС України було проведення обмежених наступальних дій.

Зона відповідальності ОСУВ “Таврія”

Противник силами УВ “Запорозжє” (58 ЗВА), “Восток” (5 ЗВА, 29 ЗВА, 36 ЗВА) та “Юг” (2 ЗВА, 8 ЗВА) проводив оборонні дії по рубежу: Василівка, Нестерянка, Новопокровка, Мирне, Дорожнянка, Марфопіль, Старомлинівка, Павлівка, Володимирівка. Одночасно наступ російських військ тривав по рубежу Мар’їнка, Старомихайлівка, Первомайське, Авдіївка, Кам’янка, Красногорівка.

З метою утримання ТОТ Запорізької області та захоплення Донецької області в межах її адміністративних кордонів ворог, ймовірно, виконував наступні завдання:

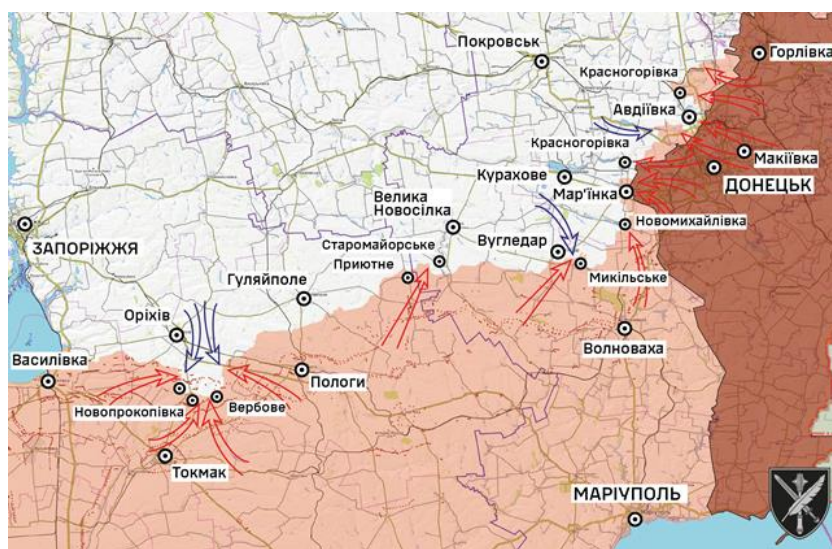
оточення УВ Сил оборони України на Авдіївському та Мар’їнському напрямках з метою подальшого виходу в тил Вугледарського плацдарму;

відновлення втраченого положення на Мелітопольському, Бердянському та Маріупольському напрямках;

забезпечення контролю над акваторією Азовського моря;

формування резервів для нарощення зусиль відновлення боєздатності наступального угруповання.

На Донецькому напрямку російське командування проводило наступальні дії широким фронтом, намагаючись оточити Авдіївку та Мар’їнку. Сорокатисячне УВ зі складу 2 ЗВА та 8 ЗВА посилювалося підрозділами 1 АК та “шторм z”. Крім того, з метою їх підтримки розпочато переміщення 90 тд з Лиманського напрямку²²⁸.

За два місяці інтенсивних боїв, противник спромігся просунутися на відстань до 2 км, втративши велику кількість особового складу та ОВТ. Це спонукало командування УВ “Юг” до зміни тактики наступальних дій – застосування перевірених

ще під Бахмутом минулого року штурмів малими піхотними групами чисельністю від 10 до 20 осіб (1 АК та підрозділів “штурм z”). Основне їх завдання – виявлення українських позицій, які в подальшому піддавалися вогневому ураженню російської артилерії. Одночасно ворог застосовував велику кількість БпЛА, в т.ч. з метою подавлення українських систем контрбатарейної боротьби²²⁹.

На хід бойових дій впливали складні погодні умови. Зливи та снігопад погіршили логістику ворога, сповільнили його маневри та зменшили використання артилерії²³⁰. Однак, це не стало на заваді черговому масштабному наступу на Авдіївку, який російське командування розпочало 22 листопада 2023 року. Збільшивши у цей період кількість наступальних дій (до 50 на добу), під прикриттям авіації, ворог мав окремі тактичні успіхи на північних околицях міста та у промисловій зоні на південному сході.

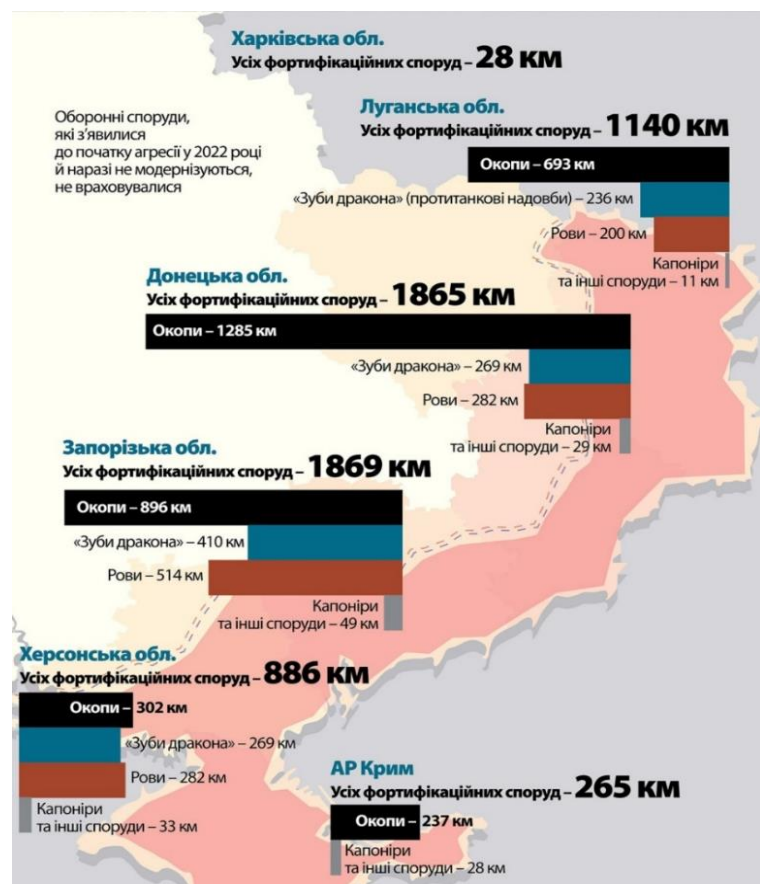
Іноземні військові експерти оцінили просування зс рф при спробах оточити Авдіївку як одне з найбільших їх досягнень з весни 2023 року.

В районі Мар’їнки ворог безуспішно намагався “зрізати” виступи лінії фронту і у такий спосіб відсунути Сили оборони України від критично важливого залізничного вузла між окупованими Донецьком і Маріуполем. Але через вогневий контроль української артилерії ця ділянка залізниці не використовувалась.

На Вугледарському напрямку зс рф проводили безуспішні обмежені наступальні дії з метою ліквідації українського плацдарму. Як приклад, 2 листопада 2023 року 72 омбр ЗС України розбила російське ударне угруповання (до 20 танків та ББМ), яке намагалося наступати на схід від Вугледара. Ні оперативної, ні тактичної мети ця атака, як й попередні, не досягла.

З огляду на можливий наступ Сил оборони України значні зусилля ворог зосереджував на укріпленні тилових позицій та створенні додаткових оборонних рубежів. Роботи носили масштабний характер, у т.ч. зі знищенням цілих посадок, підготовкою позицій для артилерії й танків, мінування загрозливих напрямків тощо.

Зокрема, в районі Ольгинки вогневі позиції облаштовувались вздовж залізничного полотна, яке окупанти використовували в якості рубежу оборони для стримання українських військ, що могли просуватися від Володимирівки або Великоанадольського лісу²³¹.

На Токмацькому напрямку для утримання ключових позицій і висот противник сконцентрував основні сили і засоби 58 ЗВА в районі між Новопротокопівкою та Вербовим. В ході оборонних дій підрозділи 42 мсд зазнали значних втрат, через що були виведені для відновлення боєздатності. Їх замінили змішані підрозділи 70 мсп, 291 мсп, 201 мсп і 136 омсбр.²³² Крім того даний напрямок посилювався формуваннями ТрВ та підрозділи “БАРС”. За підтримки 7 дшд та 76 дшд російське командування намагалося відновити втрачені позиції, а контрнаступальними діями сповільнити український наступ й не дати можливості розширити вклинення на флангах.

Загалом, висока активність ворога на східному фронті, ймовірно, була пов’язана з намаганнями вкотре виконати чергове політичне завдання кремля – захопити будь-якою ціною Авдіївку та Куп’янськ до президентських виборів у рф, які мають відбутися у березні 2024 року.

ОСУВ “Таврія” силами ОУВ “Запоріжжя”, ОТУ “Марун” та 10 АК проводили наступальну операцію, а силами ОТУ “Донецьк” – оборонну операцію, основними завданнями яких були:

- прорив оборони УВ противника та вихід до ключових елементів транспортної інфраструктури в районі Мелітополя, Бердянська та Маріуполя й оволодіння ними;
- недопущення прориву оборони в районі Мар’їнки та Авдіївки;
- відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;
- порушення системи управління, ППО та логістики противника.

Підрозділи ОТУ “Донецьк” на визначених рубежах стримували наступ противника, який мав чисельну перевагу. Головні сили і засоби українське командування сконцентрувало на обороні Авдіївки та Мар’їнки, де відбувалося до 90% усіх боїв на Таврійському напрямку. Контролюючи ключові позиції та висоти, вцілому вдавалося забезпечити ефективну оборону Авдіївки. Перед піхотними атаками, на які противник робив основну ставку (маючи значні резерви), окупанти намагались вибивати українських захисників із позицій артилерійсько-мінометним вогнем. Бої за Авдіївку стали одними з найкривавіших за весь період російсько-української війни. З початку російського наступу (з жовтня 2023 р.) лише на ділянці фронту Авдіївка – Новопавлівка противник втратив щонайменше до 13 тис. особового складу та понад 220 ББМ. Регулярні ворожі обстріли зруйнували Авдіївку більше, ніж Бахмут. За масштабами руйнувань місто поступово перетворювалося на Мар’їнку, яку окупанти вже знищили – жодної вцілілої будівлі. Будучи неспроможним швидко захопити Авдіївський плацдарм і забезпечити над ним контроль повітряного простору (14.11.2023 ЗС України збили штурмовик Су-25) російське командування вдавалося до нанесення авіаційно-бомбових ударів, яких упродовж доби могло бути від 10 до 30.

Хоча район оборони Авдіївки становив значний виступ на лінії фронту, а саме місто перебувало в напівоточенні, Сили оборони України утримували т. зв. коридор завширшки до 7 км. Це дозволяло забезпечувати необхідну логістику українських військ на цьому вкрай складному напрямку. Особливо жорсткі бої точилися за Авдіївський коксохімічний завод, який в результаті щоденних російських бомбардувань був майже зруйнований, а також Степове – розташоване біля залізниці на північному заході від Авдіївки. У випадку, якщо зс рф захоплять цей населений пункт, виникне загроза повного оточення українських військ та перерізання шляхів постачання.

Поряд з цим, на стику Донецької та Запорізької областей Сили оборони України стійко утримували плацдарм, який утворився в районі Вугледару та Великої Новосілки. Після звільнення наприкінці липня 2023 року Старомайорського та у серпні 2023 року – Урожайного був зрізаний виступ, утворений російськими військами, який загрожував стійкості української оборони. Періодичні контратаки окупантів на деокуповані населені пункти були безрезультатними. Змін лінії фронту не відбулося, проте ймовірно у найближчі місяці російське командування посилить тиск на Новомихайлівку, що становитиме потенційну загрозу для Вугледара.

В зоні відповідальності ОУВ “Запоріжжя” Сили оборони України докладали значних зусиль для розширення району вклинення передових підрозділів на Токмацькому напрямку. Це мало забезпечити УВ та створити умови для подальшого прориву другої лінії оборони противника. Важливою стратегічною ціллю залишався вихід на Токмак та просування у напрямку Кримського перешийку для блокування ТОТ АР Крим (перерізання сухопутного коридору).

В ході наступальних дій українським підрозділам вдалося наблизитися до ключових висот західніше Вербового та північно-західних околиць Новопротокопівки²³³. Усі спроби противника відновити втрачені позиції поблизу Роботиного успіху не мали. Українським передовим підрозділам доводилося відбивати постійні ворожі контратаки в районі Копанів та Новопокровки, де ворог намагався оточити український виступ. Однак, завдяки своєчасному реагуванню на загрозу, Силам оборони України вдалося відбити всі атаки ворога, завдавши йому важких втрат.

Зона відповідальності ОСУВ “Одеса”

Противник зусиллями УВ “Дніпр” та “Оборони Крима” (18 ЗВА, 49 ЗВА) вів бойові дії оборонного характеру по рубежу: Енергодар, Велика Лепетиха, вздовж р. Дніпро, Очаків. З метою утримання ТОТ Херсонської та Миколаївської областей, ймовірно, виконував наступні оперативні завдання:

- недопущення наступу Сил оборони України в напрямку Каховки, Олешок та Кінбурнської коси з виходом на адміністративний кордон з ТОТ АРК (утримання “сухопутного коридору”);

- недопущення розширення українськими підрозділами плацдармів на лівому березі р. Дніпро;

- відновлення втраченого положення вздовж лівого берега р. Дніпро;

- знищення (блокування) десантів та ДРГ Сил оборони України;

- забезпечення контролю над центральною і північно-східною частинами Чорного моря.

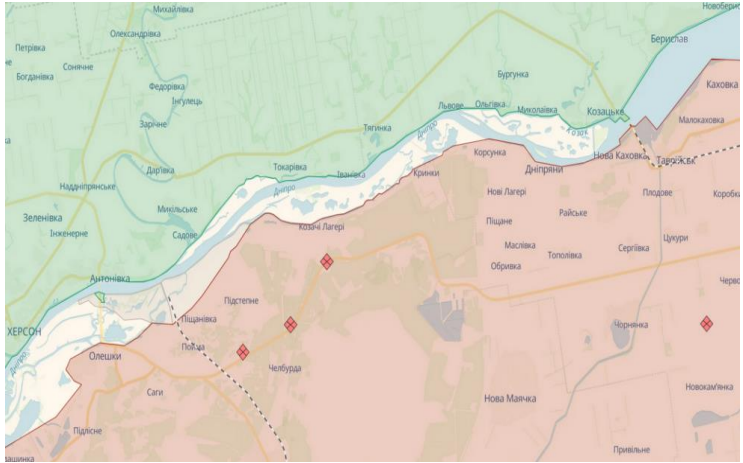
Оцінюючи загрозу можливого форсування р. Дніпро ЗС України, противник продовжував нарощувати оборонні рубежі та наносити масовані обстріли по деокупованій території Правобережної України.

Одним з головних завдань командування УВ “Дніпр” зс рф було завадити українським підрозділам перетворити невеликі тактичні плацдарми на лівому березі р. Дніпро в оперативні. В кращому варіанті розглядалося їх знищення.

Для блокування Сил оборони України в районі Козачих Лагерів і Кринок було задіяло три тактичні групи. 70 мсд та 7 дшд перебували в режимі очікування. Однак, обстановка на цій ділянці фронту продовжувала залишатися доволі складною та

непередбачувано. Незважаючи на значні втрати, противнику не вдавалося ефективно протистояти просуванню українських штурмових груп, які поступово розширювали т. зв. сіру зону вздовж лівого берега р. Дніпро.

На території невизнаної Придністровської Молдавської Республіки ознак формування наступальних угруповань не виявлено. Її збройні формування перебували у бойовій готовності “Постійна”, а підрозділи оперативної групи російських військ несли службу у посиленому режимі. Основна увага зосереджувалась на забезпеченні охорони військових об’єктів, насамперед 1411 артилерійського с

У Чорноморській та Азовській ОЗ ворог намагався контролювати надводну та повітряну обстановку. Однак, Сили оборони України перехопивши ініціативу в Чорному морі, змусили противника переховувати свої військові кораблі, перш за все у російських базах, та постійно проводити їх розосередження задля забезпечення живучості. Цьому сприяло знищення упродовж листопада 2023 року ще трьох кораблів чф рф. Загалом, кількість пошкоджених та потоплених військових суден країни-агресора вже перевищила 30.

Незважаючи на це, росія продовжувала тероризувати Україну та цивілізований світ. Своєю черговою атакою на цивільне судно під прапором Ліберії на Одещині (08.11.2023²) вона намагалася вкотре поставити під загрозу свободу судноплавства у Чорному морі, у т.ч. функціонування “тимчасового морського коридору”. Загалом, регулярні повітряні атаки країни-агресора на українську цивільну портову та іншу критичну інфраструктуру не мають нічого спільного з легітимною морською війною і є грубим порушенням міжнародного права.

Поряд з цим, на активність чф рф впливали потужні шторми та циклони, які були характерними для цього періоду. Суттєвих збитків вони завдали обороні Кримського мосту, особливо у її південно-східній частині, а також інженерно-фортифікаційним спорудам, які окупанти облаштовали вздовж кримського узбережжя. Лише після шторму 26 листопада 2023 року кілька барж, якими окупанти намагались прикрити незаконну споруду від надводних атак, були повністю або частково затоплені, або віднесено в море. Крім того через сильні шторми зросла мінна небезпека.

Хоча Кримський міст після відновлення вважався повністю придатним до використання, його пропускна спроможність обмежувалась тими заходами, які були запроваджені ще після першої української атаки у жовтні 2022 року. Зокрема, вантажівки і бензовози доводилось переправляти паромами, що значно ускладнювало логістику, перш за все для ЗС РФ. Крім того ця незаконна споруда потребувала значних технічних та людських ресурсів для її захисту (засоби ППО, авіація, берегова охорона, різні бонові загородження, баржі тощо).

Сили оборони України у складі ОСУВ “Одеса” (ОУВ “Дунай”, ОУВ “Херсон”, УРРС) проводили стабілізаційну і оборонну операції, основними завданням яких були: утримання контролю над правим берегом р. Дніпро та північно-західною частиною акваторії Чорного моря;

забезпечення розгортання військ та розширення плацдарму на лівому березі р. Дніпро;

відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;

порушення системи управління, ППО та логістики противника.

На Херсонському напрямку Сили оборони України продовжували утримувати зайняті позиції на лівобережжі р. Дніпро, вели контрбатарейну боротьбу, наносили вогневе ураження по тилах противника. Після періоду інформаційної тиші із середини листопада 2023 року ГШ ЗС України почав інформувати про проведення на цьому відтинку південного фронту чисельних диверсійних, рейдових та розвідувальних дій з метою виявлення шляхів постачання боєприпасів і продовольства УВ противника, а також знищення його особового складу і ОВТ.

У підсумку українським передовим підрозділам вдалось відтіснити російські війська безпосередньо від лівого берега р. Дніпро вглиб ТОТ на 3-8 км та поступово розширювати плацдарми – в районі Кринок, біля зруйнованого Антонівського автомобільного мосту та за 6 км на схід від нього (зруйнований залізничний міст).

З метою компенсації нестачі сил і засобів, нанесення противнику втрат та уникнення зіткнення з ним на тактично не вигідних позиціях, здійснювалась маневрена оборона, яка періодично переходила в наступально-штурмові дії.

З часом плацдарм на лівому березі р. Дніпро досяг тактичного рівня і потребував його розширення вже до рівня оперативного (щонайменше на 15 км в глибину). Тому проводити на цьому напрямку масштабні наступальні операції було поки зарано і доволі складно. Перш за все через чисельну перевагу противника в живій силі та ОВТ. З боку Сил оборони України все ще діяли піхотні підрозділи обмеженого функціоналу без підтримки механізованої складової. Вкрай важливою для них була підтримка української артилерії, позиції якої знаходились на правому березі р. Дніпро. Артилеристи тісно співпрацювали з операторами БпЛА. Незважаючи на відсутність у ворога дифіциту боєприпасів, він поступався в далькострілі й точності своїх артсистем, а також ефективності засобів контрбатарейної боротьби порівняно із західними зразками, які отримала Україна.

Проблемою для Сил оборони України залишалась складність форсування великої водної перепони, особливо бронетехнікою, заболочена місцевість, перевага противника в повітрі, у т.ч. БпЛА.

Загалом, завдяки стійкості українських передових підрозділів та виваженим рішенням ГШ ЗС України та командування ОСУВ, противник не спромігся витіснити Сили оборони України з лівобережної Херсонщини. В результаті своїх чисельних атак, російські війська зазнавали великих втрат. Крім того вони були позбавлені можливості повноцінно використовувати автодорогу першого рубежу оборони (перерізана Силами оборони України в кількох місцях), що проходила через Олешки до Нової Каховки через Піщанівку, Козачі Лагері, Кринки, Корсунку. Під загрозою вогневого контролю перебувала траса Т2206, яка переходить у М-14 і пролягає від Олешок до Мелітополя.

Позбавлення противника й цієї транспортної артерії погіршить його логістику на цій протяжній ділянці фронту. Вкрай важливим для загального перебігу бойових дій стало утримання Силами оборони України на ТОТ Херсонщини значної частини сил і засобів противника, якими російське командування могло посилити інші ділянки, де воно проводило безуспішні (з великими втратами) наступальні дії, перш за все на Авдіївському, Токмацькому та Купянському напрямках.

Виходячи із загального перебігу бойових дій, розширення плацдарму на лівобережжі розглядалося поки що як створення своєрідного буферу, який убезпечить правий берег р. Дніпро від російських артилерійських обстрілів і дозволить налагодити якісну логістику та створити умови для підготовки до більш масштабних наступальних дій.

Поряд з цим Сили оборони України провели низку спеціальних операцій у тилowych районах ТОТ зі знищення польових складів, місць зосередження особового складу, командних пунктів тощо. Зокрема, 1 листопада 2023 року в результаті ракетного удару (крилаті ракети Storm Shadow і протикорабельні ракети “Нептун”) було уражено штаб УВ “Днепр”²³⁴, який окупанти розмістили по одній із колишніх баз відпочинку на Арабатській стрілці (Стрілкове, Херсонська обл.).

29 листопада 2023 року Верховний Головнокомандувач ЗС України Володимир Зеленський, перебуваючи з робочою поїздкою на Півдні України, провів нараду з військовим командуванням і керівниками правоохоронних органів Одещини щодо ситуації в регіоні. Зокрема, командувач ОСУВ “Одеса” бригадний генерал Андрій Гнатов доповів про загальну оперативну ситуацію та ведення бойових дій у межах зони відповідальності ОСУВ, порядок взаємодії з ПС ЗС України та роботу мобільних вогневих груп. Командувач повітряного командування “Південь” генерал-майор Дмитро Карпенко поінформував про роботу системи ППО Одещини, прикриття важливих об’єктів, у т.ч. інфраструктури “тимчасового морського коридору” та УВ, що ведуть бойові дії. Командувач ВМС ЗС України віцеадмірала Олексій Неїжпапа доповів про поточну обстановку в Чорному морі, у т.ч. спробах рф порушити цивільне судноплавство шляхом дистанційного мінування акваторії та повітряних атак. Обговорено протимінні заходи для гарантування безпеки “тимчасового морського коридору”²³⁵.

В цілому Україні вдалося забезпечити захист західної частини Чорного моря, який дає змогу працювати морським експортним коридорам. Чорноморська акваторія більше не є плацдармом для рф, а її корабело-катерний склад вже не може почуватися в безпеці ні в одному із захоплених українських та навіть російських портів. Більшість кораблів чф будувалися поза суднобудівної інфраструктури Кримського півострова. Тому противник не здатний їх ремонтувати, не вивівши з Чорного моря (крім малих ракетних корветів), у т.ч. підводні човни. А поки триває війна та санкції, зробити цього рф не може. Навіть не пошкоджені кораблі потребують планових ремонтів. Якщо їх не проводити, з часом чф рф зазнаватиме занепаду.

Нової ваги набуває Дунайський регіон з огляду на існуючі загрози.

Зона відповідальності ОСУВ “Північ”

Упродовж листопада 2023 року обстановка у межах зони відповідальності ОСУВ “Північ” залишалася стабільною та контрольованою.

У прикордонних районах рб, які межують з Волинською та Чернігівською областями кількість сил і засобів противника не змінилась – до 1800 білоруських військових²³⁶. Крім того на території рб перебувало до 2100 військовослужбовців зс рф зі складу частин постійного базування (аеродроми “Мозир” та “Зябрівка”, радіотехнічний вузол “Барановичі”, 43 вузол зв’язку “Вілейка”) та підрозділів, які прибули на спільні військові навчання.

Ознак формування наступального угруповання, яке спроможне здійснити вторгнення з території рб в Україну, не відзначалось. Проте, зберігалася загроза нанесення повітряних ударів та проведення диверсійної діяльності противника, особливо в межах Чернігівської та Сумської областей. Проводилися заходи з інженерно-фортифікаційного облаштування державного кордону України, у т.ч. з нарощення щільності мінно-вибухових загороджень.

Протягом листопада у повітряному просторі рб фіксувалась низька авіаційна активність. Всього на білоруських військових аеродромах дислокувалися чотири літаки пкс рф (два Су-24М/МР та Су-30СМ – Барановичи, Су-25 – Ліда).

Влада рб задля підтримання політичної і військової напруженості продовжувала проводити різнопланові заходи, спрямовані насамперед на Україну, а також Польщу та країни Прибалтії. З метою утримання частини Сил оборони України поза районами активних бойових дій, військові спільні навчання, які тривали з квітня 2022 року на всіх полігонах білорусі, в черговий раз було продовжено до 3 грудня 2023 року²³⁷.

Крім того рф продовжувала розбудовувати військову інфраструктуру рб. Цьому сприятиме реалізація програми з модернізації об’єктів тилового забезпечення в рамках їх використання регіональним УВ (сил) рб та рф. Програма, яку затверджено за підсумками засідання т. зв. “ради міністрів союзної держави” (29.11.2023, москва, рф), розрахована на період до 2027 року. Бюджет т. зв. “союзної держави” формується на дві третини за рахунок коштів рф (65%), решта (35%) – рб. Відповідно росія визначає пріоритетність, обсяги і терміни реалізації більшості заходів військового спрямування в рамках цього територіального утворення.

На початку листопада в рб було анонсовано про створення нового підрозділу спецпризначення МВС “Торнадо” (дислокація – Околиці, Гомельська обл.). Основне завдання – боротьба з ДРГ противника та НЗФ. До складу підрозділу, ймовірно, увійшла частина вагнерівців, які залишилися на території рб. Раніше заступник міністра внутрішніх справ та командувач внутрішніми військами рб м. карпенков заявляв, що внутрішні війська проходять “бойове злагодження” з найманцями пвк “вагнер” для ведення спільних бойових дій.

Сили оборони України силами ОСУВ “Північ” продовжували стабілізаційну операцію в межах Волинського, Поліського та Сіверського ОР з метою захисту цивільного населення, забезпечення функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в районах відповідальності, а також демонстрації готовності та рішучості до відбиття збройного нападу з території рф та рб.

Основними завданнями стабілізаційної операції були:

- посилення охорони (прикриття) ділянок ДКУ та повітряного простору України;
- знищення ДРГ та НЗФ противника;
- забезпечення охорони та оборони важливих об’єктів і комунікацій.

Сили оборони України перебували у постійній бойовій готовності. Виконувались планові заходи з посилення оборони ДКУ, підготовки резервів, нарощення інженерно-фортифікаційних загороджень на загрозливих напрямках. У взаємодії з ПС ЗС України здійснювалось прикриття військ та об'єктів критичної інфраструктури від повітряних ударів противника. Завдяки сучасним зразкам озброєння, що надходили від держав-партнерів, формувалися нові мобільні вогневі групи ППО та проводилася підготовка бойових розрахунків.

Особлива увага приділялась протидії ворожим ДРГ, активність яких відмічалась у межах Сумської та Чернігівської областей. З метою дестабілізації обстановки ворог намагався проводити розвідку українських позицій, періодично наносити ураження військовим та цивільним об'єктам, а також тероризувати місцеве населення прикордоння. Для підвищення контрдиверсійних спроможностей підтримувався належний рівень міжвідомчої взаємодії та відпрацьовувалась злагодженість підрозділів СБУ, Нацгвардії, ССО ЗС України, ДПСУ, а також загальновійськових підрозділів, які прикривали ДКУ в межах ОСУВ “Північ”²³⁸.

Загальна обстановка у повітряному просторі України.

У листопаді 2023 року **противник** збільшив кількість повітряних ударів. Для прокладання безпечних маршрутів польоту ракет і БпЛА в обхід української ППО та планування цілей використовувалися дані аеророзвідки. Пріоритетними цілями були об'єкти портової та аеродромної інфраструктури України.

Командування пкс рф поступово нарощувало застосування ударних БпЛА, як по тилових об'єктах, так й передових позиціях українських підрозділів. Всього противник здійснив 369 безпілотників типу Shahed-136, що на 30% більше ніж у жовтні (285 од.).

Особливість застосування – масовані удари. Зафіксовано вісім таких атак (03.10.2023 – 38 од., 06.11.2023 – 22 од., 11.11.2023 – 31 од., 18.11.2023 – 38 од., 19.11.2023 – 20 од., 25.11.2023 – 75 од., 29.11.2023 – 21 од., 30.11.2023 – 20 од.). Найбільшу кількість Shahed-136 (75 од.) ворог здійснив 25 листопада 2023 року по Києву. Це стало наймасованішою атакою від початку повномасштабного вторгнення рф в Україну.

За інформацією ГУР МО України російському ВПК вдалося досягнути певних успіхів в налагодженні виробництва ударних БпЛА на території рф. Наприкінці листопада 2023 року було продемонстровано уламки БпЛА “Герань” із серійними номерами “Ы792” та “Ы820”. Незважаючи на те, що завод із виготовлення ударних дронів в Татарстані ще будується, збірка цих засобів ураження обмеженими партіями вже розпочалась²³⁹. Одночасно противник намагався їх модернізувати, а саме: з метою зменшення візуального та радіоелектронного виявлення БпЛА, їх покривали карбоном

та перефарбовували у чорний колір²⁴⁰. Для планування атак задіяли українську мережу мобільного зв'язку. За допомогою спеціального модуля відслідковувався рух БпЛА, у т.ч. місця їх збиття. Це дозволяло планувати наступні удари. Знищення групи Shahed-131/136 на Західній Україні (21.11.2023) засвідчило, що рф активно працює над покращенням ТТХ БпЛА, зокрема їх дальності польоту²⁴¹. Відповідно Україні потрібно не тільки нарощувати кількість класичних ЗРК і наземних мобільних вогневих груп, а вже найближчим часом застосовувати західні винищувачі для перехоплень БпЛА і ракет. Важливою є більш тісна співпраця з державами-партнерами щодо залучення їхніх систем ППО/ПРО для захисту повітряного простору вздовж спільних кордонів.

Поряд з цим спостерігався відхід від практики нанесення масованих ракетних ударів до точкових атак. У такий спосіб ворог спромігся накопичити понад 800 ракет далекої дії для повітряного терору України (КРМБ “Калібр” – 165 од., Х-101/555/55 – 160 од., “Іскандер” – 290 од., Х-47М2 “Кинжал” – 80 од., Х-22/32 – 150 од.).

В листопаді 2023 року противник почав активно використовувати літак раннього попередження та управління А-50 для ідентифікації цілей над Україною. Ймовірно, основна причина – стурбованість російського командування перспективою розміщення на території України літаків F-16 та необхідністю пошуку механізмів протидії їх застосуванню²⁴². Раніше А-50 виконував польотні завдання ближче до ДКУ. Наразі літає переважно над Чорним та Азовським морями.

Після жовтневої повітряної атаки по аеродромах в тимчасово окупованому Бердянську та Луганську (17.10.2023), противник вивів свої гелікоптери на авіабазу в Таганрозі рф. А щоб компенсувати втрати ЗРК С-400 почав переміщення стратегічних систем ППО з Калінінграду рф²⁴³.

Повітряні Сили ЗС України, незважаючи на складні погодні умови в листопаді 2023 року, продовжували нарощувати кількість ударів по пріоритетних цілях противника в оперативній й тактичній глибині, у т.ч. на території рф. Одночасно вживалися заходи щодо прикриття українських військ та важливих об'єктів. В ході повітряних атак використовувались далекобійні крилаті ракети класу “повітря-земля” Storm Shadow, AGM-88, а також Scalp-EG.

Порівнянно із жовтнем вдалося покращити результативність ураження ворожих повітряних цілей. Із 408 цілей, збито 326 (ракети – 39/19, БпЛА – 369/326), що в підсумку становить 80%. Показовою є робота підрозділів ППО під час атаки БпЛА у ніч проти 25 листопада 2023 року – щонайменше у шести областях України вдалося знищити 74 ударних БпЛА із 75. До 40% БпЛА вразили мобільні вогневі групи, що зменшило витрати зенітних керованих ракет.

Зважаючи на зростаючу роль БпЛА на полі бою, український ОПК вийшов на серійне виробництво десятків дронів на місяць із характеристиками, подібними до Shahed. Серед останніх розробок дрон-камікадзе UJ-26 “Бобер” та ряд більш потужних моделей, які виготовляються у співпраці із західними партнерами.

Пріоритетом залишалось виробництво БпЛА, які здатні протистояти ворожим засобам РЕБ та виконувати завдання в автоматичному режимі²⁴⁴, і в той же час простих в експлуатації, але ефективних засобів протидії дронам, які противник почав масово застосовувати по всій лінії фронту. Черговий зразок антидронові рушниці вже пройшов польові випробування. Вітчизняний комплекс РЕБ Piranha AVD 360 для

захисту бронетехніки створює захисний купол до 600 м, під дією якого БпЛА не може отримувати команди та передавати дані, а також пригнічує системи супутникової навігації, зокрема, російську ГЛОНАСС²⁴⁵.

Тривала системна робота зі знищення об'єктів противника у тилкових районах, у т.ч. на території рф. Основні цілі – ОПК та логістика. Прикладами тому є успішна атака по морській та портовій інфраструктурі суднобудівного заводу “Залив” на ТОТ АР Крим (04.11.2023), в результаті якої отримав значні пошкодження ракетний корвет “Аскольд”. Вперше в світі вдалося знищити такий тип корабля ще до його введення у стрій²⁴⁶. Атаки БпЛА зазнало ДП “Конструкторське бюро машинобудування” ДК “Ростех” (коломна, московська обл., 10.11.2023), на якому вироблялись ракети “Кинджал” та “Іскандер”²⁴⁷, а також радіотехнічна позиція зс рф в курській області (Дмитрієв, рф, 18.11.2023, три РЛС)²⁴⁸. 27 листопада 2023 року ГУР МО України вдруге атакувало БпЛА Смоленський авіазавод, на якому виготовлялися ракети Х-59²⁴⁹.

Комплектування та підготовка резервів у зс рф.

Завдяки напівприхованій мобілізації рф зберігала спроможність поповнювати свою армію в межах 20-25 тис. осіб щомісяця. Але це відбувалося в режимі заміщення, через те, що Сили оборони України знищували приблизно таку ж кількість окупантів. Крім того в російського командування перебувало 15-20% стратегічного резерву. Якщо враховувати, що всю лінію фронту утримувало до 400 тис. росіян, то резервний корпус налічував щонайменше 60 тис. осіб. Величезний людський ресурс та наявність на складах достатньої кількості стрілецької зброї, навіть застарілої, робить ці показники цілком реалістичними.

Крім того, залишалась незмінною позиція мо рф щодо комплектування штурмових загонів ув'язненими для їх використання на загрозливих ділянках фронту. За різними даними, на території росії відбувають покарання від 400 до 600 тис. осіб. Але російська влада може будь-коли активізувати вербування цієї категорії громадян запровадивши “планове” наповнення виправних закладів відповідним контингентом.

Частково покривати потреби в живій силі вдавалось за рахунок вербування трудових мігрантів, іноземців-найманців, а також мобілізації мешканців ТОТ, які отримали паспорта країни-агресора.

Проте, наприкінці листопада 2023 року російській владі довелося докладати зусиль, щоб придушити низку невеликих, але резонансних, протестів за участі дружин мобілізованих, які воюють в Україні. Причина – група жінок-активісток опублікувала маніфест із вимогою повернути їхніх чоловіків із фронту, гарантувати політичну стабільність, дотримання прав людини та права на соціальний протест. Петицію було розміщено на одному з телеграм-каналів. За словами авторів звернення, влада їх зрадила, проводячи приховану мобілізацію. Разом з тим, активістами не було засуджено повномасштабне вторгнення рф в Україну та геноцид українського народу. Їхня позиція – це повна нейтральність до політичних процесів, які відбуваються в країні та поза межами країни, а саме: ми не нав'язуємо політичний вибір щодо влади чи ставлення до збройного конфлікту в Україні. Кожен має право визначитися самостійно. Однак ми підтримаємо того, хто поверне нам наших чоловіків. Водночас, у своєму зверненні активісти нарікають на те, що вони вже не виборці і не громадяни, а можливо й не люди зовсім... І головне, що їх зраджують і винищують свої ж.

Активісти закликали до поширення руху регіонами рф та намагались проводити мітинги. У підсумку силовики вчиняли тиск на жінок та родичів і дискредитували їх у різний спосіб через соціальні мережі. Дозволів на проведення масових заходів влада так і не надала. У близькій перспективі слід очікувати на повторення подібних акцій, зважаючи на великі людські втрати росіян на війні в Україні та відсутність відповідного реагування офіційної влади.

Реалії життя в рф свідчили про глибинні трансформації у свідомості пересічних росіян. Так, до рівня національної ідеї кремль активно просуває героїзацію військових, які долучалися до окупації України. Особливо це стосується колишніх ув'язнених – найманців пвк, багато з яких загинули. Такому викривленню реальності сприяє позиція президента рф в. путіна, який наголосив, що засуджені, які вирушили на війну вбивати українців та загинули, повністю спокутали свою провину за скоєні злочини²⁵⁰.

А за це імена окремих таких “героїв” будуть носити навчальні заклади, окремі класи тощо. Відповідно до рекомендацій уряду рф, присвоєння навчальним закладам почесних імен розглядається як “форма патріотичного виховання”. Цікавою є й та обставина, що подекуди жодного стосунку до цих навчальних закладів найманці не мають. А одну зі шкіл у хабаровському краї (селище монгохто) перейменували одразу на честь усіх “Героїв спеціальної воєнної операції”²⁵¹. За різними даними лише через пвк “вагнер” пройшло до 50 тис. ув'язнених, переважна більшість – рецидивісти і злочинці. Тому російське суспільство ще не побачило справжнього обличчя “руського солдата”. Але про це вже свідчить кримінальна статистика про сексуальні злочини та вбивства, де серед винних переважно військові²⁵².

Висновки

У листопаді 2023 року воєнно-стратегічна обстановка залишалась складною. Цілі рф в Україні не змінилися – утримання окупованих та захоплення нових територій, щонайменше в межах адміністративних кордонів Луганської і Донецької областей. В умовах позиційної війни високою залишалась ймовірність збереження паритету бойових потенціалів сторін, а відповідно продовження війни на виснаження.

При цьому для російських військ характерним було не реалізація виважених стратегічних рішень воєначальників, які б ґрунтувались на сучасних підходах ведення війни, технічній або технологічній перевазі, а виключно на домінуванні людського ресурсу на полі бою та виконанні завдань вищого військово-політичного керівництва росії на кшталт: “Ні кроку назад!” або “Наступ за будь-якої ціни!”. Цим командування зс рф демонструвало, що воно є послідовником генерала жукова, відомого радянського полководця - “м’ясника”, який нехтував людськими життями для досягнення своєї мети. Досить ємко з цього приводу висловився головнокомандувач сил Антигітлерівської коаліції в Європі Д. Ейзенхауер, який зазначив, що американці вимірюють ціну війни людськими життями, а росіяни загальними витратами нації. Безумовно вони розуміють значення моралі, але в їхньому світогляді над мораллю домінує результат і патріотизм, мабуть, навіть фанатизм.

Водночас, ЗС України продовжували перебувати в умовах обмежених військово-технічних можливостей через неквапливість прийняття стратегічних рішень та недалекоглядність західних партнерів, а також інертність оборонно-промислового

комплексу. Другий рік кровопролитної та вкрай ресурсно затратної війни засвідчив, що найбільша загроза безпеці в Європі все ще походить від РФ, до якої державам-членам НАТО необхідно було готуватись і гуртуватись набагато раніше. Через це “вікном можливостей”, яке мали ЗС України, досить вдало скористалась російська армія після військових поразок на Київщині, під Харковом та на правобережній Херсонщині. Відповідно таке відновлення вкрай негативно позначилось на українському наступі, якому стали на заваді потужна ешолонована оборона та чисельне УВ противника. Але заволодіти ініціативою на всьому ТВД та проламати оборону ЗС України, проводячи наступальні дії широким фронтом та маючи суттєву перевагу в боєприпасах, техніці й живій силі, противнику не вдавалось. Бойові дії почали носити переважно позиційний і виснажливий характер. Окремі тактичні просування сторін мали місце на Купянському, Лиманському, Бахмутському, Авдіївському та Вугледарському напрямках. Але й за них ворогу доводилось платити високу ціну.

Значні ресурси РФ продовжувала задіювати для ракетного терору України – руйнування критичної та цивільної інфраструктури, перш за все в глибокому тилу. Основний акцент робився на масовані змішані повітряні удари, а часові проміжки між ними використовувався для накопичення засобів ураження. Поряд з цим, в умовах санкцій, Росії вдавалось нарощувати виробництво ракет і БПЛА.

Засоби ППО, які Україна отримала від країн-партнерів у рамках військово-технічної допомоги демонстрували високу ефективність, але їх кількості була недостатньою, щоб надійно захистити повітряний простір України, і головне – забезпечити виконання завдань в рамках стратегічних операцій та прикриття український військ вздовж лінії фронту. Загалом, відсутність повноцінної авіаційної та морської компоненти, достатньої кількості далекобійних боєприпасів та систем ППО суттєво обмежували оборонні можливості України. Але й за таких умов ЗС України забезпечили контроль обстановки в Чорноморському регіоні. Чергові атаки на ворожий флот в окупованому Криму спонукали російське командування до виведення більшості своїх кораблів-ракетоносців до Новоросійська РФ, що за 600 км від одеського узбережжя. Це припинило тотальне домінування російського флоту в акваторії Чорного моря і дозволило розблокувати морський експорт України та забезпечити функціонування “тимчасового морського коридору”.

На Волинському та Поліському напрямках обстановка залишалася без суттєвих змін. На Сіверському та Слобожанському напрямках противник зберігав військову присутність у прикордонних районах, проводив активну диверсійну діяльність з метою недопущення перекидання Сил оборони України на загрозливі напрямки. Для протидії проникнення на територію РФ українських ДРС нарощував щільність мінно-вибухових загороджень вздовж ДКУ в межах белгородської області.

Наприкінці листопада 2023 року зс РФ значно активізували наступальні дії, намагаючись нівелювати хоч і скромні, але успіхи контрнаступальних дій ЗС України. Зокрема, чисельні спроби російського ударного угруповання прорвати українську оборону на Куп'янському напрямку та заволодіти логістичним хабом Куп'янськ-Вузловий були безуспішними. Важкі бої точилися в районі Синьківки.

На Бахмутському напрямку противник, накопивши значні резерви, намагався чисельними наступально-штурмовими діями відновити раніше втрачені позиції в районі Богданівки, Іванівського, Кліщіївки та Андріївки.

Великі сподівання кремль покладав на швидке захоплення Авдіївки. Місто перебувало в напівоточенні, а безпечний “коридор” для постачання ЗС України складав лише 5-7 км. Задіюючи в наступальній операції багатотисячне угруповання, посилене артилерією, бронетехнікою та авіацією, противник спромігся просунутися лише на декілька кілометрів, зазнаючи великих втрат. Але український укріпрайон героїчно захищався, надаючи можливості російському командуванню перемістити лінію фронту подалі від окупованого Донецька на рубіж Керамік, Бердичі, Тоненьке, Первомайське.

Складна ситуація залишалася на Мар’їнському напрямку, де Сили оборони України стримували просування ворога в районах Мар’їнки та Новомихайлівки.

На Запорізькому напрямку окупанти безуспішно намагались наступати з метою відновлення раніше втрачених позицій в районах Роботиного та північно-західніше Вербового, а також докладали зусиль для зменшення району прориву їх оборони.

Короткострокові диверсійні та розвідувальні операції, які ЗС України проводили на лівому березі р. Дніпро, переросли у запеклі бої за розширення тактичного плацдарму. Це створило для ворога нову загрозу на південному відтинку фронту і потребувало від нього залучення додаткових резервів з інших напрямків.

Сили оборони України продовжували активними діями завдавати окупаційним військам втрат в живій силі та техніці, виснажують їх вздовж всієї лінії фронту. Перебування в обороні та ефективне застосування вкрай обмеженої кількості далекобійних систем, засобів РЕБ і контрбатареїної боротьби, у поєднанні із ударними БпЛА, давало перевагу над противником, який намагався наступати чисельними піхотними групами, як правило, під прикриттям артилерії, а в окремих випадках посилені бронетехнікою. Для прориву української оборони російське командування використовувало авіаційні бомбардування. Застосування великої кількості керованих авіабомб спричиняло великі руйнування та втрати на передових позиціях і прифронтових територіях.

Кремль адаптувався до особливостей війни, поступово переводячи свою економіку на військові рейки. Російське ВПК отримує значне державне фінансування та створює безліч зацікавлених сторін у продовженні т. зв. спеціальної воєнної операції, навіть серед росіян, які воюють (воювали) та їхніх родин через різні виплати, пільги тощо. При цьому росія проводила потужну ІІСО, націлену проти України та її партнерів, а також задіяла всі механізми розпропаганди для переконання росіян у необхідності продовження війни проти України та НАТО.

Але безпрецедентні втрати, які за два роки російсько-української війни вже у 20 разів перевищили відповідну статистику СРСР в Афганістані, не проходять безслідно для російського суспільства. Поступово втома від війни наростає. Поки що епізодичними та малочисельними є акції протесту. Здебільшого вони націлені на необхідність проведення ротації військовослужбовців зс рф, а не на припинення широкомасштабної агресії проти України.

Загалом, противник не відмовляється від продовження великого наступу, але йому конче потрібен час для відновлення свого військового потенціалу та накопичення ресурсів. Відсутність консолідованої позиції та адекватної своєчасної реакції Заходу на спроби подальшої ескалації обстановки на фронті з боку росії, лиши спонукатиме останню до активізації агресії.

2. ХІД БОЙОВИХ ДІЙ У ЛИСТОПАДІ 2023 РОКУ

2.1. У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ПІВНІЧ”

Загальна характеристика оперативної обстановки в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”

У листопаді 2023 року оперативна обстановка у зоні відповідальності ОСУВ “Північ”^{*} не зазнала суттєвих змін. Бойові дії на Волинському і Поліському операційних напрямках не велися. Противник продовжував утримувати угруповання своїх військ на території рб та в прикордонних районах Брянської й Курської обл. рф. На Сіверському напрямку ворог обстрілював населені пункти у прикордонних районах Чернігівської й Сумської обл. з мінометів, ракетної й ствольної артилерії, завдавав авіаційних ударів та ударів БпЛА по об’єктах військової та цивільної інфраструктури. Крім того, у межах зони відповідальності ОСУВ “Північ” зафіксовано дії ворожих ДРГ.

Упродовж листопада 2023 року війська ОСУВ “Північ” виконували заходи з посилення охорони ДКУ. Здійснювали укріплення та мінування оборонних рубежів, позицій, проводилися заходи індивідуальної та колективної підготовки. Визначені підрозділи вели стабілізаційні дії у прикордонних районах.

Завдання сторін. Склад угруповань військ сторін

Аналіз оперативної обстановки свідчить, що російські війська в білорусі в листопаді 2023 року, вірогідно, мали забезпечити безпеку об’єктів військової інфраструктури зс рф на території рб.

Підрозділи зс рб продовжували: посилену охорону ділянки білорусько-українського кордону в Брестській та Гомельській обл. рб; проводили спільні військові навчання із зс рф; облаштовували фортифікаційні укріплення та блокпости у прикордонній смузі.

Ймовірно, війська противника на території Брянської й Курської обл. рф мали такі завдання:

скосування зосереджених на Сіверському напрямку частин та підрозділів Сил оборони України;

недопущення наступу ЗС України в напрямках російських оборонних рубежів на лінії Клинци, Трубчевськ, Сєвськ, Рильськ, Суджа, Грайворон;

знищення пунктів управління Сил оборони України, об’єктів військової та цивільної інфраструктури в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”.

Угрупування військ противника на території Курської й Брянської обл. рф складалося з УВ “Брянск” та УВ “Курск”. При цьому, УВ “Брянск” налічувало 7,5 тис. особового складу й включало: 6 мотострілецьких та парашутно-десантних батальйонів, 7 стрілецьких батальйонів, 2 зведених тактичних загонів, дивізії польової артилерії, зведені артилерійські тактичні групи, окремі батареї та окремі взводи польової артилерії. УВ “Курск” налічувало 9,2 тис. особового складу і включало: 2 мотострілецьких полки, 5 мотострілецьких, танкових, парашутно-десантних, десантно-штурмових батальйонів, 6 стрілецьких батальйонів, дивізії польової артилерії, зведені артилерійські тактичні групи, окремі батареї польової артилерії²⁵³.

^{*} Загальну характеристику природо-географічних умов регіонів, які входять до зони відповідальності ОСУВ “Північ” див.: Воєнно-історичний опис російсько-української війни (липень 2022 року). – К., 2022. – С. 73 – 74.

Завданнями ОСУВ “Північ” в ході ведення стабілізаційних дій залишались:
недопущення проникнення ворожих ДРГ на територію Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської обл.;
відбиття ударів засобів повітряного нападу противника;
забезпечення охорони важливих об’єктів критичної інфраструктури, прикриття Рівненської й Чорнобильської АЕС;
здійснення підтримання правового режиму воєнного стану.

До складу оперативно-стратегічного угруповання військ (ОСУВ) “Північ” входили: ОУВ “Волинь”, УСіЗО м. Київ, ОУВ “Чернігів”, ОТУ “Суми”. Командувач ОСУВ “Північ” – командувач Об’єднаних Сил ЗС України генерал-лейтенант С Наєв.

Характер воєнних дій на операційних напрямках в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”.

У листопаді 2023 року обстановка у зоні відповідальності ОСУВ “Північ” не знала суттєвих змін.

Противник здійснював артилерійські обстріли прикордонних населених пунктів зі ствольної артилерії різних типів, мінометів, РСЗВ, наносив авіаційні удари. На окремих ділянках було застосовано АГС та СПГ. Було зафіксовано поодинокі застосування FPV-дронів та дронів із саморобними скидами. 25 – 26 листопада противником було проведено масовану атаку безпілотними апаратами з території Курської обл. рф.

Упродовж листопада 2023 року по території Сумщини було завдано 245 артилерійських ударів, зокрема з мінометів – 167 обстрілів (1456 мін), зі ствольної артилерії – 61 обстріл (601 снаряд), РСЗВ – 17 обстрілів (166 ракет). Вогневого ураження зазнали населені пункти на території Білопільської, Великописарівської, Глухівської, Дружбівської, Есманської, Зноб-Новоградської, Краснопільської, Миколаївської, Миропільської, Новослобідської, Путивльської, Сєвської, Середино-Будської, Юнаківської, Хотінської, Шалигинської громад Сумської обл. Особливо інтенсивного обстрілу зазнали громади у районі м. Суми. Зокрема, Білопільська, Юнаківська, Краснопільська і Великописарівська громади щодня зазнавали обстрілів з усіх видів артилерійського озброєння, а також авіаційних ударів. У північній частині Сумської обл. найбільш інтенсивного обстрілу зазнала Середино-Будська громада.

На території Чернігівської обл. противник упродовж листопада 2023 року обстрілював територію Новгород-Сіверської, Семенівської, Сновської та Городнянської громад. Найбільш інтенсивних обстрілів зазнали населені пункти Семенівської та Новгород-Сіверської громад²⁵⁴.

Вживались заходи для знищення живої сили та військової техніки ворога на території прикордонних районів Брянської та Курської обл. рф. Зокрема, 3 листопада 2023 року батарея колісних самохідних гаубиць “Богдана” виконала вогневі завдання з ураження живої сили і техніки противника на території рф. За повідомленням розвідки, були уражені БТР, автомобільна техніка, склад боєприпасів, міномети, РСЗВ “Град”²⁵⁵.

*Бойова робота батареї САУ “Богдана” у зоні відповідальності ОСУВ “Північ”,
осінь 2023 року (фото Командування Об’єднаних сил ЗС України)*

У листопаді 2023 року противник активізував диверсійно-розвідувальну роботу в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”. Зокрема, лише у смузі оборони ОУВ “Чернігів” виявлено до 14 ДРГ противника, зокрема зі складу 2-ї обр СпП гу гш зс рф (до 6-и ДРГ), зі складу 3-ї обр СпП гу гш зс рф (до 4-х ДРГ), зі складу 607-го центру спеціального призначення (ЦСП) “Авангард” (“Эдельвейс”) та ЦСП “Сенеж” гу гш зс рф (разом – до 2-х ДРГ)²⁵⁶.

У листопаді 2023 року війська ППО у зоні відповідальності ОСУВ “Північ” успішно протидіяли проникненню на територію України безпілотних літальних комплексів. Зокрема, в ніч на 22 листопада у повітряному просторі Київської та Житомирської обл. було знищено 4 безпілотні літальні апарати типу ”Герань”, якими противник намагався атакувати об’єкти цивільної та військової інфраструктури. В Сумській обл. бійці протиповітряної оборони збили розвідувальний БпЛА²⁵⁷. 25 листопада під час масованого нальоту безпілотних апаратів противника було знищено 55 ударних безпілотників типу ”Герань” (з них 28 БпЛА було знищено мобільними вогневими групами протиповітряної оборони, оснащеними великокаліберними кулеметами, ПЗРК та зенітними гарматами). Зокрема, на Сумському напрямку знищено 7 ударних дронів, на Чернігівському – 4 дрони-камікадзе, а на Київському – 17 ворожих БпЛА²⁵⁸. 26 листопада сили і засоби ППО знищили 6 БпЛА типу ”Герань”²⁵⁹. Наприкінці листопада 2023 року вогневими групами протиповітряної оборони в зоні відповідальності ОСУВ “Північ” було знищено три повітряні цілі на Київському та Сумському напрямках.

Упродовж листопада 2023 року в зоні відповідальності ОСУВ “Північ” продовжувалась комплексна підготовка військовослужбовців до ведення бойових дій у різній тактичній обстановці. Особовий склад військ ОСУВ “Північ” щоденно відпрацьовував злагодження підрозділів, що забезпечувало результативне виконання бойових завдань. На полігонах постійно проводились штатні навчання бойових підрозділів. Особовий склад проходив навчання зі знищення ворога, захоплення полонених, надання допомоги пораненим. Інженерні підрозділи займались виявленням

вибухонебезпечних предметів, їх знешкодженням, фортифікаційним обладнанням районів розташування підрозділів і пунктів управління, маскуванню, утриманням шляхів сполучення, обладнанням і наведенням паромних і мостових переправ, обладнанням переходів через перешкоди тощо²⁶⁰. Батальйони оперативного реагування виконували навчальні стрільби, заняття з тактики та медицини в умовних “жовтій” і “червоній” зонах²⁶¹. Здійснено вишкіл мобільних вогневих груп, що проводили навчання з протиповітряної оборони у зоні відповідальності ОСУВ “Північ”²⁶². Велись тренування механізованих підрозділів²⁶³.

У рамках цивільно-військової взаємодії, центром цивільно-військового співробітництва ОСУВ “Північ” було продовжено налагодження взаємодії та допомоги цивільному населенню. Зокрема, ОКП ОУВ “Чернігів” спільно з групою цивільно-військового співробітництва було здійснено координацію надання гуманітарної допомоги благодійною організацією “Благодійний Фонд від Global Empowerment Mission Ukraine”²⁶⁴. Підрозділами однієї з бригад ОТУ “Суми” було здійснено супровід бригади Сумського лінійного виробничого управління магістральних газопроводів ПАТ “Укртрансгаз” до прикордонних населених пунктів Сумщини²⁶⁵.

Результати

У листопаді 2023 року демонстраційні дії противника на території рб й прикордонних районах Брянської й Курської обл. рф, що здійснювались з метою імітації створення ударних угруповань, не мали успіху й не призвели до необхідності виконання заходів нарощування сил і засобів ОСУВ “Північ”.

На Сіверському напрямку противнику не вдалося уразити райони зосередження особового складу та військової техніки Сил оборони України, як і досягти результативності виконання завдань диверсійно-розвідувальними підрозділами на території прикордонних районів Чернігівської та Сумської обл.

Сили і засоби ППО України у зоні відповідальності ОСУВ “Північ” зуміли відбити ворожі повітряні атаки. Не було уражено пункти управління, важливі об’єкти критичної чи військової інфраструктури, не допущено зриву забезпечення процесів життєдіяльності населення України.

Висновки

У листопаді 2023 року оперативна обстановка у зоні відповідальності ОСУВ “Північ” змін не зазнала. Інтенсивність ураження противником населених пунктів та позицій Сил оборони України в прикордонних районах Чернігівської та Сумської обл., залишалась високою, як і в попередньому місяці. Ворожа артилерія та авіація вели турбуючий вогонь.

Стійкість підрозділів ОСУВ “Північ” покращилася внаслідок нового етапу навчань з бойової підготовки підрозділів.

Противник утримувався від формування наступального угруповання на території рб, а також Брянської й Курської обл. рф, ймовірно, через нестачу живої сили й військової техніки. За період з червня 2023 року по листопад 2023 кількість особового складу УВ “Брянск” та УВ “Курск” противника зменшилась удвічі.

Підвищення стійкості системи оборони у смузі відповідальності ОСУВ “Північ” здійснювалось шляхом удосконалення системи інженерних загороджень, створення

оборонних рубежів, здійснення додаткових заходів з метою підвищення рівня бойового злагодження та навченості підрозділів.

Авіаційні та ракетно-артилерійські удари противника не призвели до дезорганізації системи управління військами, не завдали втрат підрозділам та військовим частинам, а також не змогли дезорганізувати функціонування об'єктів критичної інфраструктури та органів державного управління в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”.

2.2. У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ХОРТИЦЯ”

Загальна характеристика оперативної обстановки у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”

У листопаді 2023 року в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”^{*} противник зосереджував основні зусилля на веденні наступальних дій на Куп'янському та Бахмутському операційних напрямках. Оперативна обстановка характеризуватися високою інтенсивністю бойових дій, продовжувала залишатися складною, але контрольованою. Загальна протяжність лінії фронту, де велись бойові дії, в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” не зазнала суттєвих змін, і, станом на листопад 2023 р., становила 285 км (195 км – на Куп'янському й Лиманському напрямках, 90 км – на Бахмутському напрямку).

Противник здійснював систематичне вогневе ураження позицій підрозділів ЗС України на лінії фронту, військової та цивільної інфраструктури, з метою перехоплення оперативної ініціативи. На Слобожанському напрямку противник продовжував зберігати військову присутність у прикордонних районах, не припиняв обстріли населених пунктів з території рф, нарощував щільність мінно-вибухових загороджень вздовж державного кордону України. Наносив регулярні авіаційні удари по населених пунктах уздовж державного кордону.

На Куп'янському напрямку найбільша активність наступальних дій противника мала місце 06 і 07 листопада (по 25 атак на добу), найнижча – 17 і 27 листопада (по 7 атак на добу). Впродовж інших днів листопада ворог здійснював від 10 до 18 атак на позиції підрозділів ОТУ “Лиман”. Основні зусилля противник, як і в попередній місяць, зосереджував на прориві оборонних рубежів по напрямку на с. Петропавлівка, які утримували підрозділи 14 омбр, 44 омбр, 57 омбр і 115 омбр. Метою ворога було блокування м. Куп'янськ з півночі, а також встановлення повного контролю над автошляхом Куп'янськ – Сватове зі сходу (з боку Першотравневого). Використання противником засобів вогневого ураження спрямовувалося не лише на знищення позицій підрозділів ЗС України на оборонних рубежах, але й на пошкодження шляхів постачання й ротації українських підрозділів за рахунок ураження переправи через р. Оскіл та залізничної інфраструктури в містах Куп'янськ і Куп'янськ-Вузловий. Одночасно ворог продовжував атаки на села Іванівка й Кислівка. У цьому районі

^{*} Зона відповідальності ОСУВ “Хортиця” охоплює північну частину Східної операційної зони. Загальну характеристику територій, які входять до складу Східної операційної зони (площа, кількість і густота населення, наявність залізниць та автомобільних доріг, географічні зони тощо), див.: Опис воєнних дій за червень 2022 року. С.78 і далі).

противник, діючи вздовж залізниці, намагався прорватися в напрямку Степової Новоселівки – Піщаного²⁶⁶.

На Лиманському напрямку в листопаді 2023 року тривали позиційні бої, спостерігалось зниження наступальної активності ворога. Тільки впродовж 27–30 листопада добова кількість атак противника дорівнювала 15–28, тоді як у жовтні в пікові дні ворог проводив по 24–33 штурми за добу. В середньому, на Лиманському напрямку в листопаді ворог щодоби здійснював 1–2 атаки на позиції підрозділів ЗС України (на противагу 3–7 атакам у жовтні).

На Бахмутському напрямку упродовж листопада 2023 року продовжувалися інтенсивні бої. Підрозділи зс рф намагалися утримати займані та повернути втрачені позиції. Війська ОТУ “Соледар” продовжували вести активну оборону зі здійсненням наступальних дій в районі на південь від Бахмуту. Окупанти постійними штурмовими діями намагалися відновити втрачене положення в районах Богданівка, Іванівське, Хромове, Богданівка, Андріївка, Курдюмівка та Кліщіївка.

Загалом оперативна обстановка в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 р. характеризувалась нерівномірною інтенсивністю бойових дій на різних ділянках лінії фронту. Найбільша кількість бойових зіткнень відбулася у районах: Синьківка, Іванівка, Петропавлівка, де противник вів наступальні дії з метою вийти до Куп’янська з півночі й просунутись вздовж р. Оскіл; Берестове, Кислівка, де підрозділи зс рф вели наступальні дії з метою захоплення автомобільної дороги Сватове–Куп’янськ з подальшим завданням вийти до р.Оскіл в районі південніше Куп’янська та розширити плацдарм на західному березі р.Жеребець, а також вийти до р. Оскіл в районі Борова; Макіївка, де підрозділи зс рф намагалися витіснити підрозділи ОТУ “Лиман” із плацдарму на східному березі р.Жеребець; вигин лінії фронту від Торського на півночі до Спірного на півдні, де противник вів штурмові дії, намагаючись вийти до рубежу річок Жеребець, Сіверський Донець і Бахмутка; північний та південний фази Бахмута, де противник намагався відновити раніше втрачені позиції, зупинити просування підрозділів ОТУ “Соледар” та зайняти вигідні позиції для наступу на Часів Яр, а підрозділи ЗС України продовжували вести наступальні дії з метою просунутись східніше від залізничної колії Горлівка – Бахмут.

Завдання сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”

Аналіз дій зс рф у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 р. дозволяє зробити висновки щодо ймовірних завдань, які ставилися перед угрупованням ворога:

сковувати підрозділи Сил оборони уздовж ДКУ, шляхом: збереження своєї військової присутності у прикордонних районах Белгородської обл. рф; проведення диверсійно-розвідувальних дій на території України; нарощування щільності мінно-вибухових загороджень уздовж державного кордону (на Слобожанському операційному напрямку);

оволодіти рубежем р. Оскіл з метою блокування м. Куп’янськ з півночі нанесенням удару з району Синьківка; перерізати автомобільну дорогу Сватове–Куп’янськ в районі Кислівка; розвинути успіх в районі Надія з метою виходу на рубіж р. Оскіл в районі Борової (на Куп’янському операційному напрямку);

витіснити підрозділи ЗС України з плацдарму на східному березі р. Жеребець; оволодіти районами: Торське, Білогорівка, Діброва, Серебрянське лісництво, Спірне і

Сіверськ; вийти на бар'єрний рубіж річок Жеребець і Бахмутка (на Лиманському операційному напрямку);

не допустити просування підрозділів ЗС України на схід від залізниці Бахмут – Горлівка; відновити раніше втрачені позиції навколо Бахмуту (на Бахмутському операційному напрямку).

Війська ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 року виконували такі завдання:

не допустити виходу противника на бар'єрний рубіж по р. Оскіл, північніше Куп'янська, втрати автошляху Сватове – Куп'янськ та плацдарму на східному березі р.Жеребець, а також розширення противником плацдарму на західному березі р.Жеребець з подальшим просуванням до Борової (на Куп'янському операційному напрямку);

не допустити прориву противника вздовж рубежу Спірне, Верхньокам'янське, Білогорівка, Григорівка, Діброва, Торське; не допустити виходу противника на бар'єрний рубіж річок Жеребець і Бахмутка (на Лиманському операційному напрямку);

утримати район оборони західніше Бахмут; оволодіти районом південніше Бахмута (на Бахмутському операційному напрямку).

Склад угруповань військ сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”

збройні сили російської федерації

На Слобожанському, Куп'янському та Лиманському операційних напрямках зосереджувались: ОГ “Белгород” (Белгородська обл. рф., до 10 тис. військовослужбовців, як війська прикриття державного кордону); Угрупування військ (сил) “Запад” (Куп'янський напрямок) та “Центр” (Лиманський напрямок) у складі 100 тис. осіб, близько 900 танків, 1000 ББМ, 1000 артилерійських систем (калібром від 100-мм і вище), понад 300 РСЗВ. На Бахмутському операційному напрямку противник зосередив Угрупування військ “Юг”, чисельністю 50 тис. особового складу, понад 200 танків, 150 різних артсистем, 120 РСЗВ.

ОГ “Белгород” включала підрозділи: 69 обрп; 245 гмсп; 752 мсп; 53 обр ППО; 448 орбр; 237 тп.

Угрупування військ “Запад” зс рф включало підрозділи: 2 мсд 1 ТА; 138 омсбр 6 ЗВА; 144 мсд 20 ЗВА; 25 омбр 6 ЗВА; підрозділи “шторм-з” (чисельністю до бригади); 26 тп 47 тд 1 ТА; 27 омсбр; 7 мп 18 мсд 11 АК; 5 загін БАРС, 423 мсп 1 ТА; 4 тд 1 ТА; 2 омбр 2 АК; 21 омбр 2 АК; 272 мсп; 30 омсбр; 2 і 16 обр спецпризначення.

Угрупування військ “Центр” зс рф включало підрозділи: 3 мсд; 74 омбр; 55 омгсбр; 234 дшп 76 дшд; 35 омбр; 331 пдп 96 аемд; 90 тд; 104 дшп 76 дшд; 237 дшп 76 дшд; 13 і 7 загони БАРС; підрозділи “шторм-з” (чисельністю до бригади); 123, 385 арбр; 127 омсбр; 14 обр тервійськ “Призрак” “лнр”; 237, 80 тп; 752 мп; 108 дшп; 56 дшп.

Угрупування військ “Юг” зс рф включало підрозділи: 6 окремого козачого мехполка; 98 пдд; 4 омсбр “лнр”; 68 тп; 39, 57, 72, 123, 200 омбр; 3 омбр “Беркут” “днр”; 60 омбр “Ветерани”; 10 оарбр “днр”; 137, 51 пдп 106 пдд; 83 одшбр; 7 дшд; підрозділи “росгвардії” (“Ахмат”); 346 обр спецназу гру гш зс рф.

Сили оборони України

У зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” (командувач – генерал-полковник О. Сирський) у листопаді 2023 р. бойові дії вели з'єднання і частини зі складу:

ОУВ “Харків” (зона відповідальності: Слобожанський напрямок; командувач: бригадний генерал А. Грицьков) – включало підрозділи зі складу 101 обр ГШ, окремі механізовані бригади, 105, 107, 128 окремі бригади Територіальної оборони, 15 окрема бригада артилерійської розвідки, РДК, обр ДПСУ “Сталевий кордон”.

ОТУ “Лиман” (зона відповідальності: Куп’янський і Лиманський напрямки; командувач: бригадний генерал В. Шворак) – включало підрозділи зі складу ОПбр, 3 отбр, 25 опдбр, 10 огшбр, 81 оаембр, 95 одшбр, 4 отбр, 68 оєбр, 27 реабр, 40 і 45 окремі артилерійські бригади, 14, 21, 30, 32, 41, 43, 44, 54, 57, 60, 66, 67, 93, 115 окремі механізовані бригади, 100, 101, 103, 105, 106, 117, 118, 125, 127 окремі бригади Територіальної Оборони, 32 оп НГУ, 15 оп НГУ, 1 ОПбр НГУ “Буревій”, 12 обр СП НГУ “Азов”, 4 обр НГУ “Рубіж”, об “Кракен” ГУР МО України, Добровольчий корпус, 5 об УДА, Іноземний легіон.

ОТУ “Соледар” (зона відповідальності: Бахмутський напрямок, командувач: бригадний генерал А. Богомолів) – включало підрозділи зі складу ОПбр, 1 обр СпП, 101 обр ОГШ, 107 реабр, 26 і 43 окремі артилерійські бригади, 80 одшбр, 17 отбр, 3, 5, 92 окремі штурмові бригади, окрема штурмова бригада Національної Поліції України “Лють”, 5 обр НГУ, 22, 24, 28, 30, 42, 56, 93 окремі механізовані бригади, 104, 107, 113, 241 окремі бригади Територіальної оборони, Легіон “Вільна Росія”, Іноземний легіон²⁶⁷.

Характер воєнних дій на операційних напрямках у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”

Згідно офіційних повідомлень Генерального штабу ЗС України, опублікованих упродовж листопада 2023 р., в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” існували чотири операційні напрямки: Слобожанський (від адміністративної межі Сумської та Харківської обл. до Тополь), Куп’янський (від Тополь до Кармазинівки), Лиманський (від Кармазинівки до Веселого), Бахмутський (від Роздолівки до Шумів).

Як і в попередньому місяці, на всіх зазначених операційних напрямках війська противника здійснювали постійне вогневе ураження позицій українських військ, об’єктів військової та цивільної інфраструктури, на Куп’янському, Лиманському та Бахмутському напрямку противник вів наступальні дії.

Підрозділи Сил оборони України вели оборонну операцію на визначених рубежах, а на Бахмутському – поряд з активною обороною, проводили наступальні дії на південному фланзі Бахмутського угруповання противника.

Слобожанський операційний напрямок

Воєнні дії на Слобожанському операційному напрямку у листопаді 2023 р. мали характер позиційного протистояння й були позначені систематичним вогневим ураженням місць дислокації та районів оборони підрозділів ОУВ “Харків”, військової і цивільної інфраструктури вздовж ДКУ в межах Харківської обл. Як і в попередні місяці, від вогню противника найбільше страждали населені пункти, які перебували в зоні ураження польової артилерії, мінометів та ударних БпЛА ближнього і середнього радіусу дії (до 15 км від державного кордону). Більшість населених пунктів, які на Слобожанському напрямку були обстріляні противником з артилерії та мінометів, зазнавали вогневого впливу від одного (Алісівка, Борисівка, Ізбицьке, Охрімівка, Окіп, Мілове, Малі Проходи, Червона Зоря) до 14 разів (Вовчанськ). Протягом місяця противник загалом здійснив 102 обстріли з артилерії (проти 74 обстрілів у жовтні). 10

разів ворог завдавав авіаційних і ракетних ударів по населених пунктах на Слобожанському напрямку (у жовтні було зафіксовано 21 авіаційний та ракетний удар)²⁶⁸. Очевидно, суттєве зниження інтенсивності авіаційних ударів, яке спостерігалось другий місяць поспіль, було пов'язане з передислокацією противником частини авіації для нанесення вогневого ураження на інших операційних напрямках (насамперед, на Авдіївському напрямку, де з жовтня 2023 року ворог вів масштабну наступальну операцію).

Дата	Населені пункти, по яких завдано авіаційних ударів	Населені пункти, обстріляні мінометами й артилерією
01.11	Піщане, Новосергіївка,	Борисівка, Вовчанськ, Охрімівка, Строївка
02.11	-	Гатище, Вовчанськ, Тернова
03.11	Харків, Піщане	Плетенівка, Вовчанськ, Болохівка
04.11	Піщане, Височинівка	Ветеринарне, Вовчанськ, Бударки, Строївка
05.11	-	Плетенівка, Нестерне, Строївка
06.11	-	Окіп, Бударки, Гатище, Охрімівка
07.11	-	Уди, Плетенівка, Мілове
08.11	Піщане, Височинівка	Козача Лопань, Вовчанськ, Ветеринарне
09.11	-	Тернова, Ізбицьке, Стариця
10.11	-	Уди, Вовчанськ, Бочкове, Бударки
11.11	-	Стариця, Малі Проходи, Вовчанські Хутори
12.11	-	Вовчанськ, Нестерне, Дворічанське
13.11	Харків	Козача Лопань, Стариця, Вовчанськ
14.11	Копанки	Ветеринарне, Стариця, Бударки
15.11	-	Козача Лопань, Ветеринарне, Стариця, Бударки
16.11	-	Ветеринарне, Огірцеве, Вовчанськ, Нестерне, Дворічанське
17.11	-	Ветеринарне, Бударки
18.11	-	Огірцеве, Гатище, Плетенівка
19.11	-	Козача Лопань, Вовчанськ, Бочкове, Бударки
20.11	-	Червона Зоря, Плетенівка, Землянки, Бударки
21.11	-	Ветеринарне, Бударки
22.11	-	Козача Лопань, Гранів, Стариця, Плетенівка, Землянки
23.11	-	Гранів, Бочкове, Вовчанськ
24.11	-	Козача Лопань, Вовчанськ
25.11	-	Уди, Алісівка, Бочкове, Мала Вовча
26.11	-	Козача Лопань, Гранів, Бударки
27.11	-	Стариця, Тихе, Строївка
28.11	-	Гранів, Стариця, Плетенівка, Землянки
29.11	-	Ветеринарне, Вовчанськ, Гатище, Мала Вовча
30.11	-	Нестерне

Інформація про бойові зіткнення на Слобожанському напрямку впродовж листопада 2023 р. жодного разу не фігурувала в донесеннях ГШ ЗС України. Однак щодня ГШ ЗС України повідомляв, що противник продовжував зберігати “військову присутність у прикордонних районах”, проводити “активну диверсійну діяльність з метою недопущення перекидання наших військ на загрозливі напрямки”. Як і раніше, ворог нарощував “щільність мінно-вибухових загороджень уздовж державного кордону в Белгородській області”²⁶⁹. Крім того, на території Белгородської обл. рф 01, 05 і 16 листопада були зафіксовані потужні вибухи невстановленого походження. Окремі вибухи офіційні особи рф пояснювали роботою засобів ППО, а місцеві мешканці вказували на ураження систем електропостачання обласного центру рф²⁷⁰.

Важливою новиною 01 листопада стало повідомлення ГУР МО України про ураження поблизу населеного пункту Красная Поляна Шебекінського району Белгородської обл. рф російської радіорелейної станції 48Я6-К1 “Подлет”, яка

використовувалася ворогом для виявлення повітряних цілей на малих та гранично малих висотах. Внаслідок операції російська станція була виведена з ладу, особовий склад ворога зазнав втрат²⁷¹.

16 листопада стало відомо про ліквідацію в Белгороді (шляхом підризу автомобіля) зрадника, колишнього співробітника МВС України Олександра Слісаренка. За повідомленнями українських ЗМІ, зрадника знищили під час проведення спеціальної операції співробітники СБ України. Офіційно ця інформація не була підтверджена або спростована²⁷².

Куп'янський операційний напрямок

Упродовж листопада 2023 р. Куп'янський операційний напрямок був одним з основних напрямків, де противник концентрував свої наступальні зусилля. Інтенсивні атаки ворога мали місце щодня. Штурмові дії ворожих підрозділів активно підтримувалися авіаційними ударами противника (в районі населених пунктів Куп'янськ, Куп'янськ-Вузловий, Іванівка, Петропавлівка, Сенькове, Синьківка, Подоли, Кислівка, Курилівка, Кучерівка, Голубівка, Степова Новоселівка, Височинівка, Першотравневе Харківської обл. та Надія, Стельмахівка Луганської обл.) й артилерійським вогнем уздовж усієї лінії фронту.

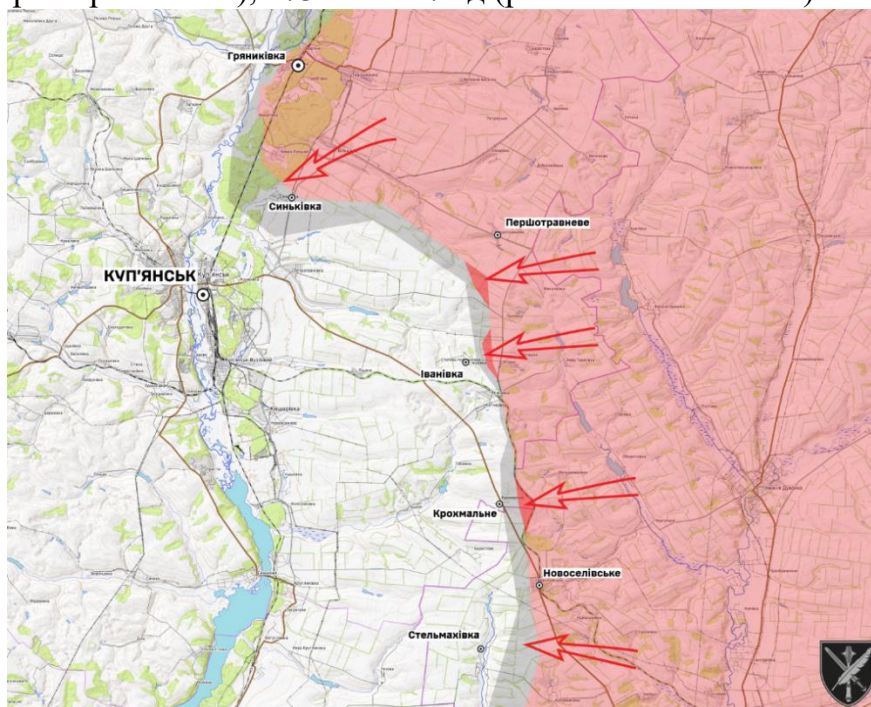
Ворог вів наступальні дії за напрямками північ – південь (з Тавільжанки через Лиман Перший і Вільшану на Синьківку) і схід – захід (з району Першотравневе, Ягідне, Нижня Дуванка через Кислівку на Куп'янськ). Найактивніші бойові зіткнення з військами рф, згідно з інформаційними повідомленнями ГШ ЗС України, мали місце в районах населених пунктів Синьківка, Іванівка, Петропавлівка, Берестове (Харківської обл.), Стельмахівка і Надія (Луганської обл.)²⁷³.

Упродовж 01–04 листопада ворог наступав у напрямку Ягідне, Куп'янськ-Вузловий. Проте, зазнавши значних втрат, зупинив активні дії і розпочав перегрупування. Тим часом, підрозділи зі складу 6-ї ЗВА та 1-ї ТА зс рф продовжували наступальні дії у районі Куп'янського лісу, Першотравневого й Орлянського. Ворог нарощував зусилля із захоплення панівних висот, заволодіння Синьківкою та створення сприятливих умов для блокування Куп'янська. Протягом 30 жовтня – 04 листопада втрати окупантів на Куп'янському напрямку досягли 583 осіб, із них убитими – 220, пораненими – 358, 5 військовослужбовців зс рф було захоплено в полон²⁷⁴.

Після перегрупування і підтягування резервів зс рф відновили наступальні дії на Куп'янському напрямку зі ще вищою інтенсивністю. На вістрі наступальних дій противника 06–07 листопада перебували укомплектовані ув'язненими штурмові роти “штурм-з”, очолювані командирами зі складу колишніх учасників т. зв. пвк “вагнер”, які на початку листопада прибули в район ведення бойових дій у кількості 250 осіб²⁷⁵. Для підтримки наступальних дій штурмових рот “штурм-з” російське командування також залучило підрозділи 25 омсбр, 138 омсбр (район Синьківки і Петропавлівки), 15 мсп (район Першотравневого), 273 мсп і 47 тд (район Стельмахівки)²⁷⁶.

Бойові дії на Куп'янському напрямку. Листопад 2023 року

Незважаючи на значні сили і засоби, задіяні противником в наступальних діях на Куп'янському напрямку 06–07 листопада, ворогові не вдалося досягнути поставлених

цілей та здійснити жодного підтвердженого просування”²⁷⁷. При цьому, за даними командування Сухопутних військ ЗС України, зс рф протягом першого тижня листопада на Куп’янському операційному напрямку втратили: 1826 осіб особового складу убитими, пораненими і полоненими, а також близько 200 одиниць військової техніки (у тому числі 22 танки й 54 ББМ)²⁷⁸.

Не припиняючи штурмових дій, зс рф здійснили ротацію й перегрупування своїх військ, підтягнули резерви і впродовж 11–13 листопада знову наростили інтенсивність своїх атак. За даними українських воєнних аналітиків, на цей період в боях на Куп’янському операційному напрямку брали участь 4-та і 47-ма танкові дивізії, переважна більшість військ зі складу 6-ї і 20-ї загальновійськових армій, 11-й АК Балтійського флоту, 1483-й, 1438-й і 347-й полки територіальних військ. У резерві залишались два мотострілецькі полки й один танковий полк²⁷⁹. Ворог атакував у районах: Синьківка, Петропавлівка, Іванівка, Надія (тобто, одночасно намагався просунутись до Куп’янська з північного сходу, сходу і південного сходу). Але, зазнавши значних втрат (до тисячі осіб убитими і пораненими від 08 до 15 листопада і близько 150 одиниць військової техніки), не досягнув успіху. Після тактичного перегрупування, 17–18 листопада противник зробив чергову спробу прорвати оборону ЗС України в районі Синьківки і південно-західніше від Першотравневого. У напрямку Лиман Перший, Синьківка атакували дві штурмові групи зі складу 138-ї та 25-ї омсбр відповідно (до взводу кожна, без техніки), мали частковий успіх (витіснили передові підрозділи 57-ї омбр ЗС України з двох взводних опорних позицій), спроба просунутись далі була заблокована вогневим ураженням з боку артилерії ЗС України. У районі на південний захід від Першотравневого мотострілецький взвод 15-го мсп зі складу 2-ї мсд 1-ї ТА за підтримки 2-х БМП, спробував пробитися у бік с. Піщане та дороги Р-07, успіху не мав. Внаслідок вогневого ураження передовими підрозділами ЗС України вимушений був зупинитися та відійти на вихідний рубіж атаки²⁸⁰. До 19 листопада ворог провів чергове перегрупування й підтягнув резерви²⁸¹, після чого знову здійснював наступальні дії упродовж 19–20 листопада²⁸².

Намагаючись досягнути успіху в наступі, російське командування 21–22 листопада посилює своє наступальне угруповання на Куп’янському напрямку мотострілецьким батальйоном (зі складу 153 тп 47 тд), дивізіоном САУ (зі складу 288-ї артбатареї 1 ТА) і 27 омсбр, двома штурмовими ротами “шторм-з” (зі складу 11 тп 18 мсд 11 АК), двома комплексами РЕБ “Сапфир” (зі складу 16 обр РЕБ)²⁸³. Але й цього разу наступальні дії противника завершилися безрезультатно. Підрозділам ОТУ “Лиман” вдалося цілком стабілізувати обстановку²⁸⁴.

25 листопада зс рф вели наступальні дії в районах Синьківка, Петропавлівка, Іванівка й Стельмахівка. Проте успіху на жодному з напрямків не досягли. Як впливає з повідомлень ГШ ЗС України, 26–28 листопада наступальна активність ворога знову знизилась²⁸⁵, що, очевидно, свідчило про чергову ротацію знекровлених у боях підрозділів і передислокацію резервів.

Упродовж двох останніх днів осені противник знову посилює штурмові дії в напрямку Синьківки, Петропавлівки і Стельмахівки. Проте, як і раніше, не мав успіху²⁸⁶.

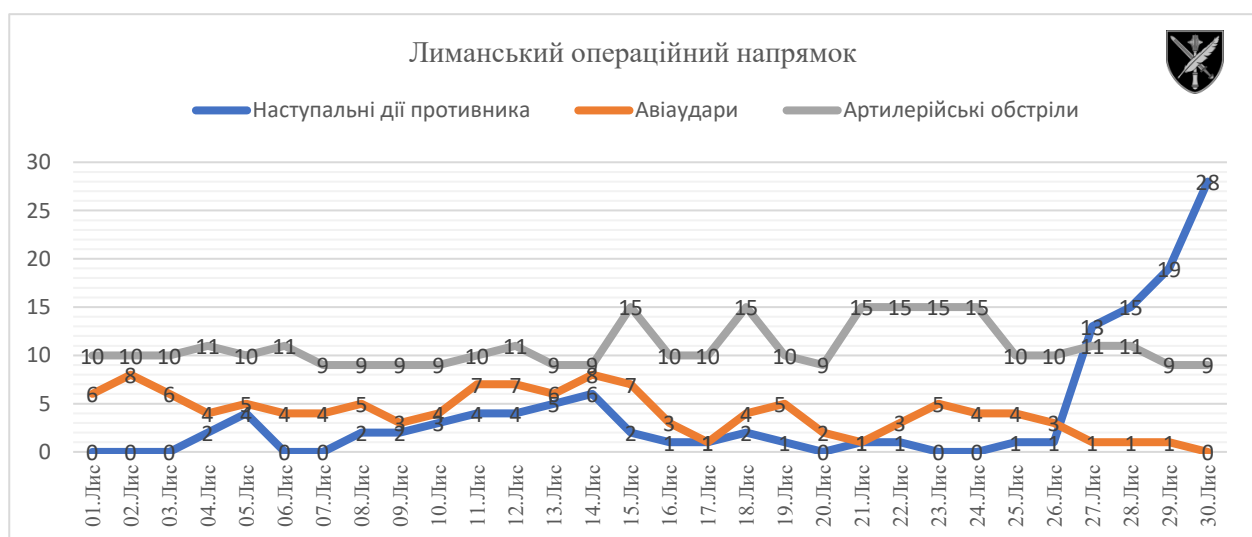
Під час боїв на Куп’янському операційному напрямку в листопаді 2023 року противник застосовував сталий алгоритм тактичних дій у наступі. Його суть полягала

в тому, що перша хвиля наступаючих підрозділів складалася зі штурмових рот “штурм-з”. Їх завдання полягало у виявленні вогневих позицій підрозділів ОТУ “Лиман” і максимальному наближенні до опорних пунктів наших військ. У другій хвилі наступу просувалися мотострілецькі підрозділи, які, за підтримки артилерії, авіації і бронетехніки, мали захопити позиції ЗС України. У третій хвилі рухались підрозділи територіальних військ, завданням яких було закріплення на захоплених позиціях. Описана тактика певною мірою нагадувала тактичні прийоми підрозділів колишнього пвк “вагнер” під час боїв за Соледар і Бахмут взимку 2022 – 2023 рр., але завдяки належній тактичній підготовці підрозділів ЗС України, активному використанню касетних артилерійських боєприпасів і FPV-дронів, наявності добре обладнаних в інженерному відношенні позицій, противник не отримав результатів, аналогічним з його здобутками зимової кампанії 2022/23 років.

Використовуючи цілковиту перевагу в особовому складі, озброєнні та військовій техніці, противник на Куп’янському напрямку спромігся досягти обмежених тактичних успіхів на окремих ділянках фронту. Однак активні штурмові дії, які ворог декількома “хвилями” вів у листопаді 2023 року, постійно призводили до помітного виснаження наступального потенціалу угруповання військ зс рф і частоті необхідності перегруповування і ротацій особового складу, що відбивалось на динаміці штурмових дій. Попри великі зусилля та використання значних ресурсів, противнику так і не вдалося досягнути поставлених цілей.

Лиманський операційний напрямок

Характерною рисою оперативної обстановки на Лиманському напрямку в листопаді 2023 року стало незначне зниження інтенсивності бойових дій, порівняно з попереднім місяцем. Згідно повідомлень ГШ ЗС України, противник не вів наступальних (штурмових) дій протягом восьми днів листопада, а впродовж тринадцяти днів фіксувалося від однієї до трьох атак з боку ворога. Найвища активність наступальних дій зс рф мала місце 5, 11–14 і 27–30 листопада. Загалом, наступальні дії на Лиманському напрямку противник вів протягом 23 днів у листопаді, тоді як у жовтні штурмові дії ворога були зафіксовані протягом 25 днів²⁸⁷.

Завданнями наступальних дій противника на Лиманському напрямку залишалися знищення українського плацдарму на східному березі р. Жеребець, вихід і закріплення по бар'єрному рубежу річок Оскіл, Сіверський Донець, Бахмутка. Відтак, ворог вів штурмові дії на східному березі р. Жеребець поблизу Макіївки, а також в районах: Ямполівка, Новоегорівка, Торське, Терни, Верхньокам'янське, Серебрянське лісництво, Білогорівка, Спирне²⁸⁸.

Зниження активності наступальних дій противника відобразилось і на зниженні інтенсивності авіаційних ударів. Якщо упродовж жовтня 2023 року ворог на Лиманському напрямку завдав 207 авіаударів у районі 28 місцевостей і населених пунктів, то в листопаді ці показники становили 120 авіаударів, які охопили 20 місцевостей. Найбільш інтенсивного ураження з повітря, як і раніше, зазнали райони Серебрянки та Серебрянського лісництва (38 авіаударів), Спирного (32 авіаудари), Білогорівки (11 авіаударів), Сіверська (9 авіаударів)²⁸⁹.

Від артилерійських обстрілів на Лиманському операційному напрямку в листопаді 2023 р. потерпало, в середньому, десять населених пунктів щоденно. Як впливає з поданих вище графіків, різке зростання наступальної активності зс рф наприкінці листопада 2023 року не призвело до інтенсифікації артилерійського вогню, а кількість авіаційних ударів навпаки скоротилась до мінімуму. Враховуючи, що впродовж 27–30 листопада на Луганщині не було атмосферних опадів, а добова температура коливалася в межах від +2° до + 7° С, різке зниження показників застосування авіації на лінії фронту може свідчити про те, що російське командування не розглядало Лиманський напрямок як пріоритетний, відтак, залучаючи авіацію для підтримки дій сухопутних військ на інших операційних напрямках.

Аналіз бойових дій упродовж першої половини листопада 2023 р. дозволяє стверджувати, що протягом 01 – 10 листопада ворог продовжував ротацію, розпочату останніми днями жовтня, й лише спорадично безуспішно атакував в районах Серебрянського лісництва і Новоегорівки. Період 11 – 14 листопада характеризувався зустрічними боями, в ході яких підрозділам зі складу 81 оамбр, 92 ошбр, і 25 опдбр ЗС України вдалося дещо покращити своє тактичне становище в районі Серебрянського лісництва²⁹⁰.

Значні втрати змусили противника взяти оперативну паузу 15 – 26 листопада з метою покращення оборонних позицій на лінії Сватове-Кремінна, проведення чергової ротації та нарощення резервів перед новим масштабним наступом, який розпочався з 27 листопада одночасно в районах: Стельмахівка, Серебрянське лісництво, Терни, Ямполівка і Торське²⁹¹. Остання хвиля наступальних зусиль ворога тривала до 30 листопада і, як і раніше, завершилася без жодного успіху для зс рф. Західні оглядачі вказували на те, що російські війська на Лиманському напрямку більше зосереджуються на посиленні оборони, остерігаючись втрати контролю над критично важливим автомобільними і залізничними шляхами, які проходять між Сватовим, Старобільськом і Кремінною²⁹².

Отже, упродовж листопада 2023 року, штурмові дії ворога на Лиманському операційному напрямку, застосування авіації та артилерії не дозволили противнику досягнути оперативного успіху і виконати поставлені завдання з витіснення українських сил за бар'єрний рубіж річок Чорний Жеребець, Оскіл, Сіверський Донець, Бахмутка.

Бахмутський операційний напрямок

Оперативна обстановка на Бахмутському напрямку в листопаді 2023 року характеризувалася високим рівнем інтенсивності бойових зіткнень та вогневого ураження противником позицій підрозділів ОТУ “Соледар”, об’єктів військової та цивільної інфраструктури. Українські війська зі складу 80, 95 одшбр, 77 оаебр, 3, 5 ошбр, 22, 24, 30, 60, 93, 93 омбр, 57 омсбр вели бої з метою просування в районі на схід від автомобільного шляху та залізничної колії Горлівка – Бахмут на південному фланзі району оборони Бахмутського угруповання військ противника. У свою чергу, противник прагнув утримати раніше зайняті позиції у межах міста Бахмут і на його околицях, а також намагався повернути раніше втрачені позиції. З метою перехопити ініціативу на Бахмутському напрямку, противник активно застосовував ракетні війська, артилерію й авіацію, щоденно проводив штурмові дії позицій підрозділів ОТУ “Соледар”.

Перші дні листопада 2023 року ознаменувались інтенсивними спробами ворожих підрозділів повернути втрачені позиції в районі Кліщіївки, Андріївки, Хромого та Південного. Типове інформаційне повідомленням ГШ ЗС України тими днями звучало так: “На Бахмутському напрямку окупанти безуспішно намагалися відновити втрачене положення біля Хромого, Кліщіївки та Андріївки. Тут наші захисники відбили 15 атак противника. У той же час загарбники вели безуспішні штурмові дії в районі Південного Донецької області”²⁹³. Проте зс рф не лише не досягли успіху в своїх штурмових діях, але й змушені були відступати після чергових успішних наступальних дій підрозділів ОТУ “Соледар”. Так, 02 листопада ГШ ЗС України повідомив про те, що “Сили оборони України продовжують штурмові дії південніше Бахмута Донецької області, завдають ворогу втрат у живій силі та техніці, закріплюються на досягнутих рубежах”²⁹⁴.

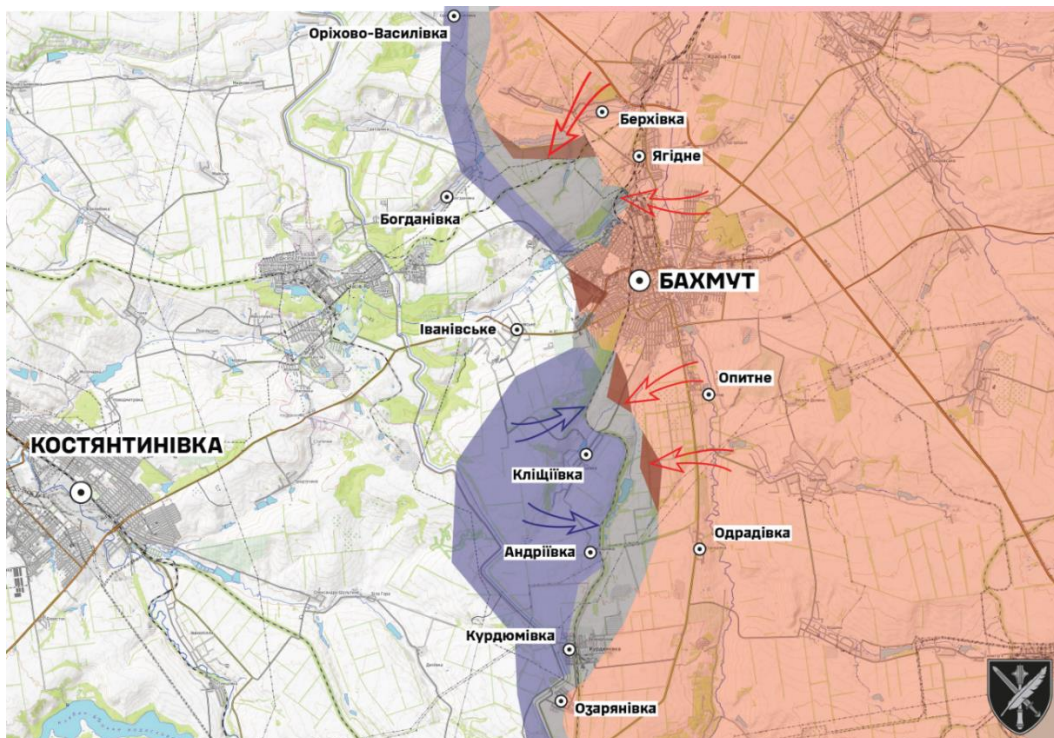

Як випливало з інформаційних повідомлень ГШ ЗС України, упродовж першої декади листопада 2023 року картина боїв повторювалася – ворог безуспішно настував, намагаючись повернути втрачені позиції в районах Богданівки, Хромого,

Іванівського, Кліщіївки та Андріївки, а підрозділи 3 омбр і 5 омбр ЗС України натомість продовжували успішні штурмові дії південніше Бахмута й закріплювалися на нових рубежах²⁹⁵. Проте, заради об'єктивності, слід наголосити, що незалежні оглядачі все ж фіксували тактичні успіхи й зі сторони противника. Так, відеозаписи з геолокацією від 07 листопада засвідчили просування противника в районі на південь від Берхівського водосховища, а записи від 09 листопада підтверджували просування зс рф у напрямку Кліщіївки та утримання ними позицій в районі на захід від залізниці Горлівка – Бахмут²⁹⁶.

Друга декада листопада на Бахмутському напрямку характеризувалася стабільно високою наступальною активністю військ противника (в середньому по 25 штурмових дій за добу), а також продовженням наступальних дій підрозділів ОТУ “Соледар”. Згідно повідомленнями західних оглядачів, важкі зустрічні бої не принесли територіальних здобутків жодній зі сторін²⁹⁷. Важкі втрати, понесені підрозділами зс рф, змусили російське командування провести ротацію і перегруповування своїх військ поблизу Бахмута (22 – 23 листопада), що призвело до тимчасового зниження кількості штурмових дій з їхнього боку.

Завершення ротаційних дій і підтягування резервів одразу ж позначилося на зростанні наступальних зусиль ворога, які мали місце в останній тиждень осені (24 – 30 листопада). Спостерігалась активізація ворожих атак на позиції українських підрозділів на обох флангах Бахмута. Російське командування намагалося реалізувати задум щодо виходу у фланг і тил підрозділів ОТУ “Соледар”, яке вело бойові дії в районі на південь від міста. Зокрема, на напрямку Бахмут – Іванівське підрозділи 4 омбр 2 АК зс рф зуміли добитися часткового успіху, витіснивши підрозділи ЗС України з однієї позиції. На напрямку Бахмут, Кліщіївка й Зайцево, Кліщіївка (тобто, північно-східніше і східніше Кліщіївки) підрозділи 4 омсбр та 88 омсбр ворога також зуміли захопити п'ять позицій підрозділів ОТУ “Соледар”.

Бойові дії на Бахмутському напрямку. Листопад 2023 року

Однак, найбільш загрозна ситуація, на думку воєнних аналітиків, склалась у районі с. Богданівка, де підрозділи 98 пдд противника зуміли витіснити наші війська з одного взводного опорного пункту і двох позицій відділення, а також в районі на північ від с. Хронове, де було втрачено шість позицій. Ці дії ворога сигналізували про намір противника прорватися на тактичну глибину оборони підрозділів ОТУ “Соледар” в напрямку Часового Яру і створити суттєву флангову загрозу з півночі частинам і підрозділам ЗС України, які оперували в районах сіл Іванівське та Кліщіївка²⁹⁸. Разом з тим, противник продовжував активні контратаки південніше Бахмута, безуспішно намагаючись силами 4 та 88 омсбр і 83 одшбр відтіснити позиції підрозділів ОТУ “Соледар” від с. Курдюмівка на північ у напрямку до с. Андріївки²⁹⁹.

Результати

Обстановка у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 року залишалася напруженою, але контрольованою.

На Слобожанському операційному напрямку противник продовжував зберігати військову присутність у прикордонних районах, здійснював постійні обстріли населених пунктів уздовж ДКУ, проводив активну розвідувально-диверсійну діяльність з метою сковування наших військ і недопущення їх передислокації на інші напрямки, нарощував щільність мінно-вибухових загороджень вздовж державного кордону в Белгородській обл. рф.

На Куп’янському операційному напрямку противнику вдалося захопити близько 8 км² території, просунувшись на південний захід від Першотравневого в напрямку автошляху Сватове–Куп’янськ. Разом з тим, ворог не спромігся вийти до Куп’янська з півночі, так само як і повністю перерізати автошлях Сватове–Куп’янськ, та вийти на р.Оскіл в районі Борової.

На Лиманському операційному напрямку наступальні дії противника успіху не мали. Ворогу не вдалося витіснити підрозділи ЗС України з плацдарму на східному березі р. Жеребець, оволодіти районами населених пунктів Торське, Білогорівка, Діброва, Серебрянським лісництвом, Спірне і м. Сіверськ, а також широким фронтом вийти на бар’єрний рубіж річок Жеребець, Сіверський Донець, Бахмутка.

На Бахмутському операційному напрямку, попри постійні атаки, застосування артилерії та авіації, противник мав лише частковий успіх, зумівши повернути окремі раніше втрачені позиції (загалом захопивши біля 4,5 км²) в районах Берхівське водосховище, Богданівка, Іванівське, Кліщіївка і створити флангову загрозу українському угрупованню, яке оперувало в районах Кліщіївка, Андріївка, Курдюмівка. Крім того, за рахунок резервів і постійних штурмових дій, противник загальмував просування підрозділів ОТУ “Соледар” в районі на південь від Бахмуту.

Таким чином, противнику не вдалось повністю виконати жодного із поставлених завдань, а його окремі тактичні успіхи суттєво не змінили загальної обстановки на лінії бойового зіткнення.

Орієнтовні втрати противника в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” протягом листопада 2023 року становили близько 11 тис. військовослужбовців, 130 танків, 1100 одиниць військової техніки, 260 артилерійських систем та мінометів³⁰⁰.

Підрозділи в складі ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 року на Куп’янському операційному напрямку не допустили виходу противника до бар’єрного рубежа р.Оскіл

на північ від Куп'янська, захоплення автошляху Сватове–Куп'янськ на всій протяжності та запобігли просуванню противника в напрямку Борової з плацдарму на західному березі р. Жеребець.

На Лиманському операційному напрямку українські війська втримали плацдарм на східному березі річки Жеребець, а також рубіж оборони Спільне, Верхньокам'янське, Білогорівка, Григорівка, Діброва, Торське, не дали противнику оволодіти Сіверськом і широким фронтом вийти на бар'єрний рубіж річок Жеребець, Сіверський Донець і Бахмутка.

На Бахмутському операційному напрямку підрозділи ОТУ “Соледар” активною обороною в основному не допустили захоплення противником раніше втрачених позицій, продовжували вести штурмові дії на південному фланзі Бахмутського угруповання противника. Проте до кінця місяця на Бахмутському операційному напрямку ворог досягнув тактичних успіхів у районі на північ від Бахмута, створюючи загрозу для флангу угруповання українських військ, які оперували в районі на південь від міста.

Висновки

Оперативна обстановка в зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 року характеризувалася доволі високою інтенсивністю бойових дій. Після проведення ротації й формування нових ударних угруповань та штурмових підрозділів противник продовжував вести активні наступальні дії на Куп'янському й Бахмутському операційних напрямках. Але вмале ведення бойових дій підрозділами ЗС України не дозволило противнику повністю виконати жодного завдання.

Ворог не спромігся розвинути тактичні успіхи на Куп'янському операційному напрямку до оперативного рівня, відтак до кінця листопада 2023 року лінія фронту не зазнала суттєвих змін. Тобто, у Слобожанському операційному районі угруповання ЗС РФ, попри на кількісну перевагу в силах і засобах, як і в попередні місяці 2023 року, не зуміло виконати поставлених завдань і не досягло оперативного успіху в західній частині Луганської та північно-східній частині Харківської областей.

На Лиманському операційному напрямку противник дещо знизив наступальну активність, порівняно з попереднім місяцем. Його штурмові дії не мали успіху і не дозволили ворогу покращити свого тактичного становища. Відтак, оперативна обстановка в Донецькому операційному районі не змінилася.

Більш ефективними були наступальні дії ворожих підрозділів на Бахмутському напрямку, де противник зосередився на відновленні раніше втрачених позицій, а підрозділи ОТУ “Соледар”, як і раніше, проводили наступальні дії на південному фланзі. В районі на північ від Бахмута ворогу вдалося досягнути часткового успіху й вийти на рубежі для ведення наступальних дій в напрямку Часового Яру. Крім того, в районі на південь від Бахмута дії противника створили загрозу підрозділам ОТУ “Соледар”.

Підрозділи ОТУ “Лиман” і ОТУ “Соледар” зі складу ОСУВ “Хортиця” завдяки активній обороні та локальним наступальним діям упродовж листопада 2023 року в цілому утримали лінію фронту, скували значні сили ворога, знищували його особовий склад, озброєння та військову техніку.

2.3. У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ТАВРІЯ”

Загальна характеристика оперативної обстановки у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”

Оперативна обстановка у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”³⁰¹ у листопаді залишалася складною, але контрольованою. Вона характеризувалась стабільно високою інтенсивністю бойових дій. Загальна протяжність лінії фронту в зоні відповідальності ОСУВ “Таврія” протягом листопада не зазнала суттєвих змін і становила 420 км (180 км – північно-східна частина в зоні відповідальності

ОТУ “Донецьк” і 240 км – південно-західна частина в зоні відповідальності ОУВ “Запоріжжя”).

У листопаді 2023 року противник продовжив нарощувати інтенсивність наступальних дій. У середньому за добу зс рф здійснювали 45 штурмових дій (це на 15% більше, ніж у жовтні 2023 року). Протягом 03, 06, 08-11, 13, 15-18, 22, 24 та 28-30 листопада

інтенсивність штурмових дій противника була вищою за середньодобову³⁰².

Середньодобова кількість артилерійських обстрілів, здійснених противником, складала 850. Порівняно з жовтнем, цей показник майже не змінився.

Інтенсивність завдання авіаційних ударів зменшилась, у порівнянні з жовтнем, і становила у середньому 15 авіаударів за добу (у жовтні – 21). Ймовірно, це було

пов’язано із погіршенням погодних умов. Також противник завдав 7 ракетних ударів по підрозділах ОСУВ “Таврія”, що у 2,5 рази менше, ніж у жовтні. Таким чином, противник наростив кількість штурмових дій, зберіг інтенсивність артилерійських обстрілів, але суттєво зменшив кількість авіаційних і ракетних ударів.

На Авдіївському операційному напрямку оперативна обстановка була найбільш напруженою у зв’язку з продовженням ведення противником наступальної операції. Зс рф системно нарощували інтенсивність наступальних дій та проявили найбільшу активність у третій декаді листопада. Якщо на інших операційних напрямках (насамперед, на Мар’їнському та Шахтарському) наприкінці листопада 2023 року противник зменшив інтенсивність наступальних дій, то на Авдіївському, навпаки – збільшив (ймовірно, за рахунок перекидання сил і засобів з інших напрямків). Російські

війська зосередили головні зусилля на прориві оборонних рубежів ОТУ “Донецьк” на північ від Авдіївки, в районах Степового та Авдіївського коксохімічного заводу (далі – АКХЗ) у першій декаді, Новокалинового та Новобахмутівки – у другій декаді, та в районі вищевказаних населених пунктів та АКХЗ – у третій декаді листопада. Упродовж листопада 2023 року в районі Авдіївки противник зосереджував головні зусилля на захопленні промзони, в районі Северного та Первомайського – на прориві оборонних рубежів ОТУ “Донецьк”.

На Мар’їнському операційному напрямку противник також здійснював наступальні дії високої інтенсивності. У першій та другій декадах листопада підрозділи ЗС РФ здійснили в середньому 20 штурмових дій за добу, у третій декаді цей показник зменшився до 12. Протягом листопада противник щодня здійснював наступальні дії в районах Мар’їнки та на південь від Новомихайлівки, досягнув локальних успіхів у другій половині місяця.

На Шахтарському операційному напрямку у першій декаді листопада противник майже щодня здійснював наступальні дії в районі Старомайорського, однак не зумів прорвати оборонні рубежі ОУВ “Запоріжжя”. У другій декаді місяця противник продовжив активні наступальні дії в районі Старомайорська, а також атакував в районах Вугледара, Золотої Ниви та Пречистівки. У третій декаді листопада противник продовжив локальні наступальні дії в районі Старомайорська, однак зменшив їх інтенсивність.

На Запорізькому операційному напрямку найбільш інтенсивні бойові дії велись на південь від Оріхова в районі Роботинського виступу. У відповідь на наступальні дії 10 АК, ОТУ “Марун” та 3, 14 і 15 брп НГУ противник здійснював контрнаступальні дії з метою повернути втрачені позиції. Підрозділи ОСУВ “Таврія” намагались розширити з флангів Роботинський виступ, а також прорвати головну лінії оборони противника між Новопрікопівкою та Вербовим, в той час як противник намагався зрізати виступ і відкинути українські війська від головної лінії оборони. На ведення наступальної операції ОСУВ “Таврія” на Мелітопольському напрямку значний вплив мало перекидання українських військ з вказаного напрямку на Авдіївський та Мар’їнський. У перших двох декадах листопада наступальне угруповання ОСУВ “Таврія” володіло ініціативою у вказаному районі, а в третій противник намагався її перехопити, збільшивши інтенсивність контрнаступальних дій.

На схід та захід від Роботинського виступу в першій декаді листопада противник здійснив локальні наступальні дії в районах Нестерянки, П’ятихаток і Червоного, в другій декаді – в районі Новодарівки, а в третій – в районі Кам’янського.

Інтенсивність бойових дій в зоні відповідальності ОСУВ “Таврія” у листопаді 2023 року продовжувала зростати. Найбільша кількість бойових зіткнень відбувалась на Авдіївському та Мар’їнському операційних напрямках, де противник продовжив ведення наступальної операції. На вказаних напрямках підрозділи ОТУ “Донецьк” вели оборонну операцію. На Шахтарському операційному напрямку противник продовжив здійснювати локальні наступальні дії на різних ділянках фронту, а українські війська успішно вели оборонні дії. На Запорізькому операційному напрямку ОУВ “Запоріжжя” утримувало зайняті позиції, інтенсивність бойових дій була незначною. На Мелітопольському напрямку ОСУВ “Таврія” продовжило ведення

наступальної операції, в той час як противник на успішні просування відповідав постійними контратаками.

Завдання сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”

Аналіз дій зс рф у листопаді засвідчив, що перед ними стояли такі завдання:

на Авдіївському операційному напрямку – оточити та знищити підрозділи ОТУ “Донецьк” в районі Авдіївки;

на Мар’їнському операційному напрямку – прорвати оборону ОТУ “Донецьк” біля м. Мар’їнки й вийти до м. Курахове;

на Шахтарському операційному напрямку – прорвати оборонні рубежі ОТУ “Донецьк” на напрямках Завітне Бажання, Старомайорське; Новодонецьке, Золота Нива та Новомайорське, Пречистівка; захопити м. Вугледар;

на Запорізькому операційному напрямку – утримати рубіж оборони Кам’янське, Жереб’янки, Нестерянка, Копані, Новопрокопівка, Вербове, Новопокровка, Лугівське, Мирне, Дорожнянка, Марфопіль, Новозлатопіль, Приютне та не допустити втрати Запорізької АЕС.

Виходячи з оперативної обстановки і характеру воєнних дій у листопаді 2023 року, ОСУВ “Таврія” виконувало такі завдання:

на Авдіївському операційному напрямку – не допустити оточення частин і підрозділів ЗС України, що обороняли Авдіївку та захоплення міста;

на Мар’їнському операційному напрямку – відбити наступ противника в районі Мар’їнки, не допустити прориву в напрямку на Курахове;

на Шахтарському операційному напрямку – не допустити захоплення противником м. Вугледар; утримати рубіж оборони південніше Рівнополя, Старомайорського, Урожайного, Золотої Ниви, Пречистівки;

на Мелітопольському операційному напрямку – прорвати оборону противника на напрямку Оріхів, Токмак;

знищити особовий склад, склади БК, ПММ, командні пункти і логістичні центри противника в оперативно-тактичній глибині.

Склад угруповань військ сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”

збройні сили російської федерації

ОСУВ “Таврія” протистояли три УВ противника: “Запорожье”, “Восток” і “Юг”. УВ “Запорожье” діяло від Кам’янського до Новозлатополя, УВ “Восток” – від Новозлатополя до Володимирівки, УВ “Юг” – від Володимирівки до Широкої Балки (у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”). До складу УВ “Запорожье” входили 58 та 35 ЗВА, до складу УВ “Восток” – 5 та 36 ЗВА, а до складу УВ “Юг” – 2, 8 та 41 ЗВА³⁰³.

УВ “Запорожье” включало такі частини та підрозділи: 22 і 45 бр спп, 125, 439 і 503 мсп, 7 і 76 дшд, 42 мсд, 417 і 100 орб, 136, 38, 69 та 64 мсбр, 336 і 810 обрмп, а також шість мсп територіальних військ і чотири батальйони БАРС³⁰⁴.

УВ “Восток” включало такі частини та підрозділи: 127 мсд, 34, 60, 37 і 125 омсбр, 5 отбр, 40 і 155 обрмп, 14 обр спп, 11 і 116 омсп.

До складу УВ “Юг” входили наступні частини та підрозділи: 1, 5, 9, 15, 21, 30, 35, 39, 55, 74, 110, 114 і 132 омсбр, 283 абр, 239 тп 90 тд, 55 обрмп та підрозділи “шторм-з”³⁰⁵.

Угрупування військ противника прикривала авіаційна компонента. На ТОВ АР Крим вона нараховувала 57 літаків та до 58 вертольотів³⁰⁶.

ОСУВ “Таврія”

ОСУВ “Таврія” (командувач – бригадний генерал Олександр Тарнавський) складалось з таких угруповань: ОУВ “Запоріжжя” (командувач – генерал-майор Сергій Літвінов), що діяло на Запорізькому операційному напрямку, та ОТУ “Донецьк” (командувач – генерал-майор Едуард Москальов), що діяло на Авдіївському, Мар’їнському та Шахтарському операційних напрямках. Також у складі ОСУВ “Таврія” воєнні дії на Мелітопольському операційному напрямку вели 10 АК (командувач – бригадний генерал Василь Зубанич) та ОТУ “Марун” (командувач – генерал-майор Максим Миргородський)³⁰⁷.

В оперативному підпорядкуванні ОСУВ “Таврія” діяли такі частини та підрозділи:

на Авдіївському та Мар’їнському операційних напрямках: 109, 116 та 129 обр ТрО, 23, 31, 47, 53 і 110 омбр, 59 омпбр, 2 дшб 95 одшбр та 79 одшбр, 2 омб опбр, 142 опбр, 55 оабр, 45 осб, 1 отбр, 148 оабр, 48 ібр, 3 оп та 8 п СпП ССО ЗС України, 5 загін ЦСП “Омега” НГУ, ЦСО “А” СБУ та 9 прикордонний загін ДПСУ. Командування ОСУВ “Таврія” продовжило здійснювати маневри підрозділами і частинами для відбиття наступу противника. Зокрема, із Запорізького на Авдіївський та Мар’їнський операційні напрямки були перекинуті підрозділи 46 оаебр, шб “Скала”, 116 омбр, 74 орб³⁰⁸;

на Шахтарському операційному напрямку: 58 омпбр, 72 омбр, 1 отбр, 3 омб опбр, 74 орб³⁰⁹;

на Запорізькому операційному напрямку: 33, 117 та 118 омбр (10 АК), 71 оєбр, 82 одшбр (ОТУ “Марун”), 65 омбр, 128 огшбр, 4 отбр, 14 оп БпАК, 48 оабр, 78 одшп, 130 і 132 орб, 11 бр НГУ, 3, 14, 15 брп НГУ, 102, 110 та 127 обр ТрО³¹⁰.

Характер воєнних дій у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”

В оперативних зведеннях ГШ ЗС України, опублікованих протягом листопада 2023 р., у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія” виділялися такі операційні напрямки: Авдіївський, Мар’їнський, Шахтарський, Запорізький та Мелітопольський.

На Авдіївському та Мар’їнському операційних напрямках противник проводив наступальну операцію, на Запорізькому та Шахтарському – вів локальні наступальні дії, а на Мелітопольському напрямку – оборонявся та здійснював численні контратаки.

ОСУВ “Таврія” вело оборонну операцію на Авдіївському, Мар’їнському, Шахтарському та Запорізькому напрямках і наступальну операцію на Мелітопольському.

Авдіївський операційний напрямок. У першій декаді місяця з 01 по 06 листопада противник системно нарощував інтенсивність штурмових дій, збільшуючи їх кількість з 7 до 20 за добу. З 07 по 09 листопада противник зменшив інтенсивність наступальних дій, ймовірно, через погіршення погодних умов та перегрупувався. Наступальні дії противника забезпечувались постійними авіаударами та артилерійськими обстрілами.

На південь від Авдіївки противник з 01 по 05 листопада щодня атакував позиції 53 омбр і 59 омпбр в районах Северного та Первомайського, а також 02-03 листопада – в районі Тоненького³¹¹. Мав успіх на схід від Первомайського. 06-08 листопада противник знову атакував у районі Тоненького, Первомайського та Северного,

а 09-10 листопада локалізував наступальні дії до району Первомайського. Бої в районі Северного носили зустрічний характер, зс рф змогли потіснити підрозділи 53 омбр на схід від Северного, однак не змогли закріпитися і відступили³¹².

З 02 по 10 листопада противник силами 1 омсбр 1 АК атакував в районі Авдіївки. Успіху не мав. Як зазначив прес-офіцер 110 омбр, зс рф атакували групами кількістю 10-20 військовослужбовців, щоб виявити вогневі позиції українських військ³¹³.

У районі на північ від Авдіївки противник з 02 по 08 листопада силами 114 та 15 омсбр атакував в районі Степового, 08-09 листопада провів штурмові дії північніше, в районі Кераміка та Новокалинового³¹⁴. Противник мав успіх на схід від Бердичів³¹⁵. Зс рф штурмували АКХЗ, однак не змогли там закріпитися. Лінія фронту в районі Степового проходила вздовж залізниці. Спроби противника перейти її та закріпитися в Степовому були відбиті підрозділами 47 омбр. Для цього успішно застосовувалися БМП М2 Bradley³¹⁶, FPV-дрони й артилерія. Також значного поширення отримали октокоптери з тепловізійним прицілом, що могли уражати ворожі позиції й ОВТ у нічний час доби. У свою чергу, командир 2 омб опбр Ігор Губаренко зазначив, що 80% техніки противника знищувались на мінно-вибухових загородженнях на рубежах переходу в атаку³¹⁷.

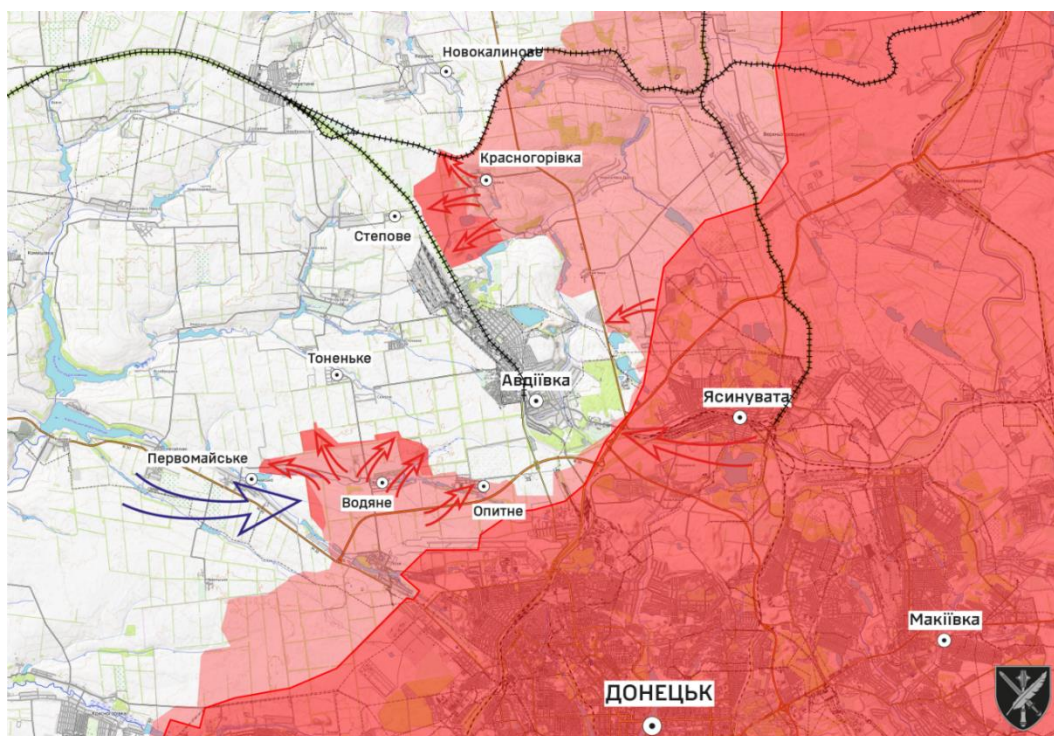
Бойові дії в Авдіївському районі оборони чітко засвідчили тенденцію, коли противник здійснював наступальні дії у визначеному районі протягом декількох днів підряд, намагаючись прорвати оборонні рубежі ОТУ “Донецьк”.

У другій декаді місяця противник з 11 по 15 листопада щодня здійснював 17-18 штурмових дій, 17-18 листопада збільшив інтенсивність штурмових дій до 23-26, а 19-20 листопада зменшив інтенсивність наступу до 12-10 атак за добу³¹⁸. Також противник у цьому проміжку часу значно рідше застосовував авіацію.

На південь від Авдіївки противник 11-13 листопада атакував у районі Северного, 12-16 листопада – в районі Первомайського, а 13 листопада – в районі Тоненького та Водяного. Успіху не мав. Штурмові дії в районах Тоненького, Северного та Первомайського 17, 19 та 20 листопада також були безуспішними. У районі Авдіївки у другій декаді листопада противник щодня здійснював наступальні дії та мав просування в районі промзони міста біля станції Ясинувата-2³¹⁹.

На північ від міста противник зосередив зусилля на збільшенні виступу та недопущенні контратак підрозділів ОТУ “Донецьк” на Красногорівку, як головний логістичний центр наступу та розгортання військ. З 11 по 15 листопада противник атакував на напрямку Красногорівка, Новокалинове, мав успіх на південь від останнього східніше залізниці³²⁰. Однак уже 17 листопада підрозділи ОТУ “Донецьк” повернули частину втрачених позицій. 16-17 листопада противник атакував в районі Степового, його штурмові групи заходили в село, однак не змогли там закріпитись. 18-20 листопада противник безуспішно атакував у районі на схід від Новобахмутівки та на південь від Новокалинового і Кераміка. Крім того, противник продовжив здійснювати спроби закріпитися на АКХЗ, успіху не мав. Штурми АКХЗ починалися з артпідготовки з важкого піхотного озброєння (зазвичай СПГ-9), вогню танків і БМП з метою зруйнувати укріплені позиції українських військ. Далі противник наносив вогневе ураження мінометами, одночасно застосовуючи димові боєприпаси для прикриття піхоти, яка наступала малими групами³²¹. Також були зафіксовані випадки

використання противником МТ-ЛБ з великою кількістю вибухівки в якості камікадзе³²².

Бойові дії на Авдіївському напрямку. Листопад 2023 року

У третій декаді листопада противник значно інтенсифікував наступальні дії, здійснюючи по 20-30 атак щодоби³²³. На південь від Авдіївки 21-26 листопада постійно наступав в районі Первомайського та Северного, 27 листопада атакував на північ від Опитного, в районах Северного і Тоненького. 28-29 листопада відновив штурмові дії в районі Первомайського та продовжив наступати в районі Тоненького, успіху не мав. У районі Авдіївки противник продовжив щодня здійснювати наступальні дії. Мав просування в районі промзони³²⁴.

На північ від міста противник 21-30 листопада атакував на схід від Новобахмутівки та на південь від Новокалінового. Мав незначне просування у цьому районі. Також зс рф 24-26 та 28-30 листопада здійснили штурмові дії в районі Степового, а 27 листопада східніше Бердичів і змогли добитися просування на захід³²⁵.

Мар'їнський операційний напрямок. У першій декаді листопада противник силами 5 омсбр 1 АК, 103 мсп 150 мсд та 39 омсбр 68 АК³²⁶ щодня здійснював штурмові дії в районі Мар'їнки та майже щодня в районі Новомихайлівки. Наступ зс рф відбувався за підтримки авіації та артилерії. Також 06 листопада противник наступав у районі на схід від Красногорівки³²⁷. Усі спроби ворога прорвати оборонну смугу 79 одшбр та приданих підрозділів були безуспішними³²⁸. Інтенсивність наступальних дій противника була досить високою протягом першої декади і становила в середньому 20 атак за добу. До третини усіх наступальних дій противник здійснював вночі. За можливості противник здійснював наступальні дії під прикриттям туману³²⁹.

У другій декаді листопада російські війська продовжили щодня наступати в районах Мар'їнки та Новомихайлівки, а також 19-20 листопада – в районах Перемоги і Красногорівки. Противнику вдалось просунутись у південно-західній частині Мар'їнки

та на південь від Новомихайлівки³³⁰. У порівнянні з першою декадою листопада противник зберіг інтенсивність наступальних дій.

У третій декаді листопада зс рф також щоденно наступали в районах Мар'їнки та Новомихайлівки (силами 5 омсбр 1 АК та 103 мсп 150 мсд на напрямку Мар'їнка, Георгіївка, 255 мсп 20 мсд на напрямку Олександрівка, Новомихайлівка та 39 омсбр 68 АК на напрямку Степне, Новомихайлівка)³³¹, 23 листопада – в районі Георгіївки та 28-29 листопада – в районі Красногорівки. Противник досяг часткового успіху у південно-західній частині Мар'їнки³³².

На Мар'їнському операційному напрямку очевидною була тактика противника по прориву оборонних рубежів ОТУ “Донецьк” на кількох визначених напрямках за рахунок щоденних атак. Крім того, якщо раніше після артилерійського обстрілу відбувалась піхотна атака, то восени 2023 року артилерійських обстрілів поменшало, натомість противник почав частіше застосовувати FPV-дрони. Для знищення однієї позиції застосовувалось не менше 30 баражуючих боєприпасів³³³.

Шахтарський операційний напрямок. У першій декаді листопада противник майже щодня, крім 05 листопада, за підтримки авіації здійснював наступальні дії силами 60 омсбр та 394 мсп в районі Старомайорська. Досягнув локального просування в районі на захід від села³³⁴. Ймовірно, російські війська намагались прорватися до Великої Новосілки, як важливого транспортного вузла. Безуспішними були наступальні дії зс рф південніше Пречистівки 02 та 09 листопада і Золотої Ниви 10 листопада³³⁵ з метою перерізати рокадну дорогу Т0509. Наступ противника в районі Микільського 01 листопада завершився для нього значними втратами (близько 18 од. військової техніки). Підрозділи 72 омбр нанесли вогневе ураження противнику ще до його розгортання у бойовий порядок³³⁶.

11 листопада противник здійснив 11 штурмових дій в районах Вугледара, Золотої Ниви та Старомайорська. Успіху не мав. Ймовірно, російські війська цим самим намагались ввести в оману командування ОТУ “Донецьк” щодо напрямку головного удару та недопущення зосередження резервів ОТУ “Донецьк”. У ході наступальних дій в районі Золотої Ниви 37 омсбр зс рф втратила не менше 1 БМП, 2 МТ-ЛБ і 1 танк. У відбитті цього наступу відзначились військовослужбовці 58 омбр³³⁷. У районі Вугледара противник під час наступу використав каркасні накриття для маскування піхоти, що не дозволяло виявити її за допомогою тепловізора³³⁸. 12 листопада противник продовжив здійснювати наступальні дії в районі Старомайорська, а 13 листопада – південніше Золотої Ниви. 14-15 листопада російські війська атакували в районі Старомайорська, а 15-16 листопада – на південь від Пречистівки. Протягом 18-20 листопада підрозділи зс рф здійснили від 3 до 10 атак за добу в районі Старомайорська³³⁹, мали просування на захід від села³⁴⁰.

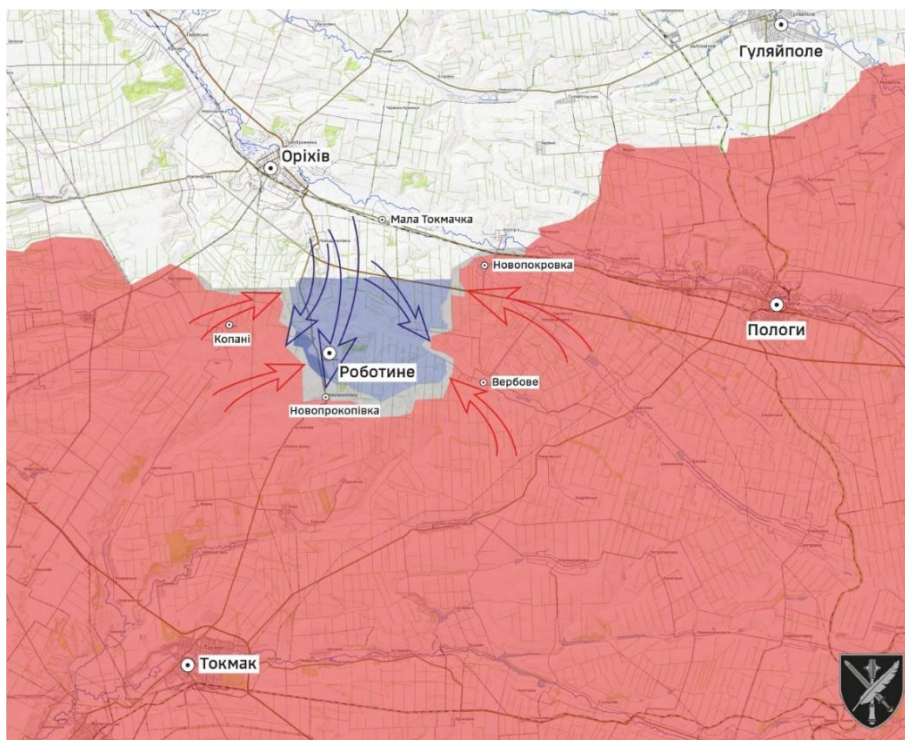
У третій декаді листопада підрозділи зс рф продовжили наступ з 21 по 23 листопада західніше та південно-західніше Старомайорська. Підрозділи 3 омб опбр та 58 омсбр не допустили втрат позицій. 25 листопада противник здійснив невдалі наступальні дії в районі на південь від Золотої Ниви та Старомайорська. 26-27 листопада російські війська здійснили перегруповування, а 28-29 листопада – відновили наступ південно-західніше Старомайорська та Пречистівки, але не мали успіху³⁴¹.

Запорізький операційний напрямок. Найбільш інтенсивні бойові дії на Запорізькому напрямку, як і у літньо-осінні місяці, велись у районі Роботинського

виступу. Бойові дії продовжували носити зустрічний характер, коли наступ 10 АК та ОТУ “Марун” чергувався з контрнаступальними діями 7 та 76 дшд і 42 мсд. Контрнаступальні дії противника в районі Роботинського виступу забезпечувались нанесенням послідовного вогневого ураження позицій наших військ авіацією (у перших двох декадах) й артилерією в районах Новоданилівки, Роботиного та Малої Токмачки.

01 листопада 10 АК мав частковий успіх у районі на захід від Роботиного³⁴². 02-03 листопада противник частково відновив втрачені позиції. 05-06 листопада російські війська вели безуспішні штурмові дії північно-західніше Вербового та західніше Роботиного. 06 листопада противник здійснив найбільшу кількість атак за першу декаду місяця – 10, вірогідно, з метою зупинити наступальні дії 10 АК і ОТУ “Марун”. Останні разом з 14³⁴³ та 15³⁴⁴ брп НГУ успішно наступали на північний захід та захід від Вербового 06-07 листопада³⁴⁵. В ході наступальних дій військовослужбовці 46 оаебр взяли в полон сім російських солдатів³⁴⁶. 09-10 листопада противник контратакував в районі Роботиного та Вербового, мав частковий успіх. На захід від Роботинського виступу противник здійснив невдалі наступальні дії в районах Нестерянки та П’ятихаток 05 листопада. На схід від Роботинського виступу зс рф безуспішно наступали в районі Червоного 06 листопада. Вірогідно, наступальні дії противника у вказаних районах велись з метою відволікти сили та засоби ОСУВ “Таврія” від напрямку головного удару³⁴⁷.

У другій декаді противник 11 та 13 листопада вів штурмові дії в районі Роботиного, успіху не мав. У свою чергу, ОТУ “Марун” здійснили просування на північний захід від Вербового. Наступальне угруповання ОСУВ “Таврія” мало успіх на захід від Роботиного, натомість противнику вдалось просунутись на захід від Новопокровки³⁴⁸. На схід від Роботинського виступу 15 листопада противник за підтримки авіації наступав в районі Новодарівки, але не мав успіху³⁴⁹.

Бойові дії на Мелітопольському напрямку. Листопад 2023 року

У третій декаді місяця підрозділи зс рф посилили інтенсивність наступальних дій в районі Роботинського виступу. 21-22 листопада противник наступав в районі Роботиного. 23 листопада підрозділи зс рф здійснили штурмові дії західніше Вербового. 24-25 листопада, здійснюючи по 7-8 атак за добу, противник наступав західніше Роботиного та Новопркопівки. 26 листопада російські війська вели штурмові дії західніше Вербового. 27 листопада противник знову намагався повернути втрачені позиції західніше Роботиного та Новопркопівки, а 28-30 листопада західніше Вербового та Роботиного. 108 дшп 7 дшд зс рф зумів повернути частину раніше втрачених позицій в районі Вербового³⁵⁰. У третій декаді листопада противник майже не завдавав авіаудари по позиціях українських військ в районі Роботинського виступу (окрім 21 листопада), ймовірно, через несприятливі погодні умови³⁵¹. Наступальне угруповання ОСУВ “Таврія” мало успіх на південний захід від Роботиного 22-23 листопада, захопивши частину головної смуги оборони противника³⁵². На захід від Роботинського виступу противник здійснив безуспішні наступальні дії в районі Кам’янського 21 листопада.

Водночас частини та підрозділи РВіА ОСУВ “Таврія” разом з ПС ЗС України продовжили виснажувати та дезорганізовувати противника шляхом нанесення ураження по складах з БК і ПММ, командних пунктах і логістичних маршрутах в його оперативно-тактичній глибині. Зокрема, 05 листопада у селищі Седове був уражений склад боєприпасів³⁵³. 07 листопада нанесено ракетний удар по центру підготовки операторів БпЛА в Донецьку³⁵⁴. 10 листопада уражено портовий нафтовий термінал у Феодосії³⁵⁵. 11 листопада нанесено удар по штабу противника в Мелітополі, де відбувалась нарада офіцерів фсб та росгвардії³⁵⁶. 24 листопада завдано удару по військовій частині в Джанкої й уражено об’єкти ППО противника³⁵⁷.

Результати

У листопаді 2023 року противник досягнув таких результатів:

на Авдіївському операційному напрямку – зумів досягти незначного просування на північ від Авдіївки та в районі промзони міста, разом з тим не зміг оточити та знищити підрозділи ОТУ “Донецьк” в Авдіївці й захопити місто;

на Мар’їнському операційному напрямку – зумів потіснити підрозділи ОТУ “Донецьк” на заході Мар’їнки та на південь від Новомихайлівки, не прорвав оборону українських військ у районі м. Мар’їнки;

на Шахтарському операційному напрямку – не оволодів м. Вугледар і не зумів прорвати оборону ОТУ “Донецьк” на напрямках Завітне Бажання, Старомайорське, Новодонецьке, Золота Нива, Новомайорське, Пречистівка;

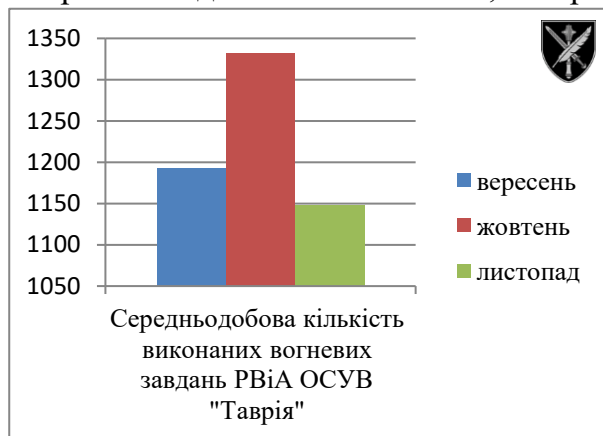
на Запорізькому операційному напрямку – зумів утримати рубіж оборони Кам’янське, Жереб’янки, Нестерянка, Копані, Новопркопівка, Вербове, Новопокровка, Лугівське, Мирне, Дорожнянка, Марфопіль, Новозлатопіль, Приютне; зберіг контроль над Запорізькою АЕС.

ОСУВ “Таврія” у листопаді досягло таких результатів:

на Авдіївському операційному напрямку – не допустило оточення та захоплення м. Авдіївки;

на Мар'їнському операційному напрямку – не допустило прориву в напрямку на Курахове;

на Шахтарському операційному напрямку – утримало м. Вугледар і рубіж оборони південніше Рівнополя, Старомайорського, Урожайного, Золотої Ниви та

Пречистівки;

на Мелітопольському операційному напрямку – не спромоглось прорвати оборонні рубежі противника на напрямку Оріхів, Токмак;

у листопаді РВіА ОСУВ “Таврія” виконали в середньому 1148³⁵⁸ вогневих завдань щодоби, що на 15% менше, ніж у жовтні. Було уражено 1176 одиниць ворожого ОВТ (на 15% менше, ніж у жовтні), 48 складів із БК (на 15% менше, ніж

у жовтні). Загальні та безповоротні втрати противника становили 14755 військовослужбовців (на 5% більше, ніж у жовтні), з них полонених – 70 (на 11 % менше, ніж у жовтні)³⁵⁹.

Висновки

Аналіз оперативної обстановки та ходу воєнних дій у листопаді 2023 року в зоні відповідальності ОСУВ “Таврія” дозволяє зробити такі висновки:

для прориву оборонних рубежів ОСУВ “Таврія” противник сконцентрував сили та засоби на вузьких ділянках фронту (в районах Степового, Новокалинового Первомайського, Мар'їнки, Новомихайлівки, Старомайорського), де здійснював більшу частину наступальних дій. Втім, така тактика не дозволила противнику виконати поставлені завдання;

продовження наступальної операції противника на Авдіївському напрямку не принесло йому очікуваних результатів і супроводжувалося зростанням втрат;

наступальні дії противника на Шахтарському напрямку залишались малоефективними;

ОСУВ “Таврія” було змушене зосереджувати для проведення наступальної операції на Мелітопольському напрямку все менше сил і засобів та не досягло бажаних результатів.

2.4. У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСУВ “ОДЕСА”

Загальна характеристика оперативної обстановки у зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”

Оперативна обстановка в зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”³⁶⁰ у листопаді залишалась напруженою, але контрольованою. Протяжність лінії фронту не зазнала суттєвих змін і складала 362 км.

Оперативна обстановка в зоні відповідальності ОСУВ “Одеса” визначалась діями українських військ по утриманню та розширенню плацдармів на східному березі

Дніпра, спробами противника вибити їх звідти, авіаційними ударами та артилерійськими обстрілами зс рф західного берега Дніпра та завданням повітряних ударів противником по об'єктах портової, військової та критичної інфраструктури.

У листопаді підрозділи ОСУВ “Одеса” утримували плацдарми на східному березі Дніпра в районах н.п. Кринки, Підстепне, Дачі. Щоб вибити їх, противник щодня здійснював близько 10 атак, а також наносив вогневе ураження по населених пунктах, які можна було використати як бази для організації ротації та матеріально-технічного забезпечення захисників плацдармів. Інтенсивність обстрілів населених пунктів на правобережжі Дніпра була найбільшою у першій декаді листопада, у другій та третій декадах – дещо зменшилась і залишалась сталою.

Фактором загострення оперативної обстановки залишались удари противника засобами повітряного нападу в оперативно-тактичній глибині ОСУВ “Одеса”. Їх інтенсивність залишалась сталою, противник у середньому що два дні наносив удар з використанням БпЛА “Герань” або ж різного типу ракет.

Завдання сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”

Аналіз дій зс рф у листопаді засвідчив, що перед ними стояли такі завдання:

на Херсонському операційному напрямку – утримати рубіж оборони Покровське (Кінбурнська коса), Рибальче, Гола Пристань, Олешки, Піщанівка, Козачі Лагері, південніше Криноку, Корсунка, Нова Каховка, східний берег Каховського водосховища; вибити українські частини та підрозділи з плацдармів на східному березі Дніпра в районі Дач, Піщанівки та Криноку;

зруйнувати об'єкти портової інфраструктуру Одеської області.

Як впливає з характеру бойових дій, ОСУВ “Одеса” у листопаді мало такі завдання:

утримати й розширити плацдарми на східному березі р. Дніпро в районі Дач, Піщанівки та Криноку;

забезпечити протиповітряну оборону важливих об'єктів у зоні відповідальності від засобів повітряного нападу противника;

знищити особовий склад, склади БК, ПММ, командні пункти і логістичні центри противника в оперативно-тактичній глибині.

Склад угруповань військ сторін у зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”

збройні сили російської федерації

ОСУВ “Одеса” протистояло УВ “Днепр”, основу якого становили підрозділи 49 та 18 ЗВА. 49 ЗВА займала оборонні рубежі на північ від Нової Каховки, 18 ЗВА – на південь від міста. У їх складі були зафіксовані такі частини та підрозділи: 439 рабр, 810 обрмп, 127 орбр, 205 омсбр, 126 обрбо, 24, 26, 70, 144, 205 і 385 мсп, 177 опмп, 328 і 337 дшп 104 дшд, 227 абр і 10 обрспп³⁶¹.

На кінець листопада до бойового складу УВ “Днепр” входили: 65701 військовослужбовець, 406 танків, 948 ББМ, 494 артилерійські системи, 79 РСЗВ, до 8 одиниць ОТРК. У порівнянні з жовтнем 2023 року, кількість військовослужбовців збільшилась на 4 тисячі осіб, однак чисельність військової техніки зменшилась. Зокрема, танків на 90 одиниць, ББМ на 15 одиниць, артилерійських систем на 72 одиниці. Таким чином, противник наростив чисельність УВ “Днепр” живою силою, але

не забезпечив його достатньою кількістю військової техніки. Сили УВ “Днепр” були об’єднані у 9 бригад, 18 полків, 9 окремих батальйонів, 5 зведених тактичних загонів типу БАРС і “шторм-з”³⁶².

ОСУВ “Одеса”

ОСУВ “Одеса” (командувач – бригадний генерал Андрій Гнатов) складалось з наступних угруповань: Херсонський напрямок – ОУВ “Херсон” (командувач – бригадний генерал Михайло Драпатий), Одеський і Миколаївський напрямки – ОУВ “Дунай” (командувач – бригадний генерал Володимир Отрощенко), Бессарабський напрямок – ТГр “Вінниця”, північно-західна ділянка та узбережжя Чорного моря – Угрупування різнорідних сил ВМС, а також угруповання морської піхоти “Катран” (командувач – генерал-лейтенант Юрій Содоль).

В оперативному підпорядкуванні ОСУВ “Одеса” перебували підрозділи СпП, МП ЗС України, ГУР МО України, сил ТрО ЗС України, НГУ, МВС, ДПСУ та СБУ, зокрема: 73 мц СпП ССО ЗС України, 140 орб, 35, 36, 37, 38 обрмп, 406 оабр, 208 збр, 11 обспп 112 обр ТрО, 106, 121, 123, 124, 126 обр ТрО, 14 оп, 48 ошб, РУБПАК 59 омпр, 11 обр НГУ, КОРД, ЦСО “А”³⁶³.

Характер воєнних дій у зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”

Херсонський операційний напрямок. Противник регулярно здійснював вогневе ураження позицій ОСУВ “Одеса” шляхом ведення артилерійських обстрілів та нанесення ударів авіацією й БпЛА. У першій декаді листопада російська авіація у середньому за добу завдавала 7 авіаударів з використанням 34 КАБів (у третій декаді жовтня – 37). Також противник щодня завдавав удари скидами боєприпасів з БпЛА та FPV-дронами. Зс рф здійснили у середньому 87 обстрілів за добу (у третій декаді жовтня – 75) з використанням 520 снарядів³⁶⁴ (у третій декаді жовтня – 454). Загалом противник дещо збільшив інтенсивність артилерійських обстрілів і зберіг на високому рівні інтенсивність нанесення авіаударів.

Основними районами нанесення вогневого ураження противником залишались населені пункти на західному березі р. Дніпро. Найбільшу кількість авіаударів пкс зс рф завдали в районі Берислава, Іванівки та Тягинок, в районі сіл вздовж західного берега колишнього Каховського водосховища (Республіканець, Новокаїри, Червоний Маяк, Новоберислав), а також в районі Антонівки, Львового, Придніпровського, Микільського та Наддніпрянського. Загалом авіаудари були завдані в районі 14 населених пунктів. Ймовірно, удари в районі цих населених пунктів завдавались з метою недопущення накопичення сил і засобів ОСУВ “Одеса” для форсування Дніпра. Зокрема, Тягинка, Іванівка та Львове знаходяться навпроти плацдарму українських військ в Кринках, Антонівка – напроти плацдарму в Дачах, Микільське та Наддніпрянське – навпроти плацдарму в Піщанівці. Удари по населених пунктах вздовж західного берега Каховського водосховища, вірогідно, мали превентивний характер і завдавались з метою не допустити десантних операцій на східний берег, враховуючи зменшення ширини русла річки. Найактивніше противник обстрілював Херсон (ймовірно, через важливість цього міста як логістичного центру), Берислав, Антонівку й Тягинку. Також OSINT-джерела повідомляли про артилерійські обстріли Кринки і Підстепного³⁶⁵.

Підрозділи ОУВ “Херсон” та морської піхоти продовжили утримувати позиції на східному березі Дніпра в районі Дач, Піщанівки та Кринок³⁶⁶. В оперативних зведеннях ГШ ЗС України з 02 по 17 листопада типовим було таке формулюванням щодо характеру воєнних дій: “В зоні відповідальності ОСУВ “Одеса” на Херсонському напрямку наші воїни ведуть контрбатареїну боротьбу, наносять вогневе ураження по тилах противника”.

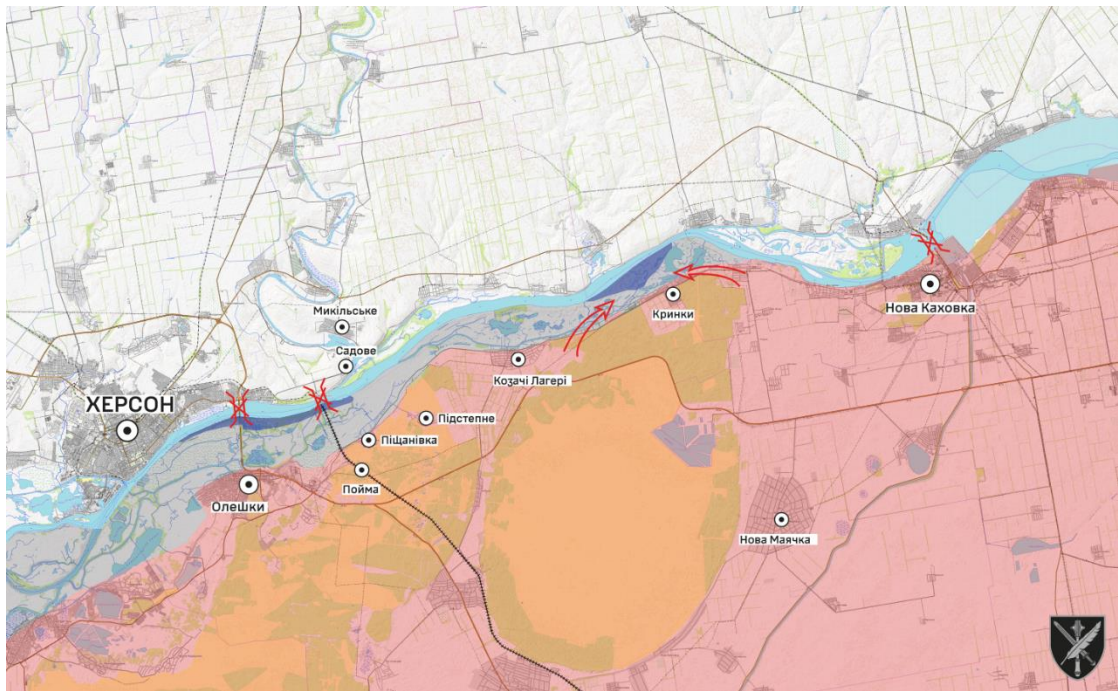
Про характер бойових дій на плацдармі українських військ у районі Кринок дає уявлення відео, опубліковане бійцями 35 обрмп. Зокрема, група противника чисельністю до взводу була знищена вогнем з дрібно- та середньокаліберної зброї морських піхотинців³⁶⁷. Щодня противник здійснював від 4 до 10 штурмів позицій ОУВ “Херсон” та угруповання морської піхоти на східному березі Дніпра.³⁶⁸ Спроби противника вибити підрозділи ОУВ “Херсон” з плацдармів вдало зупинялись вогнем артилерії та розрахунків ударних БпЛА з західного берега річки, що є вищим³⁶⁹, а також мінометним вогнем зі східного берега річки. Також командування ОУВ “Херсон” змогло перекинути декілька одиниць бронетехніки на східний берег Дніпра³⁷⁰. Матеріально-технічне забезпечення українських військ на плацдармах здійснювалось за допомогою човнів.

Крім того, для відбиття атак противника успішно застосовувались мінно-вибухові загородження. Вони встановлювались у тому числі з використанням БпЛА на попередньо розвіданих шляхах висування противника та маршрутах забезпечення³⁷¹. Зокрема, на мінно-вибухових загородженнях загинув заступник командувача 14 АК генерал-майор Владімір Завадський³⁷².

Дії українських морських піхотинців забезпечувались зведеним підрозділом РЕБ, що зміг нівелювати перевагу противника в БпЛА³⁷³. Варто зазначити, що обидві протиборчі сторони шукали методи захисту від ударів БпЛА. Якщо українська сторона активно застосовувала засоби РЕБ, то противник також перекривав піхотні траншеї з боків та зверху, у тому числі підручними засобами (наприклад, панелями з сонячних електростанцій)³⁷⁴.

У другій декаді листопада інтенсивність та кількість авіаударів суттєво не змінилась і становила в середньому 6 авіаударів за добу з використанням 30 КАБів. Також противник продовжив активно застосовувати скиди боєприпасів з БпЛА та удари FPV-дронами. Середньодобова кількість артилерійських обстрілів майже не змінилась³⁷⁵. Найбільшу кількість авіаударів противник продовжив завдавати в районі Тягинки та значно збільшив інтенсивність обстрілів Херсону³⁷⁶. Таким чином, противник зосередив зусилля на недопущенні здійснення маневрів ОУВ “Херсон” через Дніпро й організації матеріально-технічного забезпечення українських плацдармів. Наприклад, 17-18 листопада противник завдавав авіаудари в районі Тягинок, скинувши 73 КАБи.

17 листопада командування морської піхоти та ГШ ЗС України почали повідомляти про утримання плацдармів на східному березі Дніпра. З 18 листопада постійним щодо дій ОСУВ “Одеса” стало формулювання: “...наші воїни надалі утримують позиції на лівобережжі Дніпра...”³⁷⁷.

Бойові дії на Херсонському напрямку. Листопад 2023 року

17 листопада противник здійснив 12 невдалих атак з метою вибити підрозділи ОУВ “Херсон” зі східного берега Дніпра, 6 з яких вночі. Силами підрозділів 144 омсбр, 810 обрмп, 26 мсп 70 мсд, 177 опмп та 328 дшп 104 дшд противник атакував підрозділи ОУВ “Херсон” з флангів у напрямках Корсунка, Кринки та Козачі Лагері, Кринки. Вказані підрозділи змогли звузити плацдарм з флангів в районі Кринок, але не зуміли вибити українські війська з нього³⁷⁸. 17 листопада противник поніс у півтора рази більші втрати, ніж середні у листопаді (46 військовослужбовців проти 28 у середньому за добу). На іншому плацдармі північніше села Підстепне морські піхотинці утримали позиції біля сонячної електростанції.

Також підрозділи ОУВ “Херсон” зайняли позиції на о. Білогрудий та в північній частині Великого Потьомкінського о-ву, що перебували в “сірій” зоні³⁷⁹.

У третій декаді листопада противник посилив інтенсивність авіаційних ударів, застосовуючи в середньому 46 КАБів за добу (на 50% більше, ніж у другій декаді), а також продовжив завдавати удари різними типами БпЛА та здійснювати артилерійські обстріли підрозділів ОСУВ “Одеса”³⁸⁰. Російська авіація посилила інтенсивність ударів по районах населених пунктів на західному березі Каховського водосховища (Зміївка, Новоберислав і Берислав), населених пунктів на захід від о. Козацький (Миколаївка, Ольгівка та Львове), а також по Кринках (26 листопада 10 КАБів були випущені саме в районі цього населеного пункту). Також противник збільшив інтенсивність артилерійських обстрілів Херсону, щодня обстрілюючи його, а також Берислав, Антонівку, Іванівку та Львове³⁸¹.

Т. зв. російські військові блогери повідомляли, що українські морські піхотинці закріпились на окраїні лісу на південь від Кринок 21 листопада, 23 листопада противник зумів вибити їх звідти, а 28 листопада українські війська відновили тут свої позиції. 23 листопада противник атакував підрозділи морської піхоти у Кринках по напрямках Корсунка, Кринки та Козачі Лагері, Кринки, по рубежу Пойма, Піщанівка

та по напрямку Олешки, Дачі. Російські війська продовжили здійснювати наступальні дії малими піхотними групами чисельністю до відділення. Також противник скидав на позиції ОУВ “Херсон” в районі Дач аерозольні гранати К-51³⁸².

Зона відповідальності ОУВ “Дунай”. У зоні відповідальності ОУВ “Дунай” противник здійснив артилерійські обстріли населених пунктів на північному березі Дніпровсько-Бузького лиману, а саме: Дмитрівки (23 і 28 листопада), Очакова (01, 10, 11, 15, 19, 21-25, 28 і 30 листопада), Солончаків (02, 03, 08 та 17 листопада) і завдав авіаудар в районі Очакова (04 листопада). Вірогідно, зс рф наносили ураження по вказаних містах і селах з метою заборонити відновлення судноплавства на однойменних річках або ж не допустити проведення десантних операцій на Кінбурнській косі.

Відбиття повітряних ударів противника. У листопаді противник продовжив завдавати повітряні удари в зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”.

У ніч на 02 листопада противник завдав удару двома ракетами Х-59 у напрямку Одеської обл. Обидві ракети були знищені підрозділами ППО. Ракета Х-31 у Херсонській обл. не досягла цілі. Дві ракети “Оникс” втратили бойову спроможність на підльоті до узбережжя. У ніч на 03 листопада було знищено 11 БпЛА “Герань” та ракету Х-59. Однак відбулось влучання в інфраструктурний об’єкт Одеської обл. У ніч на 05 листопада ракета Х-59 пошкодила адміністративну будівлю інфраструктурного об’єкту в Одеській обл., а в районі Кривого Рогу аналогічна ракета була знищена. У ніч на 06 листопада противник завдав удару по Одесі ракетами “Оникс” та “Искандер-М”, нанісши руйнування промислового об’єкту та історичній забудові міста. Ракета Х-31П пошкодила житловий будинок у Херсоні, а Х-59 знищена силами ППО. 15 БпЛА “Герань” було знищено силами ППО. Однак влучанням було пошкоджено портову інфраструктуру Одеси. 08 листопада ракетою Х-31П уражено цивільне судно під прапором Ліберії. У ніч на 10 листопада над Миколаївською обл. знищено один БпЛА “Герань”³⁸³. Також противник завдав удар по Одеському порту ракетами “Оникс” та ракетою повітряного базування.

У ніч на 11 листопада силами ППО було знищено 4 од. БпЛА “Герань”, однак було влучання в Одеському р-ні. У ніч на 12 листопада противник завдав удару ракетами “Искандер-М” та Х-59, одна ракета Х-59 була знищена над Миколаївською обл. У ніч на 14 листопада противник застосував дві ракети Х-59 і одну Х-31П, одну ракету було збито. У ніч на 16 листопада над Миколаївською обл. збито один БпЛА “Герань”. Наступного дня над Миколаївською та Одеською обл. знищено два баражуючі боєприпаси. У ніч на 18 листопада над Миколаївською, Херсонською та Одеською обл. було знищено 8 БпЛА “Герань”, однак в Одеському р-ні відбулось влучання в енергетичний об’єкт. У ніч на 19 листопада силами мобільних вогневих груп Одеського Прикордонного загону та Морської охорони ДПСУ було знищено три БпЛА³⁸⁴.

У ніч на 21 листопада над Кіровоградською та Одеською обл. знищено три БпЛА “Герань”. У ніч на 22 листопада противник завдав удару ракетами Х-31П, що уразили об’єкти портової інфраструктури Одеси та Білгород-Дністровського р-ну. Також було завдано удару керованою авіабомбою по навігаційному коридору. Над Вінницькою та Дніпропетровською обл. було знищено два баражуючі боєприпаси. Наступної доби

російська авіація нанесла удар двома ракетами Х-59 по інфраструктурних об'єктах Миколаївської обл. та Криворізького р-ну. У ніч на 24 листопада противник наніс два авіаудари з використанням морських донних мін по навігаційному коридору, а над Миколаївською обл. знищено один БпЛА “Герань”. У ніч на 25 листопада підрозділами 208 збрб знищено три баражуючі боєприпаси, однак було нанесено ураження по інфраструктурних об'єктах Дніпропетровської та Кіровоградської обл. ракетами Х-59. У ніч на 30 листопада знищено 8 БпЛА “Герань” та одну ракету Х-59, однак дві ракети уразили інфраструктурні об'єкти в Миколаївській та Дніпропетровській обл.³⁸⁵

Удари по позиціях противника в його оперативно-тактичній глибині. 01 листопада у результаті нанесення удару по командному пункту УВ “Днепр” на Арабатській стрілці в с. Стрілкове загинуло три офіцери командування пдв зс рф. У ніч на 10 листопада в районі с. Чорноморське було уражено два десантні катери класу “Серна” з екіпажем та завантаженою бронетехнікою. За допомогою цих катерів здійснювалось матеріально-технічне забезпечення та ротація підрозділів на о. Тендрівська Коса та Кінбурнській косі. 10 листопада в Скадовському р-ні поблизу с. Гладківка було нанесено ураження по колоні противника, що перевозила БК та особовий склад³⁸⁶. 19 листопада в Каховському р-ні був уражений ЗРК “Панцир-С1”, а наступного дня було нанесено ураження по польовому аеродрому противника в с. Тарасівка³⁸⁷. 22 листопада було уражено командний пункт підрозділів СпП в районі Олешківських пісків³⁸⁸. Такі заходи зменшили спроможності противника по управлінню та забезпеченню УВ “Днепр”.

Результати

У ході бойових дій у листопаді зс рф мали такі результати:

на Херсонському операційному напрямку – утримали рубіж оборони Покровське (Кінбурнська коса), Рибальче, Гола Пристань, Олешки, Піщанівка, Козачі Лагері, південніше Кринок, Корсунка, Нова Каховка, східний берег Каховського водосховища;

не змогли вибити українські частини та підрозділи з плацдармів на східному березі Дніпра в районі Дач, Піщанівки та Кринок;

завдали пошкоджень низці об'єктів портової інфраструктури Одеси та ускладнили використання навігаційного морського коридору.

ОСУВ “Одеса” досягло таких результатів:

на Херсонському операційному напрямку – утримало плацдарми на східному березі р. Дніпро в районі Дач, Піщанівки та Кринок;

під час відбиття повітряних ударів противника було знищено 8 ракет та 78 БпЛА “Герань”;

противнику було завдано таких втрат: 796³⁸⁹ військовослужбовців (на 10% менше, ніж у жовтні), уражено 313 одиниць ОВТ (серед яких 127 артилерійських систем та мінометів, 10 ЗРК, 15 танків і 17 човнів), 11 польових пунктів боєпостачання, один склад ПММ та чотири пункти управління БпЛА, 12 спостережних пунктів³⁹⁰. Окрім цього, був уражений польовий аеродром.

Висновки

Аналіз оперативної обстановки та ходу воєнних дій у листопаді в зоні відповідальності ОСУВ “Одеса” дозволяє зробити такі висновки:

ОСУВ “Одеса” змогло утримати позиції на східному березі Дніпра у відриві від основних сил завдяки стійкості підрозділів морської піхоти та ТрО, налагодженні процесів матеріально-технічного забезпечення, ротації та евакуації, а також скоординованій роботі підрозділів РВіА, РЕБ та екіпажів БпЛА. Наступальні дії ОСУВ “Одеса” сковували одне з найбільших УВ противника та змусили його перекидати додаткові сили та засоби на Херсонський напрямок;

оборона противника продовжувала опиратися на бар’єрний рубіж р. Дніпро та панування в повітрі. Водночас противник перейшов до більш активних наступальних дій з метою вибити українські війська зі східного берега Дніпра, але не мав успіху. Повітряні удари зс рф продовжили завдавати значної шкоди портовій інфраструктурі півдня України.

2.5. ДІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ У ЧОРНОМОРСЬКІЙ ТА АЗОВСЬКІЙ ОПЕРАЦІЙНИХ ЗОНАХ

Характеристика морської обстановки

У листопаді 2023 року морська обстановка в Чорноморській операційній зоні зазнала змін: інтенсивність ведення бойових дій знизилась, а російська присутність у Чорному морі зменшилась. Противник здійснював контроль надводної та повітряної обстановки, шукав рішення для протидії новим тактичним прийомам, що застосовувались підрозділами і частинами ЗС України в ході ведення бойових дій на морі. Через складні погодні умови у Чорному морі в листопаді ворог знизив інтенсивність застосування авіації.

Угруповання різнорідних сил утримувало тактичну ініціативу в північно-західній частині Чорноморської операційної зони та здійснило атаки на засоби ворога в східній частині Кримського півострова.

Кліматичні умови в Чорному морі у листопаді ускладнились. У першій половині місяця в Одеській обл. оголошувалось штормове попередження – 04, 08, 11 та 12 листопада, посилювався вітер до 19-24 м/с. Температура повітря у першій половині місяця була: вночі +8-10°C, вдень: 14-20°C³⁹¹. У другій половині місяця штормове попередження оголошувалося 18, 24 та 26-28 листопада. Температура повітря у другій половині місяця коливалася: вночі від +1-2°C до 2-4°C морозу, вдень – від +8-10°C до +1-5°C. Сила вітру коливалася від 19-24 м/с до 25-30 м/с. 26-27 листопада висота хвиль у Чорному морі досягала 30-50 дм. Порти на північно-західному узбережжі моря в цей проміжок часу припинили роботу³⁹².

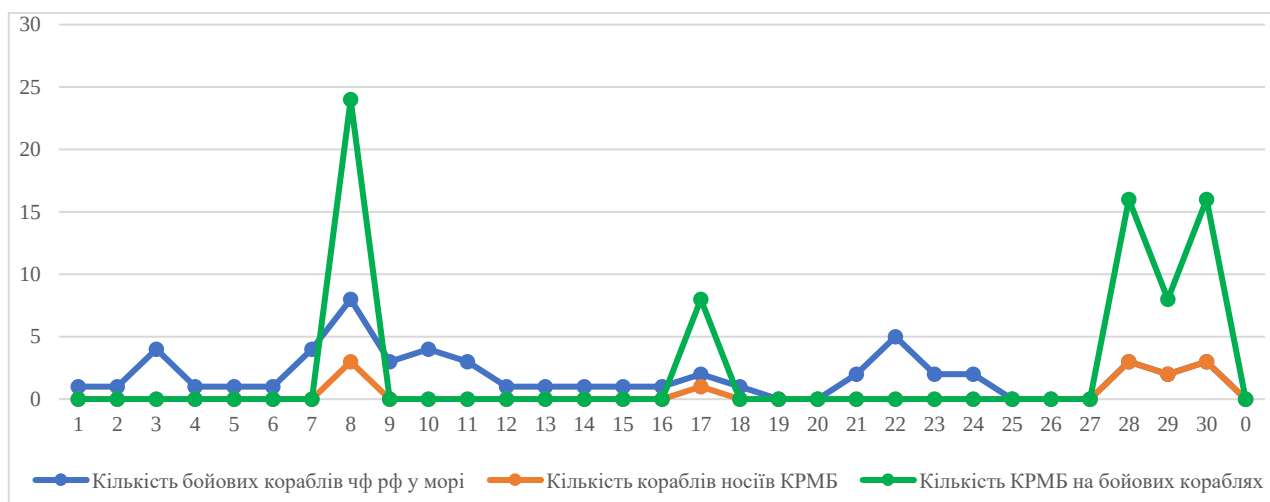
Засоби масової інформації повідомляли про наслідки штормів у кінці листопада. Так, в Одеській обл. без електроенергії залишилися 179 населених пунктів. 26-29 листопада негода знищила російські фортифікаційні споруди в тимчасово окупованому Криму – хвилі висотою до дев'яти метрів знищили раніше споруджену противником на пляжах Євпаторії лінію оборони³⁹³. Шторми в Чорному морі призвели до втрат і пошкоджень цивільних суден. Так, 20 листопада турецьке вантажне судно “Kafkametler” (на борту – 12 членів екіпажу) прямувало з російського порту Темрюк із вантажем феросплавів, подало сигнал лиха біля м. Ереклі. Турецька влада пізніше заявила, що воно затонуло³⁹⁴. 26 листопада в морі біля узбережжя м. Анапа (район селища Витязево, рф) сильний шторм викинув на мілину суховантажне судно “Blue Shark” під прапором Белізу³⁹⁵. 29 листопада судно “Матрос Шевченко” спробувало вийти у відкрите море з порту “Кавказ” (рф). Сильні пориви вітру навалили його на судно “Матрос Позинич” і разом їх кинули на теплохід “Кавказ-5”³⁹⁶.

У листопаді 2023 року мінна небезпека у Чорному морі через шторми посилювалась. Шторм у кінці листопада розірвав сітки бонів і розсіяв мінні поля – в результаті міни дрейфували по всьому північно-західному району Чорного моря. 16 листопада біля берегів Одеської обл. балкер “Georgia S” під прапором Ліберії, який із вантажем пшениці вийшов з порту “Південний”, натрапив на морську міну. Цивільне судно, перебуваючи на південному сході від о. Зміїний, дало сигнал лиха, хоча ушкоджень не зазнало і рухалось за встановленим маршрутом³⁹⁷. Мінна небезпека була посилена ще й діями противника, який зі своїх літаків здійснював скидання донних

авіаційних мін типу МДМ-3 на маршрут прямування суден в українські чорноморські порти³⁹⁸.

Продовжувала діяти “тристороння ініціатива” Болгарії, Румунії та Туреччини щодо спільної протидії мінній загрозі в Чорному морі. Але Туреччина продемонструвала власний підхід до цих заходів. Так, в другій половині листопада командувач ВМС Туреччини адмірал Е. Татліоглу висловився проти присутності в Чорному морі військово-морських сил інших країн-союзників по НАТО, в тому числі США³⁹⁹.

На бойову діяльність противника у листопаді мали суттєвий вплив два основних чинники – це удари Сил оборони України і шторми. На бойове чергування в море російські бойові кораблі виходили епізодично, активність фіксувалась 08, 17 і 28-30 листопада (Див. діаграму).

Кількість бойових кораблів чл рф, у тому числі кораблів-носіїв КРМБ з ракетами у залпі, розгорнутих в акваторії Чорного моря у листопаді 2023 року (за матеріалами ВМС ЗС України)

В Азовській операційній зоні у листопаді 2023 року ситуація не змінювалась. Противник виводив на бойове чергування один бойовий корабель, якщо це дозволяли погодні умови.

З приморського напрямку противник продовжував атакувати об’єкти на території України, застосовуючи БпЛА “Герань”. За інтенсивністю ударів листопад залишився середньостатистичним місяцем у хроніці війни. Однак 25 листопада відбулося наймасовіше за останні місяці застосування противником ударних БпЛА – 75 од. (з них 74 од. збито)⁴⁰⁰.

Сили оборони України в листопаді продовжували утримувати контроль над північно-західною ділянкою Чорного моря, забезпечували діяльність створеного дипломатичними зусиллями транспортного маршруту в межах територіальних вод прибережних країн від Босфору до територіальних вод України, в тому числі й зусиллями українських підрозділів морських безпілотних апаратів. У листопаді 2022 року Україна повідомила про створення флоту таких апаратів. За час, що минув, цією зброєю було пошкоджено або потоплено сім бойових кораблів чл рф: фрегат “Адмірал Макаров”, тральщик “Иван Голубец”, середній розвідувальний корабель “Иван Хурс”, патрульний корабель “Сергий Котов”, ВДК “Новороссийск”, десантні катери “Акула” та “Серна”, а також виносний пристрій для прийому нафти⁴⁰¹.

Завдання сторін

У листопаді 2023 року противник основні зусилля в Чорноморській та Азовській операційних зонах зосереджував на:

нанесенні повітряних ударів з морського напрямку по важливих об'єктах і населених пунктах України;

контролі надводної, підводної та повітряної обстановки в акваторії Чорного моря;

охороні та обороні районів базування сил;

переміщенні матеріально-технічного забезпечення в інтересах забезпечення угруповань військ в Південній операційній зоні;

передислокації сил і засобів чф у північно-східну частину Чорноморської операційної зони.

Сили оборони України у листопаді 2023 року в Чорноморській та Азовській операційних зонах здійснювали:

захист судноплавства і портової діяльності держави;

нанесення ураження по силам і засобам противника на ТОТ Криму;

спостереження за надводною обстановкою у Чорноморській та Азовській операційних зонах;

протиповітряну оборону України з морського напрямку;

охорону та оборону районів базування сил та районів виконання бойових завдань.

Склад угруповань ВМС

Чф зс рф. Чорноморська операційна зона. Станом на 2 листопада 2023 року противник зосереджував кораблі та підводні човни – носії КРМБ в ВМБ Новоросійськ: два фрегати проекту 11356, три корвети проекту 21631 “Буян-М” та чотири субмарини проекту 636.6. Інший корабельний склад чф рф розміщався на двох ВМБ та декількох пунктах базування.

Азовська операційна зона. Діяло угруповання з шести бойових кораблів/катерів.

ВМС ЗС України. Морська складова: два дивізіони надводних кораблів, два дивізіони кораблів охорони рейду, 385 окрема бригада морських безпілотних комплексів спеціального призначення, дивізіон допоміжних суден і дивізіон суден забезпечення. *Річкова складова:* річкова флотилія у складі 26-го і 27-го окремих дивізіонів річкових катерів.

Морська піхота ВМС ЗС України; окрема морська авіаційна бригада; берегові ракетно-артилерійські війська.

Особливості виконання завдань ВМС у Чорноморській операційній зоні

Протягом листопада 2023 року противник неодноразово завдавав ударів засобами повітряного нападу по об'єктах на українському узбережжі – пріоритетним напрямком таких ударів залишалася Одещина. Завданням ворога було знищення об'єктів портової і енергетичної інфраструктури регіону, для чого він застосовував такі

види ЗПН: балістичні ракет “Искандер-М, протикорабельні ракети П-800 “Оникс”, крилаті авіаційні ракети Х-31 та Х-59, БпЛА “Герань”.

Застосовані противником ЗПН на Одеському напрямку		
№	Тип ЗПН	Орієнтовна кількість, од.
1	БР “Искандер-М”	1
2	ПКР П-800 “Оникс”	3
3	КАР Х-31	4
4	КАР Х-59	4
5	БпЛА “Герань”	>55

Запуски безпілотних апаратів противник здійснював з південно-східного (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф) та південного напрямків (мис

Чауда, тимчасово окупована територія Криму). Маршрут польоту апаратів противник будував у два способи: через окуповані території Херсонської обл. та Миколаївську обл., а також над водами Чорного моря. Таки чином, ворожі БпЛА заходили на цілі в Одеській обл. як з північно-східного, так і з південно-східного напрямків. Під час польоту БпЛА маневрували, використовували рельєф місцевості, русла річок, та кружляли у визначених районах, викриваючи позиції української ППО.

Противник продовжував вживати заходів щодо заборони цивільного судноплавства у північно-західній ділянці Чорного моря. Не маючи спроможності задіяти бойові кораблі Чорноморського флоту внаслідок відсутності ефективної протидії українським надводним безекіпажним комплексам та БРК “Нептун”, ворог застосовував асиметричну тактику постановки морських мін силами і засобами тактичної авіації. Зокрема, така діяльність противника фіксувалася 01, 11-12 і 22-23 листопада. Протягом місяця ворожа авіація здійснила скидання до 15 од. морських донних мін у райони функціонуючих морських шляхів України⁴⁰². Однак ці заходи не спричинили суттєвого негативного ефекту на роботу морського коридору – в листопаді 110 суден вивезли 3,8 млн тонн товарів з українських портів (для порівняння – у жовтні було вивезено 2 млн тонн на 52 суднах)⁴⁰³.

У листопаді 2023 року активність використання кораблів Чорноморського флоту противником для виконання бойових завдань була низькою. Лише наприкінці місяця фіксувалося стабільне виведення противником носіїв КРМБ. Так, 28 листопада на бойове чергування вийшло два підводних човна, а 30 листопада до них долучився фрегат “Адмірал Макаров”. Сумарний залп КРМБ цього угруповання противника зріс до 16 одиниць⁴⁰⁴. Разом з тим, за весь місяць ворог жодного разу не застосував КРМБ “Калибр” для завдання ракетних ударів по об’єктах на території України.

Попри складну морську обстановку, противник використовував морські шляхи у Чорноморській операційній зоні для перевезень. Так, з 01 по 30 листопада в інтересах рф прохід Керч-Снікальською протокою здійснили: до Чорного моря – 321 суден, з них 76 продовжили рух у напрямку протоки Босфор; до Азовського моря – 352 судна, з них 95 рухались із Босфору. Зазначені судна здійснювали рух із порушенням Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі (SOLAS), вимикаючи системи автоматичної ідентифікації⁴⁰⁵.

Сили оборони України у листопаді продовжували бойові дії в Чорному морі. Так, 04 листопада тактична авіація ПС ЗС України крилатими ракетами “SCALP-EG” завдала ракетного удару по суднобудівному заводу “Залив” у Керчі (найбільший судноремонтний завод у Східній Європі). Критичних пошкоджень зазнав малий ракетний корабель “Аскольд”. Ракети влучили в центральну частину корпусу корабля,

де було розміщено основну систему озброєння – вісім вертикальних пускових установок для запуску КРМБ “Калибр” та/або П-800 “Оникс”⁴⁰⁶.

*Результати влучання по МРК “Аскольд” на суднобудівному заводі “Залив” у м. Керч
(Фото з відкритих джерел, оприлюднено 06 листопада 2023 року)*

10 листопада підрозділи спецпризначення ГУР МО України провели нічну операцію на ТОТ Криму, де в районі бухти Вузька морськими безекіпажними дронами уразили два російські десантні катери: один проекту 1176 “Акула”, інший новіший – проекту 11770 “Серна” (після ураження затонули). На катерах перебував екіпаж та завантажена броньована техніка, зокрема БТР-82⁴⁰⁷.

У другій половині листопада Збройні Сили України продовжили комплексні операції з ліквідації російських військових об’єктів на ТОТ Криму. Для цього проводилась агентурна і електронна розвідка. Задіювались частини спеціального призначення та розвідувальна авіація. Завдавались удари по засобам ППО у західній частині півострова Крим. Лише на заключному етапі здійснювались пуски авіаційних ракет або удари морськими безекіпажними дронами.

Результати

Хоча складні погодні умови (шторми) в акваторії Чорного моря знизили активність військово-морських сил, аналіз дій протиборчих сторін засвідчив, що сторони досягли таких результатів:

ВМС ЗС України забезпечили захист цивільного судноплавства в українських територіальних водах і портової діяльності держави;

заходи противника щодо заборони цивільного судноплавства у північно-західній ділянці Чорного моря успіху не мали;

Сили оборони України в листопаді провели низку спеціальних операцій, знищивши малий ракетний корабель і два десантні катери;

Висновки

Зростання ефективності функціонування морського коридору у листопаді 2023 року майже удвічі, порівняно з попереднім місяцем, стало результатом застосування Збройними Силами України асиметричної тактики ведення війни на морі, що включала кілька складових: утримання контролю над частиною узбережжя Чорного моря; заборона застосування противником військово-морських сил у північно-західній ділянці Чорного моря; застосування нових зразків ОВТ (безекіпажних надводних апаратів) для знищення ворожих кораблів і поступового витіснення сил і засобів ВМС противника у місця базування; нанесення ураження кораблям противника у місцях базування. Комплексне застосування Військово-морських, Повітряних Сил ЗС України, підрозділів спеціального призначення ГУР МО України і Служби безпеки України дозволило Силам оборони ослабити ворожі сили на Чорному морі.

2.6. ДІЇ АВІАЦІЇ ТА ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ

Характеристика повітряної обстановки

Загальна характеристика повітряної обстановки. В листопаді 2023 року протиборчі сторони продовжували активно застосовувати бойову авіацію і широкий спектр засобів повітряного нападу для ведення бойових дій. Агресор застосовував оперативно-тактичну авіацію для авіаційної підтримки наступальних і оборонних дій своїх сухопутних військ на більшості напрямків, завдавав масованих ракетних і авіаційних ударів по важливих об'єктах на території нашої держави.

Сили оборони України продовжували ведення протиповітряної оборони по всій території України, а також провели низку спеціальних повітряних наступальних операцій з метою зниження бойових спроможностей ворога.

Попри міжнародні санкції та зниження темпів виробництва, російський ОПК продовжував випускати нові літаки для поповнення втрат оперативно-тактичної авіації ПКС зс рф: у листопаді авіапарк російських повітряних сил поповнився декількома партіями нових літаків Су-34⁴⁰⁸ та Су-35⁴⁰⁹. Окрім цього, за останній рік росіяни суттєво посилили спроможності свого ОПК щодо відновлення та модернізації літаків стратегічної, оперативно-тактичної, армійської авіації – на підприємствах авіаційної промисловості побудовано нові збиральні цехи, ангари, розгорнуто виробництво БпЛА⁴¹⁰. Також противник відновив роботу над проектом радянського висотного літака-розвідника М-55 “Геофізика”⁴¹¹ – імовірно, з метою забезпечити собі додаткові спроможності щодо виявлення і ураження важливих об'єктів⁴¹².

Російсько-українська війна продовжувала впливати на повітряну обстановку Східної Європи в цілому: сусідні держави, як і в попередні місяці, вживали заходів щодо посилення протиповітряної оборони і повітряної компоненти своїх збройних сил. Зокрема, Польща поповнила запаси зенітних керованих ракет ППО Сухопутних військ британськими ЗКР середньої дальності SAMM-ER, а також отримала технології для їх виробництва на підприємствах власного ОПК⁴¹³. Чехія ініціювала закупівлю зенітних ракет до ПЗРК RBS-70 для підрозділів Сухопутних військ⁴¹⁴. Розбудову протиповітряної оборони активізувала Фінляндія, яка уклала з Ізраїлем угоду щодо купівлі системи ППО “Праща Давида” (“David’s Sling”)⁴¹⁵, а також Латвія, яка почала процес купівлі німецьких зенітних ракетних систем IRIS-T⁴¹⁶. Хорватія та Румунія посилили авіацію своїх повітряних сил літаками західного виробництва: перша прийняла на озброєння французькі винищувачі “Rafale”⁴¹⁷, друга – норвезькі F-16⁴¹⁸. Крім того, Румунія почала впроваджувати програму посилення протиповітряної оборони, якою передбачена масштабна закупівля новітніх зенітних ракетних систем на кшталт NASAMS, IRIS-T або аналогічних⁴¹⁹.

Повітряна обстановка у районі відповідальності ОСУВ “Північ” в листопаді 2023 р. суттєво загострилася, що пов'язано зі зростанням інтенсивності завдавання противником масованих авіаційних ударів по об'єктах у північних та центральних областях України. Так, протягом листопада повітряна тривога оголошувалася 12 разів у Волинській обл., 14 – у Рівненській обл., 19 – у Житомирській, 80 – у Київській, 48 – у Чернігівській, 68 – у Сумській. Противник застосовував балістичні ракети і БпЛА

типу баражуючий боєприпас для завдання ударів по об'єктах у Києві та Київській, Чернігівській, Полтавській, Черкаській обл.⁴²⁰

В рамках створення єдиної системи ППО так званої “союзної держави” росіяни передали білоруським збройним силам ЗРК С-400, який заступив на бойове чергування наприкінці листопада⁴²¹.

Повітряна обстановка у районі відповідальності ОСУВ “Хортиця” у листопаді 2023 р. залишалася напруженою – противник активно застосовував оперативно-тактичну авіацію для завдання ударів по позиціях українських військ, завдавав ударів балістичними ракетами, ударними БпЛА, вів повітряну розвідку розвідувальними БпЛА. Повітряна тривога у Харківській обл. оголошувалася 137 разів, в Донецькій обл. – 149 разів.

Повітряна обстановка у районі відповідальності ОСУВ “Таврія” у листопаді 2023 р. була найбільш напруженою, порівняно з іншими районами театру воєнних дій. Повітряна тривога в Дніпропетровській обл. оголошувалася 147 разів, у Запорізькій обл. – 159 разів.

Повітряна обстановка у районі відповідальності ОСУВ “Одеса” залишалася складною. Противник не відмовився від своїх намірів знищити інфраструктуру морських портів України. Повітряна тривога оголошувалася у Херсонській обл. 147 разів, у Миколаївській обл. – 133 рази, в Одеській – 50.

Завдання авіації та ППО сторін порівняно з попереднім місяцем змін не зазнали.

Хід та особливості ведення бойових дій продемонстрували, що противник у листопаді 2023 року виконував такі завдання:

- авіаційна підтримка наступальних і оборонних дій наземних військ, на чому зосереджувались основні зусилля;

- руйнування важливих об'єктів на території України;

- виявлення системи протиповітряної оборони України.

Сили безпеки і оборони України у листопаді 2023 року виконувати такі завдання:

- забезпечення прикриття об'єктів критичної інфраструктури України засобами протиповітряної та протиракетної оборони;

- авіаційна підтримка наземних військ, які вели оборонні й наступальні дії;

- зрив тилового і логістичного забезпечення, ліквідація командних пунктів угруповань військ противника;

- знищення об'єктів противника в оперативній і стратегічній глибині.

Особливості виконання завдань авіації та протиповітряної оборони

Дії російської авіації з підтримки наземних військ. Протягом листопада 2023 року російська бойова авіація продовжувала зосереджувати основні зусилля на авіаційній підтримці наземних військ, котрі вели наступальні й оборонні дії на різних напрямках. Всього за листопад ворог завдав не менше 1454 авіаційних ударів, намагаючись уразити позиції українських військ, пункти управління, логістичні центри тощо.

На Херсонському операційному напрямку російська оперативно-тактична авіація зосереджувала зусилля на ураженні об'єктів у районах населених пунктів на західній

береговій лінії Дніпра. Противник завдавав ударів КАБами у районах 19 населених пунктів Херсонської обл. включно з обласним центром. Найчастіше під ворожі удари потрапляли Тягинка, Берислав, Новоберислав та Іванівка. Крім того, противник завдавав ударів у районі населеного пункту Кринки, намагаючись уразити позиції українських морських піхотинців, які утримували плацдарм на лівобережжі Дніпра⁴²².

На Запорізькому операційному напрямку активність ворожої авіації у листопаді 2023 року суттєво знизилася, порівняно з попередніми місяцями. Противник завдавав авіаударів по позиціях українських військ у районі Новоданилівка, Мала Токмачка, Роботине Запорізької обл., здійснюючи авіаційну підтримку контрнаступальних дій своїх сухопутних військ у напрямку на Оріхів.

На Шахтарському операційному напрямку інтенсивність авіаційних ударів противника в цілому зберігалася. Ворожа авіація завдавала ударів у районах Новодарівки і Рівнополя Запорізької обл., Сторожевого, Старомайорського, Урожайного і Вугледара Донецької обл.

На Мар'їнському операційному напрямку російська авіація зосереджувала зусилля на авіаційній підтримці наступальних і штурмових дій своїх сухопутних військ. Противник змінив тактику порівняно з попередніми місяцями – якщо раніше левова частка авіаударів завдавалася ворогом по району Красногорівки, то в листопаді він зосередився на ураженні позицій українських військ у районі Новомихайлівки, дещо менше – в районі Мар'їнки Донецької обл.

На Авдіївському операційному напрямку ворожа авіація зосереджувала основні зусилля на підтримці наступальних і штурмових дій своїх сухопутних військ, які велись противником із метою оточення і захоплення Авдіївки. Крім того, противник завдавав авіаударів у районах населених пунктів Ласточкине, Орлівка, Семенівка, Бердичі та Новобахмутівка – імовірно, з метою зриву логістичного забезпечення угруповання українських військ, що обороняло Авдіївку.

На Бахмутському операційному напрямку інтенсивність роботи ворожої авіації знизилась порівняно з попередніми місяцями. Найбільше авіаударів противника припало на позиції підрозділів українських військ у районі Кліщіївки. Нерегулярних поодиноких авіаційних ударів противник завдавав у районах Диліївки, Костянтинівки, Іванівського, Часового Яру і Богданівки Донецької обл.

На Лиманському операційному напрямку ворог найбільш активно завдавав авіаційних ударів Спірного і Сіверська Донецької обл., Серебрянського лісництва і Білогорівки Луганської обл., здійснюючи авіаційну підтримку наступальних дій своїх сухопутних військ.

На Куп'янському операційному напрямку в листопаді 2023 року спостерігалось суттєве нарощування інтенсивності завдавання противником авіаційних ударів порівняно з попередніми місяцями, особливо у районах Петропавлівського, Синьківки, Степової Новоселівки та Іванівки Харківської обл. Таким чином, ворог намагався здійснювати вогневий вплив на позиції українських військ, що стояли на заваді російського прориву на Куп'янськ.

В зонах відповідальності ОУВ “Чернігів” та ОТУ “Суми” в листопаді 2023 року відмічалася найнижча активність авіації противника порівняно з іншими напрямками ведення бойових дій. Зокрема, в межах Чернігівської обл. поодиноких авіаційних

ударів було завдано ворогом у районах Леонівки, Костобоброва, Красного Хутора, Попівки, а в межах Сумської обл. – у районах Середини-Буди, Чуйківки, Могриці, Олександрії та Степка.

Руйнування важливих об'єктів на території України. Протягом листопада 2023 року ворог продовжував завдавати масовані ракетно-авіаційні удари по важливих об'єктах на території України з метою знизити спроможності української економіки задовольняти потреби Збройних Сил України.

В ніч на 01 листопада ворог завдав ударів безпілотними апаратами “Герань” по декількох об'єктах у Полтавській обл.: нафтопереробному підприємству в Кременчуку та військовому аеродрому в Миргороді⁴²³.

03 листопада противник завдав ракетно-авіаційного удару по об'єктах у Харківській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській обл., застосувавши дві протикорабельні ракети П-800 “Оникс” та 40 од. БпЛА “Герань”⁴²⁴. Ворог уразив військовий об'єкт у Івано-Франківській обл.⁴²⁵, також мали місце п'ять влучань ворожими БпЛА в об'єкти критичної інфраструктури – імовірно, в районах Львова і Яворова Львівської обл.⁴²⁶, чотири влучання – в об'єкти цивільної інфраструктури і заклад освіти у Харкові⁴²⁷, а також декілька влучань по технічній території інфраструктурного об'єкта в Одеській обл.⁴²⁸ Російські джерела повідомляли про ураження аеродрому Канатове у Кіровоградській обл. та арсеналу в Прилуках Чернігівської обл.⁴²⁹ Прикметно, що обидві ракети П-800 “Оникс”, застосовані противником, не досягли своїх цілей та впали у води Чорного моря.

04 листопада противник атакував трьома крилатими ракетами наземного базування “Искандер-К” об'єкти у Дніпропетровській обл.⁴³⁰, однак не мав успіху, а також завдав удару балістичною ракетою “Искандер-М” по об'єкту в Миргородському районі Полтавської обл., в результаті зруйнувавши дев'ять приватних будівель⁴³¹.

06 листопада противник завдав чергового ракетно-авіаційного удару, застосувавши 22 од. БпЛА “Герань”, протикорабельну ракету П-800 “Оникс” та балістичну ракету “Искандер-М”⁴³². Основні зусилля зосереджував на руйнуванні об'єктів портової інфраструктури Одеської обл.⁴³³, маючи на меті зірвати цивільне судноплавство. В результаті, ударом ворог пошкодив будівлю Одеського національного художнього музею, складські приміщення, знищив декілька одиниць спецтехніки та вантажівок із зерном⁴³⁴.

Чергового масованого ракетно-авіаційного удару ворог завдав 11 листопада, застосувавши 31 од. БпЛА “Герань”, КАР Х-31, ПКР П-800 “Оникс” і ЗКР С-300. Крилаті ракети ворог спрямував на об'єкти в Одеській обл., зенітну керовану ракету – у Харківський. Цієї ж доби, після 52-денної паузи, противник завдав удару балістичною ракетою “Искандер-М” по Києву⁴³⁵. Щодо БпЛА, то вони застосовувалися противником невеликими групами для завдання ударів по об'єктах одразу в семи областях – Одеській, Дніпропетровській, Харківській, Полтавській, Сумській, Кіровоградській та Київській⁴³⁶.

18 і 19 листопада ворог сукупно застосував до 60 од. БпЛА “Герань”, здійснивши їх пуски невеликими групами з різних напрямків, та завдав ударів по об'єктах у багатьох областях України. Зокрема, уразив об'єкти енергетичної інфраструктури,

адміністративну будівлю і нафтобазу в Одеській обл., об'єкти інфраструктури в Чернігівській обл., аеродром у Старокостянтинові Хмельницької обл.⁴³⁷

Найбільш масштабного удару ворог завдав 25 листопада, застосувавши протягом 6 годин 75 од. БпЛА “Герань” з різних напрямків. Переважна більшість апаратів противника була спрямована на Київ, але окремі групи БпЛА фіксувалися і в Сумській, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській та Кіровоградській обл.⁴³⁸

Застосовуючи у листопаді БпЛА “Герань”, противник здійснював їх пуски одразу з декількох напрямків (північного, південно-східного та південного), а маршрути польоту планував таким чином, щоб невеликі групи апаратів пролітали над територією декількох областей, періодично змінюючи курс або кружляючи у визначених районах. Така тактика застосування БпЛА противником мала на меті викриття ешелонованої системи протиповітряної оборони України шляхом виявлення прикритих і неприкритих ділянок та визначення темпів нарощування ППО в окремих районах. В подальшому ця інформація узагальнювалась і використовувалась противником при плануванні ракетних ударів⁴³⁹. Цю тактику ворог послідовно застосовував протягом усього місяця: 01-02, 11, 16-19, 22, 25 та 29-30 листопада (див. таблицю: “Зведена статистика ракетних і авіаційних ударів, листопад 2023 року” в додатках).

Для визначення цілей на території України і подальшого завдання по них ракетних і авіаційних ударів, противник вів різні види оперативно-стратегічної та військової розвідки, зокрема – космічну⁴⁴⁰, повітряну та агентурну⁴⁴¹. Серед пріоритетних цілей противника були військові аеродроми, арсенали, місця базування підрозділів Сил оборони України, логістичні центри, об'єкти критичної інфраструктури.

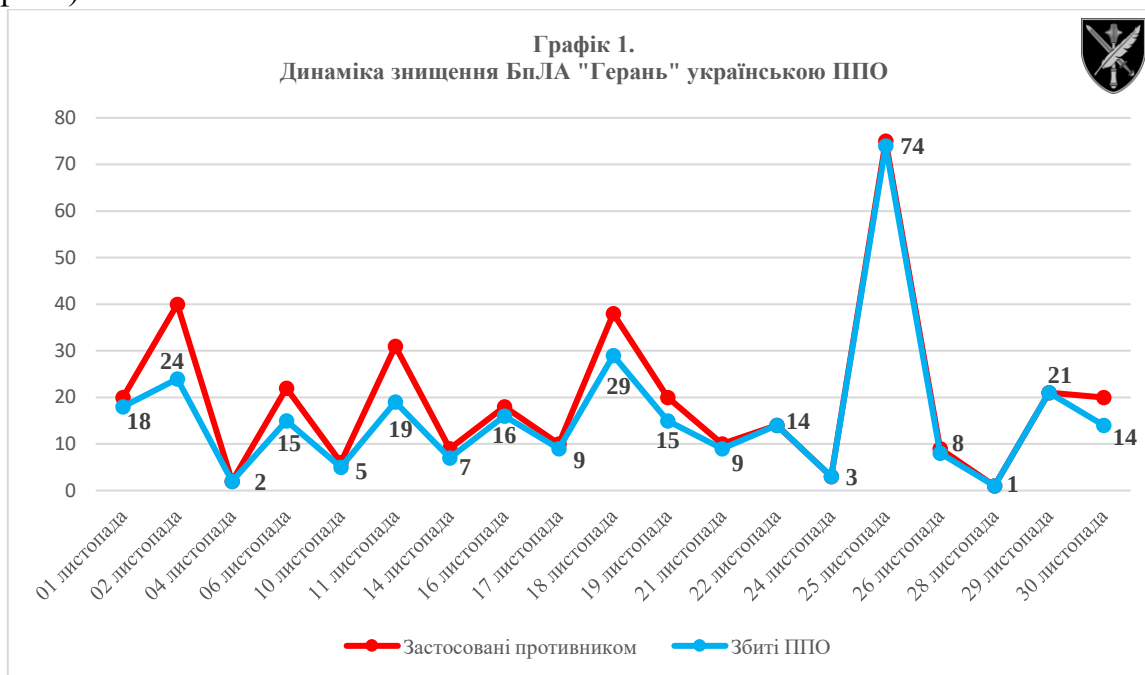
Противник проводив роботу над модернізацією БпЛА “Герань” для підвищення ефективності їх застосування. Зокрема, серед застосованих ним у листопаді апаратів окремі зразки мали чорний колір, а їхні корпуси були виготовлені з вуглепластику, що поглинає радіолокаційний сигнал⁴⁴². Очевидно, за рахунок таких модифікацій противник мав на меті знизити ймовірність візуального та радіолокаційного виявлення апаратів у нічний час доби для підвищення ефективності їх застосування в умовах зростаючої ролі мобільних вогневих груп в системі ППО України⁴⁴³. Протягом листопада росіяни декілька разів застосували такі модернізовані БпЛА для завдання масованих авіаційних ударів по об'єктах на території України, проводячи випробування модернізованих апаратів у бойових умовах⁴⁴⁴.

Крім зазначеного вище, поодинокі зразки БпЛА “Герань”, застосовані противником у листопаді, були ним оснащені модулями зв'язку 4G LTE. Така модернізація, використовуючи українську мережу стільникового зв'язку, імовірно дозволила противнику відстежувати маршрути польоту БпЛА і визначати орієнтовні координати їх збиття протиповітряною обороною⁴⁴⁵. Відповідно, застосовуючи модернізовані у такий спосіб БпЛА, противник отримав додаткову можливість визначати напрямки, прикриті нашими мобільними вогневими групами ППО⁴⁴⁶.

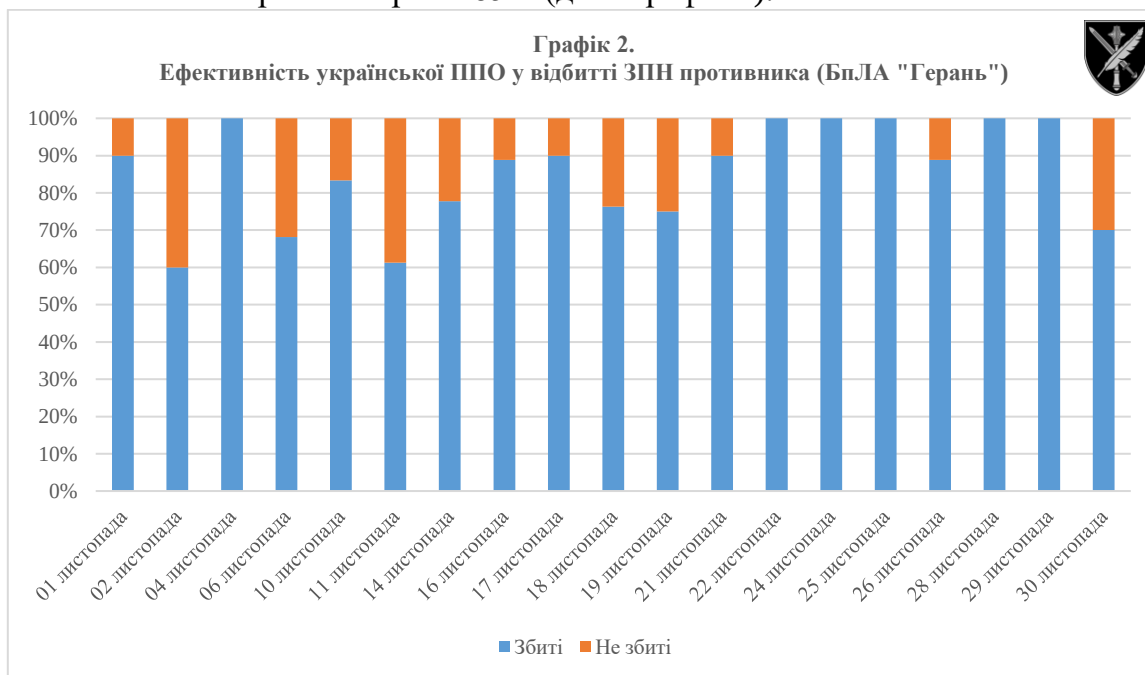
Забезпечення прикриття об'єктів критичної інфраструктури України засобами протиповітряної та протиракетної оборони. До відбиття повітряних

нападів противника у листопаді 2023 року залучалися зенітні ракетні війська, тактична авіація Повітряних Сил, ППО Сухопутних військ ЗС України, мобільні вогневі групи.

Враховуючи описану вище тактику противника побудови маршрутів польоту БпЛА “Герань”, періодично їм вдавалося досягти цілей і уразити об’єкти на території України. Наприклад, 02 листопада досягли цілей 16 із 40 БпЛА противника, 06 листопада – 7 із 22, 11 листопада – 12 із 31, 18 листопада – 9 із 38. Упродовж перших двох декад листопада противник мав певний успіх, застосовуючи БпЛА “Герань” з різних напрямків новими маршрутами. Однак, третя декада місяця засвідчила зростання ефективності української ППО у протидії ворожим БпЛА (див. Графік 1).

В цілому, українська ППО продемонструвала середню ефективність знищення російських БпЛА “Герань” на рівні 85% (див. Графік 2).

Щодо ракетного озброєння, то в листопаді противник застосував дещо більшу кількість ракет різних типів, порівняно з попереднім місяцем, однак їх загальна частка від числа застосованих засобів повітряного нападу залишалась невеликою. Приміром, протиповітряною обороною України було знищено 10 з 11 керованих авіаційних ракет Х-59, усі чотири крилаті ракети “Искандер-К”, та одну з п’яти балістичних ракет “Искандер-М”, застосованих противником за листопад.

Зрив тилового і логістичного забезпечення, ліквідація командних пунктів угруповань військ противника. Протягом листопада 2023 року тактична авіація Повітряних Сил ЗС України, інші складові Сил оборони України продовжували завдавати ударів ракетами і БпЛА по командних пунктах, складах і базах забезпечення, аеродромах, районах зосередження особового складу і ОВТ противника. Зокрема, 01 листопада було уражено один із пунктів управління УВ “Днепр” противника в районі Стрілкового Херсонської обл., що на Арабатській стрілці⁴⁴⁷. Ударом були ліквідовані двоє заступників командувача центру управління і начальник відділу планування повітряно-десантних військ російських збройних сил⁴⁴⁸.

Орієнтовно 07 та 08 листопада частини ПС ЗС України завдавали ударів ракетами і БпЛА по ворожих об’єктах в районі Генічеська (ТОТ Херсонської обл.) та аеродромах Бельбек і Саки (ТОТ Криму)⁴⁴⁹. А 09 листопада ракетним ударом було знищено командний пункт, який окупанти облаштували у готелі в Скадовську (ТОТ Херсонської обл.)⁴⁵⁰.

24 листопада українські підрозділи БпАК завдали ударів по логістичних вузлах та об’єктах військової інфраструктури противника у тимчасово окупованому Криму⁴⁵¹. Повідомлялося також про ураження радіолокаційної станції та зенітного ракетного комплексу противника⁴⁵².

Знищення об’єктів противника в оперативній і стратегічній глибині. Восени 2023 року тактична авіація Повітряних Сил ЗС України у взаємодії з підрозділами ракетних військ і артилерії, ССпО, ВМС ЗС України та ГУР МО України виконувала завдання в рамках спеціальних операцій, націлених на позбавлення противника переваги у Чорному морі, наносячи ураження об’єктам російського Чорноморського флоту в оперативній і стратегічній глибині: пунктам управління, десантним і бойовим кораблям, живій силі та бойовій техніці, літакам (вертольотам) на аеродромах (майданчиках).

Операція мала декілька складових, включаючи: знищення систем ППО росіян на ТОТ Криму; виведення з ладу кораблів та підводного човна зі складу Чорноморського флоту в місцях базування і ремонту; завдання ударів по пунктах управління російських військово-морських сил в Криму.

Щодо знищення систем ППО противника, то ще з кінця серпня 2023 року Сили оборони України почали систематично завдавати ударів по російських зенітних ракетних комплексах у тимчасово окупованому Криму. Зокрема, вранці 23 серпня підрозділи ВМС ЗС України та ГУР МО України завдали удару по позиціях одного із зенітних ракетних дивізіонів 12 зрп 31 д ППО ПКС зс рф, розташованих на мисі Тарханкут поблизу н.п. Оленівка Євпаторійського р-ну⁴⁵³. В результаті удару було знищено дві ПУ 5П85СМ2-01 ЗРК С-400 “Триумф”⁴⁵⁴. Примітною особливістю, яка засвідчила високий рівень підготовки і проведення операції, стала відеофіксація

моменту ураження з БпЛА⁴⁵⁵. Приблизно тоді ж неподалік Оленівки було завдано декілька ударів по позиціях 3 ртп 31 д ППО ПКС зс рф, якими було знищено РЛС “Подлет-К1”⁴⁵⁶.

В ніч на 14 вересня Силами оборони України була проведена комплексна операція по ураженню позицій зенітного ракетного дивізіону 12 зрп поблизу Євпаторії. До операції залучались підрозділи БпАК СБУ і окремий береговий ракетний дивізіон зі складу ВМС ЗС України. Спершу БпЛА вивели з ладу радіолокаційну станцію ворожого зенітного ракетного комплексу, вслід за чим ракетами “Нептун”, модифікованими для ураження наземних цілей⁴⁵⁷, було завдано удару по пускових установках ЗРК С-400⁴⁵⁸. Щонайменше одну пускову установку було знищено⁴⁵⁹.

30 жовтня 2023 року було повторно завдано ракетного удару по позиціях 12 зрп неподалік від Оленівки – повідомлялося про успішне ураження стратегічного об’єкта системи ППО на західному узбережжі тимчасово окупованого Криму⁴⁶⁰. Того ж дня було завдано і удару по позиції ворожого комплексу С-300 в районі села Молочне, що на захід від Євпаторії⁴⁶¹.

З метою посилення протиповітряної оборони на тимчасово окупованих територіях України після понесених з кінця серпня втрат, в першій половині листопада 2023 року росіяни перекинули додаткові комплекси С-400 з Калінінградської обл. до Ростова-на-Дону⁴⁶², імовірно з подальшим переміщенням цих ЗРК на ТОТ Криму.

Подавлення ворожого ППО в Криму відкривало вікна можливостей для ПС ЗС України застосовувати тактичну авіацію для завдання ракетних ударів по об’єктах Чорноморського флоту противника високоточними далекобійними ракетами, зокрема “SCALP-EG” і “Storm Shadow”. Так, 13 вересня українська тактична авіація уразила крилатими ракетами⁴⁶³ підводний човен Б-237 “Ростов-на-Дону” (пр. 636.3 “Варшавянка”, носій КРМБ “Калибр-ПЛ”) і ВДК “Минск” (пр. 775), що знаходились у сухих доках Севастопольського судноремонтного заводу⁴⁶⁴. Обидва судна зазнали критичних пошкоджень⁴⁶⁵, які поставили під сумнів імовірність подальшого їх ремонту⁴⁶⁶, до того ж на борту ВДК загинуло 62 окупанти⁴⁶⁷. Ця операція проводилася Повітряними Силами ЗС України у тісній взаємодії із Силами спеціальних операцій ЗС України. Так, бійці ССПО змогли проникнути вглиб території, контрольованої противником, та, здійснивши ідентифікацію цілей, наведення й коригування вогню, підтвердили їх ураження⁴⁶⁸.

20 вересня була проведена чергова комплексна операція ПС, ВМС ЗС України і розвідувальних спецслужб. Так, оператори БпАК СБУ і ракетний дивізіон ВМС ЗС України нанесли ураження ворожим об’єктам на кримському військовому аеродромі “Саки”, де, імовірно, було розташовано більше десятка бойових літаків (Су-24, Су-30) і ворожа база підготовки операторів БпАК “Mohajer”⁴⁶⁹. Разом з тим, Повітряні Сили ЗС України і ГУР МО України завдали ракетного удару по 744 Центру зв’язку Командування Чорноморського флоту в районі Верхньосадового, що неподалік Севастополя, де розташовувався резервний командний пункт чф⁴⁷⁰. Будівлі 744 Центру зв’язку зазнали суттєвих руйнувань⁴⁷¹. Для завдання удару Повітряними Силами ЗС України були застосовані крилаті ракети “SCALP-EG”, які запускалися з літаків Су-24⁴⁷². А вже 22 вересня Повітряні Сили ЗС України, знову у взаємодії із ССПО ЗС України, завдали удару крилатими ракетами по штабу Чорноморського флоту в

Севастополі⁴⁷³. Внаслідок удару будівля штабу була зруйнована, безповоротні втрати ворога склали 34 офіцери, ще 105 російських військовослужбовців дістали поранення⁴⁷⁴. Ймовірно, серед загиблих опинився і командувач Чорноморського флоту адмірал Віктор Соколов⁴⁷⁵. До організації цієї операції залучалися і представники українського руху опору – зокрема, бійці партизанського руху “Атеш”, які вели розвідку та надали інформацію про точний час проведення наради офіцерів Чорноморського флоту⁴⁷⁶.

04 листопада тактична авіація ПС ЗС України завдала ракетного удару по об'єктах інфраструктури суднобудівного заводу “Затока” в Керчі⁴⁷⁷, уразивши малий ракетний корабель “Аскольд” (пр. 22800 “Каракурт”), носій КРМБ “Калибр” та П-800 “Оникс”. Імовірно, удару було завдано ракетами “SCALP-EG”, запущеними з літаків Су-24 7 брТА ПС ЗС України⁴⁷⁸. Прикметно, що “Аскольд”, закладений у 2015 році, перебував на етапі фінальних випробовувань і готувався до введення в експлуатацію до кінця 2023 року⁴⁷⁹.

Результати

В ході бойових дій у повітряному просторі протягом листопада 2023 р. протиборчі сторони досягли таких результатів.

Ворог завдав щонайменше 16 масованих ракетних і авіаційних ударів по важливих об'єктах на території України. Для цього застосовував БпЛА “Герань”, балістичні ракети “Искандер-М”, С-300, крилаті ракети “Искандер-К”, Х-59, Х-22, Х-31 та Х-35, протикорабельні ракет П-800 “Оникс”.

Динаміка застосування противником засобів повітряного нападу в ході завдання масованих ракетно-авіаційних ударів, травень – листопад 2023							
Тип ЗПН	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад
БпЛА “Герань”	387	195	218	171	498	282	369
КР/БР “Искандер”	18	18	14	0	1	12	9
КР Х-101 / 555 / 55	114	134	36	76	77	0	0
КРМБ “Калибр”	29	19	49	38	12	0	0
КР Х-22	13	18	15	4	0	0	1
БР Х-47 “Кинжал”	7	9	4	7	0	0	0
П-800 “Оникс”	0	0	18	0	2	0	4

Тактична авіація Повітряних Сил ЗС України у листопаді 2023 року завдала 264 удари по об'єктах противника, з яких 234 – по районах зосередження особового складу, озброєння і військової техніки (89%), 30 – по позиціях зенітних ракетних комплексів (11%). Додатково, сили і засоби ракетних військ і артилерії Сухопутних військ ЗС України уразили 30 засобів протиповітряної оборони, 10 радіолокаційних станцій та 13 станцій радіоелектронної боротьби.

В ході відбиття повітряних нападів противника тактична авіація, зенітні ракетні війська Повітряних Сил, війська ППО Сухопутних військ ЗС України у взаємодії з підрозділами ППО інших складових Сил безпеки і оборони знищили: щонайменше 302 од. БпЛА “Герань”, 4 од. КР “Искандер-К”, 10 од. КАР Х-59, 1 од. БР “Искандер-М”. Крім того, за листопад противник втратив 508 од. БпЛА оперативно-тактичного рівня, 3 літаки та 39 засобів протиповітряної оборони.

Висновки

Аналіз повітряної обстановки і ведення бойових дій у листопаді 2023 року дозволяє зробити такі висновки:

інтенсивність завдання противником МРАУ в листопаді 2023 року не знизилась: як і попереднього місяця, БпЛА “Герань” залишався основним засобом повітряного нападу ворога; разом з тим, останній застосував у листопаді ширшу номенклатуру зразків ракетного озброєння, хоча й у невеликій кількості; після кількох місяців паузи ворог відновив застосування ракет Х-22 і П-800 “Оникс”;

тактика застосування противником БпЛА “Герань” передбачала запуски апаратів невеликими групами у декілька хвиль з різних напрямків, що мало на меті викриття ешелонованої системи ППО по всій території України задля збільшення ефективності подальших масованих ракетних і авіаційних ударів;

у листопаді 2023 року противник проводив випробовування у бойових умовах перспективних варіантів модернізації БпЛА “Герань”, що включало застосування апаратів, обладнаних модулями стільникового зв’язку, та апаратів чорного кольору, корпуси яких були виготовлені з матеріалу, що поглинає радіолокаційний сигнал; імовірно, противник шукав нові рішення для підвищення ефективності застосування ударних безпілотних апаратів в умовах протидії української ППО;

проведення Силами оборони України успішних довготривалих комплексних спеціальних операцій, із залученням сил і засобів ПС, ВМС, ССПО ЗС України, ГУР МО України, руху опору, спрямованих на знищення засобів російського Чорноморського флоту, підлив спроможностей противника здійснювати ефективну протиповітряну оборону тимчасово окупованого Криму і забезпечувати контроль акваторії Чорного моря, свідчить про значний потенціал боротьби з переважаючими силами противника шляхом ведення асиметричних бойових дій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ:

У листопаді 2023 року воєнно-політична обстановка навколо російсько-української війни продовжувала погіршуватись для нашої держави. Це було зумовлено поєднанням відразу кількох факторів:

подальшим відволіканням уваги міжнародних ЗМІ та політичних еліт західних країн від війни в Україні на загострення конфлікту на Близькому Сході;

появою на Заході ознак “втоми” від затяжної війни на тлі труднощів Сил оборони України досягнути вирішального перелому у війні з росією протягом 2023 р.;

поступовим розмиванням політичної волі у США та їх європейських союзників щодо надання сталої військової та економічної підтримки Україні за формулою “так довго, як це буде необхідно” в умовах зростання ролі внутрішніх факторів (виборів, поширення популізму, появою нових криз); активізацією інформаційних операцій росії, спрямованих на гальмування та припинення західної допомоги Україні;

зростанням викликів для внутрішньої єдності всередині України та втоми українського суспільства від довготривалої війни без визначених часових перспектив її завершення.

Хоча глобальні ставки у російсько-українській війні залишались високими, увага та ресурси Заходу стали поступово розпорошуватись на протидію іншим викликам міжнародній безпеці та світового порядку з боку групи авторитарних країн у складі росії, Ірану, Північної Кореї за прихованої підтримки Китаю. Нові воєнно-політичні реалії вимагали комплексної переоцінки стратегії у війні, якої дотримувалась Україна та її західні партнери.

У листопаді 2023 року спостерігались тенденції щодо поступового відновлення провідних економік світу. Світовий ринок енергоносіїв повернувся в економічно-збалансований стан. На ринку високих технологій укоренився головний драйвер галузі – штучний інтелект. Провідні держави світу продовжували спрямовувати інвестиції у його розвиток.

Листопад підтвердив тенденцію, що економіка України в 2023 році розвивалася за оптимістичним сценарієм. Так, зростання ВВП за 11 місяців склало 5,5%, інфляція в річному обчисленні скоротилася до 5,1%, курс долара не вийшов за межі 37 грн.

Країни-партнери продовжували надавати Україні фінансову, військову та гуманітарну підтримку, завдяки чому було повністю профінансовано всі заплановані видатки державного бюджету. Енергетична інфраструктура держави була підготовлена до можливого повторення торішніх ракетних обстрілів з боку агресора. ЗС України успішно відбивати агресію рф. Уряд України впевнено утримував економічну ситуацію в державі в умовах війни.

Ситуація на фронті залишалася складною. Основними напрямками, на яких точилися запеклі бої, були незмінними – Купянський, Бахмутський, Авдіївський, Шахтарський, Токмацький. При цьому на лівобережній Херсонщині з метою розширення плацдарму Сили оборони України проводили наступальні дії.

рф зберігала військову перевагу та володіла тактичною ініціативою на окремих ділянках фронту. Оперативно поновлювати величезні втрати дозволяв значний воєнний потенціал та великі людські ресурси. Але кількість вирішує не все – перевагу мають якісні та системні змін, а також виважені стратегічні рішення. Тому стратегічно

Україна вигравала війну на цьому етапі протистояння.

Хід бойових дій у листопаді 2023 року продемонстрував тенденцію до загострення оперативної обстановки, її динамічного розвитку і високого ступеня напруженості. Противник продовжував вести наступальні дії в ході своєї осінньо-зимової кампанії, прагнучи:

у зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця” – досягнути оперативного успіху, шляхом виходу на бар’єрний рубіж річок Оскіл, Сіверський Донець, Казенний Торець і оволодівши населеними пунктами Куп’янськ, Куп’янськ-Вузловий, Борова, Лиман, Сіверськ;

у зоні відповідальності ОСУВ “Таврія” – оточити район оборони військ ОТУ “Донецьк” в м. Авдіївка, завершити захоплення м. Мар’їнка, відновити раніше втрачені позиції в районі м. Вугледар, а також на Бердянському і Мелітопольському напрямках;

у зоні відповідальності ОСУВ “Одеса” – витіснити підрозділи угруповання морської піхоти ЗС України “Катран” з утримуваних ними плацдармів на східному березі р. Дніпро в Херсонській обл.

Під час наступальних дій на Куп’янському операційному напрямку противник чергував штурмові дії з використанням механізованих і піхотних підрозділів (зі складу штурмових рот). При цьому, до командування штурмовими ротами, укомплектованими колишніми ув’язненими, активно залучали экс-службовців ліквідованого ПВК “Вагнер”, які повернулися до використання форм і методів тактичних дій, що використовувалися в боях за Соледар і Бахмут.

На Авдіївському операційному напрямку противник зосередився на прориві піхотними штурмовими групами рубежів оборони ОТУ “Донецьк” на північ від Авдіївки, в районах Степового та Авдіївського коксохімічного заводу. Тактика ворога полягала в проведенні розвідки боєм групами з 10 – 20 осіб з метою виявлення вогневих засобів підрозділів ЗС України, задля ураження їх в подальшому вогнем артилерії, авіації та БпАК.

У межах відповідальності ОСУВ “Північ” ворог, як і раніше, намагався дестабілізувати обстановку, завдаючи систематичних артилерійських обстрілів прикордонних територій України та проводячи диверсійно-розвідувальну діяльність. Імітаційними й демонстраційними діями противник змушував угруповання військ ЗС України утримувати частину своїх сил поза зоною активних бойових дій.

Збройні Сили України упродовж листопада 2023 року не допустили дестабілізації обстановки в зоні відповідальності ОСУВ “Північ”, не допустили суттєвого просування ворожих військ на Куп’янському й Авдіївському напрямках, утримали позиції в районі Вугледару та на Приазов’ї, розширили плацдарми на лівому березі Дніпра.

Угруповання ЗС України продовжувало ведення наступальної операції на Мелітопольському напрямку – попри відсутність значних територіальних здобутків, це сковувало значне угруповання військ (сил) противника, яке останній не зміг перекинути на інші напрямки.

У повітряному просторі України противник продовжував утримувати перевагу в повітрі на раніше окупованих територіях. Ворог не намагався захопити панування в повітрі над рештою території України – його оперативно-тактична авіація продовжувала виконувати бойові завдання, уникаючи входження в зону дії української системи ППО. Проте, систематичне поновлення запасів засобів повітряного нападу дальнього радіусу дії дозволяло противнику завдавати ударів по об’єктах (цілях) в

оперативній та стратегічній глибині оборони українських військ. Противник почав застосовувати тактику розвідувальних польотів ударними БпЛА для викриття ешелонованої системи ППО України, імовірно з метою підвищення результативності масованих ракетних ударів по об'єктах критичної інфраструктури і ВПК, запланованих на зимовий період. Застосування ракетного озброєння дальнього радіусу дії ворог здійснював обмежено, накопичуючи його запаси.

ПС ЗС України спрямовували основні зусилля на прикриття підрозділів українських військ та важливих об'єктів. Українська тактична авіація суттєво наростила кількість ударів по пріоритетних об'єктах (цільях) противника в оперативній глибині з метою цілеспрямованого зниження його бойової готовності та здатності забезпечувати ведення наступальних дій.

ВМС ЗС України продовжували утримувати тактичну ініціативу в Чорноморській операційній зоні завдяки проведенню низки успішних комплексних спеціальних операцій, та забезпечили контроль над частиною морської економічної зони України.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПРИМІТКИ

Розділ 1. Воєнно-політична, воєнно-економічна та воєнно-стратегічна обстановка у листопаді 2023 року

1.1. Воєнно-політична обстановка

- ¹ Secretary General: NATO to reaffirm long-term support to Ukraine as Foreign Ministers address urgent security issues // North Atlantic Treaty Organization. – 2023, 27 November. – URL: <https://tinyurl.com/2s3ee6zt>
- ² Сидоренко С. До НАТО без Угорщини: головне про план реформ України, узгоджений з Альянсом // Європейська правда. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr799mfc>
- ³ Країни НАТО готуються до об'єднання ОПК, Україна від цього виграє – Кулеба // Європейська правда. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2fu2atb6>
- ⁴ Statement by the NATO-Ukraine Council at the level of Foreign Ministers // North Atlantic Treaty Organization. – 2023, 29 November. – URL: <https://tinyurl.com/8hcuukmb>;
- ⁵ US, Germany remain reluctant to support quick Ukraine NATO accession // Euroactiv. – 2023, 28 November. – URL: <https://tinyurl.com/mvahs3rw>
- ⁶ Ukraine Support Tracker // Kiel Institute for the World Economy. – 2023, 1 December. – URL: <https://tinyurl.com/3v2se9p7>
- ⁷ Президентка Єврокомісії підтвердила, що нові санкції проти РФ будуть наступного тижня // Європейська правда. – 2023, 3 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3nrwwrnX>
- ⁸ President von der Leyen calls for Ukraine to join the EU and announces additional €25 million for civilians in Gaza // European Commission. – 2023, 6 November. – URL: <https://tinyurl.com/rpftfcr6>; Президентка Єврокомісії виступила проти замороженого конфлікту в Україні // Європейська правда. – 2023, 6 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/cytk72ya>
- ⁹ Кулеба: Україна вивела ЄС з "коми розширення", знову впасти у неї - стратегічна помилка // Європейська правда. – 2023, 7 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yjps8f5w>
- ¹⁰ Commission adopts 2023 Enlargement package, recommends to open negotiations with Ukraine and Moldova, to grant candidate status to Georgia and to open accession negotiations with BiH, once the necessary degree of compliance is achieved // European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). – 2023, 8 November. – URL: <https://tinyurl.com/2wdnf6f>; European Commission recommends opening EU accession negotiations with Ukraine and Moldova – Europe live // Guardian. – 2023, 8 November. – URL: <https://tinyurl.com/mwennd78>
- ¹¹ G7 Foreign Ministers' Meeting (Overview of the "Ukraine" Session) // Ministry of Foreign Affairs of Japan. – 2023, 8 November. – URL: <https://tinyurl.com/3nwx54m2>
- ¹² Joe Biden: The U.S. won't back down from the challenge of Putin and Hamas // Washington Post. – 2023, 18 November. – URL: <https://tinyurl.com/mr2eesns>
- ¹³ House passes \$14.3 billion in Israel aid, setting up showdown with Senate // CNN. – 2023, 2 November. – URL: <https://tinyurl.com/mr3xke4s>
- ¹⁴ House passes bill to avert government shutdown – and now it moves to Senate. Here's what you should know // CNN. – 2023, 15 November. – URL: <https://tinyurl.com/2mu7nmrk>
- ¹⁵ Якщо не допоможемо українцям, солдати зі США воюватимуть у Європі – слухання в Сенаті про додаткове фінансування для України // Голос Америки. – 2023, 31 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/57vb2yun>
- ¹⁶ Rep. Garcia leads call for President Biden to decouple Israel and Ukraine aid // Congressman Mike Garcia. – 2023, 31 October. – URL: <https://tinyurl.com/9wpdp34e>
- ¹⁷ Спікер Джонсон розглядає допомогу Україні як пріоритет для Конгресу США // Укрінформ. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/255267n9>
- ¹⁸ American Views on the Ukraine War in 6 Charts // Gallup. – 2023, 2 November. – URL: <https://tinyurl.com/yvvs7wa>
- ¹⁹ NBC November 2023 Poll // NBC. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/aec4j3k5>
- ²⁰ Ріші Сунак. Ми будемо з вами до Перемоги! // Українська правда. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/365h39wj>
- ²¹ Ukraine: Foreign Secretary visits Kyiv in first overseas trip // Gov.uk. – 2023, 16 November. – URL: <https://tinyurl.com/mr32da5z>; Dmytro Kuleba // Twitter. – 2023, 16 November. – URL: <https://tinyurl.com/5ffpe73c>; Президент України зустрівся з міністром закордонних справ Великої Британії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y5yezty3>

- ²² We can outlast Russia in Ukraine, Lord Cameron tells Nato // The Telegraph. – 2023, 29 November. – URL: <https://tinyurl.com/mryj3rdz>
- ²³ Macron calls on Israel to stop killing Gaza's women and babies // BBC. – 2023, 11 November. – URL: <https://tinyurl.com/59mferzw>
- ²⁴ Guerre en Ukraine : la France annonce 200 millions d'euros supplémentaires pour le fonds de soutien à l'armée de Kiev // Franceinfo. – 2023, 7 November. – URL: <https://tinyurl.com/6rh4t7yr>
- ²⁵ Defence Policy Guidelines 2023 // Federal Ministry of Defence. – 2023, 10 November. – URL: <https://tinyurl.com/bdz26cjj>
- ²⁶ Germany to make military 'the backbone' of Europe's defense // DW. – 2023, 9 November. – URL: <https://tinyurl.com/22kvwwkr>
- ²⁷ Ігор Жовква розпочав переговори з Німеччиною щодо двосторонньої угоди про гарантії безпеки // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/meatms2e>
- ²⁸ Taurus не змінять правила гри у війні в Україні – Пісторіус // Укрінформ. – 2023, 6 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mvmakx8c>
- ²⁹ Nicole Wolkov, Christina Harward, Grace Mappes, Karolina Hird, and Frederick W. Kagan. Russian Offensive Campaign Assessment, November 20, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, 20 November. – URL: <https://tinyurl.com/4376wtuu>; Фінляндія тримає оборону: як Росія дала старт новій міграційній кризі на кордоні ЄС // Європейська правда. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3cup83r2>; Julian McBride. Weaponized migration in Eastern Europe's frozen North: do not overlook Russian hybrid warfare // Modern War Institute. – 2023, 30 November. – URL: <https://tinyurl.com/bw7my8t9>
- ³⁰ Presidentti Niinistö varoittaa, että Venäjä voi tahallaan syöttää Suomeen turvallisuutta vaarantavia henkilöitä // Yle. – 2023, 2 December. – URL: <https://tinyurl.com/2m3xrd7j>
- ³¹ Панченко Ю. Дональд Туск іде на ротацію: як буде змінюватися влада у Польщі після відставки уряду ПіС // Європейська правда. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5h72pcdr>
- ³² Панченко Ю. "Дії польського уряду викликають багато питань. Можливо, кордон розблокує нова влада" // Європейська правда. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3urz83jx>
- ³³ Проект Постанови про Звернення Верховної Ради України до новообраних Сейму і Сенату Республіки Польща щодо продовження плідної подальшої співпраці між народами Польщі та України // Верховна Рада України. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/47exhxp>
- ³⁴ The President: Ukraine must remain the top priority of Lithuania's foreign policy // President of the Republic of Lithuania. – 2023, 7 November. – URL: <https://tinyurl.com/3ctzdbz8>
- ³⁵ New Slovak government rejects final military aid package for Ukraine // Reuters. – 2023, 8 November. – URL: <https://tinyurl.com/3yp7yuzx>
- ³⁶ Minister obrany R. Kaliňák sa stretol s generálnym tajomníkom NATO Jensom Stoltenbergom // Ministerstvo obrany Slovenskej republiky. – 2023, 14 November. – URL: <https://tinyurl.com/2x3k7j2j>
- ³⁷ Fico: Ukrajinu podporíme humanitárne, nie vojensky // Pravda.sk. – 2023, 6 November. – URL: <https://tinyurl.com/cw4aahpv>
- ³⁸ Predseda vlády prijal veľvyslancov Spojených štátov amerických a Ruskej federácie // Úrade vlády SR. – 2023, 30 November. – URL: <https://tinyurl.com/yc57bvfr>
- ³⁹ Hungary's Viktor Orbán threatens to blow up EU's Ukraine policy // Politico. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/8yd9b5c3>; Сидоренко С. Віктор Орбан піднімає ставки: що стоїть за угорським ультиматумом щодо майбутнього України // Європейська правда. – 2023, 23 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4wdrw3dj>
- ⁴⁰ Orbán Viktor: Ez a magyar európai modell // Magyar Hírlap. – 2023, 18 November. – URL: <https://tinyurl.com/2kwuw887>
- ⁴¹ Сійярто зустрівся з Лавровим у межах засідання ОБСЄ // Європейська правда. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y74hbrfb>
- ⁴² Путін пішов єдиним шляхом, який у нього залишився // Новое время. – 2023, 28 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/27zry77h>
- ⁴³ Уряд РФ формально затвердив підвищення призовного віку // Радіо Свобода. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc79vtms>
- ⁴⁴ Росія остаточно вийшла з Договору про звичайні збройні сили Європи // Укрінформ. – 2023, 7 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/53efs2b3>
- ⁴⁵ Політичні підсумки Саміту ОДКБ 23 листопада 2023 р. в Мінську // НІСД. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/22pw66v3>
- ⁴⁶ В рамках 2-го Форуму імені Острозьких представники обох країн обговорили взаємини між Білоруссю та Україною // Стопкор. – 2023, 7 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4pakdrsr>
- ⁴⁷ Ердоган на пропалестинському мітингу порівняв загиблих у Газі з жертвами війни РФ проти України // Українська правда. – 2023, 30 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/yxvj8njn>

- ⁴⁸ Туреччина в разі збільшила експорт товарів військового призначення до РФ – FT // Факти. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdz3sz9z>
- ⁴⁹ Доповідь описує ірансько-російську угоду про зброю як безпрограшну // Mehrnewsagency. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4h2s3x7n>
- ⁵⁰ США вважають, що Іран готується постачати РФ балістичні ракети для війни проти України — WSJ // Новое время. – 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/c4rptbtk>
- ⁵¹ Chinese firms aiding Russia face 'significant consequences': Yellen // Reuters. – November 11, 2023. – URL: <https://tinyurl.com/4caavedv>
- ⁵² Entretien téléphonique avec le Président de la République populaire de Chine, Xi Jinping // Elisee. – 20 novembre 2023. – URL: <https://tinyurl.com/2p8jfd6>
- ⁵³ 2023年11月16日外交部发言人毛宁主持例行记者会 // 中华人民共和国外交部. – Листопад 16, 2023. – URL: <https://tinyurl.com/43sm9adv>
- ⁵⁴ 习近平会见俄罗斯国家杜马主席沃洛金 // 中华人民共和国外交部. – Листопад 22, 2023. – URL: <https://tinyurl.com/j968sjmr>
- ⁵⁵ The Road to Middle East Peace Runs Through Doha // Foreign Policy. – November 7, 2023. – URL: <https://tinyurl.com/yk6x4ccb>
- ⁵⁶ Президент України зустрівся з міністром оборони США // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3kvs7uk3>
- ⁵⁷ Президент України провів зустріч із міністром транспорту США // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ymjw92m>
- ⁵⁸ Андрій Єрмак у Вашингтоні провів зустріч із державним секретарем США Ентоні Блінкеном // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 13 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4n7m8src>
- ⁵⁹ У Вашингтоні керівник Офісу Президента України зустрівся з радниками лідерів США, Великої Британії, Німеччини та Франції // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5n7wv24>
- ⁶⁰ У Вашингтоні Андрій Єрмак провів низку зустрічей із членами Конгресу США // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mw9umtvn>
- ⁶¹ Глава держави зустрівся з міністром оборони Нідерландів // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 02 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/36fu38fe>
- ⁶² Володимир Зеленський зустрівся з міністром оборони Литви // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2sx6ruh2>
- ⁶³ Володимир Зеленський зустрівся з Федеральним міністром оборони Німеччини // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5c3ss6yf>
- ⁶⁴ Ніхто за останні десятиліття не завдав більшої шкоди вільному мореплавству, ніж Росія – звернення Президента України до учасників 33-ї асамблеї Міжнародної морської організації // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2kf2rcy7>
- ⁶⁵ Володимир Зеленський у відеорозмові з Анджеєм Дудом привітав Польщу з Днем незалежності // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 11 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/msbnrv22>
- ⁶⁶ Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук привітав ухвалення декларації із засудженням російської агресії, за результатами 62-ої ГА ПАЧЕС // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ehjw9x6z>
- ⁶⁷ Володимир Зеленський і Фуміо Кішіда обговорили розвиток двосторонньої співпраці та підготовку до Конференції з відновлення України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bderurfw>
- ⁶⁸ Ігор Жовква розпочав переговори з Німеччиною щодо двосторонньої угоди про гарантії безпеки // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4tb5b8xp>
- ⁶⁹ Керівник Офісу Президента провів зустріч зі спеціальним уповноваженим Президента Франції з питань економічної допомоги та відновлення України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 19 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4x4zesd7>
- ⁷⁰ За дорученням Президента України розпочато переговори з Італією щодо укладення двосторонньої угоди про безпекові гарантії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 28 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr8nkpht>
- ⁷¹ Сподіваюся почути сильний голос Мексики на підтримку України – Президент під час спілкування з мексиканською університетською спільнотою // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2hp98c8m>
- ⁷² Глава держави провів розмову з обраним Президентом Аргентини // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3cbhdxjm>

- ⁷³ Зеленський провів першу за 20 років розмову президента України з лідером Сьєрра-Леоне // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. – 2023, 06 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bds6h5af>
- ⁷⁴ Президенти України та Індонезії обговорили реалізацію Формули миру та продовольчий експорт // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3svjyux4>
- ⁷⁵ Президент України провів відеозустріч із Президентом Парагваю // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 09 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr39ed6v>
- ⁷⁶ У кожній громаді зараз важливо зробити максимум, щоб ми не втрачали життя через негоду – звернення Президента України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mvt9bx5w>
- ⁷⁷ Президент України провів розмову з Прем'єр-міністром Канади // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3szuy4c7>
- ⁷⁸ Частина засідання Ставки сьогодні була присвячена комплексу питань, щодо яких наші воїни й суспільство очікують справедливих відповідей – звернення Президента України // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2vhh5e5k>
- ⁷⁹ Президент України обговорив із Ріші Сунаком пріоритетні напрями оборонної співпраці // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/395rbtfr>
- ⁸⁰ Володимир Зеленський і Ніколай Денков обговорили подальшу взаємодію України й Болгарії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/43scvzcp>
- ⁸¹ Президент України зустрівся з міністром закордонних справ Великої Британії // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mdtb6r8>
- ⁸² Президенти України та Латвії під час зустрічі в Києві обговорили стале постачання та виробництво снарядів, зброї для Сил оборони // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/44jtt8t6>
- ⁸³ Володимир Зеленський у Києві зустрівся з Президентом Швейцарської Конфедерації // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 25 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yh9p33hn>
- ⁸⁴ Президент України провів зустріч зі спікерами та представниками парламентів іноземних держав // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 25 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mryexzm6>
- ⁸⁵ Спільна заява міжнародного саміту «Зерно з України» // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 25 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5n87upj5>
- ⁸⁶ Президент України зустрівся з генеральним директором Fox Corporation Лакланом Мердоком, журналістами Fox News та The Sun // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 20 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rvwc654>
- ⁸⁷ Україна здатна забезпечити продовольчу безпеку країн Африки – Президент в інтерв'ю африканським ЗМІ // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/59kprjda2>
- ⁸⁸ Щоразу, коли бачусь з нашими воїнами, я бачу готовність не просто захищати Україну, а перемагати в цій війні – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 03 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3p3h52zt>
- ⁸⁹ Рішення про початок переговорів щодо членства України в Євросоюзі матиме поворотне значення для історії всієї Європи – Володимир Зеленський після переговорів з Урсулою фон дер Ляєн у Києві // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ywv8nthm>
- ⁹⁰ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report // EUROPEAN COMMISSION. – 8.11.2023. – URL: <https://tinyurl.com/2yezajc9>
- ⁹¹ Ukrainische Vizeregierungschefin: „Wir erledigen unseren Teil des Jobs“ // Die Presse. – 23.11.2023. – URL: <https://tinyurl.com/2e4xfr9v>
- ⁹² Володимир Зеленський зустрівся з Послом Євросоюзу та підписав указ про підготовку до переговорного процесу зі вступу України до ЄС // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc7kz8k4>
- ⁹³ Звернення Президента України з нагоди Дня Гідності та Свободи // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4xsjp48a>
- ⁹⁴ Коли перемагає свобода одного народу, завжди виграють інші вільні народи Європи – Президент України під час зустрічі з європейськими лідерами в Києві // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/a3t38uaz>
- ⁹⁵ Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук зустрівся з Президенткою Європарламенту Робертою Мецолою // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. – 2023, 28 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3nvbsd2j>
- ⁹⁶ Верховна Рада України та Європейський Парламент підписали Меморандум про взаєморозуміння // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/my2jhwu9>

- ⁹⁷ Statement by the NATO-Ukraine Council at the level of Foreign Ministers // North Atlantic Treaty Organization. – 29 Nov. 2023. – URL: <https://tinyurl.com/2ftbd63a>
- ⁹⁸ Сидоренко С. До НАТО без Угорщини: головне про план реформ України, узгоджений з Альянсом // Європейська правда. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mr799mfc>
- ⁹⁹ Дмитро Кулеба: Україна та НАТО домовилися про втілення спільних проєктів в оборонній індустрії // Міністерство закордонних справ України. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5fuuznm4>
- ¹⁰⁰ Кулеба: у ЄС запропонували можливу форму спецтрибуналу щодо злочину агресії РФ // Європейська правда. – 2023, 7 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2dzuv3ad>
- ¹⁰¹ Switzerland joins push for special tribunal on 'aggression' against Ukraine // Reuters. – 2023, 16 November. – URL: <https://tinyurl.com/4spakpmh>
- ¹⁰² Europol sets up OSINT taskforce to support investigations into war crimes committed in Ukraine // Europol. – 21 NOV 2023. – URL: <https://tinyurl.com/3244459w>
- ¹⁰³ РФ має бути притягнута до відповідальності за всі можливі порушення прав українських дітей, наголосили на конференції United for Justice: War Crimes against Ukrainian Children у Торонто // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/bp53z6p4>
- ¹⁰⁴ Спікер Парламенту України Руслан Стефанчук повідомив про результати пленарного засідання 8 листопада 2023 року // Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. – 2023, 08 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2s3sbzw6>
- ¹⁰⁵ Заява МЗС України щодо засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ в Скоп'є // Міністерство закордонних справ України. – 2023, 28 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3b42c48f>
- ¹⁰⁶ Lietuva sieks padėti Ukrainai tiek kovinio, tiek humanitarinio išminavimo srityse // KAM krasto apsaugos ministerija. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/565jtkkv>
- ¹⁰⁷ Рустем Умеров розповів про основні результати 17-ї зустрічі Контактної групи з питань оборони України // Міністерство оборони України. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ypff2bwa>; “росія розуміє лише мову сили. І ми добре вивчили цю мову” – Рустем Умеров на відкритті 17-ї зустрічі Контактної групи з питань оборони України // Міністерство оборони України. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2maymd7a>
- ¹⁰⁸ Austin Kicks Off Meeting on Ukraine Defense // U.S. Department of Defense. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/9s9drphj>
- ¹⁰⁹ Margarita Robles participa en una nueva reunión del Grupo de Contacto para la Defensa de Ucrania // Ministerio De Defensa. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/bdz8afcj>; Military support for Ukraine // The Federal Government. – 2023, 22 November. – URL: <https://tinyurl.com/4aanz6te>
- ¹¹⁰ Inauguration of the European F-16 Training Center // Ministry of National Defense. – 2023, 13 November. – URL: <https://tinyurl.com/4vfav89s>
- ¹¹¹ Ukraine Defense Package Includes Missiles, Air Defense // U.S. Department of Defense. – 2023, 3 November. – URL: <https://tinyurl.com/yckurf36>; Biden Administration Announces New Security Assistance for Ukraine // U.S. Department of Defense. – 2023, 20 November. – URL: <https://tinyurl.com/nsu8xehc>
- ¹¹² “Використано 96%”. Білий Дім про обсяги залишків допомоги для України // Голос Америки. – 2023, 8 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/cbcxxj48>
- ¹¹³ Military support for Ukraine // The Federal Government. – 2023, 1 November. – URL: <https://tinyurl.com/36ec9xt8>; Military support for Ukraine // The Federal Government. – 2023, 13 November. – URL: <https://tinyurl.com/43v8cmnx>; Deutschland sagt Ukraine weitere Militärhilfe zu // Tagesschau. – 2023, 21 November. – URL: <https://tinyurl.com/53m8uxfz>
- ¹¹⁴ Rheinmetall wins order for mortar ammunition for Ukraine // Rheinmetall. – 2023, 8 November. – URL: <https://www.rheinmetall.com/en/media/news-watch/news/2023/11/2023-11-08-rheinmetall-wins-order-for-mortar-ammunition-for-ukraine>
- ¹¹⁵ EU Is Falling Short on Pledge to Supply Ukraine With Ammunition // Bloomberg. – 2023, 25 October. – URL: <https://tinyurl.com/4z4vxxjs>; EU Says Highly Unlikely It Will Meet Ammunition Pledge to Ukraine // Bloomberg. – 2023, 10 November. – URL: <https://tinyurl.com/2dd293kh>; EU Says Highly Unlikely It Will Meet Ammunition Pledge to Ukraine // Bloomberg. – 2023, 10 November. – URL: <https://tinyurl.com/2dd293kh>
- ¹¹⁶ ЄС весною вийде на виробництво снарядів у мільйон на рік // DW. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/5ytjrc79>

1.2. Воєнно-економічна обстановка

- ¹¹⁷ Kleinhenz J. Monthly Economic Review: December 2023 // NRF. National Retail Federation. – 2023, 08 December. – URL: <https://bitly.ws/36TbM>
- ¹¹⁸ Schneider H., Derby M. S. Fed keeps rates unchanged, Powell hedges on possible end of tightening campaign // Reuters. – 2023, 02 November. – URL: <https://bitly.ws/36TdG>
- ¹¹⁹ Stone M. US funding for Ukraine arms has poured into Pennsylvania, Arizona and Texas // Reuters. – 2023, 28 November. – URL: <https://bitly.ws/36Tev>

- ¹²⁰ Cash J., Woo R. IMF upgrades China's 2023, 2024 GDP growth forecasts // Reuters. – 2023, 07 November. – URL: <https://bitly.ws/36Tia>
- ¹²¹ Foreigners Sell China Stocks For Fourth Month in Record Streak // Bloomberg. – 2023, 01 December. – URL: <https://bitly.ws/36TjF>
- ¹²² Liang A. Why businesses are pulling billions in profits from China // BBC News. – 2023, 14 November. – URL: <https://bitly.ws/36Tkz>
- ¹²³ Eurosystem staff macroeconomic projections for the // European Central Bank. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/36TqX>
- ¹²⁴ Autumn 2023 Economic Forecast: A modest recovery ahead after a challenging year // An official website of the European Union. – 2023, December. – URL: <https://bitly.ws/36TsR>
- ¹²⁵ A 33-country Ipsos Global Advisor survey // IPSOS global inflation monitor. – 2023, November. – URL: <https://bitly.ws/36Tza>
- ¹²⁶ Consumer Spending To Rise Modestly In The 2023 Holiday Season; U.S. Economy Should Feel More Normal In 2024 As The Job Market And Inflation Cool // Comerica. – 2023, November. – URL: <https://bitly.ws/36TAu>
- ¹²⁷ HICP - monthly data (annual rate of change) // eurostat. – 2023, 19 December. – URL: <https://bitly.ws/PEI4>
- ¹²⁸ Kolisnichenko V. Inflation in the euroarea slowed to 2.4% y/y in November // GMK Center. – 2023, 30 November. – URL: <https://bitly.ws/36TFh>
- ¹²⁹ Martinez M. German inflation eases to 2.3% in November // Reuters. – 2023, 29 November. – URL: <https://bitly.ws/36TGq>
- ¹³⁰ У Європі різко сповільнилася інфляція, але Чехії та Угорщині не пощастило // UA.News. – 2023, 19 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36TIn>
- ¹³¹ Energy Market monthly recap November 2023// ENGIE Global Energy Management & Sales. – 2023, December 07. – URL: <https://bit.ly/3RxxXb0>
- ¹³² Commission proposes to extend energy emergency measures by one year// Eureporter. – 2023, November 30. – URL: <https://bit.ly/47gj2b8>
- ¹³³ Eurosystem staff macroeconomic projections for the euro area// European Central Bank. – 2023, December 14. – URL: <https://bit.ly/41BrksO>
- ¹³⁴ Monthly gas market // Gas Exporting Countries Forum. – 2023, December. – URL: <https://bit.ly/3RWsw6L>
- ¹³⁵ Energy companies turn to Ukraine to store gas as EU nears capacity // Financial Times. – 2023, November. – URL: <https://on.ft.com/489mg1e>
- ¹³⁶ Shiraevskaya A. Chevron to Pursue Israel Gas Developments in Long-Term Expansion Plan // Bloomberg. – 2023, November 01. – URL: <https://bloom.bg/3H4ziRD>
- ¹³⁷ Оpec+ now controls barely half of oil market, says IEA // Financial Times. – 2023, December 14 – URL: <https://bit.ly/3RxB9y2>
- ¹³⁸ Oil Market Report // International energy agency. – 2023, December 12 – URL: <https://bit.ly/47hyzaq>
- ¹³⁹ Lee J. Greek Oil Tanker Owners Avoiding Russia After Treasury Letters // Bloomberg. – 2023, November 27 – URL: <https://bit.ly/3H143al>
- ¹⁴⁰ Urals Crude Oil (USD/Bbl) // tradingeconomics.com. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/Ae8T>
- ¹⁴¹ Пилипів І. OpenAI призупиняє нові реєстрації в платній версії ChatGPT через величезний попит // Економічна правда. – 2023, 15 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eiY>
- ¹⁴² Wodecki B. Meet Grok: Elon Musk's No Filter, Sarcastic ChatGPT Rival // aibusiness.com. – 2023, 07 November. – URL: <https://bitly.ws/37ejF>
- ¹⁴³ Cantrill A., Bergen M., German Giants Pour Over \$500 Million Into AI Startup Aleph Alpha // Bloomberg. – 2023, 06 November. – URL: <https://bitly.ws/37em8>
- ¹⁴⁴ Satter R., Bartz D., US, Britain, other countries ink agreement to make AI 'secure by design' // Reuters. – 2023, 28 November. – URL: <https://bitly.ws/37emK>
- ¹⁴⁵ Rinke A., Exclusive: Germany, France and Italy reach agreement on future AI regulation // Reuters. – 2023, 20 November. – URL: <https://bitly.ws/32Jgm>
- ¹⁴⁶ Artificial Intelligence Act: deal on comprehensive rules for trustworthy AI // European Parliament. – 2023, 09 December. – URL: <https://bitly.ws/35KpX>
- ¹⁴⁷ Treasury Hardens Sanctions With 130 New Russian Evasion and Military-Industrial Targets // U.S. Department of the Treasury. – 2023, 02 November. – URL: <https://bitly.ws/ZhDR>
- ¹⁴⁸ Valero J., Nardelli A., EU Says UAE to Curb Key Exports to Russia Used in War in Ukraine // Bloomberg. – 2023, 09 November. – URL: <https://bitly.ws/37eqL>
- ¹⁴⁹ Minister Joly announces additional sanctions in response to Russia's ongoing violation of Ukraine's sovereignty and territorial integrity // Government of Canada. – 2023, 10 November. – URL: <https://bitly.ws/37erZ>
- ¹⁵⁰ Миллиарды долларов нефтяной выручки РФ оказались фейком // Медиавектор. – 2023, 14 Декабря. – URL: <https://bit.ly/47hzsjg>
- ¹⁵¹ Предварительная оценка исполнения федерального бюджета за январь-ноябрь 2023 года // Минфин росии. – 2023, декабрь. – URL: <https://bit.ly/47f5NHq>

- ¹⁵² ФНБ в ноябре уменьшилось на 108 млрд, до 13,433 трлн рублей// Минфин росии. – 2023, 12 декабря. – URL: <https://bit.ly/3TBINzh>
- ¹⁵³ Данные о движении средств и результат управления средствами фонда национального благосостояния // Министерство финансов росии. – 2023, 20 ноября. – URL: <https://bitly.ws/PSc9>
- ¹⁵⁴ Официальные курсы валют на заданную дату, устанавливаемые ежедневно // Центральный банк России. – 2023, 01 ноября. – URL: <https://bitly.ws/36TPd>
- ¹⁵⁵ Официальные курсы валют на заданную дату, устанавливаемые ежедневно // Центральный банк России. – 2023, 30 ноября. – URL: <https://bitly.ws/36TPG>
- ¹⁵⁶ Ноябрь 2023. Обзор рисков финансовых рынков. Информационно-аналитический материал // Центральный банк росии. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/36TUk>
- ¹⁵⁷ Редоміліяція, або міграція компаній – це процес переведення домілія (місця реєстрації, юридичного існування) компанії з однієї країни до іншої зі збереженням юридичної особи.
- ¹⁵⁸ Levi I., Листопад 2023 — Щомісячнийаналіз російського експортувиконого палива та відповіднихсанкцій // CREA. – 2023, 21 грудня. – URL: <https://bitly.ws/37ewZ>
- ¹⁵⁹ РФ за 11 месяцев снизила нефтегазовые доходы на 23,3%, в основном за счет газа // ИнфоТэк. – 2023, 05 декабря. – URL: <https://bitly.ws/37exB>
- ¹⁶⁰ Жарикова А. Ринкова вартість "Газпрому" впала нижче за її дочірню компанію // Економічна правда. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eyz>
- ¹⁶¹ Пилипів І. "Газпром" заявив про постачання рекордних обсягів газу до Китаю // Економічна правда. – 2023, 25 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37ezP>
- ¹⁶² Ільченко Л. Китай відмовився інвестувати в "Силу Сибіру-2" і вимагає від РФ нових знижок на газ // Економічна правда. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eAi>
- ¹⁶³ Urals Crude Oil (USD/Bbl) // tradingeconomics.com. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/Ae8T>
- ¹⁶⁴ Прасад А. Видобуток нафти в Росії виріє напередодні ембарго та цінових обмежень. На початку 2023 року він може впасти – Reuters // Forbes. – 2023, 06 грудня. – URL: <https://bitly.ws/37eBg>
- ¹⁶⁵ РФ за 11 месяцев снизила нефтегазовые доходы на 23,3%, в основном за счет газа // ИнфоТэк. – 2023, 05 декабря. – URL: <https://bitly.ws/37exB>
- ¹⁶⁶ Ільченко Л. Найбільший НПЗ Болгарії таємно допомагає Росії продавати нафту на світових ринках - розслідування // Економічна правда. – 2023, 09 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eCz>
- ¹⁶⁷ Дячкіна А. Туреччина рекордно наростила закупівлю нафти у РФ // Економічна правда. – 2023, 13 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eCS>
- ¹⁶⁸ Ільченко Л. Росія збунтувалася проти продажу Індії нафти за рупії // Економічна правда. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eDe>
- ¹⁶⁹ Пилипів І. Валютні проблеми заважають Росії продавати нафту в Азію – Reuters // Економічна правда. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://bitly.ws/37eDA>
- ¹⁷⁰ Путін затвердив рекордне з часів СРСР зростання витрат на російську армію // Слово і Діло. Аналітичний портал. – 2023, 28 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36U2U>; Як путінська росія збільшує витрати на армію // Слово і Діло. Аналітичний портал. – 2023, 29 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36U3o>
- ¹⁷¹ РФ отримала два атомні підводні човни // Мілітарний. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36U3S>
- ¹⁷² ПКС Росії отримали нову партію винищувачів Су-35С // Мілітарний. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36U4r>
- ¹⁷³ Військові РФ отримали нову партію Су-34 // Мілітарний. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36U4S>
- ¹⁷⁴ Turkey's exports of military-linked goods to Russia soar // Financial Times. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/36Un2>
- ¹⁷⁵ Stolyarov G., Marrow A. Exclusive: Chinese car sales boom in Russia levels off amid shaky local recovery // Reuters. – 2023, 24 November. – URL: <https://bitly.ws/33gyd>
- ¹⁷⁶ У Мінекономіки оцінили зростання ВВП у листопаді // Слово і Діло. Аналітичний портал. – 2023, 20 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Yo3>
- ¹⁷⁷ Інфляційні тенденції (листопад 2023): що впливає на стримування цін // LB.ua. Дорослий погляд на світ. – 2023, 11 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Ypa>
- ¹⁷⁸ У листопаді до загального фонду держбюджету надійшло 121,7 млрд гривень // Міністерство фінансів України. – 2023, 01 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36pfF>
- ¹⁷⁹ Про Державний бюджет України на 2024 рік // Верховна рада України. – 2023. – URL: <https://bitly.ws/36pi7>
- ¹⁸⁰ Товарообіг України за січень - листопад 2023 року становить 90 млрд дол. США // Укрінформ. – 2023, 12 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36YqX>
- ¹⁸¹ Жарикова А. Експорт української агропродукції впав на 7%, порівняно з минулим роком // Економічна правда. – 2023, 18 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36YrA>
- ¹⁸² Олександр Кубраков: 200 суден експортували 7 млн тонн вантажів з портів Великої Одеси // Міністерство відновлення. – 2023, 04 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Ysh>

- ¹⁸³ За 11 місяців українські порти перевантажили 52,8 млн т вантажів // Rail.insider . – 2023, 14 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Ytc>
- ¹⁸⁴ Укрзалізниця в листопаді перевезла рекордні за час війни 14 млн тонн вантажів // Новинарня. – 2023, 07 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Yuf>
- ¹⁸⁵ Імпорт електроенергії у листопаді зріс у 3,5 раза, експорт впав на 41% // Уе. Українська Енергетика. – 2023, 01 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36Ywe>
- ¹⁸⁶ Колісніченко В. Експорт напівфабрикатів з України в листопаді впав до 10-місячного мінімуму // GMK Center. – 2023, 12 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36YwC>
- ¹⁸⁷ У листопаді 2023 року Мінфін залучив 2 млрд доларів США пільгового фінансування від міжнародних партнерів // Урядовий портал. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YyT>
- ¹⁸⁸ Україна отримає 550 млн доларів США у рамках проекту Світового банку для відновлення сільського господарства // Міністерство фінансів України. – 2023, 08 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36Yzn>
- ¹⁸⁹ Україна та Молдова: ЄС додатково надає €110 млн гуманітарної допомоги для підтримки постраждалих від війни українців // Представництво Європейського Союзу в Україні. – 2023, 14 жовтня. – URL: <https://bitly.ws/35QIY>
- ¹⁹⁰ EBRD Board of Directors recommends €4 billion capital increase to Bank's governors // European Bank for Reconstruction and Development. – 2023, 15 November. – URL: <https://bitly.ws/36YzS>
- ¹⁹¹ Банк Розвитку Ради Європи ухвалив перший спільний з Україною Проект у сфері охорони здоров'я на суму 100 млн євро // Міністерство фінансів України. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YAt>
- ¹⁹² Павлиш О. Німеччина надала Україні 700 тисяч євро на гранти для відновлення інтернету на деокупованих територіях // Економічна правда. – 2023, 07 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YAD>
- ¹⁹³ Мінфін: Україна отримає грант у 50 млн євро від KfW в рамках Програми «Доступні кредити 5-7-9%» // Міністерство фінансів України. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YBi>
- ¹⁹⁴ «Укренерго» залучає додаткові 24,5 млн євро на зміцнення української енергосистеми / Volodymyr Kudrytskyi // Facebook. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YBw>
- ¹⁹⁵ Military support for Ukraine // Bundesministerium der Verteidigung. – 2023, 22 December. – URL: <https://bitly.ws/36YCy>
- ¹⁹⁶ Lietuva perdavė Ukrainai NASAMS raketų paleidimo sistemas ir reikalingą įrangą // Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. – 2023, 10 November. – URL: <https://bitly.ws/36YDN>
- ¹⁹⁷ Фінляндія передала Україні 20-й пакет військової допомоги вартістю 100 млн євро // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YEj>
- ¹⁹⁸ Пентагон: США надають Україні новий пакет військової допомоги на 100 мільйонів доларів // Радіо Свобода. – 2023, 20 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YF7>
- ¹⁹⁹ Нідерланди нададуть Україні додаткові 2 млрд євро військової допомоги наступного року // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YFt>
- ²⁰⁰ Канада передасть Україні новий пакет військової допомоги – Трюдо // Радіо Свобода. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YFF>
- ²⁰¹ Міноборони Швеції: Вісім артилерійських установок Archer вже в Україні // Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YFX>
- ²⁰² Рустем Умеров подякував Міністру Пісторіусу за ефективність німецької зброї та новий пакет військової допомоги // Міністерство оборони України. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YGB>
- ²⁰³ Перелік послуг з підтримки військових // Bundesministerium der Verteidigung. – 2023, 22 грудня. – URL: <https://bitly.ws/XkgS>
- ²⁰⁴ Зі спецрахунку, відкритого НБУ на потреби оборони, з початку повномасштабної війни перераховано майже 30 млрд грн, за листопад рахунок поповнився майже на 254 млн грн // НБУ. – 2023, 04 грудня. – URL: <https://bitly.ws/36YH3>
- ²⁰⁵ Україна виробляє дрони, навіть потужніші за Shahed – голова Укроборонпрому // Слово і Діло. Аналітичний портал. – 2023, 06 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YHn>
- ²⁰⁶ Постачання зброї для ЗСУ спростили: всі зміни з листопада 2023 року // Заборона. – 2023, 23 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YHB>
- ²⁰⁷ Пилипів І. Виробничі потужності українського ОПК у 2024 році зростуть у 6 разів – Камишін // Економічна правда. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YIh>
- ²⁰⁸ Камишін обговорив із єврокомісаром інтеграцію українського ОПК у європейський ринок // Укрінформ. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://bitly.ws/36YIy>

1.3. Воєнно-стратегічна обстановка

- ²⁰⁹ Глава Пентагону прокоментував готовність українського війська до зими і запевнив у двопартійній підтримці України // holosameryky.com. – 2023, 20 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yvvrz8jbw>
- ²¹⁰ ВМС Фінляндії почали перші великі навчання з НАТО Freezing Winds 23 // interfax.com.ua. – 2023, 23 листопада. – URL: <https://interfax.com.ua/news/general/949543.html>

- ²¹¹ У Литві стартували міжнародні військові навчання “Сильний грифон 2023” // armyinform.com.ua. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4dbrrckj>
- ²¹² В Угорщині в листопаді відбуваються спільні військові навчання НАТО // lb.ua. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2pyfu6m2>
- ²¹³ NATO’s flagship cyber exercise concludes in Estonia // nato.int. – 2023, 27 Nov. – URL: <http://tinyurl.com/mrh7t4ks>
- ²¹⁴ Канада розгорнула танки в Латвії // mil.in.ua. – 2023, 23 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2pjma2hp>
- ²¹⁵ НАТО готується до заміни парку літаків E-3 AWACS // mil.in.ua. – 2023, 16 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5chw6d6j>
- ²¹⁶ На Заході активно тренують українських військових. Пілоти F-16 - у Данії, США та незабаром - в Румунії // holosameryky.com. – 2023, 13 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mr3zf7mj>
- ²¹⁷ Чугуєв – Меловое. Автодорога Р-07 // Автострада. – 2023. – URL: <http://surl.li/peeew>
- ²¹⁸ Підраховано за: Мапа Deep State // Deep State. – 2023, 16 листопада. – URL: <http://surl.li/peeft>; Мапа Deep State // Deep State. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://surl.li/peeft>
- ²¹⁹ Ворог використовує колишніх “вагнерівців” для штурмів під Куп’янськом // Інформаційний спротив. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://surl.li/pedsu>
- ²²⁰ На фронті за добу відбулось 73 бойових зіткнення з ворогом – зведення Генштабу // Інформаційний спротив. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://surl.li/pedtw>
- ²²¹ На фронті за добу відбулось 73 бойових зіткнення з ворогом – зведення Генштабу // Інформаційний спротив. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://surl.li/pedtw>
- ²²² Christina Harward, Grace Mappes, Kateryna Stepanenko, Angelica Evans, and Frederick W. Kagan. Russian Offensive Campaign Assessment, November 10, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 10. – URL: <http://surl.li/papjt>
- ²²³ Протягом минулої доби відбулося 84 бойових зіткнення – зведення з фронту // Інформаційний спротив. – 2023, 28 листопада. – URL: <http://surl.li/pedvp>
- ²²⁴ Телефонна розмова із головою Об’єднаного комітету начальників штабів США генералом Чарльзом Брауном // Офіційний Telegram-канал Головнокомандувача ЗС України. – 2023, 13 листопада. – URL: <https://t.me/CinCAFU>
- ²²⁵ Кароліна Хірд, Крістіна Гарвард, Ніколь Волков, Грейс Меппес, Джордж Баррос і Фредерік В. Каган. Оцінка російської наступальної кампанії, 14 листопада 2023 р. // Institute for the Study of War. – 2023, November 14. – URL: <http://surl.li/paqwx>
- ²²⁶ Допис 21 листопада // Telegram-канал Командувача СВ ЗС України. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://t.me/osirskiy>
- ²²⁷ Підраховано за: Допис 21 листопада // Telegram-канал Командувача СВ ЗС України. – 2023, 21 листопада. – URL: <https://t.me/osirskiy>; Ворог використовує колишніх “вагнерівців” для штурмів під Куп’янськом // Інформаційний спротив. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://surl.li/pedsu>
- ²²⁸ Авдіївка: що пішло не за планом у окупантів // Інформаційний Спротив – 2023, 01 листопада – URL: <http://tinyurl.com/mr3e46xb>
- ²²⁹ Russian Offensive Campaign Assessment // Institute for the Study of War – 2023, 08 листопада – URL: <http://tinyurl.com/4hed433r>
- ²³⁰ ЗС України знищили понад 20 одиниць російської техніки та більш як 250 військових РФ на сході // Суспільне Новини – 2023, 13 листопада – URL: <http://tinyurl.com/bdzdc7m9>
- ²³¹ Рашисти зміцнюють позиції в тилу біля Волновахи та Вугледару // Інформаційний Спротив – 2023, 13 листопада – URL: <http://tinyurl.com/bdftca7a>
- ²³² Окупанти відводять підрозділи від Роботиного через втрату боєздатності // Інформаційний Спротив – 2023, 01 листопада – URL: <http://tinyurl.com/2rck9zum>
- ²³³ Тенденції на Дніпровському та Токмацькому напрямках / Інформаційний Спротив – 2023, 12 листопада – URL: <http://tinyurl.com/49nunn93>
- ²³⁴ ЗСУ, ймовірно, завдали ракетного удару по штабу військ РФ Дніпро та утримують плацдарм на Херсонщині – ISW // nv.ua. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yt7tfx6m>
- ²³⁵ На Одещині Президент України зустрівся з командуванням ОСУВ “Одеса”, ВМС та ПвК “Південь” // armyinform.com.ua. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yp3kh5wy>
- ²³⁶ Наєв розповів про білоруських військових на кордоні з Україною: скільки їх і що вони роблять // unian.ua. – 2023, 30 жовтня. – URL: <http://tinyurl.com/3swj48zh>
- ²³⁷ 81 тиждень: у Білорусі знову продовжили військові навчання з армією РФ // unian.ua. – 2023, 13 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4e8rkuy7>
- ²³⁸ Щомісяця ворожі ДРГ по 9-10 разів намагаються прорватись на територію України // armyinform.com.ua. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/59cd5bkr>
- ²³⁹ Андрій Юсов: Немає підстав вважати, що Росія змінила тактику щодо обстрілів України // РБК-Україна – 2023, 03 листопада – URL: <http://tinyurl.com/msb56uz5>

- ²⁴⁰ Росія почала застосовувати “Шахеда” чорного кольору, аби їх важче було виявити // Мілітарний – 2023, 25 листопада – URL: <http://tinyurl.com/4uy7wxwp>
- ²⁴¹ Нічна атака дронів Shahed: виявлено дві нові особливості // Інформаційний Спротив – 2023, 21 листопада – URL: <http://tinyurl.com/4eyztfvc>
- ²⁴² Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine // Офіційна сторінка МО Великої Британії в Twitter – 2023, 17 листопада – URL: <http://tinyurl.com/2t7mhcv>
- ²⁴³ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine // Офіційна сторінка МО Великої Британії в Twitter – 2023, 26 листопада – URL: <http://tinyurl.com/3mr9akx3>
- ²⁴⁴ Українські “шахеда”, снаряди та корупційні шпаринки в Укроборонпромі // Економічна Правда – 2023, 6 листопада – URL: <http://tinyurl.com/2hdbvby>
- ²⁴⁵ Система захисту бронетехніки від російських БпЛА – розвиваємо технології РЕБу з Brave1 // Офіційна сторінка Міністра цифрової трансформації України М. Федорова в Telegram – 2023, 2 листопада – URL: <https://t.me/zedigital/3802>
- ²⁴⁶ Україна вперше в історії знищила ракетний корабель ворога, який навіть не вийшов із заводу // Defense Express – 2023, 6 листопада – URL: <http://tinyurl.com/bddkb4ww>
- ²⁴⁷ ISW повідомив, хто може бути причетним до ударів по території РФ за останні дні // Главком – 2023, 12 листопада – URL: <http://tinyurl.com/y5bx5hwhf>
- ²⁴⁸ Уражено чергові РЛС окупантів // Офіційний сайт ГУР МО України – 2023, 20 листопада – URL: <http://tinyurl.com/kpdd7v35>
- ²⁴⁹ ГУР атакувало Смоленський авіаційний завод // РБК-Україна – 2023, 27 листопада – URL: <http://tinyurl.com/58tjsb22>
- ²⁵⁰ Встреча с военнослужащими – участниками СВО // kremlin.ru. – 2023, 29 вересня. – <http://kremlin.ru/events/president/news/72397>
- ²⁵¹ Школе посёлка в Хабаровском крае присвоено имя героя СВО // russian.rt.com. – 2023, 2 жовтня. – <https://russian.rt.com/russia/news/1211110-svo-shkola-habarovsk>
- ²⁵² У Росії рекордно зросла кількість злочинів: найбільше зґвалтувань та вбивств // espreso.tv. – 2023, 28 жовтня. – <http://surl.li/pfsjp>

Розділ 2. Хід бойових дій у листопаді 2023 року

2.1. У зоні відповідальності ОСУВ “Північ”

- ²⁵³ Окупанти продовжують перегрупування та підсилення своїх сил на окремих напрямках – огляд групи ІС // Інформаційний спротив. – 2023, 23 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2c44de5y>
- ²⁵⁴ Обстріли // Телеканал Новий Чернігів. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ymmy93am>
- ²⁵⁵ Нещодавно батарея українських колісних самохідних гаубиць “Богдана” / Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 3 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/fy4psyh7>
- ²⁵⁶ Росіяни готують створення нових воєнних округів: подробиці у цифрах – координатор групи ІС // Інформаційний спротив. – 2023, 24 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/4ahex92x>
- ²⁵⁷ Сьогодні вночі, у зоні відповідальності Північного стратегічного угруповання військ/ Сергій Наєв // Facebook. – 2023, 22 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc8aty6x>
- ²⁵⁸ Сьогодні під час повітряного нападу противника в Північній операційній зоні / Сергій Наєв // Facebook. – 2023, 25 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4vm33f8n>
- ²⁵⁹ Сьогодні вночі ворог знов намагався прорвати міцну повітряну оборону / Командування Об’єднаних Сил ЗС України // Facebook. – 2023, 26 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/ysnjbc6z>
- ²⁶⁰ Шановні воїни, побратими! Щиро вітаю вас із професійними святами / Сергій Наєв // Facebook. – 2023, 3 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2hc2nd4w>
- ²⁶¹ Добровольчі формування Волині відпрацьовують військові дисципліни / Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2a8e943h>
- ²⁶² Взяв участь у занятті у ході якого тренувалися мобільні вогневі групи / Сергій Наєв // Facebook. – 2023, 15 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yc696x7d>; Вогневі групи в Північній операційній зоні відточують навички стрільби/ Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 16 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/27b975s2>
- ²⁶³ Влучність, вправність та обачність – необхідні навички для члена екіпажу бронетранспортера/ Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 23 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2ahk7fud>
- ²⁶⁴ Продовжується робота щодо доставки гуманітарної допомоги до прикордонних громад Сумської області / Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 23 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3c3rhp7>
- ²⁶⁵ Підтримка цивільного середовища та підтримка військ / Об’єднаний пресцентр Сил оборони Північного напрямку // Facebook. – 2023, 26 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y8eumy7x>

2.2. У зоні відповідальності ОСУВ “Хортиця”

- ²⁶⁶ Машовець К. Ситуація на Лиманському та Куп'янському напрямках // Інформаційний спротив, 7 листопада 2023. – URL: <http://tinyurl.com/3hnbxkfs>
- ²⁶⁷ Подано за матеріалами аналітичних ресурсів: Military Land, Ukraine Control Map; Deep State map; Армія Inform та офіційного інтернет-представництва Президента України Володимира Зеленського (president.gov.ua).
- ²⁶⁸ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 01 - 31.10.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 01-31 жовтня 2023 року. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁶⁹ Там само. Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 01 - 30.11.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 01-30 листопада 2023 року. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁷⁰ У Харкові було чуто вибух. Водночас белгородські пабліки повідомили про вибух ракети в області // ТСН, 01 листопада 2023. – URL: <https://tinyurl.com/5yxkrtsz>; Дуже "тривожна" ніч: у Ростові та Белгороді – гучно на максималках// 24 канал, 16 листопада 2023. – URL: <https://tinyurl.com/ycxbjyhu> тощо.
- ²⁷¹ Вторгнення Росії в Україну. 1-30 листопада 2023 року // Кореспондент. – 2023, 03 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/4bmc7ndh>
- ²⁷² Мигаль М. СБУ у Белгороді ліквідувала топколлаборанта з Харківщини // Главком. – 2023, 23 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5n7zpf5s>
- ²⁷³ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 01 - 30.11.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 01-30 листопада 2023 року. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁷⁴ Росіяни ведуть активний наступ і нарощують зусилля в районі Куп'янського лісу, проте змушені зупинили наступ на ділянці Ягідне – Куп'янськ-Вузловий, бо зазнали значних втрат // Еспресо. – 2023, 04 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/57vwp7hn>
- ²⁷⁵ Stepanenko K., Hird K., Bailey R., Harward C., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 6, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 06. – URL: <http://tinyurl.com/rzps4prm>
- ²⁷⁶ Машовець К. Ситуація на Лиманському та Куп'янському напрямках // Інформаційний спротив. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3hnbxkfs>
- ²⁷⁷ Harward C., Bailey R., Evans A., Hird K., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 7, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 07. – URL: <http://tinyurl.com/53bk39fc>
- ²⁷⁸ Ibidem.
- ²⁷⁹ Кевлюк В. Хвилинка неспокою // Лівий Берег. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2t2vxjt4>
- ²⁸⁰ Машовець К. Ситуація на Куп'янському та Лиманському напрямках // Інформаційний спротив. – 2023, 19 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/24zwzjf6>
- ²⁸¹ Там само.
- ²⁸² Wolkov N., Harward C., Mappes G., Stepanenko K., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 21, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 21. – URL: <http://tinyurl.com/5n6vkd54>
- ²⁸³ Машовець К. Оперативний огляд ситуації по напрямкам контрнаступу ЗСУ // Інформаційний спротив. – 2023, 22 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ya7mv6a6>
- ²⁸⁴ Harward C., Bailey R., Evans A., Wolkov N., Hird K., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 24, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 24. – URL: <http://tinyurl.com/yc3wvvzt>
- ²⁸⁵ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 25 – 28.11.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 25–28 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁸⁶ Wolkov N., Harward C., Evans A., Mappes G., Bailey R., Barros G., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 30, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 30. – URL: <http://tinyurl.com/26d59r3a>
- ²⁸⁷ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 01.10. – 30. 11. 2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 01 жовтня – 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁸⁸ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 01.11. – 30. 11. 2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 01 листопада – 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁸⁹ Там само.
- ²⁹⁰ Лисогор А. Луганська ВЦА // Телеграм-канал Луганської ВЦА. – 2023, 13 листопада. – URL: <https://t.me/luhanskaVTSA/14997>
- ²⁹¹ Оперативна інформація станом на 18.00 27 11. 2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 27 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁹² Hird K., Barros G., Mappes G., Philipson L., Williams M., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 28, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 28. – URL: <http://tinyurl.com/582frxec>
- ²⁹³ Оперативна інформація станом на 10.00 02.11.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 02 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>
- ²⁹⁴ Там само.
- ²⁹⁵ Оперативна інформація станом на 10.00 і 18.00 03.11. – 10. 11. 2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 03 листопада – 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3rbcs5t>

- ²⁹⁶ Росіяни намагаються наступати вздовж лінії Куп'янськ-Сватово-Кременна: оновлені карти боїв // Інформаційний спротив. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ya7mv6a6>
- ²⁹⁷ Wolkov N., Harward C., Mappes G., Stepanenko K., Kagan Fr. Russian Offensive Campaign Assessment, November 21, 2023 // Institute for study of war. – 2023, November 21. – URL: <http://tinyurl.com/5n6vkd54>
- ²⁹⁸ Машовець К. Ситуація для ЗСУ загострилась на Лиманському та Бахмутському напрямках // Інформаційний спротив. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ya7mv6a6>
- ²⁹⁹ Там само.
- ³⁰⁰ Втрати росіян на сході у вісім разів перевищують українські // Армія-Inform. – 2023, 11 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/u5jj7tx3>

2.3. У зоні відповідальності ОСУВ “Таврія”

- ³⁰¹ Зона відповідальності ОСУВ “Таврія” включає частини Східної та Південно-Західної ОЗ. Загальну характеристику Східної ОЗ (площа, кількість і густота населення, наявність залізниць та автомобільних доріг, географічні зони тощо) див.: Опис воєнних дій за червень 2022 року (С.70 і далі). Загальну характеристику Південно-Західної ОЗ див.: Опис воєнних дій за червень 2022 року (С.86 і далі).
- ³⁰² Підрахунки зроблені на основі зведень Об'єднаного прес-центру Сил оборони таврійського напрямку з 02 листопада по 01 грудня 2023 року / Об'єднаний прес-центр Сил оборони таврійського напрямку // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/22xac7e8>; <http://tinyurl.com/5evn8x5h>
- ³⁰³ Кевлюк В. П'ятсот тисяч — це багато чи мало? // LB.ua. – 2023, 29 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/3x9an4b7>
- ³⁰⁴ Так, сьогодні неділя... / Костянтин Машовець // Facebook. – 2023, 12 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/r7syexxy>
- ³⁰⁵ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 01 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/msarba3h>; 1/10 Daily condensed Ukraine map for Tues 7th November 2023 / Ukraine Control Map // twitter. – 2023, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3y4mv32t>; Огляд... / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 22 листопада; 2023, 28 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4y5b8cep>; <http://tinyurl.com/4af8hud9>
- ³⁰⁶ Огляд... / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2dvv4mku>
- ³⁰⁷ Зеленський доручив швидко будувати укріплення "на основних напрямках" // Українська правда. – 2023, 30 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/mrxzr5z7>; Умеров відвідав позиції Сил оборони на Таврійському напрямку // Укрінформ. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/y78auj8n>; Update on 9th and 10th Army Corps // MilitaryLand. – 2023, 10 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/pb29y5by>
- ³⁰⁸ Репортаж Радіо Свобода України: Спецпризначенці ЦСП “Омега” відбивають штурм Авдіївки і атакують армію рф / Центр спеціального призначення НГУ “Омега” // facebook. – 2023, 14 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/3m6nj9fb>; Бійці групи "Mutant" ЦСО А СБУ та батальйону "Скала" разом знищують кацапів на північ від Красногорівки / DeepState UA // Telegram. – 2023, 26 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5dsczd75>; Gall C. Both Sides Pay a Bloody Price for Coveted Ukrainian City // The New York Times. – 2023, 30 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/5y3pxfprk>; ЗСУ розбили колону армії рф біля Красногорівки // Дзеркало тижня. – 2023, 29 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/ycevpvz>; Бійці президентської бригади разом із 110-ю ОМБр успішно відбили ворожу атаку під Авдіївкою – земля вкрита тілами росіян // Новинарня. – 2023, 08 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/24exsnk4>; Кожен наш воїн, який тримає позиції під Авдіївкою, заслуговує на нашу надзвичайну вдячність – звернення Президента України // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 14 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/y3au7m8d>
- ³⁰⁹ Powerful footage of the shooting of a column of Russian armored vehicles by a Ukrainian tank of the 58th Motorized Infantry Brigade near Staromlynivka in the Berdyansk direction / Cloooud // twitter. – 2023, 16 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4w4jueej>; Впевнений, що Україна обов'язково переможе; будьте впевнені в собі – звернення Президента України // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 02 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/26rshv5m>; “Рум-гуп” бліндажем / Президентська бригада ім. Богдана Хмельницького // YouTube. – 2023, 07 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/2vu2rzsnp>
- ³¹⁰ Протитанкісти 117-ї ОМБр розказали про особливості своєї роботи та мотивацію / Об'єднаний пресцентр Сил оборони таврійського напрямку // facebook. – 2023, 10 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/2ev4nkkn>; За три доби боїв під Роботиним він отримав п'ять поранень / Об'єднаний пресцентр Сил оборони таврійського напрямку // facebook. – 2023, 23 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ytf7ayfy>; AFUs 82nd Air Assault Wild Division FPV strikes damages a russian T90M tank near Novoprokopivka / imi(m) // twitter. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc5xmd7z>; Трагічний удар росіян по місцю нагородження 128 бригади ЗСУ: названо перші імена жертв (фото, відео) // УНІАН. – 2023, 05 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrpr3khs>; За минулий тиждень підрозділами аеророзвідки 11 бригади ім. М.Грушевського Південного оперативно-територіального об'єднання Національної гвардії України на Херсонському та Запорізькому напрямках здійснено 49 вогневих уражень противника / 11 бригада ім. М.Грушевського Національної гвардії України // facebook. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bddwd6k2>; А це робота бійців 15-ї бригади оперативного призначення “Кара-Дар”, які показали кадри відбиття штурмової групи кацапів на пн. зх. від Вербового / DeepState UA // Telegram. – 2023, 09

листопада. – URL: <https://tinyurl.com/yjkfvrpw>; Олексій (позивний “Ісус”) перевівся до 127 Обр ТрО ЗСУ з підрозділі спеціального призначення “Кракен” / Об’єднаний пресцентр Сил оборони таврійського напрямку // facebook. – 2023, 08 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/3yse222n>

³¹¹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 06 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/4sy9deya>

³¹² Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 03, листопада, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/f5enruc6>; <http://tinyurl.com/7husuvxn>

³¹³ Авдіївка в напівоточенні. рф накопичує резерви для нової хвилі атак – 110 омбр // Дзеркало тижня. – 2023, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3b9t48hv>

³¹⁴ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 11 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/mvcxt52w>

³¹⁵ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/f5enruc6>

³¹⁶ Україна змінить тактику у війні з Росією у 2024? / Донбас Реалії // YouTube. – 2023, 24 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/4tccmz5x>

³¹⁷ Кириленко О. Комбат Ігор Губаренко: Коксохім – це найкоротший шлях, яким росіяни можуть обрізати Авдіївку // Українська правда. – 2023, 21 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/rv3dady3>

³¹⁸ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 12 по 21 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 12 листопада; 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxjhdt7>; <http://tinyurl.com/3kbsa22b>

³¹⁹ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 18 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2m9pn7e4>

³²⁰ Там само.

³²¹ Зведення на фронті станом на кінець доби 16 листопада 2023 року / DeepState UA // Telegram. – 2023, 17 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/37za3tre>

³²² The use of MT-LB as a kamikaze by Russians, Avdiivka front / Special Kherson Cat // twitter. – 2023, 16 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ne9pk52y>

³²³ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 22 листопада по 01 грудня 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 22 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/pu3tz6zz>; <http://tinyurl.com/2s9k45v7>

³²⁴ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 25 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4dp4by8k>

³²⁵ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4w9prwr5>

³²⁶ Огляд, трохи затримав... / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/29vejspc>

³²⁷ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 11 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/mvcxt52w>

³²⁸ Україна для ЄС – це посилення всієї європейської спільноти – звернення Президента Володимира Зеленського // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdfa7bvc>

³²⁹ ЗСУ завдали удару по колоні російської техніки // Дзеркало тижня. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5yuedsf6>

³³⁰ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 20 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4w9prwr5>

³³¹ Огляд / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 28 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4y5b8cep>

³³² Weekly summary of control changes in Ukraine / war.mapper // Instagram. – 2023, 04 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/mrxk3dzt>

³³³ Бої під Мар’їнкою: ворог змінив тактику, заміщує арту FPV-дронами. Оборону вже рік (!) тримає 79 одшбр // Новинаря – 2023, 09 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2p8j5n67>

³³⁴ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/msjhepa5>

³³⁵ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 11 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/mvcxt52w>

³³⁶ А ось і відео кількох уражень ворожих ОБТ на східних околицях Микільського / DeepState UA // Telegram. – 2023, 02 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/26c3rurp>

- ³³⁷ Тактика бою в обороні: 58-ма бригада ЗСУ проти 37-ї бригади зс рф / Бутусов Плюс // YouTube. – 2023, 02 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2dzkseh>
- ³³⁸ Сьогодні зранку були штурмові дії в смузі сусідів 72 омбр / CorvaxClever // twitter. – 2023, 02 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/yvrd7xc5>
- ³³⁹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 12 по 21 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 12 листопада; 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxjhdt7>; <http://tinyurl.com/3kbsa22b>
- ³⁴⁰ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 18 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/585njkah>
- ³⁴¹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 22 листопада по 01 грудня 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 22 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/pu3tz6zz>; <http://tinyurl.com/2s9k45v7>
- ³⁴² Зведення на фронті станом на кінець доби 1 листопада 2023 року / DeepState UA // Telegram. – 2023, 02 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2jec33z2>
- ³⁴³ Бійці підрозділу “Червона Калина” показали роботу по кацапам на західних околицях Вербового / DeepState UA // Telegram. – 2023, 09 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxrsxe3>
- ³⁴⁴ А це робота бійців 15-ї бригади оперативного призначення “Кара-Дар”, які показали кадри відбиття штурмової групи кацапів на пн.зх. від Вербового / DeepState UA // Telegram. – 2023, 09 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yjkfvrpw>
- ³⁴⁵ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 09 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/68x2pp9m>
- ³⁴⁶ Seven Russian soldiers were captured by Ukrainian paratroopers from the 4th Battalion of 46th Air Mobile Brigade at the Novoprokopivka – Verbove axis / Clooud // twitter. – 2023, 09 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/394t96c7>
- ³⁴⁷ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 11 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/mvcxt52w>
- ³⁴⁸ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 17 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ykezrem6>
- ³⁴⁹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 12 по 21 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 12 листопада; 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxjhdt7>; <http://tinyurl.com/3kbsa22b>
- ³⁵⁰ Harward C., Bailey R., Evans A., Wolkov N., Hird K., Kagan F. W. Russian Offensive Campaign Assessment, November 24, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, 24 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/7t87m2kh>
- ³⁵¹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 22 листопада по 01 грудня 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 22 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/pu3tz6zz>; <http://tinyurl.com/2s9k45v7>
- ³⁵² Harward C., Bailey R., Evans A., Wolkov N., Hird K., Kagan F. W. Russian Offensive Campaign Assessment, November 24, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, 24 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/7t87m2kh>
- ³⁵³ Під Маріуполем пролунали вибухи: зайнявся склад російських боєприпасів, під удар потрапили гелікоптери // LB.ua. – 2023, 05 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/267xpnhh>
- ³⁵⁴ У Донецьку пролунали вибухи: під удар міг потрапити центр підготовки операторів дронів // Дзеркало тижня. – 2023, 05 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2n7n22dd>
- ³⁵⁵ Дрони ЗСУ атакували нафтобазу у Феодосії, уламки здетонували – ЗМІ // Українська правда. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5fky8eem>
- ³⁵⁶ ISW проаналізував, чому Росії доводиться розраховувати на лобові атаки піхоти / Українська правда. – 2023, 12 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5n8sh63b>
- ³⁵⁷ Чотири вибухи пролунали в окупованому Джанкої. Знищено ворожий комплекс ППО та РЛС / Цензор.нет. – 2023, 24 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ycx7jrpj>
- ³⁵⁸ Об’єднаний прес-центр сил оборони таврійського напрямку не публікував інформацію про кількість виконаних вогневих завдань з 17 листопада та не опублікував інформацію про втрати противника за 23 листопада.
- ³⁵⁹ Підрахунки зроблені на основі зведень Об’єднаного прес-центру Сил оборони таврійського напрямку з 02 листопада по 01 грудня 2023 року / Об’єднаний прес-центр Сил оборони таврійського напрямку // Facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/22xac7e8>; <http://tinyurl.com/5evn8x5h>

2.4. У зоні відповідальності ОСУВ “Одеса”

- ³⁶⁰ ОСУВ “Одеса” оперує в Південно-Західній ОЗ. Загальну характеристику територій, які входять до складу Південно-Західної ОЗ (площа, кількість і густота населення, наявність залізниць та автомобільних доріг, географічні зони тощо), див.: Опис воєнних дій за червень 2022 року. (С.86 і далі).
- ³⁶¹ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState UA. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/42y4sfn8>
- ³⁶² Огляд... / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4jz7uj3v>

³⁶³ ССО скоригували вогонь HIMARS по ворожій “Мста-С” на окупованій Херсонщині / 73 морський центр СпП ім. кошового отамана Антіна Головатого // facebook. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/muaz9mmj>; 1/10 Daily condensed Ukraine map thread for Tues 7th November 2023 / Ukraine Control Map // twitter. – 2023, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3y4mv32t>; Rare footage of the “Bandvagn 206S” APC in service of the Ukrainian 38th Marine Brigade / Cloooud // twitter. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/29d2v8av>; Лівий берег / 11 окремих батальйонів спеціального призначення // facebook. – 2023, 17 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/bdefnfx4>; Бійці підрозділу ударних БпЛА “RONINU” 86 окремого батальйону територіальної оборони показали, як за допомогою frv-дронів знищують ворога у Кринках на лівому березі Дніпра / 106 окрема бригада Сил територіальної оборони ЗСУ // facebook. – 2023, 20 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/mt9en3th>; Даремно вони окопались на нашій землі / 124 окрема бригада територіальної оборони ЗСУ // facebook. – 2023, 19 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/29a9v3nn>; Обороняємо український південь / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 12 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/y3z3bmrf>; Українські бійці дронами атакували позиції росіян на лівому березі Дніпра. Відео // Цензор.НЕТ. – 2023, 16 жовтня. – URL: <https://tinyurl.com/3bvsweyh>

³⁶⁴ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 02 по 11 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 02 листопада; 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/csh7p63z>; <http://tinyurl.com/t9m496f9>

³⁶⁵ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 02 по 06 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxcssvr>; <http://tinyurl.com/4sy9deya>; OSINT-аналіз присутності Сил Оборони України на лівому березі Дніпра // Херсон Daily. – 2023, 07 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/22k338ks>

³⁶⁶ Інформація взята з аналітичного ресурсу DeepState. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4ye693e2>

³⁶⁷ В Кринках ліквідували групу російської піхоти // Militarnyi. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/554hcktb>

³⁶⁸ Сили оборони України провели серію успішних дій на лівому березі річки Дніпро на Херсонському напрямку / Генеральний штаб ЗСУ // Telegram. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/h7afxkp6>

³⁶⁹ Зведення на фронті станом на кінець доби 3 листопада 2023 року / DeepState UA // Telegram. – 2023, 04 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yrb4m9kv>

³⁷⁰ facts... / david D. // twitter. – 2023, 04 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4eww3fyc>

³⁷¹ Krynyky, Kherson oblast. Short thread / Kriegsfofshcher // twitter. – 2024, 06 січня. – URL: <http://tinyurl.com/mr3czurm>

³⁷² Росія визнала загибель в Україні генерала Завадського – вже сьомого з початку вторгнення // BBC NEWS Україна. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/55juarut>

³⁷³ У результаті заздалегідь спланованих заходів щодо відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації, Сили оборони України провели серію успішних дій на лівому березі річки Дніпро на Херсонському напрямку // facebook. – 2023, 17 листопада. – URL: <https://tinyurl.com/75hzvc85>

³⁷⁴ Окупанти почали захищати траншеї від дронів, й мова не про окопний РЕБ // Defense Express. – 2023, 10 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/ycy9j6wr>

³⁷⁵ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 12 по 21 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 12 листопада; 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ycyvu6k8>; <http://tinyurl.com/2397dn5u>; Сили оборони півдня України припинили публікувати інформацію щодо кількості артилерійських обстрілів з 14 листопада.

³⁷⁶ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 12 по 21 листопада 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 12 листопада; 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mrxjhdt7>; <http://tinyurl.com/3kbsa22b>

³⁷⁷ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 18 листопада по 01 грудня 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 02 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/4af8hud9>

³⁷⁸ Огляд / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 22 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4af8hud9>

³⁷⁹ Hird K., Mappes G., Harward C., Evans A., Kagan F. W. Russian Offensive Campaign Assessment, November 11, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc6pdm46>

³⁸⁰ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 12 по 21 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 22 листопада; 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/2397dn5u>; <http://tinyurl.com/2hd8cp3y>

³⁸¹ Інформація узагальнена на основі оперативної інформації ГШ ЗС України станом на 06.00 з 22 листопада по 01 грудня 2023 року / Генеральний штаб ЗСУ // facebook. – 2023, 22 листопада; 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/pu3tz6zz>; <http://tinyurl.com/2s9k45v7>

³⁸² Огляд / Костянтин Машовець // facebook. – 2023, 25 листопада, 02 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/3usxncnm>; <http://tinyurl.com/2frefazw>

- ³⁸³ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 02 по 11 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 02 листопада; 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/y94v82bc>; <http://tinyurl.com/5n6fxstp>
- ³⁸⁴ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 12 по 21 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 12 листопада; 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2tk68xew>; <http://tinyurl.com/3e5auxyw>
- ³⁸⁵ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 12 по 21 листопада / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 22 листопада; 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/2me5zz5d>; <http://tinyurl.com/2hd8cp3y>
- ³⁸⁶ ЗСУ ліквідували трьох штабних офіцерів-десантників РФ // Militarnyi. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5n7xfe65>; ГУР показало відео удару по катерах ЧФ РФ на узбережжі Криму // Українська правда. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4kem7d9b>; Шел 625 день війни / Картина маслом // twitter. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdpatfd7>; Пишуть / hochu dodomu v UA // twitter. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc5dnz4v>
- ³⁸⁷ Сили оборони вперше з травня знищили російський ЗРК “Панцир-С1” // Дзеркало тижня. – 2023, 19 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mwscr6na8>; ЗСУ уразили аеродром на Херсонщині, який використовували росіяни // Militarnyi. – 2023, 20 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc78s65m>
- ³⁸⁸ ЗСУ уразили підрозділи військ РФ поблизу Олешківських пісків на Херсонщині // Суспільне новини. – 2023, 22 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdcu2wpy>
- ³⁸⁹ Сили оборону півдня України не опублікували дані про втрати противника за 14 і 27 листопада.
- ³⁹⁰ Інформація узагальнена на основі оперативних зведень Сил оборони півдня України з 02 листопада по 01 грудня / Сили оборони півдня України // Telegram. – 2023, 02 листопада; 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/y94v82bc>; <http://tinyurl.com/2nwh7jsf>

2.5. Дії Військово-морських Сил у Чорноморській та Азовській операційних зонах

- ³⁹¹ Прогноз погоди по Одесі та області – Гідрометцентр Чорного та Азовського морів // Офіційний сайт м. Одеса. – 2023, 01-15 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/t6t6hzmf>
- ³⁹² Прогноз погоди по Одесі та області – Гідрометцентр Чорного та Азовського морів // Офіційний сайт м. Одеса. – 2023, 15-30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/dmpfddbe>
- ³⁹³ Негода проти окупантів: у Криму на пляжах позмивало водою фортифікаційні споруди – Братчук // ТСН. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdevnhhs>
- ³⁹⁴ У Чорному морі після шторму зникло безвісти судно з екіпажем: з'явилися подробиці // ТСН. – 2023, 20 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3yaw7w86>
- ³⁹⁵ У Чорному морі сильний шторм викинув на міліну суховантаж: що відомо // ТСН. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mpanvfmh>
- ³⁹⁶ Масова морська аварія: у Керченській протоці зіткнулося три кораблі // ТСН. – 2023, 29 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2h5amwhc>
- ³⁹⁷ Денькович Я. В Україні судно із зерном натрапило на морську міну – з'явилися подробиці інциденту // ТСН. – 2023, 18 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdd4ntr5>
- ³⁹⁸ Оперативна обстановка в зоні відповідальності Сил оборони півдня України залишається напруженою / Оперативне командування “Південь” // Facebook. – 2023, 24 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ymzbazu5>
- ³⁹⁹ Розмінування Чорного моря: три країни НАТО домовляються про спільні дії // Мілітарний. – 2023, 21 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/hj4pysn6>
- ⁴⁰⁰ ППО вночі знищила 71 із 75 ударних дронів-камікадзе // Укрінформ. – 2023, 25 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4bb8akrz>
- ⁴⁰¹ Скаврон Б. Пострах для російських кораблів: український флот морських дронів за рік атакував 7 ворожих суден (відео) // ТСН. – 2023, 11 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2s42yy7y>
- ⁴⁰² Див. зведення ОК “Південь” за вказані дати: <https://www.facebook.com/OperationalCommandSouth>
- ⁴⁰³ Експорт українським морським коридором досяг 15 млн тонн – Кубраков // Interfax Ukraine. – 2024, 08 січня. – URL: <http://tinyurl.com/3bxx476r>
- ⁴⁰⁴ Ворог знов посилив присутність ракетноносіїв в Чорному морі: кількість “Калібрів” зросла до 16 // ТСН. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5n7jufxy>
- ⁴⁰⁵ Щоденні зведення Військово-Морських Сил Збройних Сил України 01-30 листопада 2023 року // facebook.
- ⁴⁰⁶ Україна вперше в історії знищила ракетний корабель ворога, який навіть не вийшов із заводу // Defense Express. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ju2fdxx7>
- ⁴⁰⁷ Гулійчук Д. Українські військові вразили російські десантні катери в Криму: ГУР про деталі вдалої операції // ТСН. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bdcsbhnt>

2.6. Дії авіації та протиповітряної оборони

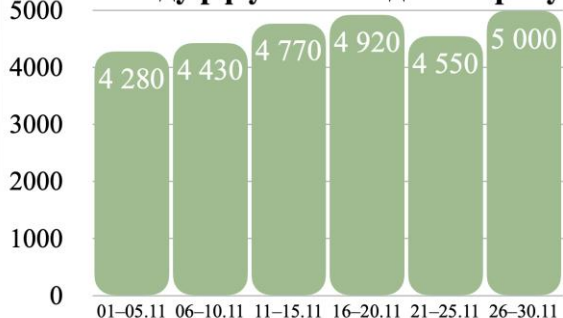
- ⁴⁰⁸ Військові РФ отримали нову партію Су-34 // Мілітарний. – 2023, 22 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/6axzznd8>
- ⁴⁰⁹ ПКС Росії отримали нову партію винищувачів Су-35С // Мілітарний. – 2023, 24 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3khjyd8k>
- ⁴¹⁰ Ovsyanyi, K. Satellite Images Suggest Russia is Ramping Up Production Capacity for its War Against Ukraine // Radio Liberty. – 2023, November 01. – URL: <http://tinyurl.com/42dvrt5>
- ⁴¹¹ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine / Ministry of Defence // Twitter. – 2023, November 19. – URL: <http://tinyurl.com/2p8xffff>
- ⁴¹² Практична стеля польоту літака складає 21 тис. метрів. Таким чином, літак здатен вести розвідку і коригувати завдання ударів безпосередньо над об'єктом розвідки, залишаючись недосяжним для засобів ППО.
- ⁴¹³ Польща збільшує замовлення на зенітні ракети сімейства CAMM-ER // Мілітарний. – 2023, 07 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/378k33wc>
- ⁴¹⁴ Чехія замовляє зенітні ракети до комплексу RBS-70 // Мілітарний. – 2023, 16 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3wmkcnvw>
- ⁴¹⁵ Фінляндія підписала з Ізраїлем угоду про закупівлю системи “Праца Давида” // Мілітарний. – 2023, 12 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2s3s63z2>
- ⁴¹⁶ Латвія підписала контракт на поставки IRIS-T // Мілітарний. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mtec793k>
- ⁴¹⁷ Хорватія прийняла на озброєння перші три Rafale // Мілітарний. – 2023, 18 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mr2ftvy7>
- ⁴¹⁸ Румунія починає отримувати норвезькі F-16 // Мілітарний. – 2023, 22 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3nkrzbbw>
- ⁴¹⁹ Румунія оголосила тендер на закупівлю комплексів ППО малої та середньої дальності // Мілітарний. – 2023, 23 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3bt2ep3b>
- ⁴²⁰ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 11, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 11. – URL: <http://tinyurl.com/25fjv24t>
- ⁴²¹ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 27, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 27. – URL: <http://tinyurl.com/3uywnbwk>
- ⁴²² Оперативна інформація Генерального штабу Збройних Сил України станом на 06:00 1 грудня 2023 року щодо російського вторгнення // Урядовий портал. – 2023, 01 грудня. – URL: <http://tinyurl.com/4shjrpme>
- ⁴²³ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 1, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 01. – URL: <http://tinyurl.com/bds5z4af>
- ⁴²⁴ Знищено 24 “Шахеда” та X-59 / Командування Повітряних Сил ЗСУ // Facebook. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ymuky33>; Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 3, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 03. – URL: <http://tinyurl.com/3uz93n3u>
- ⁴²⁵ Цієї ночі ворог атакував Україну дронами / Оніщук Світлана – Івано-Франківська ОДА (ОБА) // Telegram. – 2023, 03 листопада. – URL: <https://t.me/onyshchuksvitlana/9911>
- ⁴²⁶ Цієї ночі ПвК “Захід”, яке боронить і небо над Львівщиною, вдалося знищити 11 ворожих безпілотників / Львівська обласна військова адміністрація // Telegram. – 2023, 03 листопада. – URL: https://t.me/people_of_action/23176
- ⁴²⁷ Харківщина. 3 листопада / Олег Синегубов, голова Харківської ОДА // Telegram. – 2023, 03 листопада. – URL: <https://t.me/syNEGubov/7417>
- ⁴²⁸ Вночі російські терористи вчергове атакували Одещину / Олег Кіпер – Одеська ОДА (ОБА) // Telegram. – 2023, 03 листопада. – URL: <https://t.me/odeskaODA/3063>
- ⁴²⁹ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 4, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 04. – URL: <http://tinyurl.com/ynf38zwa>
- ⁴³⁰ Дякую захисникам неба! / Сергій Лисак – Дніпропетровська ОДА (ОБА) // Telegram. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://t.me/dnipropetrovskODA/8393>
- ⁴³¹ Начальник Полтавської ОБА Філіп Пронін повідомляє, що в результаті падіння уламків ракети пошкоджено 9 приватних будівель у Миргородському районі / Полтавська ОБА // Telegram. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://t.me/poltavskaoDA/754>
- ⁴³² Знищено 15 “Шахедів” та КАР X-59 / Командування Повітряних Сил ЗСУ // Facebook. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2p84vbhj>
- ⁴³³ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 6, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 06. – URL: <http://tinyurl.com/2p9cewdr>
- ⁴³⁴ Вночі російські терористи атакували Одесу різними типами ракет та ударними дронами / Олег Кіпер – Одеська ОДА (ОБА) // Telegram. – 2023, 06 листопада. – URL: <https://t.me/odeskaODA/3095>
- ⁴³⁵ Hird, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment? November 11, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 11. – URL: <http://tinyurl.com/25fjv24t>

- ⁴³⁶ Знищено 19 “Шахедів”/ Командування Повітряних Сил ЗСУ // Facebook. – 2023, November 11. – URL: <http://tinyurl.com/4r65wb2r>
- ⁴³⁷ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 18, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 18. – URL: <http://tinyurl.com/bdevz48r>
- ⁴³⁸ Українська ППО знищила 74 дрони Shahed // Мілітарний. – 2023, 25 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/5dnj7z9w>
- ⁴³⁹ Ворожі атаки по Україні та робота ППО / Media Center Ukraine // YouTube. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/ehj83rbv>
- ⁴⁴⁰ Conel, M. The Role of Space in Russia's Operations in Ukraine // Center for Naval Analysis. – 2023, November 15. – URL: <http://tinyurl.com/dn9cppwr>; Burlaka, O. What Russian satellites see // The Universe. – 2023, November 11. – URL: <http://tinyurl.com/3yz485mf>
- ⁴⁴¹ СБУ затримала у Миколаєві ще одного інформатора ФСБ, який шпигував за аеродромами ЗСУ // Служба безпеки України. – 2023, 14 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4f6me5rf>; СБУ затримала агентку російського ГРУ, яка скоригувала десятки “Шахедів” по Одесі // Служба безпеки України. – 2023, 28 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/yc87ska7>; СБУ затримала на Одещині коригувальницю, яка наводила російські ракети на “зерновий коридор” // Служба безпеки України. – 2023, 10 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/3x8s3jkj>
- ⁴⁴² Росія почала застосовувати “Шахеда” чорного кольору, аби їх важче було виявити // Мілітарний. – 2023, 25 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/2xz4xzab>
- ⁴⁴³ Цієї ночі, 25 листопада 2023 року, ворог випустив по Україні рекордну кількість ударних БпЛА / Микола Олешук // Telegram. – 2023, 25 листопада. – URL: <https://t.me/MykolaOleshchuk/153>
- ⁴⁴⁴ Галів О. Мисливці на “шахедів”: як працюють мобільні вогневі групи та що потрібно, щоб захистити все небо // Радіо Свобода. – 2023, 27 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/45b5jwae>
- ⁴⁴⁵ Shahed-и з 4G: навіщо, що може отримати ворог та як протидіяти // Defense Express. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/44ceuh55>
- ⁴⁴⁶ Росіяни модифікували Shahed-136 для обходу української ППО // Мілітарний. – 2023, 30 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bddz72c8>; A Technophile's Guide to the Evolution of Russian Shahed Drones // Kyiv Post. – 2023, December 10. – URL: <https://www.kyivpost.com/post/25204>
- ⁴⁴⁷ Stepanenko, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 2, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 02. – URL: <http://tinyurl.com/dus2vw95>
- ⁴⁴⁸ Ігнатова І. ЗСУ завдали удару по штабу ЗС РФ “Дніпро”: ліквідовано трьох полковників // Фокус. – 2023, 08 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/bvfmekjy>
- ⁴⁴⁹ Harward, C. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 8, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 08. – URL: <http://tinyurl.com/4k5w6sa9>
- ⁴⁵⁰ Bailey, R. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 9, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 09. – URL: <http://tinyurl.com/3r9wkfkz>
- ⁴⁵¹ Harward, K. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 24, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 24. – URL: <http://tinyurl.com/53kzsvsu>
- ⁴⁵² Evans, A. et al. Russian Offensive Campaign Assessment, November 25, 2023 // Institute for the Study of War. – 2023, November 25. – URL: <http://tinyurl.com/2wzwmrpp>
- ⁴⁵³ Altman, H. & Rogoway, T. Ukraine's Spy Agency Claims Strike on Key S-400 SAM System in Crimea // The War Zone. – 2023, August 23. – URL: <http://tinyurl.com/mr369vhv>
- ⁴⁵⁴ У ГУР дали оцінку знищенню ЗПК С-400 у Криму // Мілітарний. – 2023, 23 серпня. – URL: <http://tinyurl.com/yzvtsucn>
- ⁴⁵⁵ В окупованому Криму знищено російський комплекс С-400 / Defence intelligence of Ukraine // Twitter. – 2023, 23 серпня. – URL: <http://tinyurl.com/4hrscxra>
- ⁴⁵⁶ ЗСУ успішно знищили поблизу Оленівки у Криму рідкісну РЛС “Подлет” та комплекс “Бастин” з ракетами “Оникс” // Defense Express. – 2023, 23 серпня. – URL: <http://tinyurl.com/yck32ksr>
- ⁴⁵⁷ Altman, H. Ukraine Using Land Attack Variant of Neptune Anti-Ship Missile // The War Zone. – 2023, August 29. – URL: <http://tinyurl.com/4f9p6km5>
- ⁴⁵⁸ Newdick, T. Ukraine Situation report: Kyiv Claims It Knocked Out S-400 in Crimea // The War Zone. – 2023, September 14. – URL: <http://tinyurl.com/yc24e3j3>
- ⁴⁵⁹ З'явилися супутникові знімки позиції ураженого комплексу С-400 // Мілітарний. – 2023, 14 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/923d67sa>
- ⁴⁶⁰ СтратКом ЗСУ // Facebook. – 2023, 30 жовтня. – URL: <http://tinyurl.com/2t5aprad>
- ⁴⁶¹ Росіяни заявляють про ураження елементів комплексу С-300 у Криму // Мілітарний. – 2023, 31 жовтня. – URL: <http://tinyurl.com/2pfefity>
- ⁴⁶² Sheldon, M. As Cargo Flights Leave Kaliningrad, Air Defence Systems Disappear // Bellingcat. – 2023, November 13. – URL: <http://tinyurl.com/bufs59wb>

- ⁴⁶³ А поки окупантів “штормить” і вони досі оговтуються від нічної бавовни у Севастополі, подякую пілотам Повітряних Сил Збройних Сил України за чудову бойову роботу! / Микола Олещук // Telegram. – 2023, 13 вересня. – URL: <https://t.me/MykolaOleshchuk/127>
- ⁴⁶⁴ Newdick, T. Russian Submarine, Landing Ship Struck in Attack on Sevastopol // The War Zone. – 2023, September 13. – URL: <http://tinyurl.com/y5uzxa47>
- ⁴⁶⁵ Що залишилось від ВДК “Минск” у Севастополі, який ступень ураження й чи реально його відновити // Defense Express. – 2023, 13 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/yt5xdvxy>; Newdick, T. Russian Submarine Shows Massive Damage after Ukrainian Strike // The War Zone. – 2023, September 18. – URL: <http://tinyurl.com/2vntfxzm>
- ⁴⁶⁶ З’явилося фото пошкодженого російського великого десантного корабля “Минск” // Мілітарний. – 2023, 03 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/4pazh3h7>
- ⁴⁶⁷ ССО доповнює результати успішних спецоперацій / Командування Сил спеціальних операцій // Facebook. – 2023, 25 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/hdh3b2f6>
- ⁴⁶⁸ Знищення корабля та підводного човна чф рф стало можливим завдяки ССО / Командування Сил спеціальних операцій ЗС України // Facebook. – 2023, 16 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/23x2u33u>
- ⁴⁶⁹ Ракети “Нептун” уразили аеродром “Саки” в Криму // Мілітарний. – 2023, 21 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/bdevncan>
- ⁴⁷⁰ Storm Shadow уразив ціль, під яку створювався: резервний командний пункт ЧФ РФ у Верхньосадовому // Defense Express. – 2023, 20 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/5n839f5k>; Zakharchenko, K. Ukraine Confirms Missile Attack in Crimea, Says Russia’s Black Sea Fleet Command Center Hit // Kyiv Post. – 2023, September 20. – URL: <https://www.kyivpost.com/post/21820>
- ⁴⁷¹ Збройні сили знищили об’єкт 744-го Центру зв’язку командування ЧФ РФ у Криму // Мілітарний. – 2023, 21 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/43d8mftu>
- ⁴⁷² Newdick, T. Ukraine Situation report: Kyiv Unleashes New Wave of Cruise Missiles on Crimea // The War Zone. – 2023, September 20. – URL: <http://tinyurl.com/ym5jju4c>
- ⁴⁷³ Спецоперація ССО “Крабовая ловушка” / Командування Сил спеціальних операцій ЗС України // Facebook. – 2023, 23 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/4be8wrkn>; Оперативна інформація станом на 18.00 22.09.2023 щодо російського вторгнення / Генеральний штаб ЗСУ // Facebook. – 2023, 22 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/32su8w5y>; Newdick
- ⁴⁷⁴ ССО доповнює результати успішних спецоперацій / Командування Сил спеціальних операцій // Facebook. – 2023, 25 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/hdh3b2f6>
- ⁴⁷⁵ Роз’яснення інформації стосовно знищення командувача чф рф / Командування Сил спеціальних операцій // Facebook. – 2023, 26 вересня. – URL: <http://tinyurl.com/342jw2b4>
- ⁴⁷⁶ Epstein, J. Ukrainian resistance fighters say Russian officers who hadn’t been paid by Moscow sold them key intel on the Black Sea Fleet // Business Insider. – 2023, September 25. – URL: <http://tinyurl.com/yc8pbbx9>
- ⁴⁷⁷ Сподіваюсь, ще один плавзасіб пішов услід за “москвою”! / Микола Олещук // Telegram. – 2023, 04 листопада. – URL: <https://t.me/MykolaOleshchuk/144>
- ⁴⁷⁸ Altman, H. Russian Warship Seen Badly Damaged by Ukrainian Cruise Missile // The War Zone. – 2023, November 06. – URL: <http://tinyurl.com/zjdv74rw>
- ⁴⁷⁹ ПС ЗСУ знищили російський військовий корабель “Аскольд” // Мілітарний. – 2023, 06 листопада. – URL: <http://tinyurl.com/mudmkpcs>

ВТРАТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ РФ У ЛИСТОПАДІ 2023 РОКУ

Динаміка втрат особового складу рф у листопаді 2023 року

Втрати особового складу рф склали:

а) за листопад 2023 року — **27 950** осіб

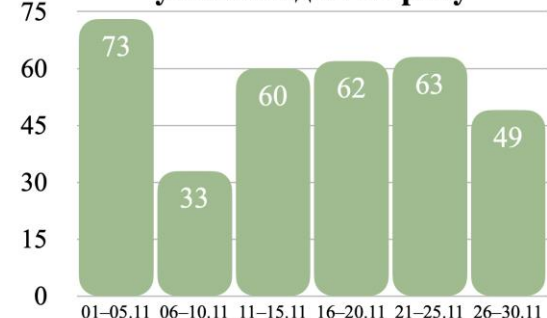
б) за 2023 рік — **222 800** осіб

Листопад 2023

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — біля 328 760 осіб

Динаміка втрат танків рф у листопаді 2023 року

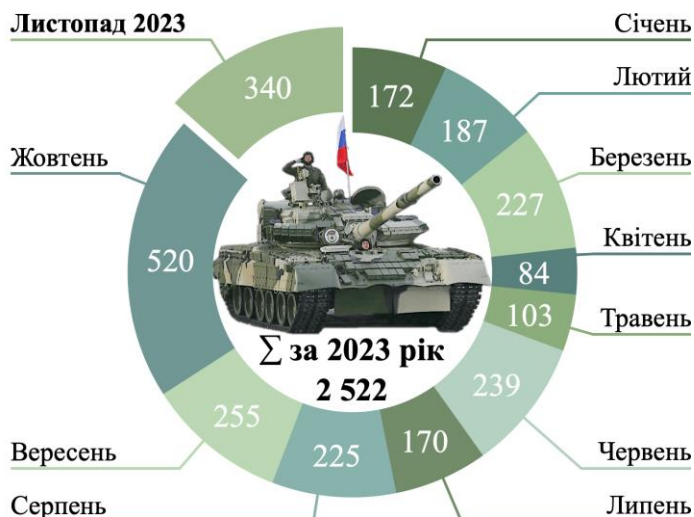

Втрати танків рф склали:

а) за листопад 2023 року — **340** одиниць

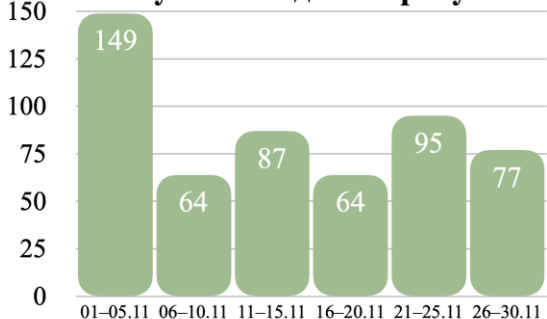
б) за 2023 рік — **2 522** одиниці

Листопад 2023

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 5 551 од.

Динаміка втрат ББМ рф у листопаді 2023 року

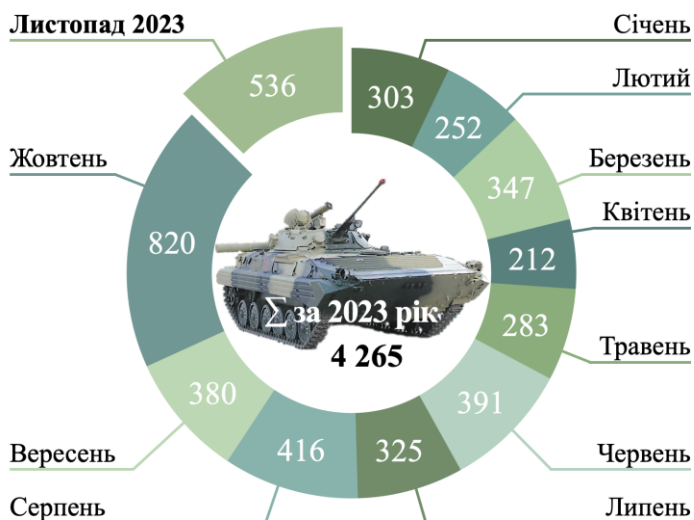

Втрати особового складу рф склали:

а) за листопад 2023 року — **536** одиниць

б) за 2023 рік — **4 265** одиниць

Листопад 2023

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 10 340 од.

Од. **Динаміка втрат артилерійських систем рф у листопаді 2023 року**

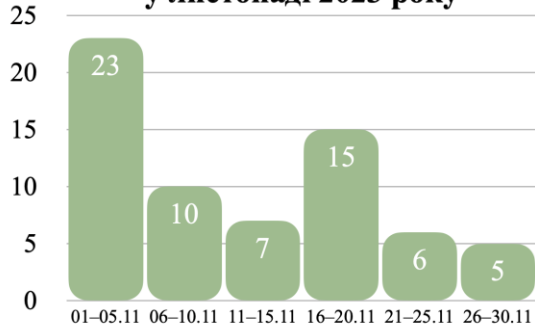

Втрати артсистем рф склали:

- а) за листопад 2023 року — **682** одиниці
 б) за 2023 рік — **5 893** одиниці

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 7 909 од.

Од. **Динаміка втрат РСЗВ рф у листопаді 2023 року**

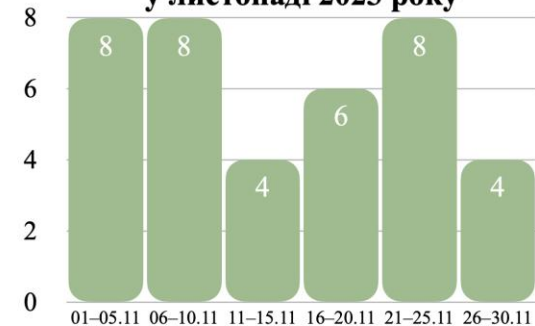

Втрати РСЗВ рф склали:

- а) за листопад 2023 року — **66** одиниць
 б) за 2023 рік — **487** одиниць

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 910 од.

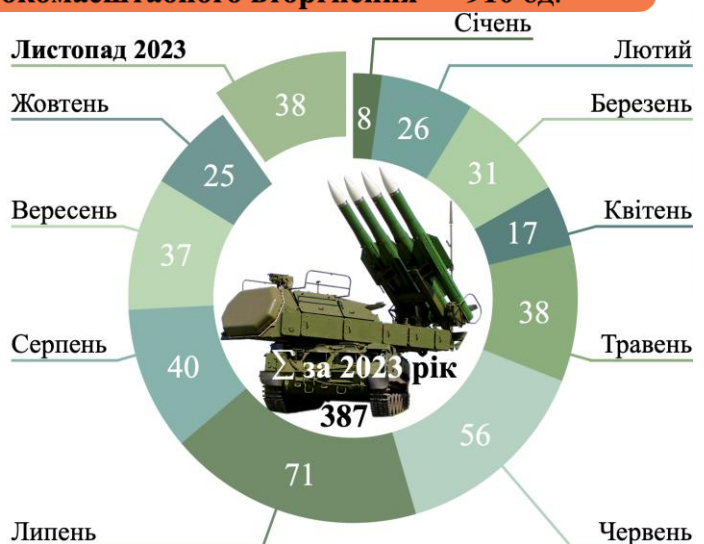
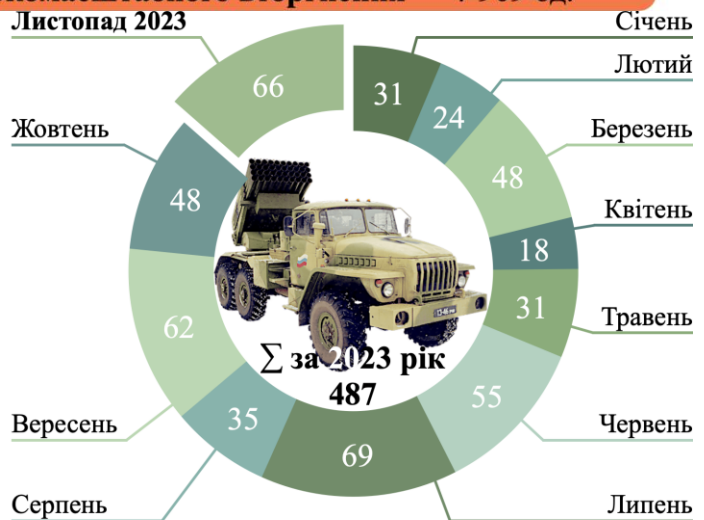
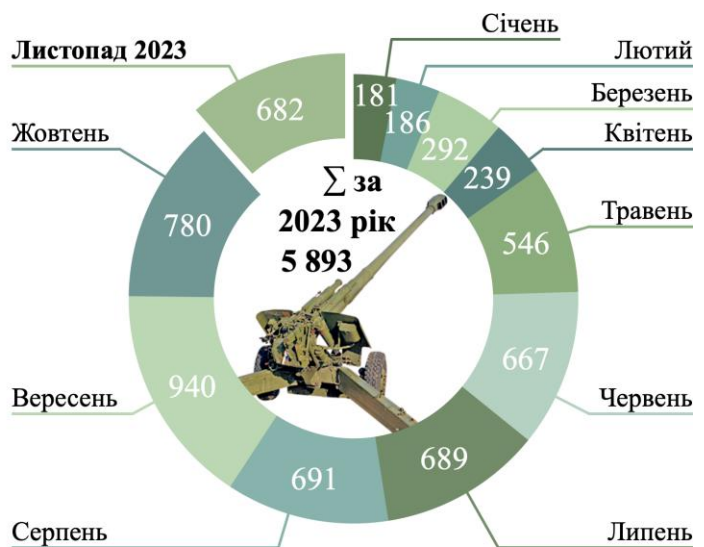
Од. **Динаміка втрат засобів ППО рф у листопаді 2023 року**

Втрати засобів ППО рф склали:

- а) за листопад 2023 року — **38** одиниць
 б) за 2023 рік — **387** одиниць

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 600 од.

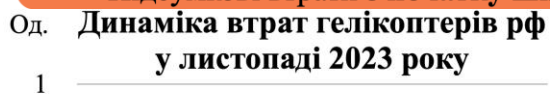

Втрати літаків рф склали:

- а) за листопад 2023 року — 2 одиниці
 б) за 2023 рік — 40 одиниць

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 323 од.

Втрати гелікоптерів ППО рф склали:

- а) за листопад 2023 року втрати відсутні
 б) за 2023 рік — 55 одиниць

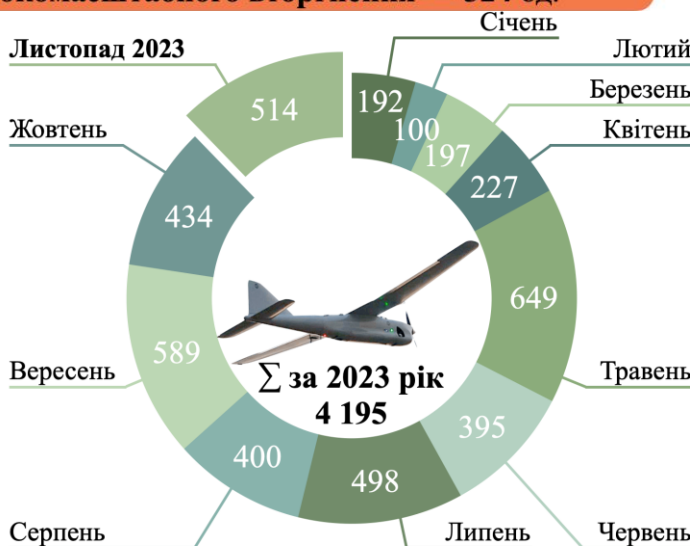
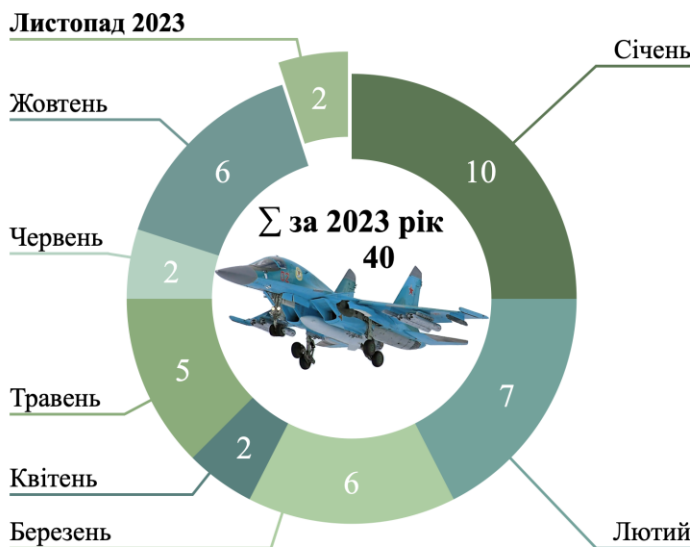
Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 324 од.

Втрати засобів БпЛА ОТР рф склали:

- а) за листопад 2023 року — 514 одиниці
 б) за 2023 рік — 4 195 одиниць

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 5 440 од.

Втрати крилатих ракет російської федерації збитими склали:
 а) за листопад 2023 року — 21 одиницю
 б) з 24.02.2022 по 31.08.2023 — 1 567 од.

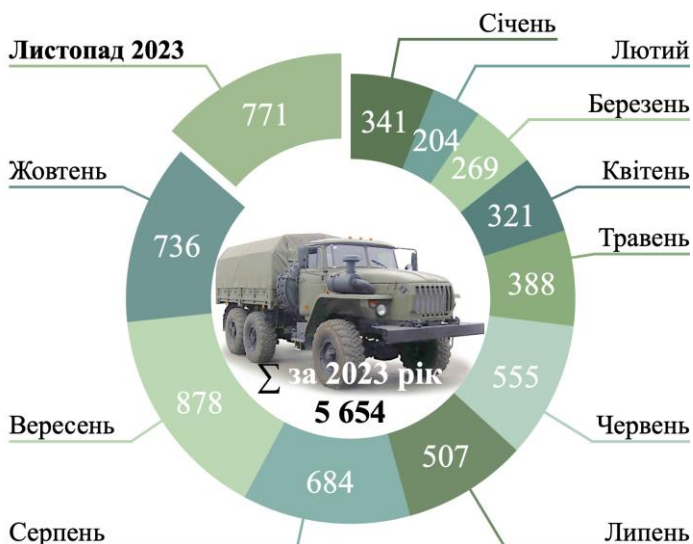
Втрати кораблів, катерів і підводних човнів рф склали:
 а) за листопад 2023 року – 2 десантні катери
 б) з 24.02.2022 по 31.08.2023 — 21 + 1 од.

Од. **Динаміка втрат автотехніки та автоцистерн рф у листопаді 2023 р.**

Втрати автотехніки рф склали:

а) за листопад 2023 року — 771 одиницю
 б) за 2023 рік — 5 654 одиниці

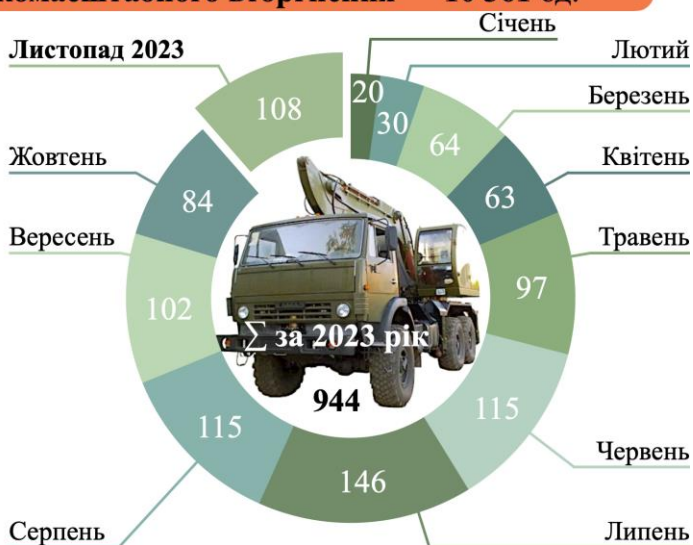
Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 10 361 од.

Од. **Динаміка втрат спеціальної техніки рф у листопаді 2023 р.**

Втрати спецтехніки рф склали:

а) за листопад 2023 року — 108 одиниць
 б) за 2023 рік — 944 одиниці

Підсумкові втрати з початку широкомасштабного вторгнення — 1 124 од.

**ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА 2023 ТА 2024 РОКИ,
ТИС. ГРН. ТА ЇХ ДИНАМІКА**

Найменування згідно з класифікацією доходів бюджету	2023 рік	2024 рік	Динаміка
Податкові надходження	1 153 977 364,3	1 574 793 718,6	36,47%
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	254 560 687,3	484 018 286,3	90,14%
<i>Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	97 158 231,2	57 872 855,9	-40,43%
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	761 674 515,0	981 521 425,0	28,86%
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	37 867 000,0	49 205 260,0	29,94%
<i>Інші податки та збори</i>	2 716 930,8	2 175 891,4	-19,91%
Неподаткові надходження	154 925 250,2	186 563 669,7	20,42%
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	81 477 245,5	91 429 233,4	12,21%
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	9 642 071,2	10 469 854,5	8,59%
<i>Інші неподаткові надходження</i>	18 246 301,3	37 735 780,9	106,81%
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	45 559 632,2	46 928 800,9	3,01%
Доходи від операцій з капіталом	466 034,7	405 105,1	-13,07%
<i>Надходження від продажу основного капіталу</i>	22 268,5	32 521,1	46,04%
<i>Надходження від реалізації державних запасів товарів</i>	437 752,0	366 035,2	-16,38%
<i>Кошти від продажу землі і нематеріальних активів</i>	6 014,2	6 548,8	8,89%
Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	694 718,0	6 413 525,4	823,18%
Цільові фонди	116 347,6	275 137,5	136,48%
Разом доходів:	1 329 260 090,6	1 768 451 156,3	33,04%

**РОЗПОДІЛ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ 2023 ТА 2024 РОКУ,
ТИС. ГРН. ТА ЇХ ДИНАМІКА**

Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування держ. бюджету	2023 рік	2024 рік	Динаміка
Управління справами Апарату Верховної Ради України	2 737 630,3	2 953 600,1	7,89%
Державне управління справами	2 735 915,2	3 139 168,9	14,74%
Господарсько-фінансовий департамент Секретаріату Кабінету Міністрів України	8 539 458,4	11 407 858,1	33,59%
Державна судова адміністрація України	17 324 521,5	20 601 186,3	18,91%
Верховний Суд	2 050 191,0	2 387 813,8	16,47%
Конституційний Суд України	270 688,7	333 843,6	23,33%
Вищий антикорупційний суд	293 578,6	433 353,6	47,61%
Офіс Генерального прокурора	13 439 636,2	14 588 097,8	8,55%
Вищий суд з питань інтелектуальної власності	4 456,0	4 417,8	-0,86%
Міністерство внутрішніх справ України	209 785 451,5	324 206 891,5	54,54%
Міністерство економіки України	3 179 848,0	34 186 416,6	975,10%
Міністерство економіки України (загальнодержавні видатки та кредитування)	114 809,8	107 427,6	-6,43%
Міністерство закордонних справ України	6 056 387,0	8 290 762,4	36,89%
Міністерство у справах ветеранів України	1 336 728,2	3 958 974,9	196,17%
Міністерство у справах ветеранів України (загальнодержавні видатки та кредитування)	5 501 841,5	9 595 255,8	74,40%

Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	2023 рік	2024 рік	Динаміка
Міністерство оборони України	857 930 022,7	1 164 048 728,4	35,68%
Міністерство освіти і науки України	52 481 987,1	60 690 697,9	15,64%
Міністерство освіти і науки України (загальнодержавні видатки та кредитування)	90 320 104,2	110 466 910,3	22,31%
Міністерство охорони здоров'я України	174 898 715,4	198 959 367,6	13,76%
Міністерство охорони здоров'я України (загальнодержавні видатки та кредитування)	2 034 471,4	2 771 189,3	36,21%
Міністерство енергетики України	5 206 535,1	5 096 963,1	-2,10%
Міністерство соціальної політики України	445 035 023,3	470 313 678,2	5,68%
Міністерство соціальної політики України (загальнодержавні видатки та кредитування)	185 410,9	775 559,7	318,29%
Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України	7 804 611,4	51 205 623,1	556,09%
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	10 594 188,7	8 914 897,7	-15,85%
Міністерство аграрної політики та продовольства України	4 324 894,8	4 942 559,9	14,28%
Міністерство цифрової трансформації України	616 167,4	2 472 718,1	301,31%
Міністерство цифрової трансформації України (загальнодержавні видатки та кредитування)		300 000,0	
Міністерство розвитку громад та територій України	604 376,6	3 550 885,6	487,53%
Міністерство розвитку громад та територій України (загальнодержавні видатки та кредитування)	9 348 334,3	9 186 828,4	-1,73%
Міністерство інфраструктури України	3 718 541,1		
Міністерство інфраструктури України (загальнодержавні видатки та кредитування)	6 098 999,8		
Міністерство молоді та спорту України	3 726 036,4	7 458 298,2	100,17%
Міністерство молоді та спорту України (загальнодержавні видатки та кредитування)	54 000,0	54 000,0	0,00%
Міністерство фінансів України	34 118 115,4	27 510 821,0	-19,37%
Міністерство фінансів України (загальнодержавні видатки та кредитування)	434 203 938,2	533 346 163,7	22,83%
Міністерство юстиції України	15 140 814,8	18 670 995,1	23,32%
Міністерство культури та інформаційної політики України	9 171 802,1	10 745 731,4	17,16%
Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України	430 158,3	934 166,3	117,17%
Державна інспекція ядерного регулювання України	69 591,9	110 131,4	58,25%
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку	110 341,0	181 725,6	64,69%
Головне управління розвідки Міністерства оборони України	11 584 815,4	18 099 257,5	56,23%
Уповноважений із захисту державної мови	17 337,0	20 888,2	20,48%
Вища рада правосуддя	232 530,5	352 463,6	51,58%
Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	299 084,4	359 861,6	20,32%
Антимонопольний комітет України	267 833,3	578 274,9	115,91%
Національне агентство України з питань державної служби	175 188,2	230 673,9	31,67%
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	204 822,8	227 259,1	10,95%
Національне антикорупційне бюро України	1 211 290,6	1 875 353,5	54,82%

Національне агентство з питань запобігання корупції	1 303 389,6	1 305 102,4	0,13%
Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	2023 рік	2024 рік	Динаміка
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг	861 180,7	850 752,2	-1,21%
Державне космічне агентство України	1 172 968,0	1 623 676,4	38,42%
Державне бюро розслідувань	2 428 676,6	3 769 367,7	55,20%
Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів	188 724,5	189 064,3	0,18%
Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення	159 336,9	228 880,4	43,65%
Бюро економічної безпеки України	503 499,6	1 347 594,4	167,65%
Рада національної безпеки і оборони України	282 347,4	313 880,0	11,17%
Рахункова палата	369 034,4	511 121,9	38,50%
Служба безпеки України	22 242 128,2	35 088 223,2	57,76%
Національна академія наук України	5 928 573,9	7 143 676,1	20,50%
Національна академія педагогічних наук України	287 232,7	335 097,8	16,66%
Національна академія медичних наук України	5 595 678,5	7 021 716,9	25,48%
Національна академія мистецтв України	38 979,7	45 439,2	16,57%
Національна академія правових наук України	111 128,7	96 909,6	-12,80%
Національна академія аграрних наук України	1 881 295,6	2 013 754,3	7,04%
Управління державної охорони України	2 192 821,5	3 617 779,5	64,98%
Фонд державного майна України	591 746,1	716 240,3	21,04%
Служба зовнішньої розвідки України	4 660 993,4	5 975 633,4	28,21%
Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України	4 756 838,1	50 625 130,0	964,26%
Центральна виборча комісія	245 390,6	279 350,3	13,84%
Центральна виборча комісія (загальнодержавні видатки та кредитування)	7 613,8	7 613,8	0,00%
Місцеві обласні державні адміністрації	5 620 029,2	8 830 144,9	57,12%
Державна регуляторна служба України	66 776,0	92 824,5	39,01%
Державне агентство автомобільних доріг України	47 566 009,4		
Державне агентство автомобільних доріг України (загальнодержавні видатки та кредитування)	16 022 992,1		
Всього:	2 580 676 611,6	3 309 047 585,4	28,22%

ЗВЕДЕНА СТАТИСТИКА РАКЕТНИХ І АВІАЦІЙНИХ УДАРІВ ЗА ЛИСТОПАД 2023 РОКУ

№	Дата	Тип ЗПН	Кількість ЗПН		Примітка
			Запущено	Знищено	
1	01.11	КАР Х-59	3	3	Застосовані з північного та південного напрямків (Курська обл. рф; повітряний простір над Чорним морем).
		БпЛА “Герань”	20	18	Пуски БпЛА з північного та південно-східного напрямків (Курська обл., Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф).
2	03.11	КАР Х-59	1	1	Застосована з ТОТ Херсонської обл. Напрямок удару – Кіровоградська обл.
		ПКР П-800 “Оникс”	2	0	Застосовані з БРК “Бастион” на ТОТ Криму. Напрямок удару – південь Одеської обл. Обидві ракети не досягли цілей, впадши у море.
		БпЛА “Герань”	40	24	Пуски з північного і південно-східного напрямків (Курська обл., Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф). БпЛА запускалися у декілька хвиль.
3	04.11	КР “Искандер-К”	3	3	Удари завдавалися по об’єктах у Дніпропетровській обл.
		БР “Искандер-М”	1	0	Завдано удару по об’єкту в Миргородському р-ні Полтавської обл.
		БпЛА “Герань”	2	2	Пуски БпЛА з північного напрямку (Курська обл. рф).
4	06.11	КАР Х-31	1	0	Застосовані з ТОТ Херсонської обл.
		КАР Х-59	1	1	
		ПКР П-800 “Оникс”	1	0	Застосовані з ОТРК різних типів у ТОТ Криму.
		БР “Искандер-М”	1	0	
		БпЛА “Герань”	22	15	Пуски БпЛА з південного напрямку (Чауда, ТОТ Криму).
5	10.11	КАР Х-31	1	0	Застосовані з ТОТ Херсонської обл.
		КАР Х-59	1	1	
		БпЛА “Герань”	6	5	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф). Знищені в межах Дніпропетровської, Харківської, Миколаївської, Полтавської та Київської обл.
6	11.11	БР “Искандер-М”	1	1	Знищена ЗРК “Patriot” над Києвом.
		ЗКР С-300	1	0	Застосована з території Белгородської обл. рф.
		ПКР П-800 “Оникс”	1	0	Застосована з ОТРК в ТОТ Криму.
		БпЛА “Герань”	31	19	Пуски БпЛА з північного, південно-східного та південного напрямків (Курська обл. рф, Чауда ТОТ Криму, Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф). Знищені ППО в межах Одеської, Дніпропетровської, Харківської, Полтавської, Сумської, Кіровоградської, Київської обл.
7	14.11	КАР Х-35	1	0	Застосована з повітряного простору ТОТ Запорізької обл.
		БР “Искандер-М”	1	0	Пуск з ОТРК (Джанкой, ТОТ Крим).
		БпЛА “Герань”	9	7	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф).
8	16.11	КАР Х-59	1	1	Застосована противником увечері 15 листопада, знищена ППО в межах Полтавської обл.
		ЗКР С-300	1	0	Застосовані ворогом на Харківському напрямку.

		БпЛА “Герань”	18	16	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф).
9	17.11	ЗКР С-300	2	0	Застосовані ворогом на Донецькому напрямку.
		БпЛА “Герань”	10	9	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф). Знищені в межах Миколаївської, Одеської, Житомирської та Хмельницької обл.
10	18.11	БпЛА “Герань”	38	29	Пуски з північного і південно-східного напрямків (Курська обл., Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф). БпЛА запускалися у декілька хвиль, знищувалися у районах відповідальності всіх ПвК.
11	19.11	БпЛА “Герань”	20	15	Пуски з північного напрямку (Курська обл., рф). Знищені у межах Київської, Полтавської та Черкаської обл.
12	21.11	КР “Искандер-К”	1	1	Пуск із ОТРК (Джанкой, ТОТ Криму). Знищено в зоні відповідальності ПвК “Схід”.
		ЗКР С-300	4	0	Пуски ракет на Донецькому напрямку.
		БпЛА “Герань”	10	9	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф).
13	22.11	КР Х-22	1	1	Застосовано з борта стратегічного бомбардувальника Ту-22М3 з південно-східного напрямку. Ракета не досягла цілі – впала у Запорізькій обл.
		БпЛА “Герань”	14	14	Пуски БпЛА з південного-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф). Знищені у межах Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Житомирської, Вінницької, Хмельницької обл.
14	24.11	БпЛА “Герань”	3	3	Пуски БпЛА з південно-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф).
15	25.11	КАР Х-59	1	1	Знищена ППО у межах Дніпропетровської обл.
		1БпЛА “Герань”	75	74	Пуски БпЛА з північного і південно-східного напрямків (Курська обл., Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф). Головний напрямок удару – Київ і Київська обл. ППО знищувала повітряні цілі в межах Київської, Сумської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Кіровоградської обл.
16	26.11	БпЛА “Герань”	9	8	Пуски БпЛА з південно-східного напрямку (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф).
17	28.11	БР “Искандер-М”	1	0	Завдано удару по об’єкту в Запоріжжі.
		БпЛА “Герань”	1	1	–
18	29.11	КАР Х-59	3	2	Збиті у межах Миколаївської обл. Одна ракета не досягла цілі.
		БпЛА “Герань”	21	21	Пуски БпЛА з південного сходу (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф), головний напрямок удару – Хмельницька обл. Знищені в межах Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської, Київської, Херсонської, Запорізької та Хмельницької обл.
19	30.11	ЗКР С-300	8	0	Уражено об’єкти в Донецькій обл.
		БпЛА “Герань”	20	14	Пуски БпЛА з південного і південно-східного напрямків (ТОТ Криму і Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край, рф). ППО знищувала

					повітряні цілі у південних, східних і центральних обл.
ВСЬОГО	БпЛА “Герань”	369	302	Противник у листопаді 2023 р. зберіг інтенсивність завдання МРАУ. Як і попереднього місяця, ворог продовжив застосовувати БпЛА “Герань” як основний ЗПН, однак наростив їх кількість майже на третину. На відміну від жовтня, у листопаді противник застосував і ширшу номенклатуру зразків ракетного озброєння, хоча й у невеликій кількості. Так, після кількох місяців паузи ворог відновив застосування ракет Х-22 і П-800 “Онікс”. Основним напрямком, з якого противник застосовував БпЛА, був південно-східний (Приморсько-Ахтарськ, Краснодарський край рф.).	
	ЗКР С-300	16	0		
	КАР Х-59	11	10		
	БР “Искандер-М”	5	1		
	КР “Искандер-К”	4	4		
	ПКР П-800 “Онікс”	4	0		
	КАР Х-31	2	0		
	КАР Х-35	1	0		
	КР Х-22	1	0		

**Міжнародні санкції та воєнна, економічна і політична підтримка України
з боку країн-партнерів**

Назва заходу, дата	Зміст воєнно-політичного заходу (рішення)	Характеристи ка заходу	Очікуваний результат
Заходи санкційного характеру			
Сполучені Штати Америки			
Додатковий пакет санкцій, 07.11.2023 р.	Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США оголосило про масштабний пакет санкцій проти 130 фізичних та юридичних осіб, які сприяли ухилянню росії від економічних обмежень та допомагають їй постачати технології для військового виробництва.	Рішення Державного департаменту США	Санкції мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно невідповідним тягарем та мають призвести до їх припинення.
Додатковий пакет санкцій, 08.11.2023 р.	Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC) оголосило про запровадження експортних обмежень проти трьох компаній та семи фізичних осіб, які своєю діяльністю сприяли виробленню високоточної зброї. До санкційного списку включено компанію SH Brothers, яка сприяла незаконному придбанню електроніки подвійного призначення для потреб рф.	Рішення Державного департаменту США	Санкції мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно невідповідним тягарем та мають призвести до їх припинення.
Додатковий пакет санкцій, 16.11.2023 р.	Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC) оголосило про запровадження експортних обмежень проти трьох компаній, які перевозили російську нафту за ціною вищою за "стелю", яку встановила міжнародна спільнота. До санкційного списку включено три російські нафтоналивні вантажні танкери: "Казань", "Лігівський проспект" та "NS Century", які належать компаніям, які базуються в Об'єднаних Арабських Еміратах: Kazan Shipping Incorporated, Progress Shipping Company Limited, Gallion Navigation Incorporated.	Рішення Державного департаменту США	Санкції мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно невідповідним тягарем та мають призвести до їх припинення.
Велика Британія			
Додатковий пакет санкцій, 08.11.2023 р.	Уряд Великої Британії повідомив про запровадження нових санкцій проти дев'ятох осіб та однієї компанії, пов'язаних із золотодобувним і нафтовим секторами росії.	Рішення Уряду Великої Британії	Санкції мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде

	Під санкції потрапили компанії Nord Gold Plc і Highland Gold Mining Ltd., а також АТ “Красцветмет” – один з найбільших виробників дорогоцінних металів і виробів з них. Під обмеження потрапила мережа, що базується в Об’єднаних Арабських Еміратах, яка несе відповідальність за переказ понад 300 млн. доларів доходів від золота в росію. У санкційному списку компанія Paramount Energy & Commodities DMCC, непрозорі структури власності якої були використані росією для зменшення впливу санкцій, пов’язаних з нафтою.		економічно несприятливим тягарем та мають призвести до їх припинення.
Європейський Союз			
Додатковий пакет санкцій, 01.11.2023 р.	Європейський Союз презентував 12-й пакет санкцій проти Росії на загальну суму торгових обмежень 5 млрд. євро, до якого увійшли 100 фізичних та 40 юридичних осіб росії. Санкції направлені проти обходу попередніх санкцій, обмеження на товари подвійного призначення та заборона на російські діаманти. Нові санкційні заходи включають обмеження на експорт зварювальних машин, хімічних речовин та додаткових технологій, які використовуються у ВПК країни-агресора. Додатково під санкційну заборону потрапили ліцензії на програмне забезпечення та введені обмеження на імпорту оброблених металів і виробів з алюмінію, поставки алмазів, будівельних матеріалів і товарів, пов’язаних з транспортуванням.	Рішення Європейського Союзу	Санкції мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно несприятливим тягарем та мають призвести до їх припинення.
Канада			
Додатковий пакет санкцій, 11.11.2023 р.	Уряд Канади повідомив про запровадження нових санкцій проти дев’ятох осіб та шести компаній росії, пов’язаних із поширенням кремлівської дезінформації та пропаганди. До нового санкційного списку увійшли: некомерційне партнерство Центр соціально-консервативної політики, Інститут держави і права російської академії наук (РАН), російський проєкт Russia Beyond, газета Известия та Парламентская газета, а також канал РЕН-ТВ.	Рішення Уряду Канади	Санкції, що накладаються, мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно несприятливим тягарем та мають призвести до їх припинення.

	Обмежувальні заходи поширено на колишнього главу МЗС росії Ігоря Іванова, главу російської ради з міжнародних справ Івана Тимофєєва, наукового керівника Інституту загальної історії російської академії наук Олександра Чубарьяна, доцента Московського державного університету Олександра Конькова, радника міністра оборони рф Андрія Ільницького, політологів Дмитра Сулова, Андрія Шушенцова та Олега Барабанова, а також співачки Жасмін. З 2014 року Канада запровадила санкції проти понад 2700 фізичних та юридичних осіб у росії, білорусі, Україні та Молдові, причетних до воєнного вторгнення в Україну.		
Молдова			
Додатковий пакет санкцій, 24.11.2023 р.	Уряд Молдови приєднався до найбільшого пакету європейських санкцій проти росії у зв'язку з діями про підлив суверенітету й територіальної цілісності України. Обмежувальні заходи накладено на вихідців із Молдови або тих, хто працював у Придністров'ї, зокрема: російські бізнесмени з оточення путіна (Алішер Усманов, Олег Дерипаска, Аркадій Ротенберг, Геннадій Тимченко та інші), члени уряду, колишні командири російської армії під час вторгнення в Україну, так звані міністри "ДНР" і "ЛНР" і представники окупаційної влади у Криму Сергій Аксьонов та Володимир Константинов, експрезидент України Віктор Янукович. Окрім того, у списку санкцій – банки, політичні партії, військові підприємства, будівельні компанії з рф, а також фізичні або юридичні особи з Ірану, котрі виробляли комплектування чи постачали БПЛА.	Рішення Уряду Молдови	Санкції, що накладаються, мають створити умови, при яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно несприятливим тягарем та мають призвести до їх припинення.
Заходи, направлені на заморожування активів країни-агресора			
Бельгія			
Допомога в рамках підтримки України, 09.11.2023 р.	Уряд Бельгії оголосив про передачу Україні 1,7 млрд. євро податків із російських активів, які будуть спрямовані на військові потреби та втілення гуманітарних проєктів.	Рішення Уряду Бельгії	Зазначені кошти отримані від інвестування російських активів, і є замороженими фінансовими установами Бельгії.
Заходи економічної та політичної підтримки України			

Військова допомога від країн-учасниць контактної групи у форматі “Рамштайн-17”

(Авіаційна база США, м. Рамштайн, ФРН, 22.11.2023 р.)

Міністр оборони США Ллойд Остін звернувся до союзників України, представників більше 50 країн, присутніх на засіданні із закликом збільшити поставки систем протиповітряної оборони і оголосив про створення міжнародної коаліції для допомоги Україні в цій сфері.

“Перед Україною - нова зима у війні і я закликаю цю групу надати Україні засоби протиповітряної оборони, щоб захистити населення”, - заявив Остін на відкритті засідання Міжнародної контактної групи з оборонної допомоги Україні.

Росія продовжує обстріли української енергоінфраструктури ”російські напади на українську інфраструктуру можуть нести страждання та смерть для незліченної кількості українських цивільних. Але я, як ніколи переконаний, що українці залишатимуться стійкими перед обличчям складнощів, бо вони воюють за свої оселі, родини та майбутнє”, - додав Остін.

Вперше у засіданні контактної групи з питань оборони України у форматі “Рамштайн” взяв участь Головнокомандувач Збройних Сил України Валерій Залужний, який детально поінформував партнерів стосовно ситуації на полі бою, яку він назвав ускладненою, однак контрольованою, та наголосив, що Збройні Сили України продовжують вести оборонні та наступальні операції. Головнокомандувач висловив вдячність партнерам за роботу коаліції спроможностей, зазначивши, що вона значно зміцнює наші позиції та можливості, а оголошені пакети допомоги посилять українську систему протиповітряної оборони, артилерію, РЕБ та інші важливі складові, — наголосив генерал Залужний.

Довідка. Зустрічі у форматі “Рамштайн” (Ukraine Defense Contact Group) — дипломатичні зустрічі міністрів оборони кількох десятків країн світу, що відбуваються з метою синхронізації та прискорення надання зброї Україні для протистояння російському повномасштабному вторгненню та обговорення питань підтримки України після закінчення війни.

Результати засідання:

Міністр оборони Рустем Умеров розповів про основні результати 17 зустрічі у форматі “Рамштайн”, зокрема: Україна отримає стале фінансування для посилення ІТ-діяльності, додаткові системи ППО та артилерійські снаряди.

- **США** оголосили про новий пакет військової допомоги Україні на суму **100 млн. доларів**, куди увійшли артилерійські снаряди і додаткова система HIMARS;

- ✓ Найближчою метою США є виробництво 155-мм артилерійських снарядів у об’ємах 100 000 од. на місяць;

- ✓ Державний секретар США Ентоні Блінкен оголосив про новий пакет допомоги Україні на понад **1 млрд. доларів**;

- ✓ Міноборони Сполучених Штатів замовило в американської оборонної компанії Raytheon ракети середньої дальності “повітря-повітря” AMRAAM для України;

- **Німеччина та Франція** створили коаліцію наземних засобів протиповітряної оборони, яка спрямована на розбудову Військово-повітряних сил України та її інформаційно-технологічних можливостей;

- **Німеччина** оголосила про черговий пакет військової допомоги на суму **1,4 млрд. євро**, до якого увійдуть чотири ракетні зенітні комплекси IRIS-T SLM, 8 тисяч нових протитанкових мін, один комплект системи Patriot та 20 тисяч 155-мм артилерійських боєприпасів;

- **Іспанія** продовжуватиме важливу місію з підготовки українських військових та передасть 15 піддонів з ліками та хірургічними інструментами, які забезпечать роботу польового госпіталю напярвленого в Україну минулого місяця;

- **Нідерланди** схвалили новий пакет допомоги Україні на суму **2,2 млрд. доларів**, перспективного постачання зброї та військової техніки на 2024 рік;

- **Литва** оголосила про нову концепцію коаліції з розмінування, що передбачала надання допомоги Україні, як у бойовому, так і в гуманітарному розмінуванні та оголосила про новий пакет військової допомоги до якого увійдуть **3 млн. набоїв** для стрілецького озброєння, системи дистанційного підризу та пакет нелетальної допомоги (генератори, польові намети, сухі пайки та зимове спорядження);

- **У Великій Британії** завершили підготовку 30 тисяч українських військових – на сім тижнів раніше, ніж планувалось. Після запуску, до програми приєдналися низка міжнародних партнерських Збройних сил, а саме: Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Данія, Фінляндія, Швеція, Литва, Нідерланди, Австралія та Румунія;

• Естонія, оголосила про виділення 500 тис. доларів на діяльність ІТ-коаліції на додаток до зобов'язань Люксембургу у розмірі 10,9 млн. доларів; • Швеція підтвердила прибуття в Україні 8 САУ Archer, за договорами укладеними у січні місяці; • Велика Британія та Норвегія оголосили про створення “морської коаліції”, яка опрацьовуватимуть питання з посилення безпеки у Чорному морі.			
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Міністерство оборони США оголосило про новий пакет військової допомоги Україні на загальну суму 100 млн. доларів .	Рішення Державного департаменту США	Передача зенітних ракет Stinger, високомобільної артилерійсько-ракетної системи (HIMARS) і додаткових боєприпасів до неї, 155-мм і 105-мм артилерійських снарядів, ракет TOW з оптичним наведенням (Tube-Launched, Optically-Tracked, Wire-Guided), протитанкових комплексів Javelin і AT-4, понад 3 млн патронів до стрілецької зброї, боєприпасів для руйнування перешкод, спорядження для холодної погоди і запасних частин та ін. обладнання.
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Урядом Німеччини прийнято рішення про надання 1,4 млрд. євро Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Німеччини	Передача 20 БМП Marder із боєкомплектom (усього 80 БМП), а також танк для розмінування WISENT-1 (усього 12), 2380 155-мм артилерійських снарядів (усього 21910), по два тягачі 8x8 HX81 та напівпричеми (разом 81 і 76 відповідно), 2428 телефонів із зашифрованим зв'язком (усього 2667), п'ять гусеничних носіїв Warthog Ambulance (усього 10), ще дев'ять транспортних засобів (вантажівки, мікроавтобуси, всюдиходи) та дві карети швидкої допомоги.
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах	Уряд Іспанії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Іспанії	Передача 15 піддонів з медикаментами та хірургічними інструментами, які забезпечать роботу польового шпиталю,

контактною групи, 22.11.2023 р.			який Іспанія передала кілька місяців тому. Додатково, на території Іспанії проходять підготовку українські військові, загальна кількість яких на сьогодні складає 3 тисячі військовослужбовців.
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактною групи, 22.11.2023 р.	Уряд Нідерландів схвалив новий пакет допомоги Україні на суму 2,2 млрд. доларів додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Нідерландів	Пакет допомоги є частиною широкого пакета допомоги, який Нідерланди надають Україні наступного року, що включає початкові 102 млн. євро на реконструкцію та гуманітарну допомогу, які будуть збільшені протягом року в разі потреби. Після прийняття зазначеного пакету загальна сума підтримки, яку Нідерланди надали Україні становитиме 7,5 млрд. євро .
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактною групи, 22.11.2023 р.	Уряд Литви оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Литви	Передача 3 млн. набойів , які представляють собою гвинтівково-кулеметні боєприпаси єдиного зразка країн НАТО. Окрім того, Литва забезпечує навчання українських солдатів, їх лікування та реабілітацію, організовує експертні консультації та проводить виділення коштів для функціонування міжнародних фондів з підтримки України.
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактною групи, 22.11.2023 р.	Міністерство оборони Великої Британії оголосило про завершення підготовки 30 тисяч українських військових – на сім тижнів раніше, аніж планувалось. Після запуску до програми з підготовки до неї приєдналися низка міжнародних партнерських Збройних сил, а саме: Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Данія, Фінляндія, Швеція,	Рішення Уряду Великої Британії	Зазначена допомога, спрямована на посилення спроможності ЗС України.

	Литва, Нідерланди, Австралія та Румунія.		
“Коаліція з розмінування” створена за ініціативи Литви			
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Представники міністерства оборони Литви оголосили про нову концепцію коаліції з розмінування, яка передбачає допомогу Україні “як у бойовому, так і в гуманітарному розмінуванні”.	Рішення Уряду Литви	Міністерство оборони Литви розраховують представити остаточні деталі концепції в грудні. Готовність взяти участь у коаліції з розмінування висловила 21 країна. Разом з тим, Литва стала однією з учасниць Північноєвропейсько-Литовської ініціативи з підготовки саперів (NLETI), яка передбачає чотири тренінги протягом 2023 року, що включають підготовку і навчання українських саперів.
“Коаліція наземних засобів протиповітряної оборони” створена Німеччиною та Францією			
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Німеччиною та Францією , як країнами-засновниками коаліції розробляється концепція розбудови Військово-повітряних сил України та її інформаційно-технологічних можливостей.	Рішення Урядів країн коаліції	Коаліція, за результатами першого засідання представила для обговорення учасників засідання проектні документи щодо розбудови наземних засобів ППО України.
“Морська коаліція” започаткована Великою Британією та Норвегією , опрацьовує питання з посилення безпеки у Чорному морі			
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Велика Британія та Норвегія , як країни-засновники “Морської коаліції” провели організаційні заходи із забезпечення розробки концепції посилення безпекових питань у Чорному морі.	Рішення Урядів країн коаліції	Концепція посилення безпекових питань у Чорному морі передбачає заходи, які б підвищили рівень безпеки, як для цивільних суден, так і для військових кораблів в акваторії Чорного моря.
В рамках “ІТ-коаліції” Естонія прийняла рішення про виділення додаткових коштів на діяльність ІТ-коаліції, на додаток до зобов’язань Люксембургу у розмірі 10,9 млн. доларів .			
Допомога в рамках досягнутих домовленостей в межах контактної групи, 22.11.2023 р.	Уряд Естонії в рамках “ІТ-коаліції” прийняв рішення про виділення 500 тис. доларів на функціонування спеціалізованої платформи з координації потреб Міністерства оборони України з державами-партнерами.	Рішення Уряду Естонії	За визначенням міністра оборони України Рустама Умерова платформа буде зосереджена на забезпеченні безпечної та стійкої ІТ-інфраструктури для Міністерства оборони

			України та Сил оборони, що дозволить Україні бути більш ефективною на полі бою.
Військово-технічна та гуманітарна допомога Україні			
Сполучені Штати Америки			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 03.11.2023 р.	Сполучені Штати Америки оголосили про надання Україні додаткової військової допомоги на загальну суму 125 млн. доларів .	Рішення Державного департаменту США	Передача боєприпасів з лазерним наведенням для знищення безпілотників, боєприпасів до ракетних систем NASAMS і HIMARS, 105-мм та 155-мм снарядів, протитанкові системи TOW, протипіхотні міни Claymore, стрілецьку зброю та вантажівки.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 05.11.2023 р.	Сполучені Штати Америки оголосили про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Державного департаменту США	Передача 6 машин для розмінування M1150 Assault Breacher.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 13.11.2023 р.	Сполучені Штати Америки оголосили про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Державного департаменту США	Передача 60 німецьких зенітних самохідних установок Gepard, викуплених у Йорданії.
Допомога в рамках підтримки України, 23.11.2023 р.	Компанія Cisco (США) оголосила про надання Україні додаткової допомоги на загальну суму 1 млн. доларів .	Рішення керівництва компанії Cisco	Передача модифіковані мережеві комутатори серії Industrial Ethernet 5000, які пройшли стрес-тестування обладнання у лабораторії в Техасі.
Організація Об'єднаних Націй			
Допомога в рамках підтримки України, 16.11.2023 р.	Уряд Швеції здійснив передачу до фонду ЮНЕСКО з відновлення й відбудови зруйнованих і пошкоджених шкіл і дитсадків в Україні 75 млн шведських крон (6,52 млн євро) .	Рішення Уряду Швеції	Зазначені кошти будуть використані на облаштування укриттів у школах і дитсадках та підготовку до зимового періоду, а також налагодження водопостачання й туалету. ЮНЕСКО прагне, аби укриття були доступні для дітей із інвалідністю, а всі учні могли отримати психологічну підтримку.
Європейський Союз			

Допомога в рамках підтримки України, 14.11.2023 р.	Європейський Союз прийняв рішення про виділення 110 млн. євро на програми гуманітарної допомоги Україні.	Рішення Європейського Союзу	Виділені кошти будуть направлені на допомогу українцям, які постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Крім того, ЄС передасть Україні ще 84 електрогенератори зі своїх стратегічних резервів на тлі ймовірних російських атак по енергоінфраструктурі.
Допомога в рамках підтримки України, 22.11.2023 р.	Європейський Союз прийняв рішення про виділення 1,5 млрд. євро України в якості третьої частини 18 млрд. євро пакету екстреної фінансової допомоги.	Рішення Європейського Союзу	Допомога спрямована на фінансування першочергових потреб України.
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Європейський союз прийняв рішення про виділення Україні 50 млн. євро на відновлення об'єктів критичної інфраструктури України.	Рішення Європейського Союзу	Кошти спрямовано на фінансування відновлювальних робіт на об'єктах пошкодженої портової інфраструктури України.
Допомога в рамках підтримки України, 30.11.2023 р.	Європейський союз схвалив рішення про виділення Україні 50 млрд. євро яка надаватиметься протягом 4 років, тобто до 2027 року та передбачає періодичне звітування щодо використаних коштів та проведених реформ.	Рішення Європейського Союзу	Кабінет міністрів передав Європейській комісії попередній проект плану програми Ukraine Facility, до якого включено наступні блоки: макроекономічні сценарії, що включають розвиток якісних інституцій відновлення; базові реформи, як-от реформа держуправління, заходи щодо управління держфінансами, боротьба з корупцією, реформа системи правосуддя; економічні реформи: йдеться про поліпшення бізнес-клімату, управління держактивами, розвиток людського капіталу, регіональної політики;

			ключові сектори економіки: енергетичний сектор, аграрний сектор, логістика, ІТ, переробна промисловість.
Ініціатива Президента Зеленського “Зерно з України” (Grain From Ukraine)			
Допомога в рамках підтримки України, 24.11.2023 р.	В рамках проекту Всесвітньої продовольчої програми і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН у тісній співпраці з українською владою Фінляндія виділила 3 млн. євро на підтримку експорту українського зерна у країни, що найбільш залежать від нього, а також розмінування полів в Україні.	Рішення Уряду Фінляндії	2 млн євро з пакета надаються як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш вразливих країн. Інша частина коштів надається на розмінування сільськогосподарських земель в Україні у регіонах, де велися бойові дії.
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Уряд Литви оголосив про надання 2 млн. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Литви	2 млн євро з пакета надаються як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш вразливих країн.
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Уряд Латвія оголосив про надання 50 тис. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Латвії	Пакет допомоги надається як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш вразливих країн.
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Уряд Швейцарії оголосив про надання 3 млн. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Швейцарії	Пакет допомоги надається як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш вразливих країн.

Допомога в рамках підтримки України, 26.11.2023 р.	Уряд Австрії оголосив про надання 3,8 млн. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Австрії	Пакет допомоги надається як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш бідніших країн.
Допомога в рамках підтримки України, 26.11.2023 р.	Уряд Польщі оголосив про надання 20 млн. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Польщі	Пакет допомоги надається як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш бідніших країн.
Допомога в рамках підтримки України, 30.11.2023 р.	Уряд Норвегії оголосив про виділення 200 млн. норвезьких крон (17 млн. євро) Всесвітній продовольчій програмі, включно з гуманітарною продовольчою програмою “Зерно з України”. Також ще 50 млн. норвезьких крон (4,2 млн. євро) буде передано до Фонду України Світового банку.	Рішення Уряду Норвегії	Пакет допомоги надається як гуманітарна допомога на ініціативу Grain From Ukraine , яку реалізовує Всесвітня продовольча програма для постачання українського зерна до найбільш бідніших країн.
Фонд підтримки енергетики України			
Допомога в рамках підтримки України, 08.11.2023 р.	Кабінет Міністрів України повідомив, що загальний розмір внесків до Фонду підтримки енергетики України разом з анонсованими перевищив позначку 300 млн. євро .	Повідомлення Кабінету Міністрів України	Наданий пакет спрямовано на фінансування першочергових потреб України при підготовці до зими.
Допомога в рамках підтримки України, 15.11.2023 р.	Уряд Данії оголосив про виділення 7 млн. євро для поповнення Фонду підтримки енергетики України. Данія додатково виділила Україні новий пакет фінансової допомоги на загальну суму понад 40 млн. доларів . Більша частина коштів піде на відновлення Миколаєва та області.	Рішення Уряду Данії	Наданий пакет спрямовано на фінансування першочергових потреб України при підготовці до зими.
Данія			
Допомога в рамках підтримки України, 24.11.2023 р.	Уряд Данії оголосив про виділення на 2,3 млрд. датських крон (біля 310 млн євро) для поповнення Фонду військової підтримки України.	Рішення Уряду Данії	Крім того, данський уряд виділить додаткові кошти на фінансування програм військової допомоги Україні у період з 2025 по 2027 роки. Сумарно за три роки Копенгаген надасть ЗСУ 23,5

			млрд. крон (3,15 млрд. євро). Таким чином, на потреби України буде зарезервовано 60,4 млрд. данських крон (8,1 млрд. євро) в рамках Фонду військової підтримки України на 2023-2027 роки.
Допомога в рамках підтримки України, 17.11.2023 р.	Уряд Данії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Данії	Передача унікальних морських безпілотників SeaBat, оснащених багатопроточним ехолотом, який забезпечує збір даних про морське дно і морське середовище.
Європейський інвестиційний банк			
Допомога в рамках підтримки України, 16.11.2023 р.	Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) виділить Україні 450 млн. євро на проєкти відновлення України.	Рішення Європейського інвестиційного банку	Перші два транші по 100 млн. євро має бути затверджено до кінця 2023 року, інші впродовж 2024 року. Зазначена допомога є частиною пакетів Екстрених заходів солідарності з Україною від Європейського інвестиційного банку.
Світовий банк			
Допомога в рамках підтримки України, 11.11.2023 р.	В рамках Проєкту Світового банку "ARISE" Мінагрополітики України та Світовий банк уклали грантову угоду на 700 млн. доларів . Позику надано на підтримку та відновлення сільського господарства України.	Рішення Світового банку	Кошти будуть спрямовані на реалізацію двох компонентів ARISE (Екстрений проєкт надання інклюзивної підтримки для відновлення с/г України): - фінансування програми "Доступні кредити 5-7-9" для с/г виробництва та харчової переробки; - надання грантової допомоги малим с/г виробникам, а саме користувачам земельних ділянок та тим, хто спеціалізується на

			розведенні корів, кіз або овець. Реалізація проекту запланована на 2023 та 2024 роки.
Латвія			
Допомога в рамках підтримки України, 01.11.2023 р.	Уряд Латвії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Латвії	Рішенням уряду України передано додатково 20 автомобілів конфіскованих у нетверезих водіїв.
Пакистан			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 14.11.2023 р.	Уряд Пакистану оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Пакистану	Пакистан здійснив таємне постачання артилерійських снарядів в Україну на 463 млн. доларів через дві американські компанії. За посиланням федеральної системи даних про закупівлі США, це снаряди 155-мм калібру від Global Military і Northrop Gruman.
Швейцарія			
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Уряд Швейцарії оголосив про надання Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Швейцарії	Пакет допомоги передбачає передачу 10 автомобілів швидкої медичної допомоги та 6 пожежних машин.
Канада			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 02.11.2023 р.	Уряд Канади оголосив про виділення 500 млн канадських доларів (близько 385 млн дол. США) на додаткову військову допомогу Україні. Пакет допомоги включає близько 38,5 млн дол. США на канадську військову тренувальну місію UNIFIER та більш як 67 млн дол. США на міграційну програму “Канадсько-український дозвіл на екстрені поїздки”.	Рішення Уряду Канади	Пакет допомоги передбачає надання обладнання й послуг Україні, яка захищає свій суверенітет, передачу стрілецької зброї, камер для дронів, навчання пілотів та обслуговування танків.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 06.11.2023 р.	Уряд Канади оголосив про надання Україні додаткової партії роботів для дистанційного розмінування території DIGITAL VANGUARD-S.	Рішення Уряду Канади	Комплекси DIGITAL VANGUARD-S передано піротехнічним підрозділам Миколаївської, Запорізької областей та саперам Луганського гарнізону, а також мобільного

			рятувального центру швидкого реагування, міжрегіонального центру швидкого реагування ДСНС України та 2-й спеціального центру швидкого реагування ДСНС.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 24.11.2023 р.	Уряд Канади оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Канади	Передача 11 тисяч штурмових гвинтівок і набої до них.
Словенія			
Допомога в рамках підтримки України, 23.11.2023 р.	Уряд Словенії оголосив готов про готовність виділити до 5 млн. євро грантових коштів на відновлення інфраструктурних об'єктів в Україні, які можна буде зареєструвати через Центр міжнародного співробітництва та розвитку Словенії (CMSR). Грантові кошти покриватимуть до 50% вартості проєкту.	Рішення Уряду Словенії	CMSR має “значний досвід” з відновлення інфраструктурних об'єктів в різних країнах світу. Центром з 2007 року за підтримки словацького уряду успішно реалізовано понад 120 проєктів.
Велика Британія			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 10.11.2023 р.	Міністерство оборони Великої Британії оголосило про надання Україні додаткової військової допомоги, який містить одяг і спорядження першої необхідності.	Рішення Уряду Великої Британії	Пакет допомоги передбачає передачу 82 тисяч касок, 25 тисяч комплектів зимового одягу, 10 тисяч комплектів бронезилетів та 70 тисяч сухпайків.
Франція			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 06.11.2023 р.	Компанія Cybergun (Франція) підписала з Україною контракт на поставку 10 тис. штурмових гвинтівок, 2 тис. снайперських гвинтівок та 400 гранатометів на загальну суму 36 млн. євро .	Рішення Уряду Франції	Зазначена допомога, спрямована на посилення спроможності Збройних Сил України.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 08.11.2023 р.	Уряд Франції в рамках підтримки діяльності, виділить 200 млн. євро в для поповнення Фонду підтримки України.	Рішення Уряду Франції	Зазначені кошти будуть направлені на закупівлю Францією військової техніки для України.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 10.11.2023 р.	Уряд Франції оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги до якої увійшли найсучасніші протитанкові ракетні комплекси п'ятого покоління Akeron MP, також відомі як MMP або Missile Moyenne Portee.	Рішення Уряду Франції	Пакет допомоги включає передачу Mistral, 30 гармат CAESAR та шість 155-мм гармат TRF1, два PC3B LRU, ракети Akeron, системи Crotale та БТРи VAB.

Допомога в галузі безпеки та оборони, 13.11.2023 р.	Уряд Франції у межах місії Європейського Союзу з надання військової допомоги Україні, яка розпочала свою діяльність рік тому планує підготувати 7000 українських бійців. Частина військових проходить вишкіл у Польщі, частина - на французьких базах.	Рішення Уряду Франції	Початкова мета ЄС полягала в підготовці 15 тис. солдатів , але мета була значно перевищена, і тепер у планах навчити 35 тис. бійців до кінця 2023 року . За даними Єврокомісії, всі країни-члени ЄС, крім трьох, а також Норвегія, яка не є членом Євросоюзу, забезпечили навчальні курси або надали інструкторів.
Україна			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 10.11.2023 р.	Результатом діяльності Фонду “Повернись живим” стала реалізація проекту з виготовлення та передачі БПЛА до підрозділів спецпризначення ГУР МО України.	Зусиллями фонду “Повернись живим”	Спільними зусиллями забезпечено передачу до підрозділів ГУР МО України безпілотного авіакомплексу оперативно-тактичної розвідки PD-2.
Ісландія, Естонія, Німеччина та Литва			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 10.11.2023 р.	Коаліція країн, до якої увійшли Ісландія, Естонія, Німеччина та Литва оголосила про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Урядів Коаліції країн	Пакет допомоги передбачає передачу: від Естонії, Ісландії - військово-польовий шпиталь; від Німеччини – транспортні засоби для транспортування шпиталю; від Литви - партії засобів для боротьби з дронами та генератори.
Канада			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 06.11.2023 р.	Уряд Канади оголосив про надання Україні додаткової партії роботів для дистанційного розмінування території DIGITAL VANGUARD-S.	Рішення Уряду Канади	Комплекси DIGITAL VANGUARD-S передано піротехнічним підрозділам Миколаївської, Запорізької областей та саперам Луганського гарнізону, а також мобільного рятувального центру швидкого реагування, міжрегіонального центру швидкого реагування ДСНС України та 2-й спеціального центру швидкого реагування ДСНС.

Норвегія			
Допомога в рамках підтримки України, 13.11.2023 р.	Уряд Норвегії оголосив про виділення 1 млрд. норвезьких крон (понад 72 млн. доларів) норвезьким гуманітарним організаціям для допомоги Україні у проходженні зимового періоду.	Рішення Уряду Норвегії	Кошти спрямують на підтримку цивільного населення, які втратили житло, на освіту, медпослуги і психологічну підтримку.
Допомога в рамках підтримки України, 14.11.2023 р.	Уряд Норвегії оголосив про надання додаткової гуманітарної допомоги у розмірі 84 млн. доларів норвезьким гуманітарним організаціям для допомоги Україні у проходженні зимового періоду. Кошти виділено в межах норвезької Програми підтримки Нансена для України, які буде розділено через норвезький Червоний Хрест, Раду у справах біженців, Save the Children, NORCAP, Church Aid, People's Aid.	Рішення Уряду Норвегії	Кошти спрямують на підтримку цивільного населення: що втратили житло, на їжу, воду та створення нормальних умов життя. Кошти будуть спрямовані на критичні сфери, включаючи освіту, медичні послуги, психологічну підтримку та захист цивільного населення.
Допомога в рамках підтримки України, 22.11.2023 р.	Норвегія внесла 240 млн. норвезьких крон (приблизно 22 млн. доларів США) до Трастового фонду підтримки реконструкції та економіки України (SURE), який є багатостороннім агентством з гарантій інвестицій Світового банку MIGA для страхування інвестицій в Україні.	Рішення Уряду Норвегії	Підтримка Норвегією трастового фонду SURE є частиною норвезької програми з підтримки Nansen для України та доповнює інше фінансування України, що надходить через Світовий банк.
Фінляндія			
Допомога в рамках підтримки України, 24.11.2023 р.	Уряд Фінляндії прийняв рішення про збільшення допомоги Україні на 95,7 млн. євро та надати державні гарантії для фінських інвестицій в Україні, збільшивши бюджет на 2024 рік на 20,7 млн. євро .	Рішення Уряду Фінляндії	Для сприяння участі фінських компаній у відбудові України уряд Фінляндії просить збільшити на 25 млн. євро видатки на інвестиції та кредитування в Україні. Водночас змінами до бюджету закладено державні гарантії з компенсації збитків для покриття 80% вартості інвестицій, максимум до 20 млн. євро .
Японія			
Допомога в рамках підтримки України, 20.11.2023 р.	Уряд Японії оголосив про надання 160 млн євро Україні для підтримки проектів економічного відновлення України.	Рішення Уряду Японії	Серед напрямків відновлення Уряд Японії виділив: енергетику, житло, критичну інфраструктуру, гуманітарне

			розмінування та підтримка бізнесу.
Допомога в рамках підтримки України, 21.11.2023 р.	Уряд Японії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Японії	Передача для підрозділів ДСНС України 40 спецавтомобілів, 50 ручних міношукачів та контейнери та для гасіння вогню.
Чехія			
Допомога в рамках підтримки України, 30.11.2023 р.	В межах наповнення Цільового фонду Північноатлантичного альянсу для невійськової допомоги Україні Уряд Чехії прийняв рішення про виділення близько 60 млн. крон (2,5 млн. євро) .	Рішення Уряду Чехії	Трастовий фонд працює з 2016 року і є інструментом невійськової допомоги Україні, до якої відноситься паливо, медичні матеріали, продукти харчування, зимовий одяг і системи захисту від безпілотних літальних апаратів.
Азербайджан			
Допомога в рамках підтримки України, 25.11.2023 р.	Уряд Азербайджану оголосив про передачу Україні додаткової гуманітарної допомоги, яка передбачає передачу підрозділам ДСНС машини механізованого розмінування Revival P.	Рішення Уряду Азербайджану	Рішенням ДСНС зазначена техніка передається до рятувальних підрозділів Полтавської області.
Південна Корея			
Допомога в рамках підтримки України, 24.11.2023 р.	Уряд Південної Кореї оголосив про передачу Україні додаткової гуманітарної допомоги, яка передбачає передачу підрозділам ДСНС чотирьох машин дистанційного механізованого розмінування MV-4 та MV-10 компанії DOK IN.	Рішення Уряду Південної Кореї	Рішенням ДСНС зазначена техніка передається до рятувальних підрозділів Дніпропетровської та Чернігівської областей.
Литва			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 13.11.2023 р.	Уряд Литви оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Литви	Передача двох пускових установок ЗРК NASAMS, обладнання для обслуговування пускових установок та інші системи. Крім того, до пакету допомоги увійшли засоби придушення дронів і генератори.
Допомога в рамках підтримки України,	Уряд Литви оголосив про надання Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Литви	Передача стаціонарних дизель-генераторів потужністю 160 кВт призначені для

17.11.2023 р.			вироблення електроенергії та забезпечення нею об'єктів у місцях, де відсутні або перервані лінії електропередачі.
Німеччина			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 08.11.2023 р.	Компанія Rheinmetall (Німеччина) оголосило про надання Україні додаткової військової допомоги, яка передбачає додаткове постачання військової техніки та обладнання.	Рішення Уряду Німеччини	Передача 100 тис. боєприпасів до 120-мм мінометів. Раніше укладені домовленості передбачають будівництво в Україні танкового заводу з випуску до 400 танків Panther на рік та відкриття заводу з виробництва 400 БТР Fuchs на рік.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 13.11.2023 р.	Уряд Німеччини оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Німеччини	Пакет допомоги передбачає додаткову передачу системи ППО IRIS-T.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 14.11.2023 р.	Україна підписала з концерном Rheinmetall контракт на виготовлення на поставку додаткового озброєння та військової техніки на 2024 рік. Наприкінці 2023 – на початку 2024 року Україна отримає п'ять аеромобільних апаратів “Каракал”. А від імені урядів Нідерландів і Данії наступного року Група поставить в Україну 14 танків Leopard 2A4. Крім того, концерн Rheinmetall надає українським Збройним силам боєприпаси, безпілотники, медичне обладнання тощо. Відповідно до укладеного контракту концерн отримав від уряду Німеччини замовлення на виробництво 100 тисяч 120-мм артилерійських мін для України.	Рішення Уряду Німеччини	Контракт передбачає поставку систем Leopard 1, включаючи 25 основних бойових танків Leopard 1A5, п'ять броньованих евакуаційних машин (Bergerpanzer 2) і два танки для підготовки водіїв. Додатково, Rheinmetall готовий поставити ще 20 БМП Marder.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 14.11.2023 р.	Уряд Німеччини оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Німеччини	Передача 10 танків Leopard 1A5 (усього 30 од.), 14 гусеничних всюдиходів Bandvagn 206, установку розмінування Wisent 1 на базі танка Leopard 1 (усього 11), 4 тягачів HX81 та 4 напівпричепів до них (усього 75 та 71), 16 вантажівок Mercedes-Benz Zetros (216), 5

			санітарних всюдиходів All Terrain Tracked Carrier Warthog, 3 автомобілі для патрулювання кордону, 13 вантажівок MAN TGS (25), 3 машини без категорії (300), 10 БПЛА Vector (142), 14 радарів наземного спостереження GO12 (46), 1020 155-мм артилерійських боєприпасів, 10 000 балістичних окулярів та 1,4 млн набойів для стрілецької зброї, а також очікується ще 5 санітарних всюдиходів All Terrain Tracked Carrier Warthog.
Допомога в галузі безпеки та оборони, 14.11.2023 р.	Уряд Німеччини оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Німеччини	Передача перших п'яти авіадесантних тактичних машин Caracal від компанії Rheinmetall. Україна стане першою країною-експлуатантом зазначеної техніки.
Допомога в рамках підтримки України, 27.11.2023 р.	Уряд Німеччини оголосив про надання 300 млн. євро Україні додаткової гуманітарної допомоги.	Рішення Уряду Німеччини	Кошти спрямовуються на фінансування першочергових потреб України у підтриманні сталого функціонування енергетичної системи України.
Допомога в рамках підтримки України, 30.11.2023 р.	Міністрство фінансів України підписало грантову угоду з німецьким державним банком розвитку (KfW) на 50 млн. євро на компенсацію витрат відсоткової ставки для малого та середнього бізнесу за державною програмою "Доступні кредити 5-7-9%".	Рішення Уряду Німеччини	Кошти буде спрямовано на рефінансування витрат за програмою "Доступні кредити 5-7-9%", що дасть змогу забезпечувати доступ малому та середньому бізнесу до пільгового кредитування.
Болгарія			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 22.11.2023 р.	Уряд Болгарії оголосив про надання Україні додаткової військової допомоги.	Рішення Уряду Болгарії	Парламент Болгарії узгодив предачу України 100 БТР-60 зі складів ЗС Болгарії.

Північна Македонія			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 22.11.2023 р.	Уряд Північної Македонії оголосили про успішне завершення підготовки першої групи українських військовослужбовців.	Рішення Уряду Північної Македонії	Зазначена допомога, спрямована на посилення спроможності Збройних Сил України.
Проектні заходи, що передбачають надання воєнної допомоги			
Сполучені Штати Америки			
Допомога в рамках підтримки України, 17.11.2023 р.	Сполучені Штати Америки висловили готовність про виділення 500 млн. доларів допомоги гуманітарної допомоги.	Рішення Державного департаменту США	Зазначена допомога буде спрямована на задоволення короткострокових потреб, тобто для пошуку нових трансформаторів і нових генераторних потужностей, “щоб відновити те, що зруйнував путін”, так і для побудови майбутньої енергетичної системи України, яка буде екологічною та стійкою та повністю інтегрованою з Європою.
Нідерланди			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 17.11.2023 р.	Уряд Нідерландів оголосив про готовність надати Україні 2,2 млрд. євро додаткової військової допомоги протягом 2024 року.	Рішення Уряду Нідерландів	Пакет допомоги є частиною ширшого пакета допомоги, який Нідерланди нададуть Україні наступного року, що включає початкові 102 млн. євро на реконструкцію та гуманітарну допомогу, які будуть збільшені протягом року в разі потреби. Після прийняття зазначеного пакету загальна сума підтримки, яку Нідерланди надали Україні становитиме 7,5 млрд. євро .
Литва			
Допомога в галузі безпеки та оборони, 01.11.2023 р.	Уряд Литви заявив про включення до витратної частини бюджету країни на 2024 рік 340 млн. євро військової підтримки України, що складає близько в 0,4% ВВП країни.	Рішення Уряду Литви	Зазначена допомога, спрямована на посилення спроможності Збройних Сил України.

РІШЕННЯ
керівництва України, направлені на підтримання функціонування держави в умовах воєнного стану

Назва документу	Зміст воєнно-політичного рішення	Очікуваний результат виконання воєнно-політичного рішення
Рішення Президента України		
Указ Президента України від 06 листопада 2023 року № 734/2023 “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Через продовження бойових дій на території України Президент своїм Указом продовжив строк дії воєнного стану з 16 листопада 2023 року строком на 90 діб.	Указом Президента продовжено строк дії воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 16 листопада 2023 року строком на 90 діб.
Указ Президента України від 06 листопада 2023 року № 735/2023 “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Через продовження бойових дій на території України Президент своїм Указом продовжив строк дії загальної мобілізації з 16 листопада 2023 року строком на 90 діб.	Указом Президента продовжено строк дії загальної мобілізації в Україні з 16 листопада 2023 року строком на 90 діб.
Указ Президента України від 07 листопада 2023 року № 736/2023 “Про зміни у складі Ставки Верховного Головнокомандувача”	Указом Президента України відповідно до статті 8 Закону України “Про оборону України”, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України вносяться зміни до складу Ставки Верховного Головнокомандувача: увести до персонального складу Ставки Верховного Головнокомандувача Сергія Лупанчука – командувача Сил спеціальних операцій ЗС України.	Указом Президента України відповідно до статті 8 Закону України “Про оборону України”, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України вносяться зміни до складу Ставки Верховного Головнокомандувача: вивести зі складу Ставки Верховного Головнокомандувача В.Хоренка.
Указ Президента України від 07 листопада 2023 року № 737/2023 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7 листопада 2023 року “Щодо додаткових заходів із посилення стійкості функціонування енергетичної системи та підготовки національної економіки до роботи в осінньо-зимовий період 2023/24 року”	Указом Президента України вводиться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7 листопада 2023 року “Щодо додаткових заходів із посилення стійкості функціонування енергетичної системи та підготовки національної економіки до роботи в осінньо-зимовий період 2023/24 року”.	Рішенням Президента контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Указ Президента України від 07 листопада 2023 року № 739/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7 листопада 2023 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Указом Президента запроваджено додаткові персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на 9 юридичних осіб терміном на десять років.	Запровадження додаткових обмежувальних заходів (санкцій) призведе до створення умов за яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно непідйомним тягарем і призведе до їх припинення.
Указ Президента України від 18 листопада 2023 року № 758/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 листопада 2023 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Указом Президента запроваджено додаткові персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на 8 фізичних осіб терміном на десять років.	Запровадження додаткових обмежувальних заходів (санкцій) призведе до створення умов за яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно непідйомним тягарем і призведе до їх припинення.
Указ Президента України від 18 листопада 2023 року № 759/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 листопада 2023 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Указом Президента запроваджено додаткові персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на 100 фізичних та 37 юридичних осіб терміном на п’ять років.	Запровадження додаткових обмежувальних заходів (санкцій) призведе до створення умов за яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно непідйомним тягарем і призведе до їх припинення.
Указ Президента України від 20 листопада 2023 року № 762/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року “Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно- промисловій сфері”	Указом Президента запроваджено строком на 50 років секторальні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) до російської федерації та республіки білорусь в оборонно-промисловій сфері.	Указом Президента визначено Міністерству закордонних справ України поінформувати компетентні органи Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та інших держав про застосування санкцій.
Указ Президента України від 22 листопада 2023 року № 771/2023	Указом Президента України відповідно до статті 8 Закону України “Про оборону України”, на підставі пропозиції Ради національної	Указом Президента України відповідно до статті 8 Закону України “Про оборону України”, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони

“Про зміни у складі Ставки Верховного Головнокомандувача”	безпеки і оборони України вносяться зміни до складу Ставки Верховного Головнокомандувача: увести до персонального складу Ставки Верховного Головнокомандувача Михайла Федорова – віце-прем’єр-міністра України з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій – Міністра цифрової трансформації України.	України вносяться зміни до складу Ставки Верховного Головнокомандувача: вивести зі складу Ставки Верховного Головнокомандувача Ю.Щиголя.
Указ Президента України від 23 листопада 2023 року № 772/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 листопада 2023 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Указом Президента запроваджено додаткові персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на 60 фізичних осіб терміном на десять років та 93 юридичні особи терміном на п’ять років.	Запровадження додаткових обмежувальних заходів (санкцій) призведе до створення умов за яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно невідомим тягарем і призведе до їх припинення.
Указ Президента України від 23 листопада 2023 року № 773/2023 “Про рішення Ради Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 листопада 2023 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”	Указом Президента запроваджено додаткові персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на 87 фізичних осіб терміном на десять років та 210 юридичних осіб терміном на п’ять років.	Запровадження додаткових обмежувальних заходів (санкцій) призведе до створення умов за яких, ведення бойових дій для країни-агресора буде економічно невідомим тягарем і призведе до їх припинення.
Указ Президента України від 27 листопада 2023 року № 789/2023 “Про вихід України з Угоди між державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей та Протоколу до Угоди між державами – учасниками СНД про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей”	У зв’язку з докорінною зміною обставин Указом Президента України визначено порядок виходу України з Угоди між державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей та Протоколу до Угоди між державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей.	Указом Президента України проводяться заходи по виходу України з Угоди між державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей та Протоколу до Угоди між державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей.

Законодавчі ініціативи Верховної Ради України		
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3428-IX “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України”	Прийняттям Закону України Верховна Рада України затвердила пропозиції щодо внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України.	Внесені зміни до Бюджетного кодексу України, затверджені Верховною Радою України забезпечать підтримку обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України.
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3429-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні”	Законом України введено в дію Указ Президента від 06 листопада 2023 року № 734/2023, яким продовжено строк дії воєнного стану з 16 листопада 2023 року на 90 діб.	Законом України продовжено строк дії воєнного стану з 16 листопада 2023 року на 90 діб.
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3430-IX “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку проведення загальної мобілізації”	Законом України введено в дію Указ Президента від 06 листопада 2023 року № 735/2023, яким продовжено строк проведення загальної мобілізації з 16 листопада 2023 року на 90 діб.	Законом України продовжено строк дії воєнного стану з 16 листопада 2023 року на 90 діб.
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3432-IX “Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України”	Прийняттям закону, Україна приєдналась до розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації проти України, встановленої Резолюцією СМ/Res(2023)3 Комітету Міністрів Ради Європи, прийнятою 12.05.23 р.	Прийняття закону дозволить забезпечити реєстрацію збитків, завданих агресією російської федерації проти України, встановленої Резолюцією СМ/Res(2023)3 Комітету Міністрів Ради Європи, прийнятою 12 травня 2023 року.
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3433-IX “Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо обміну та взаємної охорони інформації з обмеженим доступом”	Прийняттям закону Україна ратифікувала Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо обміну та взаємної охорони інформації з обмеженим доступом.	Ратифікація Верховною Радою України Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція дозволить обмін та взаємну охорону інформації з обмеженим доступом.
Закон України від 08 листопада 2023 року № 3434-IX “Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу”	Прийняттям закону Україна ратифікувала Угоду між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу, вчинену 20 квітня 2023 року в м. Києві.	Ратифікація Верховною Радою Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, дозволить Україні приєднатись до Механізму цивільного захисту Союзу, вчиненого 20 квітня 2023 року в м. Києві.

Закон України від 09 листопада 2023 року № 3460-IX “Про Державний бюджет України на 2024 рік”	Закон забезпечує функціонування держави за основними напрямками життєдіяльності держави.	Прийняття Верховною Радою України Державного бюджету України на 2024 рік забезпечить належне функціонування держави.
Постанова Верховної Ради України від 22 листопада 2023 року № 3489-IX “Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року ”Про застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації та Республіки Білорусь в оборонно- промисловій сфері”	Верховна Рада України своєю постановою Указ Президента затвердила рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 листопада 2023 року, яким запроваджено строком на 50 років секторальні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) до російської федерації та республіки білорусь в оборонно-промисловій сфері.	Верховна Рада підтримала рішення Президента, Указом якого визначено Міністерству закордонних справ України поінформувати компетентні органи Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та інших держав про застосування санкцій.
Акти Кабінету Міністрів		
Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2023 року № 1145 “Деякі питання використання коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії”	Постановою Кабінету Міністрів України виділяються кошти Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури із фонду ліквідації наслідків збройної агресії на нову бюджетну програму для надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна - 2 500 000 тис. грн., на надання компенсації для відновлення окремих категорій об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій спричинених збройною агресією рф - 1 500 000 тис. грн.	Виділення коштів Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури дозволить забезпечити реалізацію програми для надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна та надання компенсації для відновлення окремих категорій об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій спричинених збройною агресією рф.
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2023 року № 1008-р “ Про подання до Верховної Ради України проекту Закону України “Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про переміщення товарів у рамках співробітництва в освоєнні космічного простору, створенні та експлуатації ракетно-космічної та ракетної	У зв’язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України здійснено підготовку та подання до Верховної Ради України проекту Закону України “Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації про переміщення товарів у рамках співробітництва в освоєнні космічного простору, створенні та експлуатації ракетно-космічної та ракетної	Прийняття Закону припинить дію Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації про переміщення товарів у рамках співробітництва в освоєнні космічного простору, створенні та експлуатації ракетно-космічної та ракетної техніки та Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації щодо заходів з охорони технологій у зв’язку зі співробітництвом у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних

техніки та Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації щодо заходів з охорони технологій у зв'язку зі співробітництвом у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях і в створенні та експлуатації ракетно-космічної і ракетної техніки”	техніки та Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації щодо заходів з охорони технологій у зв'язку зі співробітництвом у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях і в створенні та експлуатації ракетно-космічної і ракетної техніки.	цілях і в створенні та експлуатації ракетно-космічної і ракетної техніки.
Постанова Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2023 року № 1060 “Про зупинення дії Угоди про співробітництво у боротьбі зі злочинами у сфері економіки в частині відносин Уряду України з урядами Російської Федерації та Республіки Білорусь”	У зв'язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України прийнято рішення про призупинення дії Угоди про співробітництво у боротьбі зі злочинами у сфері економіки в частині відносин Уряду України з урядами російської федерації та республіки білорусь.	Прийняття постанови призупиняє дію Угоди про співробітництво у боротьбі зі злочинами у сфері економіки в частині відносин Уряду України з урядами російської федерації та республіки білорусь.
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2023 року № 1010-р “Про подання до Верховної Ради України проекту Закону України “Про вихід з Угоди про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав — учасниць СНД”	У зв'язку з докорінною зміною обставин Кабінетом Міністрів України здійснено підготовку та подання до Верховної Ради України проекту Закону України “Про вихід з Угоди про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав — учасниць СНД”.	Прийняття Закону припинить дію Угоди про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав — учасниць СНД.
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 року № 1026-р “Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Корея стосовно кредитів від Фонду економічного розвитку і співробітництва”	Кабінетом Міністрів України завершено підготовку та забезпечено подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Корея стосовно кредитів від Фонду економічного розвитку і співробітництва.	Ратифікація Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Корея стосовно кредитів від Фонду економічного розвитку і співробітництва забезпечить фінансову підтримку роботи Кабінету Міністрів України.
Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 року № 1307 “ Про затвердження Порядку укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України “Про основні засади	Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок укладення договорів управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України “Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права	Прийняття Постанови дозволить унормувати порядок укладення договорів управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України “Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів”.

примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів”	власності російської федерації та її резидентів”.	
Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2023 року № 1229 “Про внесення змін до Порядку постачання товарів оборонного призначення під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції”	Постановою Кабінету Міністрів України внесені зміни до Порядку постачання товарів оборонного призначення під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції.	Прийняття Постанови дозволить унормувати порядок постачання товарів оборонного призначення під час особливого періоду, введення надзвичайного стану, проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії та у період проведення антитерористичної операції.
Постанова Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2023 року № 1246 “Про затвердження Порядку участі суб'єктів боротьби з тероризмом у спільних антитерористичних заходах за участю іноземних держав або міждержавних об'єднань, а також проведення антитерористичних заходів та операцій із залученням сил і засобів іноземних держав або міждержавних об'єднань на території України та інших держав”	Постановою Кабінету Міністрів України внесені зміни до Порядку участі суб'єктів боротьби з тероризмом у спільних антитерористичних заходах за участю іноземних держав або міждержавних об'єднань, а також проведення антитерористичних заходів та операцій із залученням сил і засобів іноземних держав або міждержавних об'єднань на території України та інших держав.	Прийняття Постанови дозволить унормувати порядок участі суб'єктів боротьби з тероризмом у спільних антитерористичних заходах за участю іноземних держав або міждержавних об'єднань, а також проведення антитерористичних заходів та операцій із залученням сил і засобів іноземних держав або міждержавних об'єднань на території України та інших держав.
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2023 року № 1090-р “Про підписання Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про донатію безповоротних коштів Уряду Республіки Словенія Уряду України для гуманітарної допомоги з діяльності у сфері розмінування”	Кабінетом Міністрів України схвалено проект Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про донатію безповоротних коштів Уряду Республіки Словенія Уряду України для гуманітарної допомоги з діяльності у сфері розмінування та надаються повноваження Надзвичайному і Повноважному Послу України в Республіці Словенія Тарану Андрію Васильовичу на підписання зазначеної Угоди.	Підписання Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Словенія про донатію безповоротних коштів Уряду Республіки Словенія Уряду України для гуманітарної допомоги з діяльності у сфері розмінування забезпечить здійснення донатії безповоротних коштів Уряду Республіки Словенія Уряду України.

БРОНЬОВАНІ ВІЙСЬКОВІ АВТОМОБІЛІ НА ЛЕГКОВОМУ ШАСІ, ЯКІ ЗАСТОСОВУВАЛИСЬ ПРОТИБОРЧИМИ СТОРОНАМИ

В ході російсько-української війни протиборчі сторони активно застосовували броньовані автомобілі, створені на легковому шасі. Подібний клас бронетанкового озброєння з'явився з урахуванням досвіду локальних війн та збройних конфліктів останніх десятиліть, які і сформували основні вимоги до них. Серед ключових вимог – мобільність, висока прохідність за рахунок повного приводу, наявність броньового захисту екіпажу та десанту, економічність за рахунок використання бази, вузлів та агрегатів автомобілів цивільного призначення.

На відміну від вантажного шасі, легкове шасі (як база для броньованого автомобіля (далі — БА)) зазвичай застосовується рідше. Розповсюдженою практикою також є створення спеціальних шасі для БА. Прикладом може служити військовий автомобіль HMMWV M1114, який має броньовану і неброньовану модифікації, а вже на його основі був створений автомобіль цивільного призначення.

Відмінністю БА, створених на основі легкових шасі, є менша кількість серед них бронеавтомобілів класу MRAP (*англ.* Mine Resistant Ambush Protected), характерна зовнішня ознака — наявність V-подібного днища корпусу для розсіювання енергії вибуху. Такі БА були спеціально розроблені для захисту екіпажу від підризу на саморобних вибухових пристроях (СВП)/фугасних пристроях направленої дії та під час потрапляння у засідки влаштовані противником.

При цьому майже всі виробники броньованих автомобілів на легковому шасі зазвичай заявляють про наявність протимінного захисту, зокрема, броньованого днища, здатного витримувати вибух однієї чи двох ручних гранат.

З метою уніфікації та зведення даних про військові броньовані автомобілі на базі легкового шасі, в додатку представлена класифікація транспортних засобів, що застосовувались протиборчими сторонами в ході ведення бойових дій під час широкомасштабного вторгнення рф в Україну (Таблиця 1).

Таблиця 1

Класифікація військових броньованих автомобілів на легковому шасі, які застосовувались протиборчими сторонами

№ з/п	Клас	Тип (колісна формула)	Кількість найменує.	Базові шасі, що застосовувалися		Кількість найменує.
				Силами оборони України	Збройними формуваннями рф	
1	MRAP	4×4	1	UAT-D “Гюрза”	“Скорпион-ЛША-2Б”, “Скорпион-2МБ”	2
		4×4	3	BATT UMG, GaiaAmir, Senator MRAP		
	Всього:		4			2
2	Автомобілі з елементами бронювання	4×4	13	“Барс-6”, “Барс-8”, БКМ “Тритон”, “Вепр-К”, “Козак-4”; “Козак-5”, “Козак-7”, КрАЗ “Кугуар”, КрАЗ “Спартан”, КрАЗ “Кобра”, СБА “Новатор”, ТБКМ “Дозор-Б”, UAT-T “Cobra”	ГАЗ-3937 “Водник”, ГАЗ “Тигр”, “Скорпион-ЛТА”, Т 98 “Комбат”, УАЗ “Есаул”	5
		4×4	14	AMZ Dzik-2, APC Senator, LC-79 APC-SH Fighter-2, APC Titan-S, Fennek, Ferret Mk 2, HMMWV M1114, Mowag Eagle, Mowag Eagle II, Oncilla 4×4, Pantera T-6, Tarpan Honker, Terradyne Gurkha, URO VATMAC		
	Всього:		27			5
ЗАГАЛОМ			31			7

Примітка до таблиці 1: У таблиці 1 колір клітинок позначає країни походження техніки

- отримані в рамках міжнародної ВТД від держав-партнерів;
- виготовлені в Україні;
- виготовлені в рф.

В країнах НАТО рівень захисту екіпажів визначається угодою щодо стандартизації STANAG 4569 “Методи оцінки рівнів захисту бойових броньованих машин легкої категорії при ураженні боеприпасами кінетичної дії та уламками осколково-фугасних снарядів польової артилерії”, в Україні – ДСТУ 3975-2000 “Захист панцерний спеціалізованих автомобілів. Загальні технічні вимоги”, в рф – ГОСТ Р 50963-96 “Захист броньовий спеціальних автомобілів”. З метою уніфікації пропонується порівняльна таблиця стандартів, яка дасть уявлення про рівень захищеності зразків БА на базі легкового шасі (Таблиця 2)

Таблиця 2

Порівняльна таблиця стандартів рівня захищеності бойових машин

Рівень захисту бойової машини	Методи оцінки рівня захисту			Типи боеприпасів		
	STANAG 4569	ДСТУ 3975-2000	ГОСТ Р50963-96	куля / снаряд	міна / фугас	осколки
						
I	1	ПЗСА-3	3-4	M80 набою 7,62×51 мм НАТО на відстані 30 м; SS 109 набою 5,56×45 мм НАТО на відстані 30 м; M193 набою 5,56×45 мм НАТО на відстані 30 м	Ручні гранати; суббоеприпаси що не вибухнули; протипіхотні вибухові пристрої	Вибух 155 мм снаряду на відстані 100 м
II	2	ПЗСА-4	5-5a	БЗ набою 7,62×39 мм на відстані 30 м	ТМ фугасної дії ≥ 6 кг вибухової речовини: - 2a – вибух від наїзду; - 2b – підрих під днищем	Вибух 155 мм снаряду на відстані 80 м
III	3	ПЗСА-5	6-6a	FFV AP M993 набою 7,62×51 мм НАТО на відстані 30 м	ТМ фугасної дії ≥ 8 кг вибухової речовини: - 3a – вибух від наїзду; - 3b – підрих під днищем	Вибух 155 мм снаряду на відстані 60 м
IV	4	—	—	Б-32 набою 14,5×114 мм на відстані 200 м	ТМ фугасної дії ≥ 10 кг вибухової речовини: - 4a – вибух від наїзду; - 4b – підрих під днищем	Вибух 155 мм снаряду на відстані 30 м
V	5	—	—	РМБ 073 снаряду 25×137 мм на дистанції 500 м	н.д.	Вибух 155 мм снаряду на відстані 25 м
VI	6	—	—	APFSDS-T снаряду 30×173 мм, AP-T снаряду 30×165 мм на дистанції 500 м	н.д.	Вибух 155 мм снаряду на відстані 10 м

За досвідом ведення російсько-української війни з лютого 2022 року, розглянуто основні тактико-технічні характеристики броньованих військових автомобілів на легковому шасі що застосовувались Силами оборони України та військовими формуваннями рф за їх основними класами та типами (Таблиця 3).

Умовні позначення:

	Базове шасі – модель або виробник		Споряджена маса автомобіля
	Маса корисного навантаження / маса причіпу		Екіпаж / десант
	Колісна формула: коліс × ведучих		Запас ходу
	Ємність паливних баків загальна		Витрата палива на 100 км
	Максимальна швидкість руху по суші / воді		Двигун – конфігурація, паливо, потужність
	Коробка переми́ни передач		Озброєння базове. БМ – бойовий модуль
	Кулемет		ПТРК
	Гранатомет		Гармата
	Рівень захисту бойової машини за табл. 2 – протикульовий / протимінний		

1. Військові броньовані автомобілі з протимінним захистом на легковому шасі

1.1. Броньовані автомобілі з протимінним захистом українського виробництва, що застосовувались Силами оборони України

UAT-D “Гюрза”
(2020)

Країна-виробник

Dodge RAM	10,5 т
1,5 т	2/10
4×4	700 км
197 л	29 л / 100 км
120 км/год	V8, ДП, 385 к.с.
АКПП	7,62 / 12,7 мм
П / П	

1.2. Броньовані автомобілі з протимінним захистом, надані в рамках міжнародної військово-технічної допомоги, що застосовувались Силами оборони України

“Gaia Amir” (2022)

Країна-виробник

BATT UMG (2021)

Ford F350	
н.д.	
2,4 т	
2/10	
4×4	
1000 км	
240 л	
25 л / 100 км	
122 км/год	
L6, ДП, 280 к.с.	
АКПП	
П / П	

7,62 / 12,7 мм / 40 мм

Ford F550	
10 т	
2 т	
2/8	
4×4	
800 км	
260 л	
31 л / 100 км	
110 км/год	
V8, ДП, 330 к.с.	
АКПП	
П / П	

7,62 / 12,7 мм / 40 мм

“Senator” MRAP (2019)

Країна-виробник

Ford F550	
2 т	2/8
4×4	800 км
240 л	30 л / 100 км
130 км/год	V8, ДП, 400 к.с.
АКПП	7,62 / 12,7 мм
П / П	/ 40 мм

1.3. Броньовані автомобілі з протимінним захистом російського виробництва, що застосовувались військовими формуваннями рф

“Скорпион-2МБ” (2015)		Крайна-виробник	“Скорпион-ЛША-2Б” (2014)	
	“Скорпион”		“Скорпион”	
	5,4 т		4,8 т	
	1,5т		1,3 т	
	2/6		2/6	
	4×4		4×4	
	1 000 км		850 км	
	250 л		180 л	
	25 л / 100 км		20 л / 100 км	
	130 км/год		120 км/год	
	V6, ДП, 280 к.с.		L6, ДП, 156 к.с.	
	АКПП		МКПП	
	II / II		II / II	
	 7,62 / 12,7 мм		 7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм	

2. Військові автомобілі з елементами бронювання на легковому шасі

2.1. Військові автомобілі з елементами бронювання українського виробництва, що застосовувались Силами оборони України

УАТ-Т “Кобра” (2021)		Крайна-виробник	СБА “Новатор” (2017)	
	Toyota LC-79		Ford F550	
	8,7 т		8,5 т	
	1,5 т		2 т	
	4/6		2/3	
	4×4		4×4	
	650 км		800 км	
	150 л		160 л	
	24 л / 100 км		24 л / 100 км	
	140 км/год		140 км/год	
	L6, ДП, 345 к.с.		V8, ДП, 300 к.с.	
	АКПП		АКПП	
	II / I		II / II	
	 7,62 / 12,7 мм / 40 мм		 7,62 / 12,7 мм	

“Козак-7” (2016)		Крайна-виробник	“Козак-5” (2016)	
	Ford F550		Ford F550	
	11,8 т		10 т	
	2 т		2 т	
	2/8		2/8	
	4×4		4×4	
	800 км		800 км	
	240 л		240 л	
	30 л / 100 км		30 л / 100 км	
	150 км/год		120 км/год	
	V8, ДП, 390 к.с.		V8, ДП, 390 к.с.	
	МКПП		МКПП	
	III / II		III / I	
	 7,62 / 12,7 мм		 7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм	

“Козак-4” (2016)

Україна	Країна-виробник	Україна
Land Rover Defender		Dodge RAM
4 т		10 т
1,3 т		2 т
2/5		2/6
4×4		4×4
800 км		700 км
120 л		197 л
16 л / 100 км		29 л / 100 км
105 км/год		120 км/год
L4, АБ, 165 к.с.		V8, ДП, 385 к.с.
МКПП		МКПП
I / I		II / I
н.д.		7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм

“Барс-8” (2016)

“Барс-6” (2015)

Україна	Країна-виробник	Україна
KIA KM450		ЗЛК (деталі від БТР-70)
6 т		8 т
1 т		1,8 т
2/4		2/8
4×4		4×4
600 км		700 км
80 л		140 л
18 л / 100 км		21 л / 100 км
100 км/год		110 / 10 км/год
V6, ДП, 139 к.с.		L6, ДП, 211 к.с.
МКПП		АКПП
II / I		II / II
7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм		7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм

БКМ “Тритон” (2015)

КрАЗ “Кобра” (2014)

Україна	Країна-виробник	Україна
Toyota LC-200		ХЗТМ (деталі від БТР-80)
4,3 т		6,3 т
1,5 т		2 т
2/6		3/6
4×4		4×4
900 км		750 км
93 л		90 л
28 л / 100 км		17 л / 100 км
105 км/год		90 км/год
V8, АБ, 381 к.с.		L4, ДП, 190 к.с.
АКПП		МКПП
II / I		II / II
7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм		7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм /

ТБКМ “Дозор-Б” (2015)

КрАЗ “Кугуар” (2014)

Україна	Країна-виробник	Україна
Toyota LC-79	Ford F550	
4,3 т	8,9 т	
1,5 т	2,2 т	
2/6	2/6	
4×4	4×4	
900 км	1000 км	
180 л	257 л	
28 л / 100 км	31 л / 100 км	
105 км/год	110 км/год	
L6, АБ, 218 к.с.	V8, ДП, 400 к.с.	
МКПП	АКПП	
III / I	III / II	

7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм

КрАЗ “Спартан” (2014)

7,62 / 12,7 мм / 30 мм або 40 мм

Вепр-К “Командир” (2006)

Україна	Країна-виробник	Україна
власне	3,9 т	
2 т	2/3	
4×4	1000 км	
120 л	15 л / 100 км	
110 км/год	V8, ДП, 236 к.с.	
МКПП	н.д.	
I / I		

2.2. Військові автомобілі з елементами бронювання, надані в рамках міжнародної військово-технічної допомоги, що застосовувались Силами оборони України

LC-79 APC-SH “Fighter-2” (2022)

Україна	Країна-виробник	Україна
Toyota LC-79	Ford F550	
5 т	9 т	
1,8 т	2 т	
2/8	2/8	
4×4	4×4	
800 км	800 км	
180 л	240 л	
25 л / 100 км	30 л / 100 км	
100 км/год	130 км/год	
V8, ДП, 195 к.с.	V8, ДП, 400 к.с.	
МКПП	АКПП	
III / I		

7,62 / 12,7 мм / 40 мм

“Senator” APC (2019)

APC “Titan-S” (2017)

Україна	Країна-виробник	Україна
Toyota LC-79	Toyota LC-79	
4,8 т	3,8 т	
2 т	1,8 т	
2/6	2/6	
4×4	4×4	
750 км	800 км	
150 л	180 л	
21 л / 100 км	24 л / 100 км	
110 км/год	100 км/год	
V8, ДП, 128 к.с.	V6, ДП, 195 к.с.	
МКПП	МКПП	
III / I	II / I	

7,62 / 12,7 мм / 40 мм

“Pantera T-6” (2016)

“Oncilla” 4×4 (2013)

Країна-виробник

Terradyne “Gurkha” (2011)

Дозор-Б		Ford F550
10 т 1,5 т		8,8 т н.д.
3/6		2/6
4×4		4×4
650 км		650 км
150 л		150 л
18 л / 100 км		25 л / 100 км
100 км/год		110 км/год
L4, ДП, 209 к.с.		V8, ДП, 300 к.с.
МКПП		АКПП
III / III		III / I

7,62 / 12,7 мм / 40 мм 7,62 / 12,7 мм / 40 мм

AMZ “Dzik-2” (2004)

Країна-виробник

Mowag “Eagle II” (2003)

AMZ-Kutno		HMMWV-ECV
4,8 т 1,7 т		10 т 2,2 т
2/8		2/4
4×4		4×4
800 км		700 км
150 л		150 л
18 л / 100 км		28 л / 100 км
100 км/год		110 км/год
L4, ДП, 145 к.с.		V8, ДП, 245 к.с.
МКПП		АКПП
II / I		II / I

7,62 / 12,7 мм / 40 мм БМ Mowag MBK2

“Fennek” (2001)

Країна-виробник

URO “VATMAC” (1998)

власне		VATMAC
9,7 т 1,2 т		3,5 т 2 т
3		2/6
4×4		4×4
1000 км		600 км
200 л		110 л
20 л / 100 км		23 л / 100 км
115 км/год		120 км/год
V8, ДП, 240 к.с.		L6, ДП, 188 к.с.
МКПП/АКПП		АКПП
II / I		I / I

БМ з 7,62 / 12,7 мм / 40 мм / 7,62 / 12,7 мм / 40 мм

Mowag “Eagle” (1995)

Країна-виробник

“Tarpan Honker” (1988)

HMMWV		FSR
6,5 т		2,9 т
1,6 т		0,8 т
1/3		2/6
4×4		4×4
350 км		700 км
95 л		110 л
29 л / 100 км		13,5 л / 100 км
120 км/год		120 км/год

	V8, ДП, 159 к.с.		L4, ДП, 100 к.с.
	АКПП		МКПП
	I / I		I / I
	 7,62 мм		 7,62 / 12,7 мм
	 Країна-виробник		
HMMWV M1114 (1985)			
	HMMWV		Daimler
	3,2 т		4,2
	2 т		0,7 т
	2/3		3
	4×4		4×4
	450 км		310 км
	240 л		100 л
	23 л / 100 км		20 л / 100 км
	120 км/год		93 км/год
	V8, ДП, 245 к.с.		L6, ДП, 116 к.с.
	АКПП		МКПП
	II / I		I / I
	 7,62 / 12,7 мм / 40 мм		 7,62 мм
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			
			

2.3. Військові автомобілі з елементами бронювання російського виробництва, що застосовувалися військовими формуваннями рф

		Країна-виробник		
	УАЗ "Патриот"		ГАЗ-233014	
	2,5 т		7 т	
	0,4 т		1,5 т	
	2/4		2/6	
	4×4		4×4	
	400 км		700 км	
	72 л		140 л	
	18 л / 100 км		20л / 100 км	
	100 км/год		140 км/год	
L4, АБ, 135 к.с.		L6, ДП, 205 к.с.		
МКПП		МКПП		
I / I		II / I		
 7,62 / 12,7 мм		 7,62 / 12,7 мм / 40 мм		

		Країна-виробник		
	Скорпион		ГАЗ-3937	
	4,2 т		7,5 т	
	1,2т		2,5 т	
	2/6		2/8	
	4×4		4×4	
	1000 км		1000 км	
	140 л		270 л	
	13 л / 100 км		27 л / 100 км	
	150 км/год		120 км/год	
4, ДП, 136 к.с.		V6, ДП, 175 к.с.		
МКПП		МКПП		
II / I		II / I		
 7,62 / 12,7 мм		 7,62 / 12,7 мм		

"Скорпион-ЛТА" (2011)

	Країна-виробник	
Скорпион	ГАЗ-3937	
4,2 т	7,5 т	
1,2т	2,5 т	
2/6	2/8	
4×4	4×4	
1000 км	1000 км	
140 л	270 л	
13 л / 100 км	27 л / 100 км	
150 км/год	120 км/год	
4, ДП, 136 к.с.	V6, ДП, 175 к.с.	
МКПП	МКПП	
II / I	II / I	
 7,62 / 12,7 мм	 7,62 / 12,7 мм	
		
		
		
		
		
		
		
		

Т 98 “Комбат” (1998)			Країна-виробник
	власне		4,2 т
	0,8 т		2/9
	4×4		800 км
	150 л		19л / 100 км
	160 км/год		V8, ДП, 320 к.с.
	АКПП		
	П / I		7,62 / 12,7 мм

На початку російської агресії проти України у 2014 р. на озброєнні ЗС України була обмежена кількість легкої броньованої техніки, здатної виконувати широкий спектр завдань в протидії російським “гібридним” військам та незаконним збройним формуванням (НЗФ) у зоні антитерористичної операції (АТО). Саме у 2014 р. були взяті на озброєння перші броньовані автомобілі на шасі легкових автомобілів. Ними стали розроблені компанією “Streit Group” бронеавтомобілі **“Cougar”** на шасі “Toyota Land Cruiser 79” та **“Spartan”** на базі “Ford F550”. У 2014 році виробництво цих бронемашин було розпочато в Україні на Кременчуцькому автомобільному заводі, проте рівень локалізації був невисоким, наприклад, у виробництві Cougar вітчизняні комплектуючі становили близько 20%.

Обидва бронеавтомобілі застосовувалися в зоні АТО (ООС). Під час експлуатації, були виявлені як переваги так і ряд недоліків обох броньованих автомобілів. Зокрема, у БА “Spartan” спостерігався низький рівень прохідності по бездоріжжю та недостатній запас міцності ходової частини після встановлення важкого бронекорпусу на базу “Ford F550” (машина часто не витримувала навантажень, що збільшились, а гальма не виконували свої функції належним чином).

Броньовані автомобілі “Cougar” та “Spartan” виготовлялись з класичним компонуванням: переднє розташуванням двигуна, відділенням управління в середній та десантним відділенням в кормовій частині. Екіпаж складається з двох осіб. Передбачена також можливість перевезення шістьох осіб у десантному відділенні.

Обидва бронеавтомобіля беруть участь у відбитті повномасштабного вторгнення. Верифіковані втрати БА “Cougar” – 5 од. та БА “Spartan” – 10 од.

Розробкою “Streit Group” є також і бронеавтомобіль **“Cobra”**, який також вироблявся на Кременчуцькому автомобільному заводі. При виготовленні корпусу автомобіля використовувалась балістична сталь з максимальною товщиною 6,5 мм, а днище для захисту від підриву на мінах виконувалось з 6 мм маловуглецевої сталі. В опціональному виконанні бронеавтомобіль може оснащуватись додатковими керамічними та композиційними броньовими плитами. Кузов може мати як тридверну, так і п'ятидверну конфігурацію, а також два люки для застосування в екстрених ситуаціях. Крім командира та водія передбачено перевезення ще 6 чоловік особового складу.

Броньований моторний відсік дозволяє захистити двигун від стрілецької зброї. Встановлюються як дизельний так і бензиновий двигуни. На бронеавтомобілі передбачено встановлення модуля дистанційно керованої кулеметної установки з 12,7 мм та спареним 7,62 мм кулеметом або 40 мм автоматичним гранатометом.

В цілому саме шасі “Toyota Land Cruiser 79” та “Ford F-550” стали найпоширенішими шасі для броньованих автомобілів, що застосовувались Силами

оборони України. Це стосується, як БА, що виготовлялися на українських підприємствах, так і тих, що надійшли в рамках міжнародної військово-технічної допомоги.

Незважаючи на те, що “Toyota Land Cruiser” не є автомобілем спеціально розробленим для військових цілей, його надійність, довговічність та відмінні прохідні якості стали причиною того, що він широко використовується як різними військовими та воєнізованими формуваннями. “Toyota Land Cruiser 79” представляє собою двох- або чотиридверний пікап із колісною формулою 4x4. На цій базі крім БА марки КрАЗ “Cougar” та “Кобра” (українського виробництва), створені також БА отримані Україною в рамках міжнародної військової матеріально-технічної допомоги: LC-79 APC-SH “Fighter-2” (США), APC “Titan-S” (Канада), “Pantera T-6” (ОАЕ).

“Ford F-550” так само є пікапом з колісною формулою 4x4. Крім БА “Spartan”, він послужив базою броньованих автомобілів українського виробництва, таких як СБА “Новатор”, “Козак-5”, “Козак-7”, а також БА виробництва держав-партнерів, що надійшли в рамках міжнародної військової МТД: APC “Senator” (Канада), “Terradyne Gurkha” (Канада), BATT UMG (США), “Gaia Amir” (Ізраїль).

Крім іншого, з 2014 р. українські виробники почали розробляти та випускати і інші зразки бронеавтомобілів на легковому шасі. Так, з 2015 р. корпорація “Богдан” почала розробку власних броньованих автомобілів. Були створені прототипи бронеавтомобілів “Барс-6” (на шасі південнокорейського важкого джипа KIA KM450), що мав захист рівня STANAG 4569 1 рівня та **“Барс-8”** на шасі пікапу “Dodge” RAM. В ході випробувань та конструкторських пошуків у лінійці бронеавтомобілів “Богдан Моторс” перевага була надана БА “Барс-8”.

“Барс-8” має шасі підвищеної прохідності з колісною формулою 4×4 з 6,7-літровим турбодизельним двигуном Cummins, броньований протимінний та балістичний захист за стандартом STANAG 4569 2 рівень та системи забезпечення життєдіяльності екіпажу. Конструкцією бронеавтомобіля передбачено встановлення систем пуску димових гранат, засобів зв’язку та навігації, приладів нічного та денного спостереження, системи регулювання тиску в шинах, системи пожежогасіння моторного відділення, засобів маскування, протиосколкового відбиття корпусу, автономної кліматичної системи. Передбачається можливість встановлення різних бойових модулів та озброєння. В основному “Барс-8” застосовувався для забезпечення бойових дій. Данні машини залучались для транспортування особового складу, перевезення вантажів, виконання тактичних завдань та оборони блокпостів, використовувались в якості медичного евакуаційного транспорту.

Науково-виробничим об’єднанням “Практика” було створено сімейство бронеавтомобілів “Козак” з використанням як вантажних, так і легкових автомобільних шасі. Зокрема, бронеавтомобілі “Козак-3” та “Козак-4” були створені на базі автомобіля підвищеної прохідності “Land Rover Defender”, але в серійне виробництво вони так і не пішли.

Перевага була віддана наступним зразкам бронеавтомобілів — **“Козак-5”** та **“Козак-7”**, створених на зміненому шасі “Ford F-550” (посилені гальма, передня вісь та елементи підвіски). Дані автомобілі комплектувались восьмициліндровим турбодизельним двигуном “Power Stroke” з робочим об’ємом 6,7 л, що здатен був

розвивати потужність до 390 к/с. На відміну від “Козака-5”, призначеного для потреб поліції, “Козак-7” розглядався як суто військова машина. Порівняно з “Козак-5” його маса зросла з 10 до 11,8 тонн. Базове шасі “Ford F-550” також суттєво було посилене – встановлювались ступиці коліс від американського армійського автомобіля JLTV, посилені мости і нові ресори. “Козак-7” виготовлявся у тридверному кузові¹ та отримав на озброєння два кулемети (12,7-мм НСВТ та 7,62-мм ПКТ). Верифіковані втрати двох цих типів БА склали 10 одиниць (7 “Козак-7” та 3 “Козак-5”).

СБА “Новатор” був розроблений компанією “Українська бронетехніка” на посиленому шасі “Ford F550”. Він має 6,7-літровий турбодизельний двигун потужністю 300 к/с. та автоматичну КПП. Броньований корпус виготовлявся із сталі шведської компанії ARMOX різної жорсткості і обладав ступенем захисту ПЗСА-4. Двері бронеавтомобіля обладнувались спеціальними посиленими ригелями та замками підвищеної надійності які дозволяли їх відкривати ззовні в екстрених ситуаціях. У вантажному відсіку було передбачено місце для сидіння та передбачено місце для фіксації санітарних ношей. Три борти вантажного відсіку відкидаються. Бокові борти легко знімаються для полегшення завантаження/розвантаження та перевезення різнотипних вантажів. Передбачено спеціальне освітлення в салоні та система повного, часткового та нічного маскувального освітлення у темний час доби. У автомобілі встановлено камеру заднього виду із виходом на монітор, навігатор та телевізійний пристрій для виявлення та супроводження цілей, а також пересування у повній темряві. “Новатор” обладнано системою пожежогасіння в салоні та в моторному відсіку. Автомобіль також укомплектований протимінними сидіннями відповідно до стандарту STANAG 4569. Озброєний двома кулеметами КТ-7,62 мм та НСВ-12,7 мм.

ЗС України та НГ України експлуатувалось кілька десятків СБА “Новатор”, які активно застосовувались для ведення бойових дій на всіх напрямках, завдяки широкому спектру застосування: перевезення особового складу, ПТРК-розрахунків, екіпажів БПЛА тощо. Станом на листопад 2023 р. втрати даного зразка БА становили 19 одиниць.

Крім шасі комерційних легкових автомобілів, використовувались також шасі оригінальної розробки. Прикладом може служити бронемашина **“Тритон”**, розроблена на заводі “Ленінська кузня” з використанням в ходовій частині елементів бронетранспортера БТР-80. Такі БА надходили в основному на озброєння Державної прикордонної служби України.

Тактична бойова колісна машина (ТБKM) **“Дозор-Б”**, розроблена Харківським конструкторським бюро з машинобудування як багатоцільовий захищений транспортний засіб для транспортування особового складу, зброї та військового обладнання вагою до 2 тон — 3 липня 2020 р. була прийнята на озброєння ЗС України. Першу партію з десяти бронемашин було виготовлено у Львові ще у 2016 році та передано на дослідну експлуатацію у 95-й ОДШБр ЗС України. У ході експлуатації броньований автомобіль неодноразово переобладнувався та удосконалювався.

Польська компанія “Mista Sp. Z o.o.”, завдяки набуттю права на ліцензійне виробництво ББМ “Дозор-Б”, здійснила глибоку модернізацію машини, яка отримала назву “Oncilla”. Порівняно з прототипом польські виробники змінили конструкцію даху, дверей, люків, жалюзі. Крім того, повністю були змінені трансмісія, гальмівна

система, рульове управління та система охолодження двигуна. Також було встановлено високопродуктивну систему підкачування тиску шин з великим запасом повітря, систему пожежогасіння і електрообладнання за стандартами НАТО.

Протимінна стійкість БА польського виробництва забезпечувалась конструкцією подвійного напівциліндричного днища, між листами якого розміщувалась водовідкачуюча помпа. Конструктивно в БА “Oncilla” передбачалась установка бойового модуля з кулеметом калібру 12,7 мм та оснащення балістичним захистом з протимінною стійкістю 2 рівня за стандартом STANAG 4569. Балістична стійкість підвищується за рахунок монтажу пакету додаткового бронювання.

Експериментальний автомобіль високої прохідності “ВЕПР” був створений в ініціативному порядку спеціалістами ЗАТ “Кременчуцьке автотранспортне підприємство № 15356” (Кременчук) та компанії “ІВЕКО-Мотор Січ” (Запоріжжя). Навколо цієї розробки було створено спеціальне конструкторське бюро “ВЕПР” (СКБ “ВЕПР”), що спеціалізувалось на розробці та будівництві спеціальних автомобілів.

Сам “ВЕПР” – це повнопривідний багатоцільовий вантажопасажирський автомобіль високої прохідності, який випускався в декількох модифікаціях. Зокрема, для ЗСУ призначалась модифікація “ВЕПР-К” (К-Командирський), оснащений незалежною підвіскою коліс, високим кліренсом та централізованою системою керування тиском у шинах. Верифіковані втрати склали 1 одиницю.

У квітні 2023 р. нова українська оборонна компанія “UkrArmoTech” передала Силам оборони України серію своїх бронемашин: *UAT-D “Gyurza”*, *UAT-T “Cobra”* та *UAT-F*.

UAT-D “Gyurza” належить до класу MRAP, має V-подібне подвійне днище, що, за інформацією виробника, витримує підрив вибухової речовини масою заряду до 6 кг. Бронеавтомобіль створений на базі “Dodge RAM 5500”, оснащувався посиленими пружинами, ресорами, стійками амортизаторів, стабілізатором поперечної стійкості, системою ABS, а також шинами з технологією “Run-Flat”, яка дозволяє виконувати завдання при пошкодженні шин.

UAT-T “Cobra” виготовлений на посиленому шасі “Toyota Land Cruiser 79”. Його бронювання передбачає захист від набоїв стрілецької зброї 7,62x51 мм та 5,56x45 мм. Автомобіль вміщує 10 осіб, включаючи водія – із плануванням салону 2+2+6. Усередині розміщені бійниці, а на даху – поворотна броньована турель для кулемета. Автомобіль оснащується шинами з технологією “Run-Flat”.

Після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну від держав партнерів надійшли десятки зразків броньованих автомобілів, створених на шасі легкових автомобілів. Проте, лише незначна частина з них, належала до класу MRAP. Так, на озброєнні Сил оборони України з’явилися два зразки такого класу – *BATT UMG* та “*Gaia Amir*”.

Бронеавтомобілі ізраїльського виробництва “*Gaia Amir*” активно застосовувались під час бойових дій в Херсонській області. Бронеавтомобіль виробляється “Gaia Automotive Industries”. Має протимінний захист, колісну формулу 4×4 з розподілом потужності 33% та 67% на передню та задню осі відповідно. Бронювання відповідає II рівню STANAG 4569 проти набоїв та 2b проти мін.

Броньовані автомобілі **BATT UMG** виробництва американської компанії “The Armored Group” (TAG) Створений БА на посиленому шасі “Ford F-550”, має противибуховий захист STANAG 4569 рівня II (a, b). Спеціальна конструкція осі дозволяє збільшити вантажопідйомність, та забезпечує додаткове бронювання. Такі БА активно застосовувались Силами оборони України під час бойових дій під Бахмутом у 2022 році. У 2023 році Німеччина передала Україні ще більше шести десятків BATT UMG, які за ліцензією були виготовлені німецькою компанією “Flensburger Fahrzeugbau GmbH” (FFG).

Інші броньовані автомобілі, що надходили на зброєння Сил оборони України в рамках міжнародної військово-технічної допомоги, як правило мали підсилений протимінний захист, але не класифікувались як MRAP.

Наймасовішим зразком такого легкого броньованого автомобіля, який застосовувався Силами оборони України є **HMMWV** (the High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle – високомобільний багатоцільовий колісний транспортний засіб).

Серійне виробництво HMMWV здійснювалося з 1985 р. компанією “AM General”. На його базі було створено понад 20 модифікацій – зокрема, легкий вантажний автомобіль, військовий автомобіль, мобільні контрбатарейні РЛС типу AN/TPQ, авто медичного забезпечення, броньовані та інженерні автомобілі. Основна версія HMMWV на початку не мала ані броньового захисту, ні захисту від біологічної, ядерної чи хімічної зброї і спочатку застосовувалась суто для переміщення особового складу і перевезення легких вантажів поза лінією бойового зіткнення.

Броньована модель M1114 виконана на покращеному шасі. У верхній частині корпусу передбачена захищена кулеметна позиція, зазвичай озброєна великокаліберним кулеметом M2 калібру 12,7 мм. В середині місце розраховане для розміщення 4 військовослужбовців. M1114 придатний до транспортування повітрям і десантування парашутним способом, може перевозити легкі вантажі, буксирувати причеми, легкі артилерійські гармати та 120-мм міномети. Широка колія, високий дорожній просвіт і низький центр ваги забезпечують стійкість і прохідність. Відмінні характеристики HMMWV – чутливість до управління і маневреність, а ходова частина добре справляється з приземленнями з великої висоти, завдяки чому позашляховик може долати значні перешкоди на високій швидкості.

БА даного типу почали надходити до ЗС України ще до широкомасштабного вторгнення (від США щонайменше 337 HMMWV, ще 5 від Литви). HMMWV УАН та HMMWV M998 (неброньована версія) перебували на озброєнні десантно-штурмових військ, морської піхоти, підрозділів спецпризначення. Проблемним питанням було їх технічне обслуговування, особливо якщо дані зразки тривалий час знаходились на зберіганні. В більшості такі машини проходили модернізацію на Львівському ремонтно-механічному заводі. Досвід експлуатації зазначених БА в зоні АТО (ООС) виявив швидкий вихід з ладу шин. Для вирішення даного питання було досягнуто домовленостей щодо закупівлі додаткових комплектів автомобільних шин.

Після початку широкомасштабного вторгнення рф до України почали надходити в рамках міжнародної військової матеріально-технічної допомоги броньовані автомобілі HMMWV від держав-партнерів, понад 2050 HMMWV різних модифікацій, а саме: пікапи – M1151, M1152; з посиленою рамою та елементами ходової частини –

M1165, M1123. Всі модифікації активно застосовувались в бойових діях в якості засобів вогневої підтримки, бази для розміщення озброєння (ПТРК “Амулет”, ПТРК “TOW” та ЗРК “Avenger”) і обладнання різного призначення, для транспортування особового складу та евакуації поранених. Низький профіль машини сприяв їх застосуванню у розвідувальних цілях та підрозділах БПЛА. Під час наступальних дій літом та восени 2022 року, Силами оборони України в авангарді використовувались мобільні групи на HMMWV для стрімкого наближення до російських позицій, прориву їх переднього краю оборони та дій в тилу РОВ²³.

За досвідом ведення бойових дій броньовані автомобілі HMMWV показали себе як надійні, невибагливі військові броньовані позашляховики з високими показниками прохідності по бездоріжжю, потужною силовою установкою та надійною трансмісією. Станом на листопад 2023 р. верифіковані втрати HMMWV становили 135 одиниць (85 – M1114 та M1151; 9 – M1152; 16 – M998; 8 – M1165; 2 – M1123; 11 санітарних машин HMMWV та 4 –тип встановити не вдалось).

Другим за чисельністю (більше 550 одиниць) броньованим автомобілем, що надходив в рамках міжнародної військової МТД був — “**Senator APC**”, виробництва канадської компанії “Roshel Defense Solutions” (виробляється з 2018 р.).

Машина має сталевий корпус та скло, здатне витримувати постріли зі зброї калібру 50 мм. “Senator APC” також має вибухозахищений кузов, який витримує підрип гранати чи міни. Шини автомобіля мають систему “Run Flat” яка забезпечує підтримання тиску в шинах під час руху.

Деякі з машин застосовувалися як мобільні пункти управління ланки бригада-батальйон. Просторий салон автомобіля також дозволяв транспортування екіпажів БПЛА та обладнання під переносні комплекси AN/TPQ.

Поряд із базовою моделлю Senator APC застосовувалась і модель “**Senator MRAP**”, які Сили оборони України отримали у жовтні 2023 р. Ця машина розроблялась із урахуванням досвіду російсько-української війни і за параметрами захищеності відповідає STANAG 4569 рівня 2a/2b.

9 листопада 2023 року Канадська компанія “Terradyne Armored Vehicles Inc.” Заявила про поставку Україні 13 машин медичного забезпечення на базі броньованої платформи “**Gurkha MPV**”. Ці автомобілі, були спеціально адаптовані до бойового застосування в умовах ведення бойових дій на території України. Зазначені машини медичного забезпечення призначені для безпечної евакуації поранених із переднього краю до найближчих пунктів евакуації.

Сили оборони України застосовували також і декілька типів броньованих автомобілів виробництва Об’єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), створених на шасі “Toyota Land Cruiser 79” — “Panthera 6T” та “Titan-S”.

“**Panthera 6T**” розроблена компанією “Minerva Special Purpose Vehicles” на шасі “Toyota Land Cruiser 79”. На ринку озброєнь дана машина широко представлена, проте її характеристики носять здебільшого закритий характер. В автомобілі встановлено 4-літровий двигун V6, механічну коробку перемикачів передач та має постійний повний привід. Також “Panthera 6T” оснащується дистанційно керованими камерами. Опціонально існує можливість встановлення кулемету на даху автомобіля.

“**Titan-S**” випускаються в ОАЕ на потужностях канадської компанії “Inkas”, що спеціалізується на виготовленні лінійки легких бронемашин. “Titan-S” базується на шасі “Toyota Land Cruiser 79” OEM (англ. Original equipment manufacturer — виробник комплектного обладнання, на відміну від виробників комплектуючих виробів). Даний БА оснащений турбодизельним двигуном V8 об’ємом 4,5 л і потужністю 195 к/с., може вміщувати до 8 осіб (два члени екіпажу та ще 6 чоловік). Бронювання може досягати рівня СЕН В6 (корпус витримує влучання куль калібру 7,62 x 51 мм, а днище — одночасний підрив двох гранат типу DM51).

У квітні 2022 р. в рамках міжнародної військово-технічної допомоги з Іспанії на озброєння Сил оборони України надійшли 20 броньованих автомобілів **URO VAMTAC**. Зазначені БА виробляються компанією “UROVESA”. Базова комплектація броньованого автомобіля розроблена для багатоцільового використання з можливістю транспортування повітрям, показниками високої мобільності та значної вантажопідйомності. Завдання, які виконувались підрозділами Сил оборони України під час бойових дій при використанні URO VAMTAC— це переміщення особового складу, вогнева підтримка, патрулювання та розвідка.

Також, Силами оборони України активно застосовувались броньовані автомобілі польського виробництва “**Dzik-2**”, створені на заводі “AMZ”. Армійський варіант має 5-дверний корпус і салон розрахований на 8 осіб. Конструкція корпусу, посилена сталевими звареними пластинами, передбачає встановлення озброєння на даху за допомогою спеціалізованої турелі. Двері оснащені куленепробивними козирками.

Крім броньованих автомобілів які надходили в рамках міжнародної МТД значними партіями, Сили оборони України також застосовували в обмежених кількостях британські броньовані автомобілі “**Ferret Mk 2**”, швейцарські “**Mowag Eagle**” та польські “**Tarpan Honker**”, а фонд “Повернись живим” закупив партію **LC-79 APC-SH “Fighter-2”** на базі “Toyota Land Cruiser 79” американського виробництва для 36-ї окремої бригади морської піхоти імені контр-адмірала Михайла Белінського.

В російській федерації з початку 2000-х років розроблялася для потреб збройних сил рф значна кількість перспективних броньованих автомобілів різних класів та типів. Проте, далеко не всі ці зразки поступили на озброєння. Прикладом може служити сімейство автомобілів “Скорпіон”, які були розроблені як у броньованому, так і неброньованому варіантах, але їх серійне виробництво так і не почалося. Аналогічна доля спіткала броньований автомобіль Т98 “Комбат”, розроблений для транспортування вищого військового керівництва у зоні бойових дій та перевезення VIP-персон. Вартість “Комбата” виявилася занадто великою для потреб збройних сил рф і він переважно виготовляється як цивільний броньований позашляховик.

В результаті клас броньованих автомобілів на легковому автомобільному шасі на озброєнні російських окупаційних військах представлений лише кількома зразками російського виробництва (“Тигр”, “Водник”, “Есаул” та деякі інші).

Одним таких представників БА є сімейство броньованих автомобілів на базі ГАЗ-2330 “Тигр”. Сама базова модель має рамну конструкцію шасі. Броньований варіант має тридверний корпус, зварений з броньованих листів. Російська пропаганда намагалася представити “Тигр” як “російський Хаммер”, натякаючи на схожість із американським багатоцільовим автомобілем.

Існує кілька модифікацій “Тигра”, які застосовувалися під час російської агресії проти України. Зокрема, ГАЗ-23034 СПМ-1 (*рос.-специальная полицейская машина*) “Тигр” розроблений для потреб поліції. Машину броньовано за 3-м класом ГОСТу. Ведення вогню з особистої зброї здійснюється через бійниці у вигляді заслінок в корпусі і дверях, що закриваються. У модифікаціях більш пізнішого виробництва – через броньоване скло, що відкривається, у дверях і по бортах машини.

Ще однією “поліцейською” версією є ГАЗ-233036 СПМ-2 (*рос.-специальная полицейская машина*) “Тигр”. Повністю броньований по 5-му класу бронезахисту, а наявність бійниць, що закриваються, забезпечує ведення вогню з особистої зброї екіпажем та десантом.

ГАЗ-233014 СТС (*рос.-специальное транспортное средство*) “Тигр” – військовий (армійський) варіант автомобіля, броньований корпус якого має 3-й клас балістичного захисту. На даху машини розміщений великий обертовий люк із двостулковою кришкою, що складається, і два кронштейни для кріплення зброї. Ведення вогню з особистої зброї екіпажем і десантом здійснюється через броньоване скло в дверях і по бортах машини.

Ці броньовані автомобілі російської розробки виробляються на замовлення міноборони РФ для ведення розвідки, охорони колон, патрулювання та вогневої підтримки підрозділів. Застосовувалися під час окупації Криму в лютому 2014 році та під час широкомасштабного вторгнення РФ в Україну на різних напрямках. Станом на листопад 2023 р. верифіковані втрати даного типу бронемашин склали 15 од., у тому числі близько 6 одиниць було захоплено Силами оборони України в якості трофеїв.

Ще одним сімейством класу броньованих автомобілів на легковому шасі, що перебувають на озброєнні російських окупаційних військ, є —високомобільні армійські багатоцільові повнопривідні автомобілі ГАЗ-3937 “Водник” з колісною формулою 4x4, призначений для транспортування особового складу і вантажів, буксирування причіпних засобів та пристроїв по дорогах з різним покриттям (у тому числі по труднопрохідній місцевості). Розробником машини є АТ “Горьковский автомобильный завод” (м. Нижній Новгород), виробником – АТ “Арзамасский машиностроительный завод” (м. Арзамас).

Відомо про два зразки машин цього сімейства: ГАЗ-3937 та ГАЗ-39371, що мають схоже компонування: відділення управління (з двома місцями на ГАЗ-3937 та трьома – на ГАЗ-39371), бойове та моторно-трансмісійне відділення. В основу цих БА покладено модульну схему побудови, яка дозволяє швидко (і навіть безпосередньо в польових умовах) змінювати бойові та господарські модулі. За словами представників “ГАЗу”, було передбачено створення 26 різних змінних модулів (у тому числі броньований та господарський, який можна було використовувати як польове житло), які можна легко змінювати, відповідно до завдань. Бойовий розрахунок таких машин складає 10 – 11 чоловік: командира відділення (машини), механіка-водія і десанту у кількості восьми (ГАЗ-3937) або дев’яти (ГАЗ-39371) чоловік.

Шасі цих автомобілів може використовуватись для монтажу стрілецького та легкого артилерійського озброєння (включаючи встановлення 120-мм міномета).

Серед недоліків БА даного сімейства слід виділити наступні:

- недосконале компонування (безкапотна кабіна та плоске днище - суттєво зменшує протимінну захищеність);
- наявність герметичної перегородки між відсіками - заважає пересуванню всередині машини та заміні членів екіпажу;
- високий рівень шуму всередині машини - внаслідок того, що відпрацьовані гази йдуть під днище автомобіля для підвищення скритності руху;
- непристосованість для долаття водних перешкод - модульність ГАЗ-3937 не дозволила зробити конструкцію плавучою.

Внаслідок дуже рідкого застосування російськими окупаційними військами броньованих автомобілів “Водник”, їх верифіковані втрати склали лише один екземпляр, станом на листопад 2023 р.

З огляду на те, що легкі бронеавтомобілі “Тигр” та “Водник” базуються на спеціально розробленому шасі, на відміну від західних країн де використовуються шасі легкових автомобілів підвищеної прохідності, в російській армії подібний тип БА не набув поширення.

Російські окупаційні війська переважно застосовували позашляховики виробництва “Ульянівського автомобільного заводу” (УАЗ), більшість з яких не має спеціального бронювання. Винятком є броньований автомобіль УАЗ “Есаул”, створений на базі УАЗ-3163 “Патриот”. Зазначений бронеавтомобіль високої прохідності був розроблений з урахуванням досвіду ведення бойових дій в Сирії. Зовні не відрізняючись від цивільної моделі, “Есаул” оснащений антиосколковим захистом. На даний пікап можуть встановлюватись турелі для кулеметів (“Корд” і “Печенег”) та гранатометів (АГС-17 і АГС-30). Балістичний захист салону відповідає 3-му класу, броневікна – 4-му класу захисту (ГОСТ Р 50963-96), диференційований захист днища від гранат (типу РГО, Ф-1) у місцях розміщення екіпажу. У 2021 році автомобілі “Есаул” знаходились на озброєнні 1-го армійського корпусу рф в ОРДЛО, а з початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну бронеавтомобілі “Есаул” застосовувались переважно росгвардією та, обмежено, збройними силами рф. Станом на кінець листопада 2023 року, верифіковані втрати зазначеного типу броньованих автомобілів склали 6 одиниць (5 – УАЗ-394511 та 1 – УАЗ-515195).

Висновки

Противоріччя сторони активно застосовували в ході бойових дій броньовані автомобілі, виготовлені на базі шасі легкових автомобілів.

Напередодні широкомасштабного вторгнення рф в Україну, на озброєнні Сил оборони України перебувала незначна кількість броньованих автомобілів на базі легкового шасі, вітчизняного та іноземного виробництва.

Українськими виробниками розроблена низка зразків бронеавтомобілів, проте, не всі з них були прийняті на озброєння, а ті, що були прийняті, виготовлялись невеликими партіями. Накопичений досвід виробництва та особливостей застосування таких БА активно використовується та впроваджується при модернізації вже існуючих і створенні нових зразків.

Кількість БА на легковому автомобільному шасі, що застосовувались Силами оборони України, була суттєво збільшена протягом 2022-2023 років за рахунок

надходжень в рамках міжнародної військової матеріально-технічної допомоги та вітчизняного виробництва. Найчисельнішим зразком броневих автомобілів даного типу, що надійшов до Сил оборони України — став НММВВ різних модифікацій.

На озброєнні російських окупаційних військ перебувало в рази менше зразків броневих автомобілів даного типу. Це, певним чином пов'язано із обмеженою кількістю спеціалізованих легкових шасі, які використовуються для створення таких БА і пересторогою використання зарубіжних шасі та комплектуючих. Фактично єдиним придатним для зазначених цілей шасі, є — різні модифікації позашляховика УАЗ. Як наслідок російські військові формування змушені застосовувати лише броневих автомобілі на спеціально створеному шасі.

Броньовані автомобілі на легковому автомобільному шасі застосовувалися протиборчими сторонами в основному для ведення розвідки, вогневої підтримки підрозділів, переміщення особового складу, зокрема, розрахунків ПТРК та екіпажів БПЛА, а також у якості командно-штабних машин та машин зв'язку.

¹ Харук А. Панцирні “Козаки”. Мілітарний. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/pantsyrni-kozaky/>

² Наступ ЗСУ: західна бронетехніка змінить тактику української армії? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nastup-zsu-zahidna-bronetehnika-zminyt-taktyku-ukrainskoi-armii/32234487.html>

³ Як західна техніка опинилась у руках російських “добровольців”. BBC News Ukrainian. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cw4vwx3e1pko>

ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ ОПИС
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(листопад 2023 року)

Міністерство оборони України, 2024
Генеральний штаб Збройних Сил України, 2024
Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України, 2024

Надруковано:
Київ, вул. Шолуденка, 27/6
Свідectво про реєстрацію № 38 від 29.04.2016 р.
e-mail: v.a.bidnyi@mil.gov.ua; тел.: (044) 271-34-37

Наклад 120 прим.

www.mil.gov.ua